

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

POLITICKÁ A SPOLKOVÁ ČINNOST ADOLFA KUBISE

Magisterská diplomová práce

Bc. Jakub Mráz

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jana Burešová, Csc.

Olomouc 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou magisterskou diplomovou práci vypracoval zcela samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne:

Podpis:

Poděkování

Rád bych na tomto místě vyjádřil své poděkování Prof. PhDr. Janě Burešové, Csc., Mgr. Josefu Urbanovi za poskytnuté konzultace, cenné rady a připomínky k mé magisterské diplomové práci a všem pracovníkům odborných pracovišť, kteří mi ochotně pomohli a poskytli podklady k mé práci.

Obsah

Úvod.....	5
1 Rozbor pramenů a literatury.....	8
1.1 Archivní prameny.....	8
1.2 Tištěné prameny, memoáry a dobová literatura.....	10
1.3 Periodický tisk.....	12
1.4 Odborná literatura.....	12
2 Vývoj vztahů mezi Čechy a Němci v Olomouci.....	17
2.1 Německé město (do roku 1914).....	17
2.2 První světová válka a vznik Československa (1914–1918).....	28
2.3 Ve svobodném státě (1918–1938).....	40
2.4 Ve stínu nacismu (1938–1945).....	43
2.5 Poválečná obnova a její konec (1945–1948).....	55
3 Nástin života Adolfa Kubise.....	62
3.1 Dětství v Brušperku (1876–1889).....	62
3.2 Studium v Olomouci (1889–1898).....	64
3.3 Studium na univerzitě v Praze (1899–1901).....	68
3.4 Ostravské začátky (1901–1906).....	72
3.5 Působení v Olomouci (1906–1958).....	85
4 Politické aktivity.....	100
4.1 Zastánce pokroku.....	100
4.2 Národní výbor a Správní komise města Olomouce.....	104
4.2.1 Vytvoření Velkého Olomouce.....	110
4.2.2 Divadelní otázka v Olomouci.....	116
4.2.3 Školství a osvěta.....	118
4.2.4 Ukončení činnosti.....	123
4.3 Zastupitelstvo města Olomouce.....	124
5 Národní jednota pro východní Moravu.....	129
5.1 Vznik organizace.....	129
5.2 Příchod Adolfa Kubise.....	135
5.3 V Československu.....	145
5.4 Nová hrozba.....	168
5.5 Pokus o obnovu a konec organizace.....	172
6 Jednota divadelních ochotníků besedních.....	177
6.1 Počátky ochotníků.....	177
6.2 Ochotníci v Československu.....	181
6.3 Zánik ochotníků.....	183
Závěr.....	186
Prameny a literatura.....	188
Archivní prameny.....	188
Tištěné prameny, memoáry a dobová literatura.....	190
Periodický tisk.....	197
Literatura.....	198
Bibliografie.....	207
Elektronické zdroje.....	207
Summary.....	208
Příloha.....	209
Seznam příloh.....	209
Obrazová příloha.....	210

Úvod

Ve své magisterské diplomové práci se zabývám osobností Adolfa Kubise, významného moravského vlastence, novináře, básníka, spolkového činitele a politika, který se podílel na formování českého národního života na Moravě, zvláště v Olomouci a v Ostravě. Jedná se sice o osobnost regionální, avšak její význam přesahuje hranice. Hovoříme o stěžejní osobnosti Olomoucka, jež svým působením obohatila politický, společenský i kulturní život na Moravě ve 20. století. Přesto o něm dosud nebyla sepsána rozsáhlejší studie či samostatná publikace. Při zkoumání jeho života nastíním i historický obraz doby, v níž žil, s důrazem na vzájemné soužití českého a německého obyvatelstva. Doba, v níž žil totiž výrazně ovlivnila jeho život a působení.

Práce si neklade za cíl vytvořit monografii o Adolfu Kubisovi, ale snaží se přispět k poznání jeho osobnosti a organizací, do nichž se zapojil. Hlavní otázkou práce bude, jaký vliv měl Adolf Kubis na společenský a kulturní život Olomouce a na vzájemné vztahy mezi českými a německými obyvateli města od druhé poloviny 19. století do roku 1948. Další sledovanou problematikou bude právě vývoj soužití českého a německého obyvatelstva v Olomouci. Zaměřím se především na české nacionální spolky, jejich představitele a jejich aktivity. Práce zdůrazní význam těchto národních spolků při formování a rozdmýchávání nacionálního konfliktu v Olomouci.

Adolf Kubis prožil významných dějinných událostí hned několik. Narodil se 18. května 1876 v Brušperku na severní Moravě, po studiu v Opavě a Olomouci se vrátil do Ostravy, kde působil jako redaktor lokálních českých novin. Zde se začal výrazněji zapojovat do společenského a politického života, se zvláštním zájmem o problematiku národnostních sporů mezi Čechy a Němci. Roku 1906 získal funkci v Národní jednotě pro východní Moravu se sídlem v Olomouci, což předznamenalo jeho další osud. Od tohoto roku byl jeho život spjat s Olomoucí. Stal se významným členem společenského a politického života a zanechal tak svou stopu na rozvoji města. Zažil obě světové války. První se sám účastnil jako voják, zatímco v průběhu druhé byl vězněn. Zemřel 25. srpna 1958 v Olomouci a byl zde také pohřben.

V první kapitole práce rozeberu použité prameny a literaturu k tématu. Druhá kapitola bude letným exkurzem do česko-německých vztahů v Olomouci od druhé poloviny 19. století do roku 1948. Časové vymezení souvisí s životem Adolfa Kubise. Vzhledem ke složitosti této problematiky se bude jednat o nástin vzájemných vztahů, spíše než detailní popis. Tato kapitola umožní čtenáři nahlédnout do složitosti těchto vztahů a pochopit důvody pro budoucí aktivity a snahy Adolfa Kubise.

Třetí kapitola bude nástinem života Adolfa Kubise od jeho počátku až do jeho smrti. Umožní přehledně a v souvislostech uvést jeho celoživotní působení. Kapitola se nejprve zaměří na jeho dětství v Brušperku, studium v Olomouci a univerzitní léta v Praze. Jednalo se o dobu, ve které se zformovaly jeho názory. Je nesporné, že toto období určilo další směřování jeho života. Bezstarostná dětská léta v Brušperku nahradila národnostně smíšená Olomouc. Poprvé se setkal s národnostními problémy, které do té doby jako dítě nevnímal. Zde se skutečně začal formovat jeho charakter. Hanáckou metropolí poté na krátký čas vyměnil za centrum českých zemí Prahu. V centru všech nacionálních českých snah poznal, jak vypadá skutečná národní práce. S tak intenzivní a odvážnou činností se na Moravě nikdy nesešel. Jako jeden z mnoha moravských studentů se následně vracel zpět, aby se postavil do čela nacionální práce na Moravě. Poté se bude soustředit na Kubisovo působení v Ostravě. Zde se naplno zapojil do politického a spolkového života. Během svého krátkého působení ve městě prokázal své nesporné organizační a rétorické kvality. Poslední část kapitoly se bude souhrnně věnovat jeho působení v Olomouci. Jeho stěžejními aktivitami se bude totiž zabývat ve třech samostatných kapitolách.

Následující tři kapitoly rozpracují jeho stěžejní činnosti. Konkrétně se jedná o Kubisovy politické aktivity, působení v Národní jednotě pro východní Moravu a Jednotě divadelních ochotníků besedních. Všem třem hlavním oblastem jeho zájmu bude dán dostatečný prostor, aby mohly být podrobně popsány. Kapitoly se nebudou zaměřovat pouze na Adolfa Kubise, ale nastíní také širší problematiku a dějinné souvislosti.

Během svého života se Adolf Kubis několikrát politicky angažoval. Všechny tyto aktivity budou rozebrány ve zvláštní kapitole. Její první část se zaměří na roli Adolfa Kubise v pokrokových spolcích na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Druhá část se bude věnovat jeho působení v Národním výboru v Olomouci vytvořeném v roce 1918 a Správní komisi města Olomouce. Třetí část kapitoly se zaměří na Kubisovo zvolení do městského zastupitelstva Olomouce v roce 1928. Všechny tři části ukáží, jaký význam sehrál Adolf Kubis na poli politickém. Odhalí jeho význam pro další vývoj Olomouce. Součástí kapitoly bude analýza institucí, do kterých se zapojil. Kapitola zmapuje jejich fungování a význam.

Adolf Kubis působil od roku 1906 v Národní jednotě pro východní Moravu se sídlem v Olomouci. Jednalo se o nacionální organizaci, která se snažila o posilování českého živlu v převážně německých oblastech severní Moravy a v oblasti pohraničí. Činila tak pomocí přednášek o české historii a dobových událostech, zakládáním knihoven v malých městech a vesnicích, iniciováním vzniku poboček Národní jednoty a Sokola a vydáváním časopisů popularizujících vlastní činnost. Sehrála tak zásadní roli v životě mnoha lidí. Významným bodem byla také podpora a zakládání českých škol s výukou v českém jazyce. Ty působily

jako protiváha dosud převážně německému školství na severní Moravě. Kapitola osvětlí roli Adolfa Kubise v této organizaci. Ukáže, jak důležitým byl pro chod spolku a zmapuje jeho konkrétní aktivity.

Poslední kapitola se zaměří na působení Adolfa Kubise v Jednotě divadelních ochotníků besedních v Olomouci. Členem tohoto spolku se stal po svém příchodu do Olomouce. Kapitola osvětlí Kubisův vztah k ochotnickému divadlu a kultuře obecně. Součástí bude také charakteristika spolku. Nezapomenou zhodnotit Kubisův přínos. Součástí práce bude i rozsáhlá obrazová příloha s fotografiemi Adolfa Kubise z archivních fondů a tištěných pramenů. Samozřejmostí je seznam pramenů a použité odborné literatury.

Osobnost Adolfa Kubise nebyla dosud podrobněji zpracována. Tato práce si klade za cíl tento stav změnit a přispět tak osvětlení jeho osoby a regionální historiografie. Práce se totiž nebude věnovat pouze Adolfu Kubisovi, ale také všem organizacím a spolkům do nichž se během svého života zapojil. Vznikne tak ucelená práce o životě významné osobnosti a hlavních českých národních spolcích v Olomouci.

1 Rozbor pramenů a literatury

Zaměření práce vyžaduje použití velice různorodé základny pramenů a literatury. Prameny archivní povahy doplňují tištěné prameny ve formě dobové odborné literatury a memoárů Kubisových spolupracovníků a přátel. Moderní historiografie doposud tyto práce opomíjela. Součástí bude také periodický tisk. Dokreslující nálady a situaci ve společnosti ve sledovaném období. Vzhledem k neobjektivnosti memoárové produkce a tisku bude nutné tyto práce konfrontovat s odbornou historickou literaturou. Sekundární literatura poslouží ke kritickému ověření historických skutečností a správnosti uvedených informací v dobové produkci.

1.1 Archivní prameny

Základním fondem k výzkumu je Kubisův osobní fond, uložený ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, v němž se nacházejí údaje k letům 1909 až 1948, což je doba, kdy působil v Olomouci a je možné ji považovat za nejtěžejnější v jeho životě a působení.¹ Nachází se zde materiály z jeho písemné pozůstalosti, včetně korespondence, rukopisů a separátů vlastních prací. Fond dále obsahuje soubor tisků a publikací o rozvoji českého národního života na střední a severní Moravě tedy ve všech oblastech, kde se aktivně zapojoval do společenského a politického života. Tyto materiály přispějí k charakteristice nejen osobnosti samotného Adolfa Kubise, ale také k popsání politických a společenských jevů, které se v první polovině 20. století odehrály na Moravě. Důležitý bude také jeho pohled na danou problematiku, který můžeme častokrát najít nejen v osobní korespondenci, ale také v jeho novinových článcích či publikacích.

Dokumenty jsou samozřejmě stěžejní ke studiu Adolfa Kubise, poskytují nám totiž informace, které nebyly doposud publikované. Například korespondence nám poslouží k určení okruhu dalších osobností, které se s ním pravidelně stýkaly nebo si s ním dopisovaly, a to nejen o událostech v regionu. Z jeho rukopisů a separátů se můžeme dozvědět o dalších oblastech bádání, na kterých pracoval a samozřejmě lze použít i jeho tištěné publikace.

Korespondenci Adolfa Kubise je možné nalézt i v archivních fondech jeho přátel a spolupracovníků. Několik dopisů je uschováno v osobním fondu Richarda Fischera ve Státním okresním archivu v Olomouci.² Další korespondence se zachovala ve fondu Karla

1 Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Kubis Adolf (1909–1948), místo vzniku fondu: Olomouc, časový rozsah: 1909–1948, nezpracováno, kart. 1–6, bez inv. č.

2 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872–1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 33; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872–1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842)

Dostál-Lutinova. V pobočce Opavského zemského archivu v Olomouci.³

Prameny k zachycení složité životní periody z doby druhé světové války je možné nalézt v Národním archivu v Praze, kde je přesunutý materiál z Archivu bezpečnostních složek, a to konkrétně fond Německé soudy v Protektorátu, kde se lze dočíst, že byl Adolf Kubis obviněn, souzen, shledán vinným a poslán do vězení, bez ohledu na jeho vysoký věk.⁴ Tyto dokumenty nám neposkytnou příliš mnoho informací o jeho osobnosti. Jedná se spíše o strohé vojenské zápisy. Během války byl zadržován v několika věznicích v Německu a často byl přemísťován.

Další vojenské prameny lze dohledat ve Vojenském ústředním archivu. Konkrétně se jedná o Kubisův kmenový list (základní vojenský osobní spis), kvalifikační listinu (osobní spis důstojníka), dotazník ze sbírky „Dotazníky o domácím odboji“ a osobní spis účastníka národního boje za osvobození podle zákona č. 255/46 Sb. (čj. 19206/49).⁵

Pro zmapování role Adolfa Kubise v Národní jednotě pro východní Moravu bude nutné probádat všechny fondy vztahující se k ústředí této organizace, neboť dosud není dostatečně zpracovaná. Hlavní důraz přitom bude kladen na její ústřední výbor, tedy centrální základnu spolku v Olomouci.⁶ Zde Adolf Kubis působil od svého příchodu do Olomouce v roce 1906. Konkrétně se jedná o pramenný materiál mapující činnost spolku, jeho hospodaření, členskou základnu, zápisy ze schůzí, kde lze nalézt informace o jednotlivých členech, hlavně těch významných, mezi které Adolf Kubis bezesporu patřil. Materiály mohou odhalit roli, jakou sehrál ve fungování spolku a také jeho přínos této organizaci. Tyto podklady jsou uloženy v pobočce Opavského zemského archivu v Olomouci.

Další organizace, kde Adolf Kubis působil byla Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc.⁷ Ve fondu této organizace lze nalézt nejen materiály k dějinám Olomouckého divadla a ochotnictví, ale také k významným osobnostem s ním spojeným. Zachovala se část písemné pozůstalosti spolku, včetně zápisů ze schůzí, prezenčních listin

1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 32; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872–1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 24; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872–1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 25.

3 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Dostál-Lutinov Karel 1882–1923(1974), NAD 1848, kart. 7, č. pom. 1597, inv. č. 379.

4 Národní archiv, fond Německé soudy v Protektorátu – Archiv bezpečnostních složek Praha, kart. 66, svazek: 17 (Kubis), A – inventář: 134; Národní archiv, fond Úřad říšského protektora, Praha – fond: 114, značka: ÚŘP – AMV 114, kart. 260, signatura: 114-262-3, folie: 15, 16, 263, 287a. *Seznam zatčených*.

5 Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“; Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kmenový list (základní vojenský osobní spis); Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kvalifikační listina (osobní spis důstojníka); Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, osobní spis účastníka národního boje za osvobození podle zákona č. 255/46 Sb. (čj. 19206/49); Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, potvrzení o účasti v odboji.

6 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č.

7 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957), M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č.

a ekonomických údajů vztahujících se k hospodaření organizace. Kromě archivních pramenů je k rekonstrukci činnosti možné použít i tištěné propagační prameny a výroční zprávy. Adolf Kubis se při tvorbě těchto zpráv nepodílel pouze jako autor některých příspěvků, ale také jako editor celé publikace. Můžeme tedy říci, že sehrál významnou roli ve fungování spolku.

Archivní prameny týkající se osobnosti Adolfa Kubise a jeho osvětové činnosti lze nalézt ve Státním okresním archivu v Olomouci ve fondech Okresní osvětové rady a Veřejné osvětové služby.⁸ Ve stejném archivu se zachovalo i jeho působení v Politickém pokrokovém spolku v Olomouci.⁹

Množství informací lze nalézt i ve fondu Archiv města Olomouc ve SOkA v Olomouci, konkrétně v části zabývající se městskou správou od vzniku ČSR, neboť zde Adolf Kubis působil.¹⁰ Předpokládám ale, že tyto archiválie mi neposkytnou informace týkající se přímo jeho osoby, ale hlavně organizací, ve kterých působil a na jejichž chodu se podílel. Materiál poslouží pro rekonstrukci jeho politické a spolkové dráhy.

1.2 Tištěné prameny, memoáry a dobová literatura

Poslední skupinu pramenů, využitelných k nalezení dalších informací o Adolfu Kubisovi, představují vzpomínky a memoáry jeho přátel a kolegů z Olomouce. Stěžejními pracemi z této kategorie jsou oslavné životopisy Adolfa Kubise sepsané jeho kolegy a spolupracovníky při oslavě jeho významných jubileí.¹¹ Jako vzpomínkové publikace musí být vystaveny odborné historické kritice. Významné jsou i práce bývalého starosty města Olomouce a vedoucího národního pracovníka JUDr. Richarda Fischera, který byl dlouholetým spolupracovníkem a osobním přítelem Adolfa Kubise. Tištěné vzpomínky mohou být v některých případech zavádějící, proto je nutné je konfrontovat s odbornými

8 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 1–6, inv. č. 56; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 1, bez inv. č.

9 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918), M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č.

10 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 30, č. pom. 935, inv. č. 317. *Ustanovení JUDr. Richarda Fischera vládním komisařem města Olomouce. Přípis místodržitelství z 16. 11. 1918 adresovaný starostovi města.*; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 31, č. pom. 935, inv. č. 330. *Výtvoření Velkého Olomouce. Koncept přípisu, adresovaného ministerstvu vnitra v Praze 26. 3. 1919, o připravovaném sloučení okolních obcí s Olomoucí*; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 31, č. pom. 935, inv. č. 335. *Jmenování zástupce vládního komisaře města Olomouce. Přípis místodržitelství z 22. 5. 1919 o jmenování dr. Karla Mareše zástupcem vládního komisaře*; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Registratura (1861) 1920–1940 (1951), NAD: 1, kart. 13, č. pom. 5, inv. č. 7, sig. I/6. *Rozpuštění městského zastupitelstva a ustanovení vládního komisaře.*

11 HADERKA, František – SMĚKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraníčářský sborník k šedesátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936; KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu. K šedesátinám Adolfa Kubise*. Olomouc 1936; *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacitiletí zasloužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo* (dále jen *Ve službách národa*). Olomouc 1927.

historickými publikacemi.

Jako další pramen pro tuto práci využiji vlastní práce Adolfa Kubise. Ten byl ve své publikační činnosti velmi aktivní. Jeho díla se věnují problematice národnostní situace v Olomouci a na Moravě obecně. Daným tématem se zabývá v publikaci *Čechové a Němci na Moravě* a dále ve svém příspěvku k prvnímu českému adresáři města Olomouce a jeho okresu.¹² Ucelený soubor prací tvoří záležitosti týkající se Národní jednoty pro východní Moravu, českého školství a vzdělávání obyvatel na Moravském a Slezském pohraničí. Sem se řadí publikace *České knihovny v německých obcích ochranného území* a práce *Slezské potřeby školské*.¹³ Do této skupiny by se dala zařadit i práce *Záležitost musea a studijní knihovny v Olomouci*, ve které se zabýval českou a česky psanou literaturou zde uleženou, přičemž dochází k závěru, že je jí nedostatek a mělo by dojít k jejímu výraznému rozšíření.¹⁴ Stejně poslouží i všechny jeho další publikace a statě.¹⁵ Dále je možné použít i články Adolfa Kubise z regionálního tisku, které většinou souvisí s problematikou národnostních sporů v Olomouci a nebo s úspěchy Národní jednoty pro východní Moravu.

Do této kategorie spadá i dobová literatura vztahující se k problematice nacionalismu. Zvláště toho českého. Zde nalezneme práci Bohumíra Knechtla *Třicet let našeho zápasu v Olomouci*.¹⁶ Práce týkající se dějin a působení Národní jednoty pro východní Moravu.¹⁷ A české nacionální městské správy po roce 1918.¹⁸ Zde spadají i publikace Václava Nešpora.¹⁹ Jeho práce často bývají používány jako odborná literatura, v této práci je na ně ale nahlíženo spíše jako na vzpomínková a memoárová díla. Václav Nešpor byl totiž zapáleným členem Národní jednoty a jeho pohled na tuto organizaci je zcela neobjektivní. Přestože se jeho práce vyznačuje vysokou kvalitou, nesmí být chápána nekriticky. Stejný problém se vyskytuje u německy psaných publikací olomouckých historiků Johanna Kuxe a Willibalda Müllera.²⁰

12 KUBIS, Adolf: *Čechové a Němci na Moravě*. Olomouc 1914.

13 KUBIS, Adolf: *České knihovny v německých obcích ochranného území* (dále jen *České knihovny*). Olomouc 1922; KUBIS, Adolf: *Slezské potřeby školské*. Praha 1901.

14 KUBIS, Adolf: *Záležitost musea a studijní knihovny v Olomouci*. Olomouc 1924.

15 Viz seznam pramenů a literatury.

16 KNECHTL, Bohumír: *Třicet let našeho zápasu v Olomouci*. Olomouc 1923.

17 FISCHER, Richard: *Padesát let Národní jednoty v Olomouci. Kronika. Díl I.–IV. 1885–1935* (dále jen *Padesát let. Díl I.–IV.*). Olomouc 1935; PETŘEK, Josef: *Národní jednota pro východní Moravu*. Olomouc 1925; ZABAVITEL, Alois: *Národní jednota východomoravská ve službách lidovýchovných* (dále jen *Národní jednota*). Opava 1935; RÁDL, Emanuel: *Válka Čechů s Němci*. Praha 1993.

18 DRLÍK, Jan – FISCHER, Richard – KUBIS, Adolf – NEŠPOR, Václav – RIGEL, Albert – VLČEK, Antonín – VOJNAR, Emanuel: *Deset let práce na olomoucké radnici (1918–1928)* (dále jen *Deset let práce*). Olomouc 1928; MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého*. Olomouc 1919; ZAMYKAL, Ladislav (ed.): *Velký Olomouc. informace o jeho přítomném stavu a jeho významu* (dále jen *Velký Olomouc*). Olomouc 1924.

19 NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998; Týž: *Na rozloučenou s Národní jednotou* (Dále jen *Na rozloučenou*). Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, 58, 1949, s. 71–74; Týž: *Nástin dějin a práce Národní jednoty východomoravské 1885–1935* (dále jen *Nástin dějin*). Olomouc 1935; Týž: *Pro českost Olomouce*. Olomouc 1935.

20 KUX, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*. Reichenberg und Olmütz 1937; MÜLLER, Willibald: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten*

Jejich práce naopak nahlíží na druhou polovinu 19. století a první polovinu 20. století optikou německého nacionalismu. Vyzdvihují činy německých zástupitelů města a zcela opomíjejí uvádět informace o českých zástupcích, spolcích. Z jejich pohledu by bylo možné na Olomouc nahlížet jako na město čistě německé. Je tudíž potřeba tyto práce kriticky zhodnotit. Není možné je nekriticky přejímat.

1.3 Periodický tisk

Součástí práce bude i dobový periodický tisk. Ten je cenným pramenem k zachycení nálad ve společnosti po celé sledované období a informací o konkrétních akcích nacionálních spolků, jak českých tak také německých. Tisk může sloužit k doplnění mezer v archivních a tištěných pramenech. Problémem denního tisku je jeho neobjektivnost. Proto je nutné ke všem článkům přistupovat kriticky. Mezi použitá periodika rozšiřující pramennou základnu patří české olomoucké nacionální noviny *Pozor*, pokrokářské noviny *Ostravský denník*,²¹ olomoucké pokrokářské *Proudy* a oficiální časopis Národní jednoty pro východní Moravu s názvem *Stráž Moravy*. Redaktorem posledního z nich byl po celou dobu jeho existence právě sledovaný Adolf Kubis. Časopis měl od roku 1924 i vlastní osvětovou přílohu s názvem *Hlídky národní výchovy a osvěty*.²² Příloha informovala o osvětových přednáškách a kurzech organizovaných v Olomouci a blízkém okolí.

Své zastoupení má i německý periodický tisk. Použitými německy psanými novinami jsou *Mährisches Tagblatt*. Jedná se o nejvýznamnější německý tisk v Olomouci. Měl vysoký počet čtenářů. Před rokem 1918 byl téměř vždy ve shodě s oficiální politikou městského zastupitelstva. Byl silně nacionálně vyhraněný a ostře vystupoval proti všemu českému. Reagoval na aktuální dění a nebál se kritických a agresivních komentářů. Po roce 1918 se stal kritikem Československa a obhájcem německých hodnot v Olomouci.

1.4 Odborná literatura

Vzhledem k absenci souhrnné publikace o Adolfu Kubisovi bude nutné použít práce, týkající se oblastí jeho zájmu, organizací, jejichž byl členem, a dějin měst, ve kterých během svého života působil. Jeho rodiště město Brušperk byl souhrnně zpracován pouze dvakrát. Poprvé se o sepsání dějin města pokusil kolektiv autorů pod vedením Lumíra Dokoupila.²³ Práce obsahuje i kapitolu věnující se významným osobnostem města včetně Adolfa Kubise.

bis zur Gegenwart. Zweite ergänzte Ausgabe. Olmütz 1895.

21 Název novin uvádím v jejich originální formě bez úpravy do současné spisovné češtiny.

22 SIVEK, Alois: *Brušperská trojka a ti druzí*. In: DOKOUPIL, Lumír (ed.): Brušperk. Město nikoliv nejmenší. 7 staletí dějin. Brušperk 1969, s. 205.

23 DOKOUPIL, Lumír (ed.): *Brušperk. Město nikoliv nejmenší. 7 staletí dějin*. Brušperk 1969.

Knihu lze považovat za velice zdařilou. Druhé dějiny města publikoval Petr Juřák.²⁴ Jeho práce není v ničem inovativní. Obsahuje stejné informace jako práce jeho předchůdce. Včetně strohých informací o Adolfu Kubisovi. K dějinám města Ostravy bude stěžejní nejnovější publikace kolektivu autorů pod vedením Blaženy Przybylové s názvem *Ostrava*.²⁵ Použity budou i práce týkající se *Ostravského denníku*, kde Adolf Kubis pracoval během svého působení v Ostravě.²⁶

Významnou část odborné literatury budou tvořit práce zaměřené na dějiny Olomouce. Z nichž nejvýznamnější jsou nejnovější akademické *Dějiny Olomouce*.²⁷ Zvláště kapitoly zabývající se dějinami města ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století. Publikace se vyznačuje vysokou kvalitou a odkazy na odbornou literaturu a archivní prameny. Kromě souhrnně zpracovaných dějin města budou v práci citovány i díla zabývající se konkrétními momenty dějin města.

Nacistickou okupací a odbojem na Olomoucku se zabýval Josef Bartoš.²⁸ K podobnému tématu publikoval práci i Zbyněk Válka.²⁹ Jeho práce se bohužel vyznačuje řadou nedostatků, včetně nedostatečného poznámkového aparátu. Jako souhrnnou publikaci zaměřenou na období Protektorátu Čechy a Morava jsem použil knihu Pavla Maršálka s názvem *Pod ochranou hákového kříže*.³⁰ Publikace přehledně mapuje vývoj státního útvaru od jeho vzniku až po jeho zánik. Dějiny Olomouce po druhé světové válce zpracoval Karel Konečný.³¹ Ten zmiňuje jak poválečnou situaci v Olomouci a odsun Němců, tak také nástup komunistů k moci. K problematice nástupu komunistů k moci jsem použil práce Karla Kaplana.³²

Odsunem německého obyvatelstva z Olomouce po druhé světové válce se zabýval Martin Hájek.³³ Jeho práce se detailně věnuje problematice odsunu na území Olomouce.

24 JUŘÁK, Petr: *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009.

25 PRZYBYLOVÁ, Blažena (ed.): *Ostrava*. Praha 2013.

26 GROBELNÝ, Andělín – ZAPLETALOVÁ, Zdeňka: *Ostravský deník a spolky v letech 1900–1941* (dále jen *Ostravský deník a spolky*). Časopis Slezského muzea, řada B, 15, 1966, s. 156–163; Tíž: *Ostravský deník k otázkám kultury a osvěty (1901–1941)* (dále jen *Ostravský deník k otázkám kultury*). Časopis Slezského muzea, řada B, 16, 1967, s. 133–144.

27 SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009.

28 BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939–1945* (dále jen *Odboj proti nacistickým okupantům*). Olomouc 1997; Tíž: *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945* (dále jen *Okupované pohraničí*). 2. vyd. Praha 1986.

29 VÁLKA, Zbyněk: *Olomouc pod hákovým křížem*. Olomouc 2001.

30 MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. Praha 2012.

31 KONEČNÝ, Karel: *Krajské město ve víru politických změn* (dále jen *Krajské město*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 290–336; Tíž: *Od demokracie k totalitě* (dále jen *Od demokracie*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 269–300; Tíž: *Od košického vládního programu k únoru 1948* (dále jen *Od košického vládního programu*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 275–290.

32 KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012; Tíž: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993; Tíž: *Pravda o Československu 1945–1948* (dále jen *Pravda o Československu*). Praha 1990.

33 HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice 2013.

Ve svých závěrech vychází hlavně z Josefa Bieberleho, který zkoumal podobné téma v 90. letech.³⁴ Používá i stěžejní práci k problematice odsunu z pera Tomáše Staňka, která stále nebyla překonána.³⁵ Zmíněné publikace použiji i v této práci. Odsunem, očistnými procesy v pohraničí a životy neodsunutých Němců v Československu se zabýval Matěj Spurný.³⁶ Ten využívá řady nových pramenů, které předtím nebyly nikdy zpracovány, včetně vzpomínek pamětníků.

Součástí práce jsou i publikace věnující se problematice nacionalismu. Těch je zde užitá celá řada. Soužitím Čechů a Němců v rámci Habsburské monarchie v letech 1780 až 1918 se zabýval historik Jan Křen ve stěžejní publikaci *Konfliktní společenství*.³⁷ Na něj navázala celá řada dalších autorů. K nejdůležitějším monografiím patří díla Václava Kurala.³⁸ Ty sledují problematiku vztahů mezi Čechy a Němci v Československu v letech 1918 až 1945. Stále patří mezi nejvýznamnější práce české historiografické produkce na dané téma. Ke stejnému tématu se vyjádřila celá řada autorů.³⁹ Každý autor problematiku svým způsobem obohatil o svůj vlastní pohled na interpretovaná fakta. Tématem se zabývala i řada německých autorů. Jedním z nejvýznamnějších byl Johann Wolfgang Brügel.⁴⁰ Jeho práce se vyznačuje vysokou mírou objektivnosti. Tento český Němec, člen německé aktivistické sociální demokracie v Československu, exilový úředník, zarytý antifašista a emigrant se dokázal již v 70. letech 20. století s nadhledem podívat na problematické období let 1918 až 1946. Na rozdíl od mnohých autorů se dokázal oprostít od nacionálních tendencí ve své práci. Tím se jeho práce vymyká průměru.

34 BIEBERLE, Josef: *Olomoučtí Němci. K padesátému výročí jejich přesídlení. 1. Mezi dvěma světovými válkami* (dále jen *Olomoučtí Němci 1*). Střední Morava 3, 1996, č. 3, s. 4–12; Týž: *Olomoučtí Němci. K padesátému výročí jejich přesídlení. 2. Poválečný rozchod* (dále jen *Olomoučtí Němci 2*). Střední Morava 4, 1997, č. 4, s. 4–22.

35 STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947* (dále jen *Odsun Němců*). Praha 1991.

36 SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)* (dále jen *Nejsou jako my*). Praha 2011.

37 KŘEN, Jan: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*. Praha 1990.

38 KURAL, Václav: *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v Československém státě (1918–1938)* (dále jen *Konflikt místo společenství?*). Praha 1993; Týž: *Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)* (dále jen *Místo společenství konflikt!*). Praha 1994.

39 BENEŠ, Zdeněk a kol.: *Rozumět dějinám*. Pardubice 2002; FAJMON, Hynek – Hloušková, Kateřina (eds.): *Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Sborník k 60. výročí ukončení II. světové války*. Brno 2005; KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana: *Češi, Němci, Židé v Národnostním Československu. Pohled na školu a vědu*. Liberec 2006; KOŘALKA, Jiří: *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha 1996; MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír (eds.): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě*. Brno 2002; MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří – MAREK, Michaela (eds.): *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Praha 2000; PETRÁŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha 2009; ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno 2001; SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha 1996; ŘEZNÍK, Miloš: *Formování moderního národa*. Praha 2003; ŠRAJEROVÁ, Ol'ga (ed.): *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003.

40 BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006; Týž: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008.

K politickým aktivitám Adolfa Kubise mnoho literatury neexistuje. Informace k pokrokovým spolkům na přelomu 19. a 20. století je možné nalézt v publikaci Jiřího Malíře *Od spolků k moderním politickým stranám*.⁴¹ Stejnému tématu se věnoval i v jiných příspěvcích.⁴² Dalším autorem zkoumajícím toto téma je Miloš Trapl.⁴³ V celkové historiografické produkci jsou údaje o činnosti pokrokářů na Moravě značně strohé. Chybí detailnější informace o fungování a konkrétních akcích pokrokových spolků. Mezi další politické aktivity Adolfa Kubise patří působení v národním výboru, správní komisi a účast na vytvoření Velkého Olomouce.⁴⁴ Všim se zabýval historik Miloš Trapl. Nejaktuálnější příspěvek k tématu uveřejnil v akademických *Dějínách Olomouce*.⁴⁵ Před ním se tématu věnoval Miloslav Pospíchal.⁴⁶ Ve druhé polovině 20. let se Adolf Kubis stal součástí Národní strany práce. Její charakteristiku uveřejnil Tomáš Dvořák ve svých dvou příspěvcích k tématu.⁴⁷

K dějinám Národní jednoty pro východní Moravu mnoho publikací neexistuje. Posledním, kdo se danou problematikou zabýval, byl opavský historik Karel Sommer ve dvou článcích zaměřených na období od roku 1918 do zániku organizace v roce 1949.⁴⁸ Proto bylo nutné použít již zmíněné dobové práce a vzpomínky členů z pera Václava Nešpora, Richarda Fischera a Aloise Zabavitele.

O Jednotě divadelních ochotníků besedních v Olomouci toho nebylo napsáno mnoho. Jako kulturní spolek stál na okraji zájmu dosavadní historiografické produkce. Většina prací zabývajících se tímto spolkem pochází z pera pamětníků.⁴⁹ Z nových autorů lze uvést Jiřího

41 MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám* (dále jen *Od spolků*). Brno 1996.

42 MALÍŘ, Jiří: *Pokrokové hnutí na Moravě* (dále jen *Pokrokové hnutí*). In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: Období 1861–1938. Brno 2005, s. 341–372.

43 TRAPL, Miloš: *Pokrokové proudy v olomoucké společnosti v 19. a počátkem 20. století* (dále jen *Pokrokové proudy*). In: *Historická Olomouc a její současné problémy VI*. Olomouc 1987, s. 17–27.

44 Používám termín Velký Olomouc bez uvozovek, protože se jednalo o oficiální a úřední název vytvořeného města. Jeho používání se městskému zastupitelstvu nepodařilo prosadit a brzy přestal být užíván. Následně bylo odborníky na český jazyk v Praze rozhodnuto, že Olomouc bude rodu ženského. Mužský rod označili za zastaralý a nepoužívaný. To se setkalo s nevolí místních obyvatel, protože zásadně používali pro označení města Olomouc rodu mužského. Zastupitelstvo proti rozhodnutí vědců protestovalo, ale nebylo vyslyšeno. Problematika mužského a ženského rodu Olomouce přetrvává dodnes. Místní obyvatelstvo stále upřednostňuje rod mužský, ačkoli je dle pravidel českého pravopisu nespisovný.

45 TRAPL, Miloš: *Politický vývoj* (dále jen *Politický vývoj*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 136–158.

46 POSPÍCHAL, Miloslav: *Olomouc v době vzniku ČSR* (dále jen *Olomouc*). *Střední Morava*, 2, 1968, s. 24–31; Týž: *Vytvoření „Velkého Olomouce“ 1919* (dále jen *Vytvoření „Velkého Olomouce“*). *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1967, č. 134, s. 1–5.

47 DVOŘÁK, Tomáš: *Národní strana práce* (dále jen *Národní strana práce*). In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 209–214; Týž: *Národní strana práce (1925–1930)* (dále jen *Národní strana práce (1925–1930)*). In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: Období 1861–1938. Brno 2005, s. 617–628.

48 SOMMER, Karel: *K historii Národní jednoty pro východní Moravu 1939–1949* (dále jen *K historii*). *Slezský sborník*, 98, č. 1–2, 2000, s. 63–77; Týž: *Příspěvek k historii Národní jednoty pro východní Moravu v letech 1918–1938* (dále jen *Příspěvek k historii*). *Časopis Slezského zemského muzea*, 48, č. 1, 1999, s. 1–42.

49 VALIHRACH, Josef: *Jednota divadelních ochotníků besedních v Olomouci*. Olomouc 1950; SMEJKAL,

Štefanidese, který se zaměřil na problematiku olomouckého divadla v posledních *Dějínách Olomouce*.⁵⁰ Neopomněl probádat i ochotnické soubory. Ochotníky zpracovala ve svém článku i Alena Štěrbová.⁵¹ Šířeji je možné k rekonstrukci činnosti ochotníků použít publikace věnující se olomouckému městskému divadlu.⁵²

Všechny zmíněné materiály poslouží k vytvoření ucelené práce o Adolfu Kubisovi a jeho úloze v problematice česko-německého soužití v Olomouci a na Moravě. Hlavní důraz bude kladen na růst českého nacionalismu a jeho vliv na politiku a společnost v první polovině 20. století v Olomouci. Prostřednictvím osobnosti Adolfa Kubise osvětlím význam Národní jednoty pro východní Moravu pro české školství a kulturu na Moravě.

Zdeněk (ed.): *85 let olomouckých ochotníků*. Olomouc 1957.

50 ŠTEFANIDES, Jiří: *České divadlo* (Dále jen *České divadlo*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 89–97.

51 ŠTĚRBOVÁ, Alena: *Dvě varianty amatérského divadla v Olomouci*. In: *O divadle na Moravě*. Praha 1974, s. 151–157.

52 KOŽUŠNÍK, Václav: *Historie budov olomouckého divadla*. Olomouc 2010; STEINMETZ, Karel a kol.: *Almanach – Moravské divadlo Olomouc 1920–2000*. Olomouc 2000.

2 Vývoj vztahů mezi Čechy a Němci v Olomouci

2.1 Německé město (do roku 1914)

Olomouc druhé poloviny 19. století lze charakterizovat jako město převážně německé. Dvě třetiny celkové populace se hlásily k německé národnosti.⁵³ Na ulicích a v úřadech vládla němčina. Pod kontrolou Němců bylo městské zastupitelstvo i nejdůležitější instituce a úřady ve městě.⁵⁴ Veškeré finance se rozdělovaly nerovnoměrně a přednost vždy dostaly německé podniky, organizace, spolky a školy před těmi českými. Většinu velkých podniků ovládali Němci nebo Židé. Židé se pravidelně hlásili k německé národnosti, neboť jim z toho plynuly ekonomické výhody.⁵⁵ Vedení města nekompromisně bránilo příchodu českého kapitálu a českého dělnictva do Olomouce. Tím zároveň bránilo samotnému rozvoji města.⁵⁶

Stejným heslem se řídil i plán územního rozvoje. Ačkoli se jádro města nacházelo na velice omezeném území, odmítali radní přistoupit na sloučení s okolními obcemi. Převážně ze strachu, že by došlo k narušení německé většiny a ohrožení místní elity. Zemský stavební řád pro Brno, Jihlavu, Znojmo a Olomouc z roku 1885 počítal se sloučením s okolními obcemi, ale městské zastupitelstvo zdržovalo s jeho realizací. Ve stejném roce vypracovaly městské úřady padesátiletý zastavovací program. Ten počítal se zastavěním nejbližšího okolí města Olomouce. Nejdříve se mělo stavět v místech po zbouraných hradbách a až následně mělo přijít slučování s okolními obcemi. V roce 1904 byly místodržitelstvím v Brně určeny obce, které měly být s Olomoucí sloučeny.⁵⁷ Přesto nebylo do roku 1918 nic realizováno, což způsobila snaha zastupitelstva zachovat současný stav. Tomu napomáhal i pevnostní statut města. Hradby oddělovaly město od okolních obcí nezastavěným, téměř dvoukilometrovým pevnostním pásmem.⁵⁸ Každá stavba v tomto prostoru podléhala demoličnímu reversu a mohla být zbořena v případě vojenské potřeby.⁵⁹ Ke zrušení pevnosti a demoličního reversu došlo až v roce 1886.⁶⁰

Podle volební reformy z 24. ledna 1866 platící až do 28. října 1918, bylo rozšířeno volební právo na plnoleté měšťany, kteří platili obci ročně nejméně 6 zlatých. Volit tak mohli pouze majetní muži starší 24 let.⁶¹ Většina z nich se hlásila k německé národnosti. Důsledkem

53 NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 260.

54 SKOUPÝ, Arnošt: *Městská správa* (dále jen *Městská správa*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 48.

55 SKOUPÝ, Arnošt: *Bourání hradeb* (dále jen *Bourání hradeb*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 190.

56 Tamtéž, s. 196.

57 Tamtéž, s. 184.

58 FIALA, Jiří: *Město v pevnosti*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 174.

59 NAVRÁTIL, Jan: *Bourání hradeb*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 97.

60 NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 253–254.

61 SKOUPÝ, A.: *Městská správa*, s. 48; Týž: *Politický vývoj* (dále jen *Politický vývoj*). In: SCHULZ, Jindřich

byla faktická nadvláda majetné německé většiny nad českou menšinou, tvořenou převážně zástupci nižších vrstev a početně nevelkou inteligencí. Německé národnosti byli i starostové města. V roce 1866 byl zvolen podnikatel, velkostatkář a říšský poslanec Karl Schrötter. V úřadě zůstal až do své smrti v roce 1872.⁶² Nahradil jej obchodník a podnikatel Josef von Engel. Zvolen byl 21. prosince 1872.⁶³ Významně se zasadil o zrušení pevnostního statutu města Olomouce a zbourání hradeb bránících dalšímu rozvoji.⁶⁴ Pozemky na místech bývalých hradeb byly nabízeny za přemrštěnou cenu a pouze německým zájemcům. Získanými financemi se měl snížit dluh města. Noví němečtí majitelé měli zajistit, aby se do města nedostali zástupci české menšiny, kteří by mohli narušit německou nadvládu.⁶⁵ Nejsilovněji se radnice bránila stavbě továren. Dělníci by totiž byli převážně české národnosti.⁶⁶ Jeho úřadování trvalo celých 24 let. Roku 1896 byl nahrazen posledním německým starostou Olomouce Karlem Brandhuberem (ve funkci až do roku 1918).⁶⁷ Proslavil se tvrdým postupem proti české menšině. Často vyzýval k jednotě německých občanů s cílem zabránit českým zástupcům v získání práv.⁶⁸ Jeho projevy se vyznačovaly strachem z růstu moci českých občanů. Jeho strach se mnohdy měnil až v hysterii. Dne 12. prosince 1896 vyzýval své německé spoluobčany: „Wir müssen in allen Fragen, welche unsere Nationalität betreffen, einig sein und wenn wir Zant und Zwietracht in unseren Reihen vermeiden, dann wird nicht iener Fall eintreten...“⁶⁹ Za svůj cíl si vytyčil práva Čechů potlačit. Svým konáním přispěl k vytvoření propasti mezi Čechy a Němci v Olomouci.

Dva poslední němečtí starostové prosazovali konzervativní zásadu: „Olomouc raději malá, ale německá“.⁷⁰ Zastávali konzervativní podobu rakouského vlastenectví a sledovali pouze zájmy německé většiny v Olomouci.⁷¹ Tvrdě se zasazovali o zachování existujících poměrů a odmítali všechny návrhy, které by je mohly narušit. Současně udržovali úzké propojení radniční politiky s místními německými podnikateli a průmyslníky.⁷² Pomocí příbuzenských vazeb tak úzká skupina vzájemně propojených podnikatelských rodin ovládala

(ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 51.

62 FIALA, Jiří: *Správa města*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 17.

63 MÜLLER, W.: *c. d.*, s. 357 an.

64 TICHÁK, Milan: *Vzpomínky na starou Olomouc* (dále jen *Vzpomínky*). Olomouc 1997, s. 15; NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 98 an.

65 ROUBIC, Antonín: *K národnostním bojům v Olomouci na počátku 20. století*. Okresní archiv v Olomouci 1982, Olomouc 1983, s. 93.

66 TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 18; NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 99 an.

67 NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 267; KUX, J.: *c. d.*, s. 381 an.

68 KUX, J.: *c. d.*, s. 381 an.

69 Tamtéž, s. 392.

70 SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 190; Týž: *Městská správa*, s. 49; NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 103 an.

71 SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu století* (dále jen *V čele města*). Olomouc 2002, s. 45.

72 SKOUPÝ, A.: *Politický vývoj*, s. 52; TRAPL, Miloš: *Transformace politických stran v Olomouci do nového státu po říjnu 1918* (dále jen *Transformace*). Střední Morava, 16, 2010, č. 30, s. 4.

celé město.⁷³ Olomouc tak představovala německý jazykový ostrov uprostřed českého venkova. Stejná situace byla i v dalších moravských statutárních městech Brně, Jihlavě, Znojmu a Kroměříži.⁷⁴

Z této situace těžily obce v blízkosti Olomouce. Ty investovaly do rozvoje průmyslu a výstavby nových bytů. Počet obyvatel rostl a brzy začaly konkurovat zaostalé Olomouci. Německá Nová Ulice a české Hodolany se na začátku 20. století staly plnoprávními městy.⁷⁵ Obyvatelstvo české národnosti mělo v obcích nedaleko Olomouce značnou převahu, a proto se tyto obce staly zázemím pro aktivity českých občanů a jejich snahy.⁷⁶

Těžkou situací české menšiny se snažili změnit její zástupci již od konce 60. let 19. století.⁷⁷ Po pádu Bachova absolutismu a obratu ke konstitučnímu zřízení došlo v Čechách i na Moravě k uvolnění v politickém a společenském životě.⁷⁸ Českým zástupcům vadila neférovost a nedemokratičnost volebního systému, nadvláda němčiny na školách a arogance německých představitelů města. Postupně docházelo k rozvoji českých organizací a spolků. Jejich úkolem bylo aktivizovat české obyvatelstvo města k větší činnosti.⁷⁹ Národnostní spory se přiosťřily po vzniku Německé říše v roce 1871 a stupňovaly se až do 90. let 19. století.⁸⁰ Rychleji rostl německý nacionální radikalismus, kvůli strachu ze ztráty svého postavení v Čechách a na Moravě, kde rostl a nabíral na síle český živel.⁸¹ Ten začal ohrožovat vládnoucí německou elitu, která odmítala rovnoprávnost s českým etnikem.⁸²

V období druhé poloviny 19. století došlo k rychlému rozvoji kulturního, spolkového a občanského života.⁸³ Bylo založeno velké množství spolků rozmanitého charakteru.⁸⁴ Vznikaly spolky politické, národnostní, dělnické, kulturní, školské, umělecké, ochotnické, pěvecké, hudební, čtenářské, náboženské, dobročinné a tělocvičné. Existovaly spolky německé, české, židovské a menší množství spolků jazykově utrakvistických.⁸⁵ Základy pro vznik spolků položil císařský patent z 26. listopadu 1852. Ten povoloval pouze

73 TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 13.

74 SKOUPÝ, A.: *Politický vývoj*, s. 51.

75 TRAPL, M.: *Pokrokové proudy*, s. 24; SKOUPÝ, Arnošt: *Demografický vývoj*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 49.

76 ROUBIC, A.: *c. d.*, s. 3 an.

77 PERNES, Jiří: *Česko – německé soužití ve společném státě v 19. a 20. Století*. In: FAJMON, Hynek – HLOUŠKOVÁ, Kateřina (eds.): *Konec soužití Čechů a Němců v Československu*. Sborník k 60. výročí ukončení 2. světové války. Brno 2005, s. 25.

78 PÍSKOVÁ, Milada: *K národní emancipaci české kultury v Olomouci v 19. století*. In: *Národnostní problémy v historii měst*. Sborník příspěvku z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archivem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 154.

79 NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 106 an.

80 PERNES, J.: *c. d.*, s. 26 an.

81 KŘEN, J.: *c. d.*, s. 288 an.

82 PERNES, J.: *c. d.*, s. 27 an.

83 KNECHTL, B.: *c. d.*, s. 13 an.

84 PERNES, J.: *c. d.*, s. 25 an.

85 SKOUPÝ, Arnošt: *Spolky* (dále jen *Spolky*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 68.

nepolitické a humanitní spolky.⁸⁶ Rozvoj spolků byl zaručen liberálním zákonem z listopadu roku 1867 o spolkovém a spolčovacím právu.⁸⁷ Tento zákon se vztahoval pouze na spolky bez záměru vytvářet zisk. Nevztahoval se na korporace, náboženská společenstva a řády.⁸⁸ Vznik spolku musel být schválen zemskou vládou po posouzení stanov organizace. Stanovy musely obsahovat řadu detailů o činnosti a fungování spolku, jako účel a prostředky k jeho dosažení, sídlo spolku, způsob utvoření, práva a povinnosti členů, orgány spolkové správy (usnášející, výkonné a kontrolní), náležitosti platných usnesení, způsob urovnání sporů, zastoupení spolku navenek a ustanovení o rozpuštění spolku.⁸⁹ Spolek mohl být zakázán pouze v případě, že nesplňoval právní normy, nebo pokud se jevil jako státu nebezpečný.⁹⁰

Neúspěšný boj za férové zastoupení české menšiny ve městské správě byl vykompenzován rozvinutým českým spolkovým životem a růstem vlivu ve státních úřadech a institucích, v živnostenských společenstvech a v hospodářských a finančních organizacích.⁹¹ Spolky se staly centrem národního života. Staly se oporou národně emancipačního procesu českého etnika. Jejich členskou základnu tvořila především inteligence a lokální elita. Převážně učitelé, profesori, novináři a právníci. Od 80. let 20. století se postupně začaly proměňovat na spolky s masovou členskou základnou.⁹² Na rozdíl od německého spolkového života, který se rozvíjel již v 1. polovině 19. století byl vývoj českého spolkového života poněkud opožděný. Prvním českým spolkem byla Lípa slovanská. Její vznik se datuje do roku 1848. Jeho existence netrvala dlouho a brzy byl zrušen.⁹³ Dalším českým spolkem v Olomouci se stal Slovanský čtenářský spolek, úředně povolený v roce 1862.⁹⁴ Jeho předsedou byl v letech 1861 až 1871 profesor porodnictví František Jan Mošner. Ten zakoupil dům na Dolním náměstí v roce 1871 pro spolkové účely. Tak byl v Olomouci vytvořen první „národní dům“, ohnisko pro všechny české národní aktivity. Později se spolek přejmenoval na Občanskou besedu. Jejím cílem byla organizace přednášek, koncertů, výstav, besed a výletů. Členská základna se pohybovala okolo 120 členů.⁹⁵

Konec 19. století (80. a 90. léta) v Olomouci se vyznačoval zakládáním českých spolků a hlavně růstem členské základny. Spolky již přestaly být elitní záležitostí honoračního charakteru. Otevřely se pro širokou veřejnost, pro všechny kteří se chtěli zapojit, bez rozdílu

86 JANÁK, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951* (dále jen *Spolky*). In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium, 7.–8. října 1992*, s. 61.

87 SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 68.

88 JANÁK, J.: *Spolky*, s. 63.

89 Tamtéž, s. 64.

90 Tamtéž, s. 64–65.

91 SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 200.

92 SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 69.

93 FIALA, Jiří: *Za války a po válce Němců s Němci* (dále jen *Za války*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009*, s. 38.

94 NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 107 an.

95 FIALA, J.: *Za války*, s. 38.

vzdělání, majetku, postavení či politické orientace. Některé se staly předstupněm politických stran, kde se formovaly základní myšlenky a ideje budoucích stran. Jiné spolky byly přístupné všem, nehledě na politickou orientaci.⁹⁶ Tyto změny následoval vznik českých spolků různého zaměření. Mezi nejdůležitější z nich patřil vznik Sokola, Hospodářské jednoty, Jednoty divadelních ochotníků, Matice školské, Slovanského dělnického spolku, pěveckého spolku Žerotín a řady dalších.⁹⁷ Do konce 19. století se v Olomouci vyskytovaly pobočky všech významných českých spolků. Podle statistické ročenky bylo v Olomouci v roce 1910 celkem 288 spolků. Z toho 174 německých a 114 českých.⁹⁸ Začaly vznikat národně obranné spolky, otevřené všem bez rozdílu politické příslušnosti. Jejichž úkolem byla obrana národních zájmů a školství.

Jedním z takových spolků byl tělovýchovný Sokol, založený v roce 1863 v Praze. Jednalo se o tělocvičný, panslavistický, militantní spolek, určený pouze pro osoby české národnosti. Z německého pohledu se jednalo o agresivní organizaci, ohrožující německé etnikum v Čechách a na Moravě.⁹⁹ V Olomouci byl Sokol založen již v roce 1869. Kolem něj se seskupili nejvýznamnější představitelé české menšiny v Olomouci.¹⁰⁰ Na konci 19. století se olomoucká sokolská jednota stala součástí severomoravské sokolské župy a její vliv se rozšířil do celého regionu.¹⁰¹ Představitelé spolku museli čelit řadě problémů a překážek ze strany německé radnice. Ta upřednostňovala německý tělocvičný spolek Turnverein.¹⁰² Konkurentem Sokola byla i katolicky orientovaná tělocvičná jednota Orel (od roku 1907) a sociálně demokraticky orientovaná Dělnická tělocvičná jednota (od roku 1908).¹⁰³

Mezi obranné spolky patřila i Matice školská, schválená 20. září 1872 a ustavená valnou hromadou 23. října 1872.¹⁰⁴ Jejím účelem bylo zakládat české školy v Olomouci a okolí. Teprve v roce 1880 vznikla Ústřední matice školská v Praze. Cílem organizace bylo chránit české dítě před násilným poněmčováním a koordinovat snahy lokálních poboček.¹⁰⁵ Německou variantou téhož spolku byl Deutscher Schulverein se sídlem ve Vídni, založený

96 TRAPL, Jiří – TRAPL, Miloš (a): *Tělovýchova a sport* (dále jen *Tělovýchova a sport*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 72.

97 FISCHER, Richard: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848* (dále jen *Národnostní vývoj*). Olomouc 1932, s. 35; KUX, J.: *c. d.*, s. 374 an.

98 *Statistisches Jahrbuch der königlichen Hauptstadt Olmütz*. Olomouc 1911, s. 595.

99 HILF, Rudolf: *Deutsche und Tschechen. Bedeutung und Wandlungen einer Nachbarschaft in Mitteleuropa*. Opladen 1973, s. 50.

100 Především ředitel Slovanského gymnázia Jan Evangelista Kosina, hospodářský odborník Jan Rudolf Demel, lékař František Mošner, kanovník kapituly Ignác Wurm a advokát František Lakomý a další.

101 TRAPL, J. – TRAPL, M. (a): *Tělovýchova a sport*, s. 72.

102 TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 132.

103 Tamtéž, s. 136.

104 NĚMEČKOVÁ, Jaroslava: *K počátkům českého školství v Olomouci*. In: DVOŘÁK, Jaromír (ed.): *Pocta Slovanskému gymnasiu v Olomouci 1867–1967*. Olomouc 1967, s. 47.

105 FISCHER, Richard: *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872–1918. II. díl* (dále jen *České školství. II. díl*). Olomouc 1938, s. 226.

o pět měsíců dříve než Ústřední matice školská. Jeho účelem bylo pro změnu starat se o správnou výchovu německy mluvících dětí.¹⁰⁶ Obě dvě organizace se pokoušely o obranu příslušníků své národnosti pomocí udržování zásady: „Co je české (německé), má zůstat české (německé)“.¹⁰⁷ Tím se oba spolky snažily zabránit násilné germanizaci či počesťování dětí. Hlavní náplní obou školských spolků bylo zakládání mateřských a základních škol, vyučujících pouze v národním jazyce. Dřívější založení německého spolku dodávalo české variantě legitimitu jejího obranného charakteru.¹⁰⁸ Ústřední matice působila v oblastech s převahou českého obyvatelstva a v oblastech smíšených. Podle Romana Zaorala spolky původně neměly sloužit jako nástroj vypjatého nacionalismu na obou stranách. V 90. letech 19. století se ale jejich činnost výrazně vyhroutil. Obě národnosti se začaly považovat za nepřátele.¹⁰⁹

České národní hnutí posílilo 28. června 1885 vytvořením národně obranné organizace s názvem Národní jednota pro východní Moravu (dále jako NJVM).¹¹⁰ Sídlo bylo v Olomouci, ale působnost spolku se týkala celé severní a východní Moravy. Zasahovala až na Moravské Slovácko, zahrnovala bývalé kraje olomoucký, přerovský, uherskohradištský i moravské enklávy ve Slezsku.¹¹¹ Podstatou byla myšlenka národní spolupráce bez rozdílu politické orientace, proti společnému nepříteli v podobě utlačující německé většiny. Účelem bylo probouzet, mobilizovat, vzdělávat a bránit příslušníky české menšiny. Prvním starostou se stal Jan Žáček (v čele až do roku 1905).¹¹² Jednalo se o staročesky orientovaného politika, poslance říšské rady a ministra rakouské vlády.¹¹³ Své působení v NJVM chápal spíše jako symbolické. Mělo mu dopomoci k větší prestiži.¹¹⁴ Přesto se spolku podařilo fungovat, hlavně díky obětavým členům. Po prvotním nadšení ale došlo k útlumu činnosti. K nové aktivitě se organizace zmohla až na přelomu století po příchodu Richarda Fischera a Adolfa Kubise.

Okamžitě po svém založení se spolek zapojil do budování Národního domu v Olomouci.¹¹⁵ Budoucího reprezentativního centra českého spolkového a kulturního života ve městě a v celém regionu. Jeho stavba byla dokončena v roce 1888.¹¹⁶ Jednalo se o komplex místností a sálů, s hotelem, restaurací a kavárnou.¹¹⁷ Sloužil jako centrum pro českou

106ZAORAL, Roman: *České a německé školské spolky v Čechách na konci 19. století*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica, 1994, s. 33.

107Tamtéž, s. 34.

108Tamtéž, s. 35.

109Tamtéž, s. 38.

110SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201; BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960* (dále jen *Historický místopis*. Sv. 1). Sv. 1. Ostrava 1966, s. 261.

111Tamtéž, s. 261.

112SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 69.

113SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201.

114NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 283.

115TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 52.

116SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201; KUX, J.: *c. d.*, s. 377 an.

117KNECHTL, B.: *c. d.*, s. 12 an.

spolkovou činnost a národní aktivity. V jeho prostorách byly pořádány plesy, koncerty, divadelní představení, dobročinné sbírky a další akce. Součástí byla veřejná knihovna zřízená.¹¹⁸ Ta hrála významnou roli ve vzdělávání širokých vrstev. Hlavně nižší vrstvy se jejím prostřednictvím mohly dostat k literatuře, která pro ně byla jinak finančně nedostupná.¹¹⁹

Národní jednota spolu s Maticí školskou usilovala o rozšíření českého školství, podniků, knihoven a spolků v regionu. Zakládaly se a finančně podporovaly převážně mateřské školky a obecné školy.¹²⁰ Vznikla tak silná a stabilní základna pro rostoucí, národně uvědomělou českou inteligenci. Ta se zapojila do národnostních „bojů“ o Olomouc. K zintenzivnění národních aktivit došlo v roce 1896 po příchodu Richarda Fischera. Kolem jeho osoby se začaly formovat také základy Moravské pokrokové strany.¹²¹ Ta sdružovala představitele mladé opoziční inteligence realistického, radikálně pokrokového a radikálně státoprávního politického zaměření. Zástupci strany nebyli spokojeni s politikou mladočechů a snažili se vůči ní vymezit. Centrem strany bylo jednak Brno, ale také Olomouc. Členové se scházeli v Politickém spolku pro severní Moravu, v roce 1903 přejmenovaný na Pokrokový spolek politický pro Moravu. V roce 1906 došlo k zintenzivnění spolupráce mezi pokrokovými organizacemi na Moravě, což vyvrcholilo založením Moravské strany pokrokové 13. října 1906. Do čela strany byl zvolen Richard Fischer. Program se vyznačoval silným nacionalismem a antiklerikalismem. Strana se následně začala sblížovat s Moravskou stranou lidovou. Výsledkem bylo sloučení do lidové strany pokrokové na Moravě dne 30. 1. 1909. Po roce 1918 strana splynula s Národní demokracií.¹²²

K obdobné aktivitě docházelo na německé straně. Německé spolky byly zpočátku lépe organizované, financované a s delší tradicí. Měly početnější členskou základnu a silnou finanční podporu ze strany bohatých měšťanů a představitelů města.¹²³ Ti upřednostňovali německé spolky, neboť v nich sami byli zapojeni a podporovali jejich činnost na úkor českých spolků. Příkladem takového spolku byl Deutscher Turnverein (založený 1852), který si v roce 1899 nechal vybudovat honosnou tělocvičnu (turnhalle) na pozemcích po zrušené olomoucké pevnosti.¹²⁴ Finanční subvence udílené městem Olomoucí byly zrušeny až v roce 1918 správní

118SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 70.

119HOREJSEK, Jaroslav: *Jak žili Olomoučtí před 100 lety*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy VI*. Olomouc 1987, s. 47

120SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201.

121TRAPL, M.: *Transformace*, s. 4.

122MALÍŘ, Jiří: *Olomouc jako středisko politického života na Moravě (K otázce kontinuity tradic českých politických stran v Olomouci)* (dále jen *Olomouc jako středisko*). In: *Historická Olomouc a její současné problémy VII*. Olomouc 1989, s. 36; Týž: *Politické strany na Moravě v období habsburské monarchie (Pokus o srovnání systému českých a německých stran na Moravě)*. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. XXII. Mikulovské sympozium, 7.–8. října 1992, s. 14; KUČERA, Martin: *Pokrokáři*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 78–79.

123NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 288.

124FIALA, J.: *Za války*, s. 38.

komisí.¹²⁵ Ve druhé polovině 19. století došlo k úpadku elitních spolků a začal nárůst spolků s masovou členskou základnou. Zintenzivnila nacionalizace spolků a jejich vyhranění vůči spolkům českým. Klád se důraz na německou národní identitu, historii, tradice, jazyk a kulturu. Do popředí se dostaly i zájmy hospodářské a politické. Činnost spolků byla směřována do národnostně smíšených a německých oblastí na severní Moravě.¹²⁶

Jako reakce na vznik NJVM byl v roce 1886 založen Bund der Deutschen Nordmährens.¹²⁷ Jako německý obranný spolek, který sloužil k ochraně a zachování německé většiny v Olomouci a celém regionu. Spolek prováděl intenzivní agitační činnost k oživení německých aktivit, zvýšení investic do průmyslu a dohlížel na německé školství.¹²⁸ Zaměřoval se na občany hlásící se k německé národnosti. Chránil jejich zájmy a hájil jejich práva. Společně s dalšími německými nacionálními a obrannými spolky tvořil základ boje proti českým spolkům a organizacím. Jeho členská základna se v roce 1910 vyšplhala na 48 500 členů, což bylo daleko více než měla ve stejné době jeho česká nápodoba. Členy německých spolků byli často i nejvyšší představitelé města, včetně starostů Josefa Engela a Karla Brandhubera.¹²⁹ Ti neskrývali svou nacionální orientaci a všemožně se zasazovali o podporu německých spolků a organizací. Rozdíly mezi českými a německými spolky se stále zvětšovaly. Došlo ke zostření vzájemných vztahů v důsledku rozvoje a extremizace obou táborů. Německá většina ovládala radnici, většinu průmyslu a majetku ve městě. Česká menšina tak byla nucena k razantním krokům, aby se pokusila naklonit situaci ve svůj prospěch. Prohraný boj o radnici vedl k přesunutí emancipačních bojů do oblasti spolkové činnosti. Spolky se tak staly základním prvkem národnostního boje v Olomouci. Nahrazovaly politické, školské, kulturní a umělecké činnosti českých obyvatel města.

Nic na situaci nezměnilo ani tzv. Moravské vyrovnání či Moravský pakt z roku 1905. Ten sice přiznal slovansky mluvícím moravanům většinu ve volbách do sněmu Markrabství moravského roku 1906, rozdělil zemské školní rady na českou a německou a potvrdil dvojjazyčnost v zemských samosprávných orgánech, ale nijak nezmírnil problémy na obecní úrovni.¹³⁰ Navíc byl často porušován a ignorován.¹³¹ Porušování se ani přes četné stížnosti nedařilo napravit.

Národnostní konflikt ve druhé polovině 19. století se projevoval i ve školství. V Olomouci byl tento konflikt charakteristický snahou české menšiny o národní emancipaci

125TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 129–130.

126SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 70.

127NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 107 an; SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201.

128SKOUPÝ, Arnošt: *Národnostní struktura*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 50.

129SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 70.

130PERNES, J.: *c. d.*, s. 28 an.

131NEŠPOR, V.: *Nástin dějin*, s. 17.

prostřednictvím prosazení výuky v mateřském jazyce.¹³² Vedoucí osobnosti českého národního hnutí přikládaly jazyku a vzdělání širokých vrstev mimořádný význam.¹³³ Školy ve městě vyučovaly pouze v němčině až do druhé poloviny 60. let.¹³⁴ Na některých školách působili čeští profesori, ale i ti používali při výuce němčinu. Počet českých žáků rostl. Postupně se stupňovaly požadavky na výuku v českém jazyce.¹³⁵ Snahám o výuku v češtině v Olomouci bránila německá většina na radnici.¹³⁶ Ta se snažila zachovat primát německého školství. První školou vyučující v českém jazyce v Olomouci se stalo Slovanské gymnázium založené v roce 1867.¹³⁷ V učitelském sboru byli zastoupeni představitelé místní české inteligence.¹³⁸ Profesori gymnázia se zapojili do spolkové činnosti, novin a odborných institucí. Významně tak posílili postavení české inteligence ve městě.¹³⁹ Svůj význam sehrálo gymnázium hlavně ve tvorbě nové české inteligence v Olomouci.¹⁴⁰ Absolventi se po konci studia aktivně zapojovali do národních spolků a zaujímalí místa na úřadech. Vznik gymnázia ale nepřinesl pokrok v problematice českého základního školství. Stále zde existovaly pouze německé školy tohoto typu.

První česká obecná škola v Olomouci byla otevřena až 9. listopadu 1873 v budově Občanské besedy. Jednalo se o soukromou školu Matice školské.¹⁴¹ První samostatná česká školní budova byla postavena Maticí školskou v roce 1875.¹⁴² Přes překážky německé správy a vyhrůžky zaměstnavatelů českým rodinám, rostl počet českých žáků. Po rozhodnutí soudu na přelomu let 1884 a 1885 muselo městské zastupitelstvo uznat české obecné škole v Olomouci postavení veřejné, státem dotované instituce.¹⁴³ Vlastní škola byla vítězstvím pro české nacionalisty v Olomouci. Matice školská se mohla soustředit na další cíle a učitelé na této obecné škole si významně polepšili. Nárok na důchod totiž měli pouze pedagogové vyučující na státních školách. Pokud vyučovali na soukromých ústavech, tak se na ně výhody nevztahovaly.¹⁴⁴ Proto se české školské spolky snažily prosadit zestátnění svých škol, aby zlepšily postavení svých zaměstnanců a zajistili lepší financování škol. Do začátku první

132NĚMEČKOVÁ, J.: *c. d.*, s. 45 an.

133KOŘALKA, J.: *c. d.*, s. 103 an.

134HÝBL, František: *Význam Matice Moravské a Matice školské pro rozvoj národního školství na Moravě v 19. století*. In: Národnostní problémy v historii měst. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archívem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 144.

135NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 108 an.

136TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 44.

137ZAMYKAL, L.: *Velký Olomouc*, s. 43.

138FIALA, J.: *Za války*, s. 36.

139PÍSKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 157–158 an.

140Tamtéž, s. 156.

141NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 109 an.; NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 275;

TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 41.

142ZAMYKAL, L.: *Velký Olomouc*, s. 39.

143SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201.

144POKLUDOVÁ, Andrea: *Formování inteligence na Moravě a ve Slezsku 1857–1910*. Opava 2008, s. 179.

světové války se tato škola stala největší obecnou školou v Olomouci.¹⁴⁵ Úspěch motivoval českou menšinu k zakládání dalších škol a spolků. Přes všechny snahy se dlouho nepodařilo v Olomouci založit školu měšťanskou.¹⁴⁶

Pomoci jim měl již zmíněný Moravský pakt z roku 1905, jehož součástí byl i tzv. Perkův zákon. Ten se podařilo prosadit i přes dlouholetý odpor německých poslanců v moravském zemském sněmu. Zákon totiž stanovil, že do obecních škol mohou být přijímány pouze děti ovládající jazyk výuky.¹⁴⁷ Tím mělo dojít k posílení českých škol na úkor německých. Často totiž docházelo k tomu, že rodiče z národnostně vlažných českých rodin upřednostňovaly při výběru školy německé, lépe organizované a finančně zajištěné před těmi českými. Taková rozhodnutí ale oslabovala pozici českého národa a znemožňovala expanzi české školské soustavy. Nepomáhaly ani kampaně nacionálních spolků, které propagovaly heslo „české dítě do české školy“. Zákon měl českým školám pomoci. Bohužel nebyl plně uplatňován a často byl Němci bojkotován.¹⁴⁸ Stal se argumentem české strany v řadě nacionálních sporů, zvláště v oblastech s převahou německého obyvatelstva.

Dalším problémem byly odborné školy. V roce 1894 byla založena německá vyšší obchodní škola, od roku 1900 pozměněná na obchodní akademii. Česká varianta ve městě chyběla. Úspěchem bylo otevření dívčí odborné školy v roce 1895.¹⁴⁹ Mecenášem a podporovatelem školy byl církevní činitel hrabě Emanuel Pötting.¹⁵⁰ Ačkoli pocházel ze starého německého šlechtického rodu, usilovně podporoval české školství.¹⁵¹ Němečtí představitelé města ostře vystupovali proti vzniku této školy. Den otevření měl být velkou slavností pro české obyvatelstvo města i širokého okolí. Tomu se Němci rozhodli zabránit pomocí policie. Bohumír Knechtl situaci popsal: „Policisté v den slavnosti rozestaveni u vchodů do města a nikomu z venkova přístup k slavnosti nedovolovali. S účastníky slavnosti zahájeno rozsáhlé vyšetřování.“¹⁵² Stíháno bylo i kuratorium ústavu, složené z vážených českých žen z Olomouce, osobně určené Pöttingem.¹⁵³ V reakci na Pöttingem založili Němci dívčí učitelský ústav Elisabethinum v roce 1900 a o rok později k němu připojili vyšší dívčí školu s penzionátem.¹⁵⁴ C. k. Františkova univerzita v Olomouci byla v důsledku zapojení svých profesorů do revolučních událostí let 1848 až 1849 postupně

145NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 109 an.

146NĚMEČKOVÁ, J.: *c. d.*, s. 50 an.

147PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 158 an; KYOGOKU, Toshiaki: *Národní agitace a obecní školství na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Boj o české dítě*. In: *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě habsburské monarchii 1867–1918*. Praha 2003, s. 571.

148PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 158–159 an.

149NĚMEČKOVÁ, J.: *c. d.*, s. 50 an.

150TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 91.

151KNECHTL, B.: *c. d.*, s. 21 an.

152Tamtéž, s. 23.

153Tamtéž, s. 23.

154SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 202.

rušena. Oficiálně se jako důvod uváděl nedostatek posluchačů, ale hlavně se jednalo o politické a finanční důvody.¹⁵⁵ Jako celek byla císařským dekretem zrušena dne 17. května 1860. Zachovala se pouze C. k. Teologická fakulta.¹⁵⁶ Svou existenci si zachovala také Univerzitní knihovna. Opakovaně docházelo ke snahám o obnovení univerzity. Realizace tohoto záměru ale byla narušována nacionálními spory o její charakter a politickými neshodami. První světová válka způsobila odsunutí problému univerzity do pozadí.¹⁵⁷ Celkově je možné konstatovat, že německá školská soustava v Olomouci byla daleko více komplexní a finančně zajištěná. Hlavně díky podpoře městské správy, která upřednostňovala školy německé. Radnice tak položila základ pro prohlubování vzájemné nesnášenlivosti a nepřátelství. Konflikt postupně eskaloval, až vyvrcholil v průběhu první světové války.

Konec 19. století přinesl řadu národnostních bouří. Velké srážky se uskutečnily v roce 1895 při oslavě otevření tzv. Pöttingea. Další následovaly v roce 1898 při oslavách jubilea Františka Palackého, kdy muselo zakročit vojsko. To muselo zasáhnout i roku 1900 proti německým demonstrantům, kteří narušovali sokolské slavnosti.¹⁵⁸ K největším demonstracím došlo v letech 1905 a 1908.¹⁵⁹ Několika tisícová demonstrace a generální stávkou v roce 1905 požadující všeobecné volební právo skončila konfliktem s policií a armádou.¹⁶⁰ Stávkující požadovali nejen politická práva, ale také práva sociální. Dělníci v továrnách požadovali zvýšení mezd a kratší pracovní dobu. Německá radnice nebyla ochotna přiznat české menšině ve městě jakákoliv politická práva. Stejně tak byli omezováni v podnikání. Většina občanů české národnosti byla zaměstnána pouze jako pracovní síla ve velkých německých podnicích ve městě a jeho okolí. Česká menšina byla tvořena převážně z drobných živnostníků, řemeslníků, služebnictva a dělnictva. Nezastupitelnou úlohu hrála i rostoucí česká inteligence.¹⁶¹ Ta tvořila vůdčí úlohu ve všech nacionálních a spolkových aktivitách.

Přes vysoký podíl české menšiny v populaci města odmítala radnice jazykové zrovnoprávnění v úřadech, označení ulic, školství, veřejné dopravě či veřejné službě.¹⁶² Česká menšina v Olomouci se v konečném důsledku nemohla zapojit ani do politického rozhodování z důvodu nedemokratického volebního systému, založeném na majetkovém censu. Ten nahrával tradičním bohatým německým měšťanům, což je zarážející, neboť při volbách do zemského sněmu a říšské rady se českým kandidátům z Olomouce podařilo uspět. Takto

155NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 110 an.

156FIALA, J.: *Za války*, s. 36.

157SKOUPÝ, Arnošt: *Školství a věda*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 67.

158SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 71.

159NIESNER, Tomáš: *Obyvatelstvo Olomouce v letech 1918–1945*. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 242, 1986, s. 23; NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 107 an.

160SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 199.

161SKOUPÝ, A.: *Politický vývoj*, s. 51.

162SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 70.

se prosadil například Richard Fischer, agrárník Josef Demel a staročech Jan Žáček.¹⁶³ Olomoucká radnice tak zůstala až do roku 1918 čistě německá. Na rozdíl od jiných měst střední Moravy jako Přerov, Litovel, Hranice a Prostějov nebylo dosaženo ani poměrného zastoupení české menšiny.¹⁶⁴ Tato situace byla neudržitelná, ale přesto ji německá radnice odmítla jakkoliv řešit. Změna nastala až po vzniku Československa.

2.2 První světová válka a vznik Československa (1914–1918)

Po vypuknutí první světové války v roce 1914 panovala v Olomouci mezi německou většinou převážně pozitivní nálada. Proběhly shromáždění a manifestace na podporu vlády a monarchie.¹⁶⁵ Česká menšina reagovala na aktuální situaci zcela opačně. Vše směřovalo k výbuchu národnostních nepokojů, a proto byly zakázány lidové manifestace.¹⁶⁶ První dny války znamenaly pro Olomouc jako pevnostní město velice rušné období. Branci přijížděli k posádce a následně odjížděli na frontu.¹⁶⁷ Následně došlo k budování lazaretů a nemocnic pro zraněné vojáky, kteří se vraceli z fronty. Zhoršila se zdravotní situace ve městě a hrozilo vypuknutí epidemie tyfu, úplavice, cholery a španělské chřipky. Docházelo jídlo, zvýšila se kriminalita a lidé pořádali hladové demonstrace.¹⁶⁸

V době války nebylo možné provést nové volby a proto zůstala radnice sestavená podle výsledků voleb z let 1910 a 1912. Německá radnice se snažila podněcovat víru ve vítězství a vyzývala k podpoře válečné politiky. Pořádaly se průvody a oslavy u každé příležitosti. Městská rada ochotně poskytovala množství peněz z obecního rozpočtu rakouské vládě na válečné půjčky. Finanční výdaje na armádu se neustále stupňovaly.¹⁶⁹ Byly snímány měděné střechy, hromosvody a taveny zvony. Mimo jiné se zvyšovaly ceny všech energií. Nebezpečí nepokojů ze strany české menšiny bylo vyřešeno zavedením stanného práva pro severní Moravu v březnu 1915. Zrušeno bylo až 11. října toho roku. Byl tak nastolen tvrdý řád. České organizace a tisk byly pod přísným dozorem. Byla zavedena cenzura. Soudy byly zavaleny případy udání na osoby české národnosti z velezrady, špionáže či rušení pořádku. Padaly i vysoké tresty, soudní procesy byly mnohdy zmanipulované.¹⁷⁰ Celkově je možné říci, že postavení české menšiny v Olomouci se během války ještě zhoršilo.¹⁷¹ Němci využili období války, aby zúčtovali se svými dlouholetými českými rivaly. V průběhu

163SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 196.

164SKOUPÝ, A.: *Politický vývoj*, s. 52.

165FISCHER, Richard: *Olomoucký vývoj*. Přerov 1933, s. 26.

166NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 298.

167SKOUPÝ, Arnošt: *V letech velké války* (dále jen *V letech velké války*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 74.

168Tamtéž, s. 75.

169ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha 2001, s. 239.

170SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 78.

171FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část druhá. Olomouc 1936, s. 325.

první světové války se rakouská státní moc snažila potlačovat projevy českého nacionalismu. Byly odstraňovány a zakazovány symboly české státnosti jako například slovanská trikolóra. Byla omezena činnost všech českých spolků. Zvýšila se cenzura, policejní dohled a množily se udání na protistátní jednání.¹⁷²

Postupně se zhoršovala životní situace všech obyvatel Olomouce. Rostl nedostatek potravin, oblečení, otopu a dalších základních potřeb.¹⁷³ Zprávy z fronty naznačovaly blížící se porážku Rakouska-Uherska, což budilo hrůzu v řadách místního německého obyvatelstva, které se obávalo odvety Čechů za dlouholetý útlak.¹⁷⁴ Současně se začaly stupňovat nacionálně laděné nepokoje českého obyvatelstva. K vlně národnostních bouří došlo na jaře 1918. Nejdříve byl proklamován požadavek práva na sebeurčení pro český národ v březnu 1918, načež v dubnu téhož roku vyšli obyvatelé manifestovat touhu po národní samostatnosti do ulic. Obnovily se české spolky a organizace.¹⁷⁵ Po několikaleté přestávce začaly být opět aktivní.

Rostoucí krizi využily ve svůj prospěch české národní organizace, spolky a tisk. V Olomouci stál v jejich čele Richard Fischer. V lednu 1918 se zúčastnil vyhlášení Tříkrálové deklarace v Praze a 13. dubna se podílel na Národní přísaze českých politiků.¹⁷⁶ Současně vstoupil do užšího vedení České státoprávní demokracie.¹⁷⁷ Strana vznikla sloučením mladočeské, státoprávně pokrokové, pokrokové a moravské lidové strany pokrokové.¹⁷⁸ Později přistoupila ještě staročeská strana a Slovenská národní strana.¹⁷⁹ Strana byla silně nacionalistická, prosazovala odluku církve od státu, náboženskou svobodu silného prezidenta a odmítala spolupráci se SSSR.¹⁸⁰ Strana se na sjezdu v březnu 1919 přejmenovala na Československou národní demokracii. Byla charakteristická vypjatým nacionalismem a razantními postupy.¹⁸¹ Vycházela z tradice předválečných národně orientovaných stran. V čele strany stál Karel Kramář a Alois Rašín. Strana byla podporována velkými podnikateli.

172HAVRÁNEK, Jan: *Politické represe a zásobovací potíže v českých zemích v letech 1914–1918*. In: MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří – MAREK, Michaela (eds.): *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Praha 2000, s. 42.

173ŠEDIVÝ, I.: *c. d.*, s. 253 an.

174TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 136.

175NIESNER, T.: *c. d.*, s. 23 an.

176SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 79.

177SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 215.

178BALÍK, Stanislav a kol.: *Politický systém českých zemí 1848–1989*. Brno 2007, s. 75; MALÍŘ, Jiří: *Národní strana svobodomyšlná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě* (dále jen *Národní strana*).

In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: Období 1861–1938. Brno 2005, s. 148; SLÁDEK, Zdeněk: *Národně demokratická strana 1918–1938* (dále jen *Národně demokratická strana*). In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 198.

179SLÁDEK, Z.: *Národně demokratická strana*, s. 198.

180BALÍK, S. a kol.: *c. d.*, s. 75 an.

181SLÁDEK, Zdeněk: *Československá národní demokracie* (dále jen *Československá národní demokracie*).

In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: Období 1861–1938. Brno 2005, s. 594.

Postupně se její politika začala radikalizovat až inklinovala k fašismu. To jenom podpořilo úpadek strany. Nacionální program po vzniku ČSR přestal hrát významnou roli a strana přestala být pro voliče atraktivní.¹⁸² Nově nabytá pozice umožňovala Fischerovi navázat spolupráci s pražskými a brněnskými nacionalisty a korigovat budoucí vývoj.¹⁸³

Dne 28. dubna 1918 proběhlo v olomouckém Národním domě shromáždění požadující českou samostatnost. Následovaly národně orientované manifestace 1. května 1918. Na ty reagovali Němci uspořádáním vlastních akcí na podporu monarchie, čímž vystupňovali napětí mezi oběma skupinami.¹⁸⁴ Dne 21. října 1918 inicioval Richard Fischer založení Národního výboru v Olomouci a 26. října byl zvolen jeho prozatímním předsedou.¹⁸⁵ Do konce listopadu byly vytvořeny národní výbory ve všech českých okresech. Jejich účel byl vykonávat pravomoc na území zastupitelského nebo soudního okresu. Národnostně byly převážně nebo zcela české.¹⁸⁶ Olomoucký Národní výbor byl složen z nejvyšších představitelů českých politických stran.¹⁸⁷ Národní výbor se dělil na referáty, komise a oddělení. Nejdůležitější byly komise vojenské, správní, hospodářské, demobilizační a zásobovací. Jednalo se o dočasný orgán, jenž sloužil k převzetí moci do českých rukou a konsolidaci situace. Byl zrušen již v prosinci 1918.¹⁸⁸

Dne 28. října 1918 byl v Olomouci klid. Zpráva o vyhlášení samostatnosti přišla telegramem z Prahy až ve večerních hodinách.¹⁸⁹ Poštovní úředník telegram zanesl do Národního domu a chtěl jej předat některému z členů národního výboru. V budově se právě nacházel tajemník Národní jednoty poručík Adolf Kubis, který telegram odnesl

182TRAPL, Miloš: *Politické strany v Československu v letech 1918–1938* (dále jen *Politické strany v Československu*). In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. XXII. Mikulovské sympozium, 7.–8. října 1992, s. 43; BARTOŠ, J. a kol.: *Historický místopis*. Sv. 1, s. 209.

183TRAPL, M.: *Transformace*, s. 5.

184SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 79.

185SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 216; POSPÍCHAL, M.: *Olomouc*, s. 24; FISCHER, Richard: *Z Velké doby* (dále jen *Z velké doby*). In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého*. Olomouc 1919, s. 55; DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*, s. 7.

186SCHELLE, Karel: *Vznik Československé republiky 1918. K 90. Výročí vzniku Československé republiky* (dále jen *Vznik Československé republiky*). Ostrava 2008, s. 56; Týž: *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1990* (dále jen *Vývoj veřejné správy*). 2. vyd. Praha 2005, s. 100.

187Za sociální demokracii Felix Časný, Emanuel Vojnar a Hynek Havlíček, za katolické strany František Světlík, Adolf Procházka, Mořic Hruban a Antonín Cyril Stojan, za státoprávní demokracii Richard Fischer, František Smrčka a František Rompart, za živnostenskou stranu Josef Mlčoch, za agrárníky Kuneš Sonntág, Jaroslav Bečák, František Okleštěk, Tomáš Otáhal a Eduard Reich. Viz TRAPL, Miloš: *V republice*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 218; FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část druhá. Olomouc 1936, s. 362.

188JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdenka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost* (dále jen *Dějiny správy*). Praha 2005, s. 350; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 114.

189MINÁŘ, Jaroslav: *Z činnosti okres. Národního výboru v Olomouci* (dále jen *Z činnosti*). In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého*. Olomouc 1919, s. 7; BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Dějiny Moravy. Díl 4. Svobodný stát a okupace. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada. Svazek 9* (Dále jen *Dějiny Moravy*). Brno 2004, s. 8.

Richardu Fischerovi.¹⁹⁰ Následně došlo ke svolání Národního výboru města Olomouce.¹⁹¹ Kde byl projednán další postup a sestaven plán převzetí moci ve městě. Bylo vydáno prohlášení, oznamující českému lidu vznik Československa a vyzývající ke klidu a pořádku.¹⁹² Dne 29. října 1918 převzal národní výbor jednotlivé úřady v Olomouci.¹⁹³ Jako první přišlo na řadu okresní hejtmánství, následovala hlavní pošta, radnice, ředitelství státních drah, krajský soud, státní zastupitelství a hlavní nádraží.¹⁹⁴ Nejvyšší představitelé těchto úřadů museli složit slib věrnosti novému státu.¹⁹⁵ Předání moci probíhalo poměrně klidně a rychle. Problém nastal pouze s vojenskou posádkou, jejíž velitel polní podmaršálek Walter Schreitter předání moci odmítl. Po zvážení svých možností se nakonec rozhodl podvolit novému velení.¹⁹⁶ Přesto došlo k vytvoření národní stráže ze Sokolů a samostatných vojenských jednotek z českých vojáků pod velením podplukovníka Václava Hradce. Ten byl následně 4. listopadu 1918 jmenován velitelem celé vojenské posádky v Olomouci.¹⁹⁷

Na živelnou manifestaci 29. října 1918 se do Olomouce sjelo přes 25 000 lidí. Byly strhávány rakouské symboly a nahrazovány národními červenobílými prapory. Národní výbor se velmi zasloužil o to, aby byl zachován klid a nedošlo k nepokojům.¹⁹⁸ Manifestace vyvrcholila projevy vedoucích činitelů národního výboru v čele s Richardem Fischerem a poslechem hymny „Kde domov můj?“ na náměstí před radnicí.¹⁹⁹ Německý tisk akce národního výboru kritizoval a zesměšňoval. Jediné, čeho se podle redaktorů *Mährisches Tagblatt* podařilo Čechům dosáhnout, bylo vyvěšení slovanské bílo-červené standarty na radnici Olomouce.²⁰⁰

Dne 3. listopadu proběhl tábor lidu na Horním náměstí v Olomouci, jehož se zúčastnilo na 60 000 lidí.²⁰¹ Průvod byl zahájen u budovy Národního domu a končil na Horním náměstí před budovou radnice. Národní výbor zde složil ústy Richarda Fischera přísahu shromážděnému lidu. Přísaha končila zvoláním: „Ať žije svobodný československý

190 *Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci* (dále jen *Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci*). In: Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo. Olomouc 1927, s. 39–40; KUBIS, Adolf: *Jaro, vlaštovice a včely* (dále jen *Jaro*). In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): Paměti okresního Národního výboru olomouckého. Olomouc 1919, s. 52–53.

191 TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 138.

192 MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 7.

193 TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 116;

DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*, s. 8.

194 NIESNER, T.: *c. d.*, s. 23 an.

195 POSPÍCHAL, M.: *Olomouc*, s. 25.

196 TRAPL, Miloš: *V republice*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 219.

197 POSPÍCHAL, M.: *Olomouc*, s. 26.

198 TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 139.

199 MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 8.

200 *Die Borgänge in Olmütz*. *Mährisches Tagblatt*, č. 248, 29. 10. 1918, roč. 40, s. 2–3.

201 MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 10.

stát!“ Za zvuků hymny opakoval heslo shromážděný dav.²⁰² Oslav se účastnili většinou jen zástupci české národnosti. Německé obyvatelstvo a Židé vznik Československa chápali negativně. Báli se totiž odvety za roky represí a omezování českého obyvatelstva.²⁰³

Německá radnice v čele se starostou Karlem Brandhuberem dlouho vzdorovala tlakům ze strany Národního výboru města Olomouce. Vznik Československa vzala radnice na vědomí, ale odmítala ukončit svou činnost. K rezignaci německé radnice došlo až 11. listopadu 1918.²⁰⁴ Městské zastupitelstvo se dlouho bránilo svému odstoupení a snažilo se jej všemožně oddálit. Do poslední chvíle se snažilo schválit návrhy zvýhodňující odstupující členy zastupitelstva.²⁰⁵ Odstoupení německé radnice požadoval národní výbor v čele s Richardem Fischerem.²⁰⁶ Ten plánoval převzetí správy do rukou českých úředníků a politiků. Johann Kux pád německého zastupitelstva považoval za tragédii a konec dějin Olomouce pod nadvládou Němců.²⁰⁷ Jeho práci a názory na převzetí správy do rukou české většiny ovlivnil silný německý nacionalismus. Kapitulaci německého zastupitelstva chápali Němci jako tragédií. *Mährisches Tagblatt* se k tomu o den později vyjádřily jako o smutném dni pro každého Němce.²⁰⁸

Správu města převzal místodržitelstvím jmenovaný vládní komisař Richard Fischer.²⁰⁹ Do čela města Olomouce byla prosazena správní komise, tvořená ze dvou třetin z českých (celkem 16 členů) a jedné třetiny z německých zástupců (8 členů).²¹⁰ Toto složení reflektovalo výsledky sčítání obyvatelstva.²¹¹ Od 1. ledna 1919 se poté počet zástupců zvýšil na 20 českých a 10 německých.²¹² Dvě místa požadovali také Židé, ale byli odmítnuti.²¹³ Stejně tomu bylo i v Brně, který má s postupem správní komise v Olomouci nejbliže.²¹⁴

202Tamtéž, s. 14–15.

203TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 139.

204TRAPL, Miloš: *V republice*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 219; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 190; KUX, J.: *c. d.*, s. 480 an.

205SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 20.

206SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 118.

207KUX, J.: *c. d.*, s. 480 an.

208*Aus Stadt und Land. Die letzte Sitzung des Stadt-verordneten-kollegiums*. *Mährisches Tagblatt*, č. 259, 12. 11. 1918, roč. 40, s. 4.

209Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 30, č. pom. 935, inv. č. 317. *Ustanovení JUDr. Richarda Fischera vládním komisařem města Olomouce. Přípis místodržitelství z 16. listopadu 1918 adresovaný starostovi města*; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Registratura (1861) 1920–1940 (1951), NAD: 1, kart. 13, č. pom. 5, inv. č. 7, sig. I/6. *Rozpuštění městského zastupitelstva a ustanovení vládního komisaře*; KAREL, Bedřich: *Adolf Kubis ve správní komisi hlavního města Olomouce*. In: HADERKA, František–SMĚKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 58.

210SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 20.

211DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*, s. 13.

212TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 24; DRLÍK, Jan: *Samosprávné město Olomouc* (dále jen *Samosprávné město*). In: ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres*. Brno 1931, s. 23.

213TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 140.

214VRÁNA, Filip – SCHELLE, Karel: *Vznik Velkého Brna*. Ostrava 2011, s. 17.

Následovalo jednání o sestavení členů správní komise. Do jejího čela byl jednohlasně zvolen vládní komisař Richard Fischer.²¹⁵ Ten se následně vzdal postu v národním výboru i v Revolučním národním shromáždění. Proti jeho zvolení se ohradila Německá národní rada, vzniklá po převratu v roce 1918. Námitka k moravskému místodržitelství ale byla 16. listopadu zamítnuta.²¹⁶ Na ostatní pozice ve správní komisi byli dosazeni představitelé hlavních českých politických stran a národních spolků, společně se zástupci německé menšiny.²¹⁷ Do čela města se tudíž dostali hlavně přátelé a spolupracovníci Richarda Fischera, většinou se stejnou názorovou orientací a silným nacionálním cítěním.²¹⁸ Richard Fischer po převzetí moci prohlásil: „Dne 16. listopadu 1918 byl jsem dle přání všech politických stran českých jmenován od místodržitele vládním komisařem našeho města Olomouce. Jmenovav správní komisi, převzal jsem 17. listopadu vládu a správu města Olomouce a zastavil jsem celou řadu usnesení městského zastupitelstva...“²¹⁹ O vytvoření správní komise informoval i německý tisk. *Mährisches Tagblatt* přinesl dne 18. listopadu důkladný popis správní komise i všech jejích členů.²²⁰ Seznamovali německou veřejnost s novou radnicí pod nadvládou Čechů. Zatím se popis správní komise obešel bez negativního subjektivního hodnocení.

Správní komise patřila k tzv. mimořádným orgánům obce. Jednalo se o přechodný kolegiální orgán, vytvořený okresním úřadem v případě rozpuštění obecního zastupitelstva. Tento orgán pak vedl správu obecních věcí až do vytvoření nového zastupitelstva. Zákon ale nestanovoval lhůtu pro vytvoření nového zastupitelstva. Úkolem správní komise bylo schvalovat neodkladné akty, které by svým odsunutím mohly ohrozit chod obce.²²¹ Důsledkem nedostatečného vymezení působení tohoto orgánu se činnosti jednotlivých správních komisí výrazně lišily. Olomoucká správní komise byla silně nacionální organizací. Ve svém působení značně překračovala pravomoci jí vymezené. Jako svůj hlavní úkol si stanovila posílení pozice českého obyvatelstva ve městě, které bylo považované za německé. Toho se pokusila docílit pomocí všech dostupných prostředků. Úředním jazykem města byla ustavena čeština. Jednací řečí byla stanovena jak čeština, tak němčina. Německy mluvící úředníci, kteří neuměli česky museli absolvovat kurz češtiny, jinak by přišli o místo.

215TRAPL, Miloš: *Olomouc v letech 1918–1948 (Ekonomický a politický vývoj města)* (dále jen *Olomouc v letech 1918–1948*). In.: *Historická Olomouc a její současné problémy: Sborník referátů z celostátního symposia 7, Olomouc 1989*, s. 23; FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 290.

216TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 140.

217Složení: Hošťálek, Kalabis, Knechtl, Kubis, Kudla, Kunc, Mlčoch, Ošťádal, Polášek, Reich, Rozsypal, Smrčka, Špaček, Vlček, Vojnar a Wagner za českou národnost; Galle, Grün, Kraus, Salinger, Schinzel, Tallaschek, Theimer, Föhner za německou národnost.

218FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část druhá. Olomouc 1936, s. 370.

219FISCHER, Richard: *Olomoucký vývoj*. Přerov 1933, s. 28.

220*Aus Stadt und Land. Erste Sitzung der Verwaltungs-kommission*. *Mährisches Tagblatt*, č. 264, 18. 11. 1918, roč. 40, s. 4.

221JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 378.

Správní úřady byly doplněny českými zástupci. Správní komise zrušila řadu nařízení bývalé městské rady. Ta totiž měla vést k ochraně předchozích vysokých úředníků. Zajišťovala jim nemožnost vyhazovu ze svých pracovních pozic, případně vysoké odstupné a náhrady.²²² Richard Fischer ve svém projevu zdůraznil funkci správní komise, když prohlásil: „Jsme vláda prozatímní, která má z převratu uvést město do ustálených poměrů, a tím dán zároveň náš cíl: chceme spravovati město česky, jak po zákonu a přírodě nám přísluší.“²²³ Z čehož jasně vyplývá důraz na nacionální akcent politiky.

Správní komise působila v Olomouci od 17. listopadu 1918 až do 14. června 1919. První zasedání se uskutečnilo 17. listopadu 1918. Na něm byli slavnostně jmenováni všichni předem vybraní členové do svých funkcí. Při převzetí funkce museli složit slib: „Jako člen správní komise král. hlav. města Olomouce slibuji, že veškeré s tímto úřadem spojené povinnosti plniti budu dle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“²²⁴ Během svého působení vydala správní komise řadu zákonů a nařízení, které pozměňovaly poměry v Olomouci ve prospěch českého obyvatelstva. Tím došlo k napravení řady křivd, dosud tolerovaných německými úřady. Zde je možné namítat, že se situace zcela otočila ve prospěch českého obyvatelstva a začal útlak toho německého, ale není tomu tak. Radnice města se sice ocitla v rukou českých nacionalistů a vlastenců, ale další oblasti života, jako průmysl a finančnictví (kapitál), zůstaly v rukách německé elity.²²⁵ Svě zástupce měla německá menšina i na radnici, ve formě jedné třetiny všech zástupců. To jim umožňovalo kritizovat a kontrolovat chod české radnice.

Nejvýznamnějším krokem správní komise bylo vytvoření Velkého Olomouce. Jednalo se o spojení 13 předměstí s Olomoucí.²²⁶ Důsledkem tohoto spojení bylo navýšení české většiny ve městě. To zajistilo ovládnutí městského zastupitelstva českými zástupci. Dosud vládnoucí německá menšina se tak dostala do opozice a v průběhu existence Československa nikdy neovládla městskou správu. Oficiálně se uváděly především hospodářské důvody ke sloučení, ale za hlavní motivaci je možné považovat nacionální motivy českých představitelů radnice v čele s Richardem Fischerem.²²⁷ Olomouc se po sloučení se svými předměstími stala třetím největším městem na Moravě. Současně došlo i k růstu městského

222 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 7; TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 25.

223 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 3.

224 MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 20.

225 BARTOŠ, Josef: *Města na národnostní hranici severozápadní Moravy v první polovině 20. století* (dále jen *Města*). In: *Národnostní problémy v historii měst*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archivem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 198.

226 NIESNER, T.: *c. d.*, s. 24 an; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 191.

227 TRAPL, Miloš: *K specifické problematice kulturně politického vývoje Moravy od národního obrození* (dále jen *K specifické problematice*). In: *O divadle na Moravě*. Praha 1974, s. 81.

průmyslu, díky továrnám v Hodolanech a Řepčíně.²²⁸ S těmito továrnami se ale zvýšil i počet dělnické třídy města, což ohrozilo vládnoucí elitní strany a naopak upevnilo pozici sociálních demokratů. Plocha města se zvýšila z původních 300 ha na 4 053 ha.²²⁹ Díky tomu bylo město připraveno na další stavební rozvoj, neboť již nebylo omezováno malým územím a mohlo expandovat do okolí. Přesto nebyly ještě ve 30. letech sloučené obce propojené v jeden urbanistický celek.

V následujících letech počet občanů hlásících se k české národnosti v Olomouci ještě více narůstal, zatímco počet občanů německé národnosti stagnoval.²³⁰ Tomu napomohlo i nově prováděné sčítání obyvatelstva podle národnosti, které nahradilo dosavadní postup sčítání na základě nejasného používaného jazyka. Nově byla stanovena i národnost židovská. To byl další faktor poklesu německé populace, protože většina Židů se předtím háasila k německé národnosti. Nová forma sčítání omezila i počet hlasování pod nátlakem ze strachu o ztrátu povolání. Před rokem 1918 bylo běžnou praxí, že němečtí továrníci a vlastníci podniků nutili své zaměstnance hlásit se k německé národnosti. Ten kdo se přihlásil k národnosti české mohl přijít o místo.²³¹ Po vzniku Československa tyto obavy ztratily na významu a lidé se mohli přihlásit ke své skutečné národnosti.²³² Na mnoha místech Moravy se proto zvýšil počet příslušníků českého národa na úkor toho německého. V oblastech a obcích před sčítáním považovaných za čistě německé se náhle objevily české menšiny.²³³ Každé sčítání obyvatel doprovázely intenzivní nacionální agitační kampaně jak u Čechů tak i u Němců. Zapojil se hlavně tisk. Probíhaly veřejné schůze a přednášky. Německá národní rada zorganizovala 16. února 1919 shromáždění v Německém domě, kde přesvědčovala své zástupce, že se nemusí bát přiznat svou německou národnost.²³⁴ Úspěšné sčítání obyvatelstva legitimovalo činy správní komise. Ta totiž vycházela z myšlenky útlaku české většiny pod německou menšinou, což bylo prokázáno. Proto mohla pokračovat v reformách likvidujících německou nadvládu. Růst české populace ale nebyl způsoben pouze sloučením města s okolními obcemi. Významnou roli sehrálo novým způsobem prováděné sčítání obyvatel podle národnostního principu. K růstu české populace přispěla i migrace českých obyvatel z venkova do města za prací a novými příležitostmi.²³⁵

Svou úlohu při růstu české menšiny v oblastech s německou většinou sehrálo

228NIESNER, T.: *c. d.*, s. 26 an; NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 101 an.

229POSPÍCHAL, M.: *Výtvoření „Velkého Olomouce“*, s. 4; Týž: *Olomouc*, s. 30.

230TRAPL, Miloš: *Národní otázka v moravských městech po vzniku Československa* (dále jen *Národní otázka*).

In: *Národnostní problémy v historii měst*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archívem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 184.

231Tamtéž, s. 184.

232BARTOŠ, J.: *Města*, s. 195.

233Tamtéž, s. 196.

234TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 142.

235BARTOŠ, J.: *Města*, s. 197.

obsazování státních úřadů, škol, vojenských a policejních složek, železnic a pošt českými úředníky. Ti narušili národností jednolitost těchto oblastí a ospravedlnili budování českých škol a dalších institucí. Příslušníci německého obyvatelstva to považovali za nespravedlnost a snahu o omezení jejich práv.²³⁶ Správní komise města Olomouce umožnila, aby v následujících všeobecných rovných volbách zvítězila česká většina. To lze doložit údaji ze sčítání obyvatelstva, na kterých je vidět vysoký nárůst rozdílu mezi českou a německou populací města.²³⁷ Procentuálně bylo české obyvatelstvo zastoupeno 69,2 procenty a německé obyvatelstvo pouze 28,2 procenty.²³⁸ Tyto údaje potvrzují radikální změnu ve složení obyvatelstva města a přerušeni německé nadvlády. Vývoj města se pak ubíral pro české obyvatelstvo výhodným směrem.²³⁹

Spolu s navýšením počtu obyvatel po sloučení obcí se do popředí dostal bytový problém. Nedostatek bytů a nevyhovující stav těch existujících byl alarmující. Radnice podporovala soukromá stavební bytová družstva, podnikatele a další instituce v záměrech výstavby nových bytů. Sama radnice ale příliš neinvestovala do staveb bytů. Bála se růstu městského dluhu.²⁴⁰

Výrazně se proměnila role německého obyvatelstva Olomouce. Z vládnoucí většiny se stala menšina. Na rozdíl od situace české menšiny z doby Rakouska-Uherska byla německá strana zastoupena férovou jednou třetinou zástupců, což reflektovalo výsledky ze sčítání obyvatelstva. Zároveň zůstala německé menšině v držení většina majetku a továren, takže Němci zůstali významní v ekonomické rovině.²⁴¹ To jim ale nestačilo a vehementně se bránili novým poměrům a vzniku Československa. Na podzim roku 1918 se přihlásili o své právo na sebeurčení.²⁴² Protestovali proti připojení oblastí s převahou německého obyvatelstva k ČSR. Požadovali splnutí s nově vzniklým Rakouskem či s Německem.²⁴³ Vznikly čtyři hlavní provincie Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren. Kromě těchto čtyř oblastí požadovali Němci i odtržení Olomouce, Brna a Jihlavy.²⁴⁴ Tyto údaje je možné doložit usnesením Rakousko-německé nacionální rady ze dne 14. listopadu 1918 a zákonem schváleným rakouským parlamentem 22. listopadu 1918.²⁴⁵ Němcům se podařilo vojensky obsadit důležité železniční tratě z Olomouce do Šumperka a do Opavy. Všechny

236 Tamtéž, s. 198.

237 SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 49.

238 ZAMYKAL, L.: *Velký Olomouc*, s. 29.

239 TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 147; BARTOŠ, J. a kol.: *Historický místopis*. Sv. 3, s. 30; BIEBERLE, J.: *Olomouctí Němci I*, s. 4.

240 TRAPL, M.: *Olomouc v letech 1918–1948*, s. 24.

241 BARTOŠ, J.: *Města*, s. 198.

242 KŘEN, J.: *c. d.*, s. 478 an; KUČERA, Jaroslav: *Češi a Němci v Československu 1918–1946 (Zamyšlení nad jejich soužitím a jeho koncem)*. Slovanské historické studie, 14, 1993, s. 132.

243 PERNES, J.: *c. d.*, s. 29 an; KUČERA, J.: *c. d.*, s. 125; PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 167 an.

244 KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 15; TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 140.

245 NIESNER, T.: *c. d.*, s. 24 an.

pokusy byly nakonec zlikvidovány v prosinci 1918 za pomoci české armády, která daná území obsadila a zajistila jejich připojení k samostatnému státu.²⁴⁶

Olomoučtí Němci ztratili svoji šanci stát se součástí Sudetenlandu či Rakouska. V první polovině roku 1919 pokračovaly protesty německého obyvatelstva jak v Olomouci, tak hlavně v pohraničí severní Moravy.²⁴⁷ Krvavým masakrem skončily velké demonstrace ve Šternberku a v Kadani 4. března 1919.²⁴⁸ Ve stejný den se v Rakousku konaly volby do národního shromáždění, na kterém chtěli mít sudetští Němci zastoupení. Masakr 4. března 1919 se stal symbolem útlaku Němců v Československu. Stal se oficiálním pamětním a smutečním dnem sudetských Němců.²⁴⁹ Sudetští Němci nadále požadovali právo na vlastní národní sebeurčení, které jim bylo upřeno.²⁵⁰ Kritizovali své postavení menšiny ve slovanském státě. Tento stav odmítali a nadále požadovali spojení s Německem nebo Rakouskem.²⁵¹ Českoslovenští zástupci požadavky sudetských Němců odmítali, protože je považovali za ohrožení suverenity nového státu. Argumentovali historickými hranicemi českých zemí dle historického práva a jejich neporušitelností.²⁵²

Myšlenka sebeurčení národů pro Němce žijící na území nově vzniklého Československa neplatila. V zájmu oslabení Německa a posílení nově vzniklých států jim bylo toto právo upřeno. Vše bylo potvrzeno na Pařížské mírové konferenci v roce 1919. Odmítnuty byly všechny návrhy o plebiscitu v pohraničních oblastech. Nakonec bylo územním požadavkům Československa, které na konferenci hájili Edvard Beneš a Karel Kramář vyhověno. Současně byla deklarována ochrana menšin na území nového státu.²⁵³ Tato ochrana byla obsažena v ústavě a systému mezinárodních smluv o ochraně menšin pod dohledem Společnosti národů.²⁵⁴ Nejdůležitější smlouva o ochraně menšin v Československu byla podepsána 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye mezi Československem a čelnými mocnostmi. Smlouva zavazovala Československo k poskytnutí úplné a naprosté ochrany života, svobody a vyznání jakéhokoliv náboženství, které není v rozporu s veřejným pořádkem a dobrými mravy všem obyvatelům republiky. Všichni občané si měli být rovni

246SCHELLE, K.: *Vznik Československé republiky*, s. 84.

247TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 141; BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci I*, s. 5; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 12.

248KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 15.

249BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006, s. 130; WEGER, Tobias: *Češi a Němci v ČSR 1918–1938 – dějiny a vzpomínání*. In: KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana (eds.): *Češi, Němci, Židé v Národnostním Československu. Pohled na školu a vědu*. Liberec 2006, s. 14; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 53, 77.

250SEIBT, F.: *c. d.*, s. 239 an.

251KASPER, Tomáš: *Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918–1938* (dále jen *Školsko-politická diskuse*). In: KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana (eds.): *Češi, Němci, Židé v Národnostním Československu. Pohled na školu a vědu*. Liberec 2006, s. 28.

252KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 15–16.

253PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 29–30 an; KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 16.

254PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 39 an; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 64; KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 30.

před zákonem a požívat stejných občanských i politických práv bez ohledu na rasu, jazyk nebo vyznání. K ochraně menšin bylo zdůrazněno, že občané jiného jazyka než českého mají právo používat svůj jazyk v soukromých, náboženských a obchodních věcech a v omezené míře i před soudem. Poslední bod stanovil právo menšin na vyučování v jejich vlastním jazyce v oblastech, kde tvoří menšina tzv. značný zlomek.²⁵⁵ To platilo hlavně pro příslušníky německé menšiny. Přes všechny opatření se nevyslyšené právo na sebeurčení stalo základem nevyhnutelného budoucího konfliktu a zdrojem mnoha sporů.

Změny související se vznikem Československa se dotkly i školského systému. Ten navázal na systém z doby rakouské monarchie. V pozměněné podobě přetrvávala legislativa školského zákona z roku 1869. V čele stálo ministerstvo školství a národní osvěty. Obecní a měšťanské (občanské) školy spravovaly do roku 1920 školní rady, působící zvláště pro českou a německou národnost. V jejich čele v Olomouci stál nejprve vládní komisař Richard Fischer a následně starosta města. Po jejich zrušení vznikly dva městské školní výbory. Dále vznikly dva výbory českých pokračovacích škol a jeden německý, kuratorium rodinné a živnostenské školy a společné kuratorium české a německé obchodní akademie. Mimo státní školy existovaly i školy zemské, městské, spolkové a církevní. Velký význam měl pro Olomouc a severní Moravu menšinový zákon o zřizování státních menšinových škol z 3. dubna 1919 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích. Na základě tohoto zákona mohlo dojít ke stavbě mnoha českých škol v oblastech s převahou německého obyvatelstva, kde se do té doby nacházely pouze německy vyučující školy postavené za rakouské monarchie.²⁵⁶ Zákon se stal předmětem ostré kritiky německých zástupců a zdrojem nacionálních střetů.

Správní komise se rozhodla vyřešit útisk českých škol v Olomouci. Řada českých škol byla přestěhována do větších a reprezentativnějších prostor a převzata pod městskou správou. Často na úkor škol německých. Došlo k reorganizaci a rozšíření českých mateřských, obecných, měšťanských, odborných i středních škol.²⁵⁷ Německé školství bylo omezováno a řada tradičních škol rušena nebo změněna na školy české.²⁵⁸ Své činy ospravedlňovala správní komise výsledky sčítání obyvatelstva, kde se potvrdila česká většina v Olomouci. S novým školním rokem se ukázaly i výsledky jejich práce. Počet nových českých školáků byl výrazně větší než těch německých.²⁵⁹ Výraznou změnou bylo, že většinu nákladů na fungování škol všech typů převzaly správní orgány.²⁶⁰ Obranné spolky jako NJVM

255BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 67.

256TRAPL, Miloš: *Vzdělávání a osvěta* (dále jen *Vzdělávání a osvěta*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 167; Týž: *Národní otázka*, s. 186.

257TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 118.

258TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 95.

259Tamtéž, s. 95.

260Tamtéž, s. 94.

a Matice školská už nemusely financovat fungování těchto škol a mohly se zaměřit na jiné problémy. Tím se staly české školy v obcích s německou většinou, převážně v pohraničí, kde místní zastupitelstva složená převážně z německých obyvatel stále odmítala jejich existenci a financování. Německé školy byly značně omezovány. Na jedné straně to byl důsledek snížení počtu německého obyvatelstva Olomouce, ale současně se jednalo i o odvetu za minulá příkoří.²⁶¹

Poslední zasedání správní komise se uskutečnilo 14. července 1919.²⁶² Hned dalšího dne se uskutečnily obecní volby. Přestože se správní komisi v čele s Richardem Fischerem podařilo vytvořit Velký Olomouc a získat tak rozhodující českou většinu, nebyl za to ve volbách do městských a obecních zastupitelstev adekvátně oceněn. První všeobecné, rovné a přímé volby z roku 1919 totiž vyhrála sociální demokracie v čele s Karlem Marešem.²⁶³ Ten předtím působil ve Správní komisi města Olomouce jako zástupce vládního komisaře Richarda Fischera.²⁶⁴ Na této skutečnosti sehrála roli silná dělnická vrstva, zformovaná v důsledku industrializace regionu a vysoké zaměstnanosti v průmyslu téměř na úrovni Moravského průměru.²⁶⁵ I v Olomouci se projevil levicové nálady ve společnosti, stejně jako v celé republice.²⁶⁶ Podle Jiřího Malíře byl neúspěch národních demokratů ve volbách způsobený i jejich neschopností reagovat na nové politické problémy po vzniku Československa.²⁶⁷ Tuto skutečnost nedokázal změnit ani Richard Fischer svou charismatickou osobností a zásluhami. Vznik Československa naplnil požadavky národních demokratů a voliči se více zaměřili na řešení problémů každodenního života a práce.

Volební účast byla přes 90 procent oprávněných voličů.²⁶⁸ Na druhém místě skončila německá sociální demokracie.²⁶⁹ Aktivistický přístup německých stran a ochota ke spolupráci s českými stranami se setkal s úspěchem i u voličů. Československá národní demokracie v čele s Richardem Fischerem skončila ve volbách v Olomouci až na třetím místě.²⁷⁰ To znamenalo pouhou účast ve vládnoucí koalici.²⁷¹ Nově zvolená radnice se musela vypořádat s řadou problémů souvisejících s krizí po první světové válce. Stále trval

261TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 167.

262*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 312.

263TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 145.

264Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 31, č. pom. 935, inv. č. 335. *Jmenování zástupce vládního komisaře města Olomouce. Přípis místopředsednictví z 22. května 1919 o jmenování dr. Karla Mareše zástupcem vládního komisaře.*

265BIEBERLE, Josef – TRAPL, Miloš: *Politické strany a jejich vliv na orientaci obyvatelstva v Olomouci za předmnichovské republiky* (Dále jen *Politické strany*). Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 111, s. 23–24; BIEBERLE, Josef: *K politickému vývoji střední a severní Moravy v letech 1918–1938* (dále jen *K politickému vývoji*). Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1967, č. 134, s. 6.

266TRAPL, M.: *Transformace*, s. 10.

267MALÍŘ, J.: *Olomouc jako středisko*, s. 40.

268TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 27.

269TRAPL, M.: *Transformace*, s. 10.

270Za Československou sociální demokracií (27,7 procent) a Německou sociální demokracií (17,5 procent).

271BIEBERLE, J.: *K politickému vývoji*, s. 11.

nedostatek jídla a základních potravin, bytová krize a poničené hospodářství.²⁷² Přes zjevnou snahu o zlepšení situace nedošlo k výraznému zlepšení. Město investovalo do výstavby nových bytů, byl zrušen přidělový systém a došlo k založení pěti nových českých středních škol. Řada dalších škol ve městě byla renovována a přestavována pro zvýšení kapacity.²⁷³

2.3 Ve svobodném státě (1918–1938)

Nové vedení města muselo čelit mnoha problémům spojeným s těžkou poválečnou životní situací. Ty se správní komisi nepodařilo dostatečně konsolidovat. Muselo být zajištěno jídlo a obživa, bydlení, pracovní místa a bezpečnost. Situaci se přes zásahy stále nedařilo zlepšit. Sociální demokracie v čele se starostou Karlem Marešem byla kritizována opozicí a voliči za neúspěšnou politiku nevedoucí k zlepšení životních poměrů.²⁷⁴ Sociální demokracie začala ztrácet své voliče. Po volbách v roce 1923 se starostou Olomouce stal Richard Fischer.²⁷⁵ Josef Bieberle tuto skutečnost připisoval významu jeho osobnosti, ta byla důležitější než popularita strany Národní demokracie, jíž byl členem.²⁷⁶ Ta ve volbách získávala pravidelně okolo šesti mandátů a umísťovala se na posledních místech.²⁷⁷ Místo starosty přesto zastával Richard Fischer nepřetržitě až do roku 1939.²⁷⁸ Tedy tři volební období po sobě. Jeho význam a popularita v Olomouci byly neoddiskutovatelné. Své renomé si vydobyl jako ostrý kritik rakouské monarchie a německé nadvlády v Olomouci. Byl vedoucím činitelem řady českých nacionálních spolků s masovou členskou základnou. Těšil se podpoře širokých vrstev obyvatelstva a úcty mladších politiků.

Z politických stran v Olomouci byla nejsilnější sociální demokracie. Podporovaná dělnickou třídou a socialisticky orientovanou inteligencí. Přes volební úspěchy se strana nedokázala plně prosadit. Stála ve stínu osobnosti Richarda Fischera a jeho národní demokracie. Pravidelné zisky měla i strana lidová a československá socialistická strana. Svou pozici měly na olomoucké radnici i německé strany. Ty zaznamenaly neúspěch v prvních poválečných volbách. Ten byl způsobený nedostatečnou připraveností německých politických představitelů k volebnímu souboji v rámci Československa. Mnozí Němci a hlavně německé nacionalistické strany stále doufaly v připojení k Rakousku.²⁷⁹ To se ale nestalo, a proto musely proměnit své cíle. V dalších volbách získávaly německé strany okolo 20 procent hlasů.²⁸⁰ Nejsilnější z nich byla nacionální německá národní strana (DNP). Silné pozice měli

272TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 29.

273Tamtéž, s. 30.

274TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 148.

275TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 122.

276BIEBERLE, J.: *K politickému vývoji*, s. 11.

277TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 32.

278SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 52.

279TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 144.

280Tamtéž, s. 151.

němečtí křesťanští sociálové a němečtí sociální demokraté. Minimální zisky v Olomouci měli komunisté a fašisté.²⁸¹

Zatímco ve 20. letech došlo díky pozitivní hospodářské situaci k omezení extrémních nacionálních sporů a obě národnosti byly připravené začít spolupracovat, přinesla 30. léta opětovný nárůst sporů. Vše bylo způsobeno hospodářskou krizí na začátku 30. let 20. století.²⁸² Krize se v Olomouci projevila nejsilněji až v roce 1932. Řada podniků v důsledku krize musela omezit výrobu a propustit většinu svých zaměstnanců. Rostl počet osob bez práce, hlavně z dělnické vrstvy.²⁸³ Zvedla se vlna občanských nepokojů a dělnických stávek. Kromě témat sociálních se objevovaly i problémy nacionální a začal narůstat extremismus. Prohlubovaly se spory mezi Čechy a Němci. Situaci využili komunisté k získání voličů pomocí organizace stávkujících a odborů.²⁸⁴ Důsledky krize přetrvaly až do roku 1938. Odborové a charitativní organizace se staraly o nezaměstnané. Byly zavedeny stravovací lístky, tzv. žebračky.²⁸⁵

Ve třicátých letech došlo k vzrůstu extremismu a radikalismu i mezi německými nacionálními stranami. Ty zdůrazňovaly význam německého národa a kritizovaly německé aktivistické politické strany za spolupráci se stranami českými.²⁸⁶ Po vítězství Adolfa Hitlera v Německu začaly tyto strany vystupovat otevřeně protistátně. Reakcí bylo zastavení činnosti DNP a německé nacionálně-socialistické strany práce (DNSAP) v říjnu 1933. Začátkem listopadu pak byla DNSAP v Československu úředně rozpuštěna na základě zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran z 25. října 1933.²⁸⁷ V Olomouci poté museli opustit městské zastupitelstvo všichni tři příslušníci DNSAP. Odstoupit museli i příslušníci DNP, kteří kandidovali za německé volební společenství. Následovalo propouštění příslušníků těchto stran i z dalších městských úřadů a komisí. Většina odvolaných politiků brzy vstoupila do Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatfront) Konráda Henleina. Ta se před parlamentními volbami v roce 1935 přejmenovala na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei – SdP).²⁸⁸ Strana se s postupem času začala považovat za prodlouženou ruku Adolfa Hitlera, usilovně s ním spolupracovala a plnila jeho pokyny.²⁸⁹ Oficiálně se ale od nacionálního socialismu Adolfa Hitlera distancovala. Opak

281 Tamtéž, s. 152.

282 KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 103.

283 TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 121; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 87.

284 Tamtéž, s. 126.

285 Tamtéž, s. 122.

286 KUČERA, J.: *c. d.*, s. 138.

287 BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 98; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 88; KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 117.

288 TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 154.

289 SEIBT, F.: *c. d.*, s. 306 an.

by totiž mohl vést k zákazu strany v Československu.²⁹⁰ Extremismus rostl i na české krajní pravici. Sílily české fašistické strany, především Národní obec fašistická a hnutí Vlajka. Radikalizovala se i Národní demokracie, která se v roce 1934 spojila s fašistickými stranami Národní ligou Jiřího Stříbrného a Národní frontou profesora Františka Mareše. Od roku 1935 byla tato strana známa pod názvem Národní sjednocení. Ve stejném roce zahájila radikální postup proti Němcům a radikální levici pod heslem „Nic než národ“. Richard Fischer se stal místopředsedou této strany a realizoval její politiku na Olomoucku. Ačkoli sám nikdy netíhl k fašistickým tendencím.²⁹¹

Parlamentní volby v květnu 1935 na celostátní úrovni ovládla SdP. Její vítězství znamenalo ohrožení svobody a demokracie, přestože se strana snažila vystupovat demokraticky, nedokázala ukrýt silné napojení na nacistické Německo.²⁹² Od roku 1935 se do Olomouce přesunulo velitelství 4. armádního sboru, jemuž náležela obrana severomoravského a slezského pohraničí. Reorganizace armády byla provedena kvůli stále rostoucímu nebezpečí ze strany nacistického Německa. Zintenzivněla i výstavba pohraničních pevností, zvláště po přijetí zákona na ochranu republiky v roce 1936.²⁹³

Na rozdíl od jiných částí republiky nebyla situace v Olomouci příliš vypjatá. Místní představitelé SdP v čele s Fritzem Czermakem nepatřili k nejradikálnějším a dobře vycházeli s českými politiky. Další německé strany nastoupily politiku neoaktivismu a byly ochotné spolupracovat s českými stranami. Na celostátní úrovni se ale situace značně zhoršovala. SdP otevřeně spolupracovala s hitlerovským Německem. V listopadu 1937 uzavřeli Konrád Henlein a Adolf Hitler tajnou dohodu, ve které se SdP zavázala k bojkotu návrhů československé vlády a příspěví k rozbití Československa.²⁹⁴ Jejich svazek se ještě více upevnil 28. března 1938, kdy se setkali v Berlíně. Adolf Hitler označil Henleina za svého místopředsedu a prohlásil, že se blíží konec Československa. Henlein měl za úkol stupňovat napětí a dokazovat těžkou životní situaci sudetských Němců v Československu. Reagoval svoláním karlovarského sjezdu SdP v dubnu 1938, kde formuloval požadavky sudetských Němců vůči Československu v tzv. osmi karlovarských požadavcích.²⁹⁵ Po anšlusu Rakouska v březnu 1938 se situace v Československu ještě zhoršila. SdP stupňovala akce proti republice. Nacistické armády se přiblížily k Československu. Ochota bránit republiku se projevila při částečné mobilizaci dne 21. května 1938. V obecních volbách na přelomu května a června 1938 rostla v německých obcích popularita SdP. Na mnoha místech získala

290KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 122.

291TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 154.

292BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006, s. 362.

293TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 155.

294Tamtéž, s. 155.

295KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 171–172.

naprostou většinu.²⁹⁶

Dne 12. září 1938 požadoval Hitler na sjezdu NSDAP v Norimberku odstoupení pohraničních oblastí Československa obývaných německým obyvatelstvem. SdP se ve stejný den neúspěšně pokusila o puč. Ten byl potlačen za pomoci armády. SdP byla následně úředně rozpuštěna. V Olomouci byly posíleny armádní jednotky pro případnou obranu státu. Odpovědí na vývoj situace byla v Olomouci protifašistická demonstrace za účasti 40 000 lidí. Další demonstrace z 22. září 1938 byla namířena proti kapitulantské politice Hodžovy vlády ochotné ustoupit požadavkům Adolfa Hitlera.²⁹⁷ Stávkující projevovali odpor vůči fašistům a ochotu bránit se za každou cenu. Proti nacistům vystoupili i němečtí antifašisté ve spolupráci s českými. Následoval pád vlády a nástup vlády generála Jana Syrového, který vyhlásil 23. září mobilizaci československé armády. Její průběh byl v Olomouci bez komplikací.²⁹⁸

Rostoucí politická krize a řada neúspěšných diplomatických jednání mezi velmocemi vedla k 29. září 1938, kdy se v Mnichově setkali premiéři čtyř evropských mocností, aby jednali o budoucnosti Československa a německé menšiny na jejím území.²⁹⁹ Československo vkládalo naděje do svých západních spojenců, hlavně Francie. Ti ale v důsledku politiky appeasementu ustoupili požadavkům Adolfa Hitlera.³⁰⁰ Představitelé mocností se dohodli na odstoupení přibližně jedné třetiny území Československa ve prospěch Německa do deseti dnů. Tato dohoda byla předána představitelům Československa, kterým nebylo dovoleno se jednání zúčastnit. Po dlouhém jednání byl tento známý Mnichovský diktát dne 30. září 1938 přijat. Následovalo odstoupení Těšínska Polsku. Prezident Edvard Beneš 5. října rezignoval na post hlavy státu. O den později vyhlásilo Slovensko samostatnost a dva týdny poté vyhlásila Podkarpatská Rus autonomii.³⁰¹ První Československá republika se rozpadla.

2.4 Ve stínu nacismu (1938–1945)

Po mnichovské konferenci byla situace v Olomouci téměř zoufalá. Olomouc se stala pohraničním městem.³⁰² Zastupitelstvo města protestovalo proti obsazení obcí s převahou českého obyvatelstva a obcí s přímou návazností na Olomouc. Podobné rezoluce byly přijímány i v dalších českých městech. Protesty předané německým úřadům mnohdy nebyly

296BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 20.

297TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 131;

BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 106–107.

298TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 156.

299BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 167.

300BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 102.

301BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 167.

302BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 22.

ani zodpovězeny, natož vyřízeny.³⁰³ Celá republika byla pod silným vlivem nacistického Německa, které se vměšovalo do vnitřních záležitostí země. K moci byla instalována garnitura nakloněná spolupráci s Německem.³⁰⁴ Silně se proměnila nálada ve společnosti. Mnichovská kapitulace způsobila krizi mezi lidmi a pocit porážky. Společnost byla zklamaná ze Západu a jejich zrady. Ideály Československa se začaly rozpadat.³⁰⁵

Němečtí fašisté z Olomouce se pokusili o připojení města k území zabraných Sudet. Vypracovali petici pro Berlín a 20. října nastražili bombu do Německého domu, po jejímž odpálení žádali o pomoc a ochranu nacistické Německo. Jejich zinscenovaný pokus ale nikoho nepřesvědčil a Olomouc zůstala součástí republiky.³⁰⁶ Sudetští Němci měli daleko odvážnější plány, než byly nakonec realizovány. Požadovali odstoupení celého Olomoucka, Ostravska a Brněnska. Argumentovali snahou o ochranu ohrožované německé menšiny. Mnohdy se ale jednalo o území s minimálním zastoupením německé menšiny. Skutečným motivem byly hospodářské zisky bohatých a industrializovaných oblastí.³⁰⁷

V odstoupených Sudetech se rozpoutal otevřený nacistický teror proti antifašistům, Čechům a Židům, kterým se nepodařilo včas uniknout. Okamžitě se začalo s germanizací a potlačováním všech odpůrců režimu.³⁰⁸ Za tímto účelem byly všechny české školy v pohraničí zrušeny.³⁰⁹ Celkový počet obyvatel na odstoupeném území se pohyboval okolo 3 500 000 osob. Většina se hlásila k německé národnosti, ale přibližně 700 000 osob bylo podle Václava Kurala české národnosti.³¹⁰ Mnozí z nich se pokusili před nacisty utéct do vnitrozemí, kde hledali bezpečí.³¹¹ Společně s nimi utíkali i představitelé německého antifašismu, exulanti z Německa a Židé. Důsledkem bylo přelidnění Olomouce uprchlíky, kteří potřebovali zajištění základních potřeb. Byly organizovány sbírky charitativních organizací, spolků i jednotlivců. Zapojila se také NJVM. Zastupitelstvo současně vymýšlelo plány pro řešení otázky uprchlíků. Proti německým emigrantům se zvedla i vlna negativních nálad ve společnosti.³¹²

Výrazně se zhoršila politická situace. Do popředí se dostaly radikální, antidemokratické, fašistické a antisemitské síly.³¹³ Právce požadovala vytvoření jednotné národní strany jako základu boje proti nacismu. Silně byla kritizována první republika a její rozbujelý stranický systém. Kritizován byl i Masaryk a Beneš. Liberální a levicové proudy

303TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 156.

304KURAL, V.: *Místo společenství konflikt!*, s. 7.

305Tamtéž, s. 9.

306BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 22.

307BARTOŠ, J.: *Okupované pohraničí*, s. 14.

308BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 24.

309BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 171.

310KURAL, V.: *Místo společenství konflikt!*, s. 36.

311VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 11 an.

312TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 157.

313BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 25.

byly upozaděny. Pravicové strany se sloučily do Strany Národní jednoty do jejíhož čela se postavil Josef Černý a Rudolf Beran.³¹⁴ Tato strana se vyjadřovala silně proněmecky a podřizovala se vazalskému poměru vůči Německu.³¹⁵ V Olomouci byla ustavena 17. listopadu 1938 a do jejího čela se postavil starosta Richard Fischer. Ten s oficiální politikou strany příliš nesouhlasil a pokračoval v kurzu, který dodržoval po celé své působení na radnici. Opozicí této straně se stala Národní strana práce vytvořená na sjezdu 11. prosince 1938 v Praze.³¹⁶ V Olomouci stál v čele této strany Josef Lang a Emanuel Vojnar. Německé strany byly reprezentovány NSDAP, jejíž členové byli bývalými příslušníky SdP. Slabou samostatnou stranou zůstala německá sociální demokracie.³¹⁷ Dne 22. prosince 1938 došlo k zákazu KSČ a činnosti jejího tisku.³¹⁸ Prázdná místa v městském zastupitelstvu byla nahrazena zástupci povolených stran. Čtyři místa obsadili členové Národního sjednocení a jedno místo získala Národní strana práce a NSDAP.³¹⁹

Byly zakazovány spolky, zájmové organizace, odbory a noviny kritizující politiku druhé republiky. Postupně ale došlo k relativní stabilizaci systému. Byla uzavřena dohoda mezi Česko-Slovenskem a Německem o nové státní hranici z 20. listopadu 1938. Díky níž byla vyměněna některá drobná území, aby se zlepšila dopravní situace. Často bylo slyšet heslo: „Malá, ale naše!“, které charakterizovalo nový stát. Zároveň ale bylo do jisté míry rezignací a souhlasem se současným stavem. Hospodářství se začalo postupně zotavovat z krize a byl vytvořen plán na industrializaci Olomouce a dalších měst na střední Moravě. Olomouc se měla stát významným centrem průmyslu a obchodu.³²⁰

Místo hospodářského růstu přišla německá okupace. V brzkých ranních hodinách 15. března 1939 prezident Emil Hácha pod nátlakem souhlasil v Berlíně s bezpodmínečnou kapitulací českých zemí, ačkoli k tomu neměl dostatek pravomocí. Umožnil tak okupaci a zároveň ospravedlnil německou agresi na mezinárodní úrovni.³²¹ Již večer předcházejícího dne vyrazili do olomouckých ulic henleinovci a s nacionálními pokřiky zastrašovali české obyvatelstvo.³²² Rozbíjeli okna českých domů a institucí, pokřikovali nacionální hesla a písňe a pokusili se obsadit důležité objekty ve městě.³²³ O kapitulaci Emila Háchy v Berlíně byl

314Jednalo se o strany: Agrární, Národní sjednocení, Živnostenská strana, část členů národně socialistické strany a později přistoupila i strana lidová.

315KURAL, V.: *Místo společenství konflikt!*, s. 10.

316Složená z sociálních demokratů, části národních socialistů a komunistů.

317TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 157.

318TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 131; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 180.

319TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 158.

320Tamtéž, s. 158.

321MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 16 an; SEIBT, F.: *c. d.*, s. 324 an.

322BARTOŠ, Josef: *Okupace a osvobození* (dále jen *Okupace*). In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 133.

323VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 19 an.

starosta Olomouce Richard Fischer informován v ranních hodinách 15. března 1939. Byla svolána schůze městské rady, ale již v jejím průběhu dorazily jednotky německého VIII. armádního sboru pěchotního generála Ernsta Busche. Nejprve byly obsazeny vojenské kasárny a letiště v Neředíně. Následně byla armádou a místními nacisty převzata správa města. Ještě téhož dne byla zorganizována vojenská přehlídka, zavedena protižidovská opatření a ve večerních hodinách vypálena židovská synagoga neznámými pachateli. O den později byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. Státní útvar s velice omezenou autonomií, v podřízeném vztahu s Německem, kontrolovaný jeho politickými a bezpečnostními institucemi. Starosta Richard Fischer a jeho první náměstek Josef Lang byli donuceni k rezignaci. Spolu s nimi museli odejít i němečtí sociální demokraté a Židé. Správu města převzal Heinrich Schmidt.³²⁴ Jeho náměstkem se stal představitel nacistů Rudolf Olbricht. Stoupl i počet německých úředníků, na úkor těch českých.³²⁵ O česko-německých vztazích pod nacistickou mocí v Olomouci jednali téhož dne zástupci strany Národní jednoty v čele s Jaroslavem Řehulkou. Počátkem července 1939 bylo městské zastupitelstvo zcela rozpuštěno a nahrazeno správním komisařem Fritzem Czermakem.³²⁶ Ten setrval v úřadě do roku 1942, kdy byl nahrazen říšským Němcem Julusem Schreitterem.³²⁷ Jeho působení na radnici trvalo až do roku 1945.³²⁸

Většina olomouckých Němců přivítala nacistická vojska s jásotem a nadšením. Považovali okupaci za osvobození od české nadvlády a návrat do německé vlasti. Postoje k českému obyvatelstvu nebyly zpočátku radikální. Dlouhodobě se ale nepočítalo s jejich zapojením do chodu města. To se navrátilo do německých rukou a mělo tomu tak zůstat. Liberální německé obyvatelstvo nesouhlasící s nacismem se nezmohlo k žádnému odporu a přijalo nový režim.³²⁹ Německým obyvatelům Protektorátu Čechy a Morava bylo uděleno německé státní občanství.³³⁰ Tím se většině sudetských Němců splnil sen o návratu do vlasti. Obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava tak byli rozděleni do dvou skupin. První byli plnoprávní němečtí občané a druhou skupinu tvořily osoby s protektorátní příslušností, což byly převážně osoby české národnosti, ale také příslušníci menšin. Mezi těmito skupinami panovala silná nerovnost. Němci byli nositeli veškerých práv s řadou privilegií v oblasti sociální, zatímco Češi se stali cizinci ve vlastním státě. Nemohli se ucházet o vedoucí pozice v úřadech a obecně byli omezováni ve všech směrech. Zvláště lze vyčlenit zástupce menšin,

324BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 133.

325VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 31 an.

326Správní komisař byl jmenován i po vzniku Československa. Němci argumentovali, že dodržují stejný postup.

327BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Německá okupace města* (dále jen *Německá okupace*). In: SCHULZ,

Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 216–217; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 28–29.

328BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 133.

329BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 218.

330MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 19 an.

kteří pozbyli veškerých práv.³³¹

Nejdříve byla veškerá moc v rukou okupační armády. Teprve poté byla předána zpět do civilní správy.³³² Nacistickou moc reprezentoval úřad říšského protektora v Praze v roli zástupce vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera.³³³ Na této pozici se vystřídal do roku 1945 řada osob.³³⁴ Říšskému protektorovi byly podřízeny úřady vrchních zemských radů (Oberlandrat). Jejich úkolem byla starost o německé obyvatelstvo a dohled nad českými autonomními regionálními úřady a institucemi, hospodářstvím, brannými předpisy a cenzurou.³³⁵ V Olomouci fungoval do roku 1942, kdy byl na základě reformy správy zrušen a jeho území připojeno k ostravskému oberlandrátu.³³⁶ U okresních úřadů působili pověřenci z příkazu říše, jejichž moc byla větší než přednosta úřadu. Významné slovo měla politická strana NSDAP a její složky, především SA, SS, Hitlerjugend (Hitlerova mládež) a další spolky a organizace. Velká část tradičních spolků byla rozpuštěna nebo reorganizována.³³⁷

Protektorátní vláda v čele se státním prezidentem Emilem Háchou měla velice omezené pravomoce. Představovala spojnici a usnadňovala vykonávání nařízení mezi úřadem Protektora a českou autonomní regionální správou. Všechna autonomní ministerstva podléhala kontrole ze strany okupantské správy. Jejich působnost byla značně omezená. Brzy se projevil konflikt mezi kolaborantským křídlem vlády a skupinou spolupracující s odbojem.³³⁸ V roce 1942 byla uskutečněna reforma organizace veřejné moci v protektorátu a pravomoce jednotlivých úřadů byly ještě více omezeny. Emil Hácha jmenoval novou vládu sestavenou Heydrichem z kolaborantů a potvrzenou Berlínem.³³⁹ Každý český ministr dostal svého německého generálního zástupce zmocněného vyřizovat veškerou ministrovu agendu i bez jeho vědomí. Tito zástupci současně působili jako vysocí funkcionáři v protektorově úřadu a ovládali chod autonomních úřadů.³⁴⁰

Významné pravomoce měl i bezpečnostní aparát tzv. einsatzkomando č. 5 skládající se z gestapa (státní tajná policie), kripa (kriminální policie) a jednotek SD (bezpečnostní služba). Místní venkovská služba gestapa byla pobočkou brněnské kriminální služby s kompetencemi na celé střední Moravě. Ve svém sídle přesunutém z Dolního náměstí

331 Tamtéž, s. 81.

332 BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 29; KURAL, V.: *Místo společenství konflikt!*, s. 52.

333 MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 20 an.

334 Pozici zastával nejprve Konstantin von Neurath v letech 1939 až 1943. Od roku 1941 byl neoficiálně nahrazen tvrdším Reinhardem Heydrichem jako zastupujícím říšským protektorem (1941–1942). Ten zemřel na následky úspěšného atentátu v roce 1942. Po jeho smrti nastoupil na jeho pozici Kurt Daluege (1942–1943). Novým říšským protektorem se v roce 1943 stal Wilhelm Frick. Svou funkci zastával až do konce války.

335 MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 72 an.

336 BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 134.

337 BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 218.

338 MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 78 an.

339 Tamtéž, s. 87.

340 Tamtéž, s. 89.

do budov vojenského soudu na Envelopě často používala krutá mučení při výslechu podezřelých. Vyšetřovací věznicí tzv. garňákem prošlo za doby nacistické okupace přes 5 000 lidí. Z věznic zatčení často pokračovali do koncentračního tábora. Po příchodu Einsatzkomanda do Olomouce byla zorganizována akce Gitter (Mříže). Úkolem bylo pozatýkat osoby, které mohly být nepřátelské či přímo nebezpečné okupačnímu režimu. Jednalo se hlavně o německé emigranty, antifašisty a další aktivisty.³⁴¹ V srpnu roku 1944 se uskutečnila druhá akce Mříže (Gitter II). Jednalo se o reakci na neúspěšný atentát na Adolfa Hitlera. Akce byla zaměřena na představitele českých levicových politických stran, kteří dříve působili ve veřejných funkcích. Ti byli zatčeni a následně propuštěni nebo převezeni do koncentračního tábora v Buchenwaldu.³⁴²

Probíhali i další akce a zatýkání zaměřené na příslušníky hnutí odporu a národní pracovníky. V den vypuknutí druhé světové války 1. září 1939 proběhla mohutná vlna zatýkání. Byla nazvána akce Albrecht I. a postihla tisíce lidí, které režim považoval za své nepřátele.³⁴³ Byli zatýkáni představitelé českých národních spolků (Sokola, Orla, Národní jednoty, legionářů, skautů), vysokoškolští a středoškolští profesoři, důstojníci, lékaři, advokáti, hospodářští činitelé, politici, duchovní, Židé a mnozí další. Akce měla současně sloužit k zastrašení českého národa pro udržení klidu a pořádku. V Olomouci bylo zatčeno 204 osob. Nejprve byli internováni v bývalých železárnách ve Štěpánově a následně přesunuti do jiných věznic a koncentračních táborů. Především do Dachau a Buchenwaldu. Někteří také do Osvětimi.³⁴⁴

Nejvíce zasaženou skupinou byli Židé. Byl jim zabavován majetek, museli nosit označení své rasy (žlutou šesticípou Davidovu hvězdu), byli ponižováni a zastrašováni a nakonec byli posíláni do koncentračních táborů a likvidováni.³⁴⁵ Postavení Židů se ještě zhoršilo po vypuknutí války. Jejich likvidace probíhala pod rouškou válečných operací.³⁴⁶ Nebyli ovšem jedinou zasaženou skupinou. I české obyvatelstvo v průběhu války trpělo.

V průběhu okupace byly organizovány časté oslavné akce jako průvody, oslavy Hitlerových narozenin, oslavy válečných vítězství, cvičení tělocvičných spolků a dožínkové slavnosti. S postupující krizí nacistického režimu v důsledku porážek na frontě oslavy pomalu ochabovaly.³⁴⁷ Olomoučtí Němci se dostali do stavu fanatického nadšení. Uspořádali několik slavnostních srazů na náměstí a průvodů po městě. Při jednom z nich dav veřejně zbil skupinu

341BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 219; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 31.

342BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 206.

343BARTOŠ, Josef: *Za nacistické okupace* (dále jen *Za nacistické okupace*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 256; HÁJEK, M.: *c. d.*, s. 41 an.

344BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 223.

345BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 222.

346VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 29 an.

347BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 220.

občanů, kteří odmítli pozdravit nacistickým „Heil Hitler“.³⁴⁸ Občané města tak žili ve strachu před fanatickými přívrženci nacistického režimu.

Německá okupační správa se pokusila zvýšit počet německého obyvatelstva v Olomouci.³⁴⁹ Pomoci jim měli němečtí přistěhovalci z Beserábie (dnešní Moldávie) a Sedmihradska (dnes součást Rumunska). Přesto byl podíl německé populace ve městě pouze 27 procent.³⁵⁰ Současně byl vypracován plán germanizace města. Mělo dojít k vytvoření germanizačního pásu od severu Moravy k Brnu a dále do Rakouska s využitím německých ostrůvků kolem Olomouce, Konice, Vyškova a Brna. Německý vliv měl být posilován výstavbou bytů a domů pro Němce. Využít se měly i takzvané kmenové zvláštnosti na méně národnostně vyhraněné Moravě. Nejvhodnější skupinou ke germanizaci se ukázali právě Hanáci na Olomoucku.³⁵¹ Nespolehlivé české obyvatelstvo mělo být vysídleno, nejhorší jedinci měli být popraveni.³⁵² Ideologové přitom vycházeli ze starších návrhů tzv. Všeněmců (někdy také označováni jako Velkoněmci) z počátku 20. století. Ti požadovali vyhnání českého obyvatelstva na východ na území Ruska.³⁵³ Snahu o posílení německého obyvatelstva se strachem sledovali bývalí představitelé českých obranných národních spolků. Posilování německé populace oslabovalo jejich předválečné snahy o posílení české populace. Mnozí se ale germanizaci bránili. Rostl význam českých kulturních aktivit. Česká divadelní představení byla hojně navštěvovaná. Zvláště představení se slovanskými a českými motivy. Populární se stal i film. Organizovaly se přednášky o českém jazyku a historických tématech. Přednášející se snažili vyhnout politickým tématům a proto byla upřednostňována starší dějinná období a kultura.³⁵⁴

Definitivní řešení české otázky bylo v roce 1940 odloženo až na konec války, aby nenarušovalo válečné akce. To ale nezamezilo představitelům okupačního režimu realizovat dílčí germanizační plány. Do úřadů byli dosazeni němečtí úředníci, stejně tak do správních rad a bank. Byly uzavírány české školy a rozšiřována výuka v němčině. Postihnout byl i tisk a rozhlas.³⁵⁵ Snaha udržet válečné hospodářství v chodu zamezila pokusy o vysídlování českého obyvatelstva a přerozdělování půdy ve prospěch německých občanů.³⁵⁶ To se podařilo pouze ve velmi omezené míře.

Pro české obyvatelstvo byl nacistický režim obdobím strádání a utrpení. Přesto byly

348BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 44.

349NIESNER, T.: *c. d.*, s. 25 an.

350BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 221; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 39.

351BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 222; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 32, 39; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 194.

352BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008, s. 124–125.

353Tamtéž, s. 118–119.

354VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 61 an.

355MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 43 an.

356KURAL, V.: *Místo společenství konflikt!*, s. 64.

v období okupace zachovány některé kulturní aktivity. Lidé se mohli zabavit sportem a divadlem. Přesto převažoval strach z německých okupantů a jejich místních přívrženců ze strany německého obyvatelstva. S neúspěchy nacistického Německa na frontě se dostavil nedostatek základních potřeb a jídla. Krize se dotkla téměř všech obyvatel.

Jedinou povolenou politickou stranou v době okupace se stalo Národní souručenství. Jednalo se o všenárodní politickou organizaci složenou ze všech dosavadních politických stran včetně českých fašistů. Vznikla na základě iniciativy Emila Háchy a jeho poradců. Do jeho čela byl jmenován agrárník Adolf Hrubý. Národní souručenství se stalo obrannou institucí českého národa proti nacismu a fašismu.³⁵⁷ Předsedou okresního vedení v Olomouci byl Jaroslav Řehulka. Zpočátku byla strana velmi populární a vstupovalo do ní velké množství občanů. V Olomouci do strany vstoupilo na 15 000 členů. Specifikem v Olomouci bylo zapojení Pořadatelských sborů Národního souručenství do odbojové činnosti a proto byly následně zakázány.³⁵⁸ Celá organizace postupně ztrácela své postavení a upadala až víceméně zanikla. Nedokázala se vypořádat s růstem českého fašismu a kolaborace vně i uvnitř strany. Po zrušení Národního souručenství vznikly nové kolaborantské organizace Kuratorium pro výchovu mládeže, Svaz pro spolupráci s Němci a Liga proti bolševismu.³⁵⁹

Okupační režim zasáhl i do fungování tisku. Ten byl podroben silné cenzuře a pravidelně kontrolován.³⁶⁰ Některé noviny byly zcela zakázány a ostatní musely oslavovat činy a vítězství nacistického Německa a Adolfa Hitlera. Stejný postup byl uplatňován i u německých novin. Cenzuře bylo podrobena i rozhlasové vysílání. Místo českého proto mnoho lidí poslouchalo rozhlas zahraniční. Především britské BBC, Hlas Ameriky a vysílání z Moskvy. Tyto stanice mnohdy vysílaly i v českém jazyce prostřednictvím exulantů v cizině. Pokud byl posluchač zahraničního rozhlasu přistižen hrozil mu přísný trest, nebo smrt.³⁶¹ Některé noviny a časopisy se pokusily vyhnout politickým tématům a více se věnovali kultuře a sportu.³⁶²

Rozmohla se udavačská činnost a kolaborace. Byli udáváni členové odbojových organizací, čeští nacionalisté, antifašisté a bývalí členové levicových politických stran. Udavači byli často němečtí obyvatelé města, ale také čeští fašisté, kteří se chtěli zavděčit totalitnímu režimu.³⁶³ Udáváním a horlivou kolaborací chtěla část českých fašistů demonstrovat svou loajalitu k nacistickému Německu. V krajních případech byli ochotni

357MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 139 an.

358BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 221; BARTOŠ, J.: *Za nacistické okupace*, s. 262.

359BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Odpor a odboj v prvních letech okupace* (dále jen *Odpor a odboj*).

In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce. 2. svazek*. Olomouc 2009. s. 221.

360VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 42 an.

361BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 224.

362VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 42 an.

363BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 224.

se zcela zřící svého češství a realizovat nacistické cíle i za cenu úplné germanizace českého národa.³⁶⁴ Většina lidí ale považovala tento přístup za vlastizradu a odmítala se s ním ztotožnit. Okupace zasáhla i do chodu hospodářství na Olomoucku. Řada velkých firem a továren byla podřízena válečné výrobě. Zbrojní výroba měla v průběhu války stále větší požadavky a nároky. Pokusy o stávky byly nemilosrdně likvidovány. Pracovní doba byla prodloužena až na 12 hodin denně, šest dní v týdnu. Často docházelo k drobným sabotážím ve výrobě, jako bylo poškozování strojů. Šířilo se heslo „Pracuj pomalu!“ Přesto byla výroba dvakrát vyšší než před válkou.³⁶⁵

V průběhu okupace narůstal odpor proti nepřátelskému režimu. Počáteční přirozený odpor se začal lépe organizovat. To se stalo základem odboje. Jehož členy se stali nejen vojáci, ale i prostí občané zcela nezkušení v boji s nepřítelem. Nejvýznamnější odbojovou organizací byla Obrana národa.³⁶⁶ Ta vznikla již ve druhé polovině března roku 1939 v Praze. Cílem organizace bylo osvobození Československa a obnovení demokratického státu v jeho předmnichovských hranicích. V čele organizace stáli bývalí vedoucí představitelé československé armády, legionáři, učitelé a představitelé národních spolků. Olomouc představovala významné centrum organizace pro severní a východní Moravu, protože byla bývalým centrem československé armády.³⁶⁷ Do její činnosti se zapojila i strana Národního souručenství, jejíž pořadatelské sbory se staly polovojenskými odbojovými oddíly. V květnu 1939 byly rozpuštěny a transformovaly se na oddíly Stráže Národního souručenství. Ty byly následně na konci roku 1939 zakázány a jejich funkcionáři byli zatčeni.³⁶⁸ Obrana národa se potýkala s mnoha problémy, z nichž největším bylo gestapo. Řada členů včetně těch ve vedení byla pozatýkána, mučena a popravena, společně se členy olomouckého Národního souručenství. Na konci roku 1941 byla organizace téměř zničena.³⁶⁹

Mezi další významné celostátní odbojové organizace působící v Olomouci patřil Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ), složený převážně z bývalých sociálních demokratů, levicových intelektuálů a odborářů.³⁷⁰ Organizace spolupracovala i s dalšími odbojáři včetně Politického ústředí.³⁷¹ To bylo složeno z politických špiček a považovalo se za vedoucí orgán celého odboje. Struktura nebyla příliš rozvětvená a organizace působila hlavně ve velkých městech. Bylo napojeno na londýnský exil v čele s Benešem. Požadovalo obnovení Československa s jistými změnami v oblasti sociálně-ekonomické. Vytvořilo také plán odsunu

364MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 58 an.

365VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 52 an.

366BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 236; VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 47 an.

367BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 46.

368BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 233–234.

369BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 50.

370MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 146 an.

371BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 234.

části sudetských Němců po válce.³⁷² Edvard Beneš v čele exilové vlády nejprve počítal se zachováním německé menšiny na území Československa. Dokonce chtěl spolupracovat s německými antifašisty v exilu prostřednictvím jejich čelního představitele Wenzela Jaksche.³⁷³ V průběhu války se ale situace začala obracet a pod tíhou nacistických zločinů a rostoucí propasti mezi Čechy a Němci na území protektorátu byl nucen svou politiku změnit. Od roku 1941 se začíná mluvit o transferu Němců z Československa za účelem zvýšení homogenity státu.³⁷⁴ Tyto tři hlavní skupiny se na jaře 1940 spojily a vytvořily koordinační orgán Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD). Od roku 1941 zintenzivněla činnost tajné policie a docházelo k mnoha zatčením. Zvláště po nástupu Reinharda Heydricha a jeho čistek byla situace pro rezistenci velice špatná. V průběhu heydrichiády po Heydrichově smrti 4. června 1942 pak byla většina vůdců odboje popravena.³⁷⁵ Hlavní náplní činnosti ústředí byla koordinace odbojových a záškodnických akcí a tisk s distribucí zakázaných odbojových časopisů.

Do odboje se zapojila celá řada dalších organizací, spolků a osob. Kromě tělovýchovných organizací to byli studenti, zaměstnanci státních drah, katolický a komunistický odboj.³⁷⁶ V Olomouci byla činnost různých odbojových skupin velice rozsáhlá. Existovala řada větších i menších lokálních odbojových skupin. Hlavní činností většiny skupin byly sabotáže dopravy, roznes ilegálních novin, pomoc a ukrývání stíhaných a jejich rodin a špionáž. Často se rozdily mezi jednotlivými organizacemi hledají jen velmi těžko, neboť někteří členové byli zapojeni ve více než jedné. Politická příslušnost a dřívější rozpory byly druhořadé. Nejdůležitější bylo porazit společného nepřitele.

Zlomem okupace byl úspěšný atentát na Reinharda Heydricha provedený 27. května 1942 a jeho smrt o týden později. Následná německá odvěta a perzekuce byly nejtvrďší za celou okupaci. Po celém protektorátu i v Olomouci došlo k rozsáhlému zatýkání členů odboje a jejich popravování.³⁷⁷ Při represích bylo z Olomouce popraveno 50 lidí v Brně, tři v Berlíně a jeden v Praze. Nejhůře dopadly rodiny atentátníků a jejich pomocníků. Z Olomouce pocházel pravoslavný kaplan Vladimír Petřek, za jehož účast na atentátu zaplatili oba jeho rodiče a tři sourozenci. Další obětí byla manželka pravoslavného faráře Václava Číkla zapojeného do atentátu.³⁷⁸ V reakci na atentát bylo v Olomouci 27. června uspořádáno shromáždění s projevy kolaborantů odsuzujících tento čin. V případě neúčasti hrozilo

372MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 145 an.

373BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008, s. 27.

374Tamtéž, s. 46.

375BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 235.

376BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 236; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 53; BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 136; VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 42 an.

377MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 51 an.

378BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 238–239; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 76.

zastřelení.³⁷⁹

V zimě roku 1942 došlo k rozhodujícímu obratu na východní frontě a německá vojska se dostala do defensivy. Od roku 1943 narostl tlak spojenců na nacistické Německo. Odpovědí nacistů bylo vyhlášení totální války 30. ledna 1943. To znamenalo totální mobilizaci pracovních sil a tvrdší pracovní podmínky. Byla zavedena pracovní povinnost a mnoho českých mužů a žen bylo posláno pracovat do Německa. Celkem bylo posláno přes 600 000 lidí. Zvýšil se důraz na válečný průmysl na úkor spotřebního. Důsledkem byl nedostatek základních potravin. Rozmohl se černý obchod. V případě dopadení hrozily tvrdé tresty. Reakcí na bombardování bylo budování protiletectvých krytů, zatemnění budov a poplašných sirén.³⁸⁰

Situace se dále zhoršila po vylodění Spojenců v Normandii v červnu 1944 a po srpnovém atentátu na Adolfa Hitlera. Dne 20. srpna 1944 byl vydán soupis opatření k totálnímu válečnému dění (vládní nařízení o totálním válečném nasazení na území protektorátu). V jeho důsledku došlo k omezení všech činností nesouvisejících s válkou. Byla zavřena divadla, kabarety, muzea a archivy. Nesměla se konat sportovní utkání. Bylo zakázáno vydávat beletrii a omezeno bylo i vydávání časopisů.³⁸¹ Rostla snaha režimu zamezit šíření informací o skutečném vývoji války. S postupným oslabováním nacistického Německa sílil domácí odboj. Na jaře 1943 v Olomouci vznikl Národní výbor (Přípravný národně revoluční výbor) orientovaný na londýnský exil prostřednictvím pražského ústředí.³⁸² Kvůli neopatrnosti byli členové organizace brzy odhaleni a pozatýkáni.³⁸³ Ke konci roku 1944 se k Olomouci přiblížila válečná fronta. Nad městem přelétala spojenecká letadla a střetávala se z těmi německými. Z Olomouce se měla stát pevnost proti postupující Rudé armádě. Zvýšil se počet německých vojáků. Současně bylo do Olomouce posláno přes 40 000 lidí na zákopové práce. Pomáhat museli i občané města a vězni transportovaní z oblastí, odkud musela německá vojska ustoupit. Morálka byla velmi špatná a často docházelo k pokusům o útěk.³⁸⁴ Po ztrátě Brna a Ostravy donutila válečná realita změnit nacistické plány. Bylo upuštěno od plánů obrany Olomouce. Místo toho začala německá armáda ustupovat.³⁸⁵ Přibližující se fronta podlamovala morálku německé armádě a dodávala odvahu českým odbojovým a partyzánským skupinám. Narůstal počet sabotáží, atentátů a osvobození válečných zajatců. Do rezistence se začali zapojovat i němečtí antifašisté. Ti byli v případě

379BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 76.

380BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 240.

381Tamtéž, s. 241.

382VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 106 an.

383BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 242; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 81–82.

384BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 244.

385VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 123 an.

dopadení tvrdě trestání za spolupráci s českými občany.³⁸⁶ Přesto režim nepolevoval a do poslední chvíle docházelo k zatýkání a popravám českých občanů.³⁸⁷

Osvobozování Olomouce probíhalo od 4. května až do 9. května, kdy se podařilo nacisty zcela vytlačit z města a jeho okolí. Ustupující německá armáda vyhodila do vzduchu většinu mostů přes řeku Moravu a byla poničena řada domů. Některá místa byla zasažena bombardováním Rudé armády.³⁸⁸ Příchod Rudé armády nebyl ale veskrze pozitivní. Vojáci rabovali, znásilňovali a loupili.³⁸⁹ Nejhuře byli zasaženi příslušníci německé menšiny. Mnozí lidé se je rozhodli potrestat dle principu kolektivní viny všech Němců. Mimo kolaboranty a skutečné viníky byli potrestáni i nevinní jedinci.³⁹⁰ Začalo období divokého odsunu, vyhánění sudetských Němců z Československa.

Kolapsu celého Protektorátu Čechy a Morava se pokusil zabránit K. H. Frank pomocí iniciace mírových jednání se spojenci v dubnu 1945. Vypracoval plán dobrovolného předání protektorátu západním mocnostem nebo nové české vládě. Za předpokladu pokojného odsunu Němců z vnitrozemí a silné autonomie Sudet.³⁹¹ Žádný z jeho plánů ale nebyl úspěšný. Jednání byla přerušena vypuknutím pražského povstání 5. května 1945. Moc převzala Česká národní rada v čele s A. Pražákem. Na území protektorátu se ale stále nacházela početná nacistická vojska a policie. Jednání mezi Českou národní radou a představiteli nacistické okupační moci skončila 8. května 1945 německou kapitulací.³⁹²

Okupace výrazně zasáhla i do olomouckého školství. Nacisté se snažili omezit počet českých škol pomocí rušení a zabírání školních budov pro armádu a policii.³⁹³ Již 17. listopadu 1939 byla zrušena Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta spolu s ostatními vysokými školami v zemi. Řada jejích učitelů a funkcionářů byla uvězněna. Omezeny byly i základní, střední a odborné školy. Od 7. listopadu 1939 byla na českých školách povinně zavedena němčina a omezen počet hodin jazyka českého. Na gymnáziích byly dokonce některé předměty vyučovány pouze v němčině. Byla provedena revize učebnic, ze kterých byly vyjmuty všechny informace o Československu, národních tradicích a významných osobnostech českých dějin. Ze všech knihoven byly vyřazeny nevhodné knihy. Žákům mělo být vštěpováno vědomí sounáležitosti a závislosti českého národa na Německu. Mělo se vyučovat poslušnosti a podřazenosti vůči Německu. Řada učitelů se odmítla řídit těmito pokyny a byla uvězněna. Portréty bývalých prezidentů byly nahrazeny obrazy státního

386BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008, s. 173.

387BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 246.

388Tamtéž, s. 247–248; BARTOŠ, Josef: *Osvobození Olomouce*. In: POSPÍCHAL, Miloslav (ed.): *Osvobozená Olomouc*. Sborník ke 40. výročí osvobození Československa. Olomouc 1985, s. 14.

389VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 145 an.

390BIEBERLE, J.: *Olomouctí Němci 2*, s. 5.

391MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 205, an.

392Tamtéž, s. 208.

393BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 136.

prezidenta Emila Háchy, nacistického vůdce Adolfa Hitlera a znaky protektorátu. Následně byl ve školách zaveden i nacistický pozdrav zdviženou pravicí.³⁹⁴ Vyučování bylo často přerušováno a žáci měli prodloužené prázdniny, kdy si pouze docházeli pro úkoly. Ke konci války byly některé školy zabrány vojskem. Dne 19. dubna 1945 bylo vyučování zcela zastaveno a žákům bylo doporučeno s rodinami opustit město.³⁹⁵ Nacistické represe ve školství poškodily snahy nacionálních spolků v oblasti budování českých škol. Na mnoha místech zcela zižily dlouhodobé snahy těchto organizací o vybudování českých škol.

2.5 Poválečná obnova a její konec (1945–1948)

Konec okupace vyvolal v lidech všeobecné nadšení. Lidé věřili, že se navrátí svobodný, demokratický stát a skončí období strádání. Realita byla ale poněkud jiná. Zničená ekonomika, zásobovací problémy, nefungující státní aparát, katastrofální situace uprchlíků a vystěhovaných, odhalené koncentrační tábory a počty českých obětí vyčíslené na 241 500 mrtvých a dalších 100 000 invalidních.³⁹⁶ Na klidu lidem nepřidala ani přítomnost Rudé armády. Vojáci rabovali, znásilňovali a loupili.³⁹⁷ Nejhůře byli zasaženi příslušníci německé menšiny. Mnozí lidé se je rozhodli potrestat dle principu kolektivní viny všech Němců. Mimo kolaboranty a skutečné viníky byli potrestáni i nevinní jedinci.³⁹⁸ Zvedla se vlna silných protiněmeckých nálad a touha po odplatě za způsobená příkoří. Nejdříve pomocí psaného slova a následně i prostřednictvím činů. Nastalo období divokého odsunu a spontánních retribucí, na němž se podíleli příslušníci revolučních gard a čs. ozbrojených sborů. Extrémní metody připomínaly nacistické postupy. Došlo i k exekucím a zabíjení. Celkem přišlo o život do konce roku 1945 přes 8 000 Němců. Společně s organizovaným odsunem se počet ztrát na životech odhaduje mezi 15 000 až 30 000 oběťmi.³⁹⁹

Konec druhé světové války znamenal na celostátní úrovni v politické oblasti výrazný posun doleva. Nárůst popularity zaznamenali hlavně komunisté, kterým se začaly podřizovat různé další odbojové skupiny hledající politické zastřešení.⁴⁰⁰ Síť komunisticky orientovaných organizací se v prvních měsících roku 1945 rozrostla a začala tvořit okresní a krajská vedení pro střední Moravu. Komunisté se intenzivně zaměřili na propagandu SSSR a J. V. Stalina. Ilegálně vydávali knihu Dějiny všesvazové komunistické strany (bolševiků) a časopis Rovnost.⁴⁰¹

394BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Školství*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 229–230.

395Tamtéž, s. 230; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 38.

396MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 209 an.

397VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 145 an.

398BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 5; KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 17.

399MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 215–216 an; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 217.

400BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 245.

401BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 106.

V Olomouci byl dne 1. května 1945 založen ilegální městský a okresní národní výbor. Do vedení byli zvoleni komunisté, kteří si tak výrazně upevnili své pozice ve městě. Oba orgány zasedaly nepřetržitě do 8. května 1945, kdy mohly vystoupit na veřejnost.⁴⁰² Do čela Národního výboru hlavního města Olomouce byl zvolen komunista Václav Stibor-Kladenský. Národní výbor byl složen převážně z komunistů, ale svém zastoupení měli i zástupce Československé strany lidové, Národní socialisté a Sociální demokraté. Nově ustavený orgán započal s poválečnou obnovou a rekonstrukcí města. Musel se vypořádat s poškozenou infrastrukturou, rozbořenými stavbami a špatným zásobováním. Národní výbor zahájil také očistu státních úřadů. O své místo přišli lidé obvinění z kolaborace a příslušníci německé menšiny, kteří přišli o státní občanství.⁴⁰³

Mezi nejaktuálnější otázky patřila problematika odsunu Němců z Československa a dalších zemí střední Evropy (Polsko a Maďarsko). Ti byli veřejností vnímáni jako viníci války a zasloužili si trest, podle principu kolektivní viny a snahy o její odčinění. Byli prohlášeni za státně nespolehlivé obyvatelstvo. Hrozilo jim vězení, vyvlastnění majetku a odsun.⁴⁰⁴ První návrhy na řešení německé otázky se objevovaly již v průběhu druhé světové války.⁴⁰⁵ Stěžejní záměry s neslovanskými menšinami, válečnými zločinci, zrádci a kolaboranty byly definovány v VIII. a IX. kapitole Košického vládního programu z 5. dubna 1945. Dokument obsahoval obecné zásady a postupy. Další konkretizaci přinesly dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše.⁴⁰⁶

Němci žili na území Československa v nejistotě a strachu z budoucího vývoje. Jejich situaci ztěžovala absence státního občanství, o které byli připraveni plošným vyvlastněním na základě prezidentských dekretů z 19. května a 21. června 1945. V rámci druhého z nich přišlo německé obyvatelstvo o půdu a zemědělský majetek. Částečně se jednalo o půdu zabavenou českým občanům v průběhu okupace, ale z větší části šlo o rodový majetek vlastněný po generace. Nejvíce zasáhlo toto rozhodnutí pohraniční oblasti Československa. Majetek byl rozdělen mezi české osídlence a repatrianty. Němci zde mohli zůstat pouze jako námezdní pracovní síla. Současně byli Němci považováni za státně nespolehlivé obyvatelstvo. Od začátku srpna 1945 mohli žádat o obnovení a příslib československého občanství. Vyřízení jejich žádostí se ale protahovalo.⁴⁰⁷ Místo toho byli dále omezováni. Byli povinni nosit pásku s vyznačeným písmenem N, nesměli vycházet ve večerních hodinách, navštěvovat veřejné

402 Tamtéž, s. 118.

403 KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 276; Týž: *Od demokracie*, s. 270.

404 STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Praha 1996, s. 8.

405 BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008, s. 46; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 174–175; KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 130.

406 STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Praha 1996, s. 9; Týž: *Odsun Němců*, s. 50–51.

407 BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 9; STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Praha 1996, s. 10.

podniky a zábavy, používat veřejnou dopravu a nakupovat mohli jen omezenou dobu.⁴⁰⁸

Než byly stanoveny zásady a postupy pro odsun německého obyvatelstva z Československa, docházelo k divokému odsunu a vyhánění německých občanů. Snaha potrestat německé obyvatelstvo jako viníka války vyvolala v lidech touhu po odplatě. Pohled na důsledky války a kruté akce nacistů proti českému obyvatelstvu vyvolal v lidech odpor vůči všemu německému. Docházelo k řadě svévolných násilných akcí. Nejvíce bylo zasaženo pohraničí a oblasti s převahou německého obyvatelstva.⁴⁰⁹ Novější práce zpochybňují spontánní akce českých občanů proti německým a zdůrazňují roli centrálních institucí, policejních a vojenských jednotek.⁴¹⁰ To potvrzuje i tlak velmocí na Československou vládu, aby zastavila praktikované a tolerované akty divokého vyhánění.⁴¹¹ Vláda se následně pokusila zmírnit divoký odsun a potrestat pachatele násilných akcí. Tyto snahy neměly příliš kladný výsledek.⁴¹² Řada zločinů byla následně amnestována, jako činy spáchané v revolučním období k ochraně republiky.⁴¹³ Vládě se tak nepodařilo zmírnit ani potlačit nenávislné akce proti Němcům a sama často přispívala k vzednutí nacionálních a protiněmeckých nálad ve společnosti.⁴¹⁴

Uvězněn mohl být téměř každý občan německé národnosti. Mezi internované nepatřili pouze němečtí vojáci, uprchlíci, zběhové, kolaboranti, bývalí členové NSDAP a SA, ale i další němečtí občané města Olomouce, Maďaři a Romové. Do táborů byli převezeni i někteří němečtí antifašisté, včetně komunistů a sociálních demokratů. Zde tito lidé čekali na proces před Mimořádným lidovým soudem. Mnohým z nich se ale spravedlivého soudu nikdy nedostalo a byli odsunuti i bez něj.⁴¹⁵

První sběrné tábory pro občany německé národnosti začali vznikat již v květnu 1945, dlouho před oficiálním postupimským usnesením ze srpna 1945. Revoluční ozbrojené složky napojené na komunisty převzaly spravedlnost do svých rukou. V okolí Olomouce vznikla řada táborů pro občany německé národnosti. Internační tábor v olomouckých Hodolanech byl jeden ze tří největších na Moravě (společně se Svatobořicemi u Brna a Opavou).⁴¹⁶ Jeho správou byla pověřena Moravská brigáda, která úzce spolupracovala s komunisty řízeným Národním výborem v Olomouci.⁴¹⁷ Ostatní tábory v okolí města byly spravovány Okresním národním výborem Olomouc-venkov. Postup ozbrojených složek vůči německým civilistům

408BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 10.

409STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Praha 1996, s. 10; SEIBT, F.: *c. d.*, s. 333 an.

410Viz: SPURNÝ, M.: *Nejsou jako my*, s. 56; KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 142.

411BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008, s. 192.

412BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 210.

413Tamtéž, s. 242.

414KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 136.

415KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 274.

416KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 277; HÁJEK, M.: *c. d.*, s. 70 an.

417KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 271; BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 7; HÁJEK, M.: *c. d.*, s. 43 an.

se vyznačoval značnou brutalitou. Osoby umístěné v internačních táborech byly šikanovány, mučeny, bity, ponižovány a usmrcovány. Časté byly i sebevraždy.⁴¹⁸ Vše zhoršovaly také špatné hygienické podmínky, které vedly k šíření nemocí a dalším obětem. Schopní jedinci byli nasazováni na nucené práce.⁴¹⁹ Někteří jedinci byli podle tvrzení Friedricha Nathera odvezeni do Sovětského svazu na nucené práce.⁴²⁰

Souhlas vítězných mocností s transferem Němců z Československa, Polska a Maďarska do Německa byl obsažen v XIII. článku deklarace Postupimské konference z 2. srpna 1945.⁴²¹ Představitelé Československa slíbili, že odsun bude probíhat lidsky s ohledem na lidská práva. Šířili se totiž informace o krutých praktikách divokého odsunu a mučení internovaných ve sběrných táborech.⁴²² Na jaře roku 1946 byl zahájen organizovaný odsun pod vedením ministerstva vnitra a Zemského národního výboru v Brně za pomoci armády.⁴²³ Začaly odjíždět první velké transporty s osobami německé národnosti do Německa. Transfery znamenaly řadu ekonomických problémů. A to jak na Německé straně, kde příjezd odsunutých Němců znamenal komplikace se zásobováním a zaopatřením jedinců, ale i na straně Československa, která přicházela o kvalifikovanou pracovní sílu.⁴²⁴ Ztráta německých dělníků a odborných pracovníků se projevila zvláště v pohraničí. Statistiky uvádějí, že bylo odsunuto celkem 2 256 000 Němců a 660 000 opustilo Československo před lednem 1946. Po oficiálním ukončení odsunu zůstalo v Československu 239 911 Němců. Jejich počet v následujících letech klesal v důsledku dodatečného odsunu a emigrace.⁴²⁵ Konkrétní údaje o počtu odsunutých Němců se liší. Většina údajů se pohybuje okolo 2 500 000 osob.⁴²⁶

Velká většina Němců byla z Olomouce odsunuta do konce roku 1946. Koncem tohoto roku město evidovalo okolo 2 000 neodsunutých osob německé národnosti. Celkově populace Olomouce ztratila 17 000 obyvatel oproti roku 1938.⁴²⁷ Počet obyvatel města se ustálil na 58 000 obyvatelích.⁴²⁸ Ze samotné Olomouce bylo podle Josefa Bieberleho odsunuto pomocí divokého i organizovaného odsunu celkem 13 775 osob.⁴²⁹ Zůstali pouze němečtí specialisté s rodinami a Němci žijící ve smíšených manželstvích s dětmi. Rodiny totiž neměly

418BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 6; HÁJEK, M.: *c. d.*, s. 72–73 an.

419BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 7; HÁJEK, M.: *c. d.*, s. 80 an.

420NATHER, Friedrich: *Němec v Československu a v protektorátu Čechy a Morava*. Olomouc 2008, s. 53.

421STANĚK, T.: *Odsun Němců*, s. 92; BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 10; BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008, s. 228–229; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 211.

422KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 145.

423KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 278; BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008, s. 193.

424BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 214.

425KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 153.

426STANĚK, T.: *Odsun Němců*, s. 237.

427KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 278.

428Tamtéž, s. 279.

429BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 2*, s. 11.

být rozlučovány. Vysoký byl počet žen německé národnosti žijících ve smíšených manželstvích. Na Olomoucku se jednalo přibližně o 10 000 osob.⁴³⁰ Celkem se na území Československa nacházelo přes 30 000 osob v národnostně smíšených manželstvích.⁴³¹ Toto číslo může být značně zkreslené. Nezapočítává německé ženy ve smíšených párech ani jejich děti. Majetek po odsunutých německých občanech byl zabaven státem.⁴³² Pozemky byly poté rozděleny mezi české občany.⁴³³ Odsun schvalovala většina společnosti. Po zkušenostech z druhé světové války lidé odmítali žít v jednom státě společně s příslušníky jiného národa. Ostře se proti německým občanům vyjadřovali politické špičky země, intelektuálové a tisk. Celý německý národ byl označován za viníka války a napáchaného zla. Tento názor zastávali i olomoučtí nacionálně orientovaní intelektuálové jako archivář a historik Václav Nešpor.⁴³⁴ Většina ale odmítala kruté praktiky, které se při odsunu používali.⁴³⁵

Pro pohraničí neznamenal odsun německého obyvatelstva konec problémů. V průběhu let 1945 až 1948 následovaly akce za účelem očištění pohraničních oblastí od rušivých živlů a asociálních elementů. Inkriminovaní jedinci měli být vysídleni nebo přesídleni. Očista pohraničí směřovala nejdříve na osoby ze smíšených manželství, spolupracovníky německých obyvatel a později také na politickou opozici.⁴³⁶ Významnou úlohu sehráli komunisté, kteří se tak zbavovali svých politických nepřátel a opozice. Jejich činnost se stupňovala i po roce 1948.⁴³⁷ Množily se intervence za vyjmutí určitých Němců z odsunu. Většinou měly tyto intervence hospodářský podtext. Důsledkem odsunu totiž by nedostatek pracovní síly. A to jak v oblasti kvalifikované pracovní síly, tak také v oblasti námezdních dělníků a pracovníků v zemědělství. Šířila se snaha Němce nasadit na nucené práce. To odmítala vláda, která pevně stála na stanovisku odsunu většiny Němců.⁴³⁸ Chápala jej jako dovršení národního zápasu s Němci.⁴³⁹

K moci se postupně dostávali komunisté. Ti využívali popularity SSSR a rudé armády po skončení války. Vojáci byli vnímáni jako hrdinové a osvoboditelé.⁴⁴⁰ V září a říjnu 1945 proběhly volby do okresních a zemských národních výborů a do Prozatímního národního shromáždění. Místo klasických voleb se politické strany zastoupené v Národní frontě (Československá strana lidová, Československá strana sociálně demokratická, Československá strana národně socialistická, Komunistická strana Československa

430Tamtéž, s. 11.

431STANĚK, T.: *Odsun Němců*, s. 331.

432KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 275.

433STANĚK, T.: *Odsun Němců*, s. 346.

434KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 272.

435KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 146.

436SPURNÝ, M.: *Nejsou jako my*, s. 111.

437Tamtéž, s. 113.

438KAPLAN, K.: *Pravda o Československu*, s. 151.

439Tamtéž, s. 152.

440KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 277.

a za Slovensko Demokratická strana, KSS, Strana práce a Strana svobody) dohodly o delegačním způsobu voleb pomocí volitelů, které schválila plenární schůze. Všechny čtyři existující české politické strany tak byly paritně zastoupeny.⁴⁴¹ Národní fronta totiž fungovala na principu seskupení všech politických stran. Mělo se jednat o politickou koalici. Odmítala opozici a nedovolovala její existenci. Strana, která by se postavila proti politice Národní fronty by byla vyřazena a postavena mimo zákon.⁴⁴² Tím by skončila její existence a nemohla by ovlivňovat chod politiky.

Národní fronta zcela ovládla mocensko-politickou oblast. Určovala směr státní politiky a její realizaci. Pomocí znárodněných podniků a bank začala rozhodovat o fungování průmyslu a chodu ekonomiky. Rozhodovala i o personálních otázkách firem i státních úřadů.⁴⁴³ Ostatní předválečné politické strany nebyly povoleny. Na této skutečnosti se dohodly strany sloučené v Národní frontě již v exilu.⁴⁴⁴ Demokratické strany v Národní frontě počítaly s rozpadem tohoto uskupení a navrácení se k soutěži politických stran, zatímco komunisté chtěli zachování této instituce a další sblížení politických stran a jejich sloučení s komunisty.⁴⁴⁵ To se stalo jádrem sporů uvnitř Národní fronty. Jediným, kdo mohl kritizovat kroky Národní fronty se tak stala občanská společnost, zájmové organizace a hlavně sdělovací prostředky.⁴⁴⁶ Zatím svobodný tisk mnohdy ostře kritizoval vývoj politiky Československa.

Ve volbách roku 1946 zvítězili v Olomouci komunisté a následně obsadili veškeré vedoucí pozice ve státní správě. Přes odpor národních socialistů, kteří skončili ve volbách na druhém místě.⁴⁴⁷ Komunistům v získání moci ve městě pomohla spolupráce se sociálními demokraty a lidovci proti národním socialistům.⁴⁴⁸

Na podzim roku 1947 se komunisté pokusili změnit fungování Národní fronty. Navrhli, jak by podle nich měla Národní fronta vypadat. Požadovali očištění politických stran od kritických a nekomunisticky orientovaných jedinců. Vyžadovali užší spolupráci s komunisty. Novinkou bylo začlenění zájmových organizací a spolků pod Národní frontu.⁴⁴⁹ Tím by se zcela vytratily prvky demokracie. Ty měly být nahrazeny pevnou kontrolou chodu organizace komunisty. Spory se stupňovaly i na začátku roku 1948 a stále více hrozila krize a konflikt mezi stranami. Vrcholem se stala vládní krize a demise nekomunistických ministrů tří politických stran, vyvolaná konfliktem o státní bezpečnost v únoru 1948. Na jejím konci 25. února 1948 přijal prezident Edvard Beneš demisi nekomunistických ministrů a jmenoval

441KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 276.

442KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012, s. 11.

443Tamtéž, s. 10.

444Tamtéž, s. 15.

445Tamtéž, s. 20.

446Tamtéž, s. 12.

447KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 287; Týž: *Od demokracie*, s. 278, 288.

448KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 279.

449KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012, s. 30.

Gottwaldem navrženou vládu. Na prezidentovo rozhodnutí čekalo přes 250 000 účastníků manifestace na podporu komunistů v Praze a statisíce v dalších městech. To umožnilo komunistům převzít moc ve státě i v Národní frontě.⁴⁵⁰ Tím byl položen základ k vytvoření nového politického systému pod kontrolou komunistů s monopolem na moc ve státě.

Prvním krokem k převzetí moci bylo vytvoření akčních výborů Národní fronty. Jednalo se o instituce ovládané komunisty a pojmající velké pravomoci. Měly ulehčit převzetí moci ve státě. O jejich vzniku bylo rozhodnuto již 20. února 1948. O den později vyzval Klement Gottwald občany k jejich zakládání v regionech. Začaly vznikat místní, okresní a krajské akční výbory. Společně s nimi vznikaly akční výbory v masových zájmových organizacích a spolcích. Ty zakládaly odbory, organizace komunistů a komunisty ovládané zájmové organizace. Na vytváření akčních výborů se podíleli komunisté a sociální demokraté. Ostatní politické strany vznik odsoudily.⁴⁵¹ Dne 25. února 1948 byl sestaven ústřední akční výbor Národní fronty. Do jeho čela byl zvolen Antonín Zápotocký a generálním tajemníkem se stal Alexej Čepička.⁴⁵² Nově ustavený orgán začal kontrolovat a usměrňovat činnost všech akčních výborů. Současně započal s čístkou nekomunistických osob v úřadech a masových organizacích.⁴⁵³

Po únorovém převratu v roce 1948 převzal veškerou moc v Olomouci Krajský akční výbor Národní fronty se svými podřízenými výbory ovládanými komunisty, který nastolil diktaturu komunistické strany.⁴⁵⁴ Následně začaly čistky v Národní frontě, státní správě, politických stranách, advokacii, školství, podnicích, společenských a kulturních organizacích.⁴⁵⁵ Odstraněni byli všichni nepřátelé nově ustaveného režimu. Jednou z těchto organizací byla i NJVM. Členové těchto spolků byli odsunuti do pozadí. V případě vysokého věku penzionováni.

450 Tamtéž, s. 31; Týž: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993, s. 167.

451 KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012, s. 32–33.

452 Tamtéž, s. 34.

453 Tamtéž, s. 43.

454 KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 290.

455 Více k problematice čistek po únorovém převratu viz KONEČNÝ, K.: *Krajské město*. s. 290–295.

3 Nástin života Adolfa Kubise

3.1 Dětství v Brušperku (1876–1889)

V poklidném maloměstském prostředí Brušperku se do rodiny Františka Kubise, toho času obuvníka, narodil dne 18. května 1876 syn Adolf Kubis.⁴⁵⁶ Jeho matkou byla Terezie Kubisová, rozená Cigánková.⁴⁵⁷ Rodové kořeny jsou doloženy již v nejstarší brušperské purkrechtní knize ze 16. století.⁴⁵⁸ Jméno Kubis se prolíná dějinami města nepřetržitě až do 19. století. Jednalo se o nemajetný měšťanský rod, jehož členové se živil převážně řemeslnou prací. Praděd Antonín Kubis byl perníkář, děd Ludvík Kubis tkalcovský mistr. Rozšířený textilní průmysl byl pro Brušperk 19. století velice typický. Otec František Kubis zastával během svého života několik povolání. Živil se jako obuvník, listonoš, ale později také jako hutní dělník v Lipině nedaleko Slezské Ostravy a v Karlově Huti u Frýdku.⁴⁵⁹ Adolf Kubis dobře poznal i železárny ve Vítkovicích, kde pracovali mnozí jeho příbuzní.⁴⁶⁰

Matka Terezie byla vyučenou švadlenou. Po uzavření sňatku zůstala v domácnosti, kde vychovávala své děti. Byla silně věřící osoba a učila své děti křesťanským hodnotám. Adolf Kubis byl nejstarším synem z 11 dětí. Z nich se pouze pět dožilo dospělosti v důsledku těžkých životních poměrů rodiny. Adolf Kubis později založil vlastní početnou rodinu, celkem měl osm dětí. Pouze jedno z nich se nedožilo dospělosti.⁴⁶¹

Změna povolání jeho otce a společenský sestup rodiny souvisel s celkovým úpadkem města Brušperka. Ten byl v 18. a v první polovině 19. století typický soukenictvím a tkalcovstvím. Tyto obory postupně degradovaly v důsledku rozvoje továrního průmyslu na Ostravsku. Na rozdíl od nedalekých průmyslových center Ostravy a Frýdku začal Brušperk zaostávat a postupně se dostal do hospodářské stagnace. Místní obyvatelstvo se živilo převážně řemesly, živnostmi a zemědělstvím. Pracovní místa v těchto oborech ale začala ubývat, a proto se mnozí občané v produktivním věku museli vydat za prací jinam. Místní muži našli uplatnění v továrnách na Ostravsku, kam docházeli za prací.⁴⁶² Město tak trpělo poklesem produktivní části obyvatel. Období stagnace a úpadku trvalo až do začátku první světové války.⁴⁶³ Tehdy bylo nahrazeno strádáním ještě větším, způsobeným válečnými

456Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“.

457JUŘÁK, P.: *c. d.*, s. 237 an.

458NEŠPOR, Václav: *Rod Adolfa Kubise* (dále jen *Rod*). In: HADERKA, František–SMÉKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 82.

459Tamtéž, s. 83–84.

460FICEK, Viktor: *Biografický slovník širšího Ostravska*. Sešit č. 4. Opava 1981, s. 76.

461NEŠPOR, V.: *Rod*, s. 84.

462Tamtéž, s. 85.

463MYŠKA, Milan – DOKOUPIL, Lumír: *Brušperk na rozcestí dějinného vývoje*. In: DOKOUPIL, Lumír (ed.): *Brušperk. Město nikoliv nejmenší. 7 staletí dějin*. Brušperk 1969, s. 76.

událostmi. Zlepšení přišlo až po válce.

Od svého otce získal Adolf Kubis i silný zájem o amatérské divadlo. František Kubis byl totiž ředitelem místních divadelních ochotníků, kteří po večerech hrávali ve městě a jeho okolí divadelní představení pro veřejnost.⁴⁶⁴ Adolf Kubis se narodil do poměrů, kdy již české národní vědomí překonalo svou počáteční fázi. Čeština se dostávala do škol. Vznikaly spolky různých zaměření, zakládaly se pobočky celostátních nacionálních spolků v menších městech a vesnicích. Brušperk nebyl výjimkou. Mimo populární ochotnické divadlo se šířil tělovýchovný Sokol a další národně zaměřené spolky. Růst národního života a postupnou nacionalizaci společnosti vnímal svými dětskýma očima. Tyto ideální představy mu zůstaly po celý život.

Brušperk byl v době Kubisova dětství národnostně ryze českým městem.⁴⁶⁵ Bezstarostné dětství bez národnostních konfliktů ale neprožil. Brzy se setkal s národnostními problémy v Ostravě. Zde se střetávali němečtí podnikatelé s českými a polskými dělníky. Dětství v takovýchto poměrech, reflektujících typický až stereotypní obraz společnosti kde se chudí, převážně čeští dělníci lopotili v továrnách německy mluvících majitelů, zanechalo v Kubisovi silné následky, které se později projeví v jeho publikacích. Podobně se vzpomínky z jeho dětství odrazily ve vnímání sociální otázky a politické orientaci.⁴⁶⁶ Byl to jeden z motorů jeho bojovnosti a horlivé nacionální činnosti. Sám Kubis si již v mladých letech zformuloval názor, který později vyjádřil v básni *Tichá chvíle*:

„Přijď království Tvé, Pane, v naši milou zem,
by Čech byl v Čechách doma a ne cizincem!“⁴⁶⁷

Podle Milana Řepy nebylo české národní vědomí mezi širšími vrstvami v 70. a 80. letech na Moravě příliš rozvinuté. Hlavně nižší vrstvy na vesnicích byly vůči této problematice lhostejné.⁴⁶⁸ Brušperk tvořený převážně česky mluvícími občany je přesným příkladem tohoto stavu. Místní obyvatelé žijící se zemědělstvím a drobným podnikáním se nemuseli těmito problémy zabývat a byly vůči nim lhostejní. Naproti tomu průmyslová Ostrava a Frýdek, ovládaná bohatými převážně německými obyvateli se takovému zařazení vymyká. Sociální otázka se zde spojila s národnostním útlakem a počet nacionálně uvědomělých osob rostl. Intenzivní českou národní agitaci prováděla hlavně nepočtená česká inteligence. Její počet rostl s rozvojem českého školství, žurnalistiky a průmyslu. Adolf Kubis, přes svůj nízký věk začal pomalu chápat význam této problematiky. Výchova

464 NEŠPOR, V.: *Rod*, s. 85.

465 *Ve službách národa*, s. 18.

466 SMĚKAL, Hynek: *Úrodné češství* (dále jen *Úrodné češství*). In: HADERKA, František–SMĚKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 32.

467 KUBIS, Adolf: *Tichá chvíle*. Olomouc 1896, s. 3.

468 ŘEPA, M.: *c. d.*, s. 169 an.

v tradičním českém maloměstském prostředí ostře kontrastovala se situací v Ostravě a Olomouci. Velká města se stala centrem národnostního konfliktu na Moravě.

Již v mládí projevil Adolf Kubis značné nadání ke studiu. To mu zajistilo možnost opustit rodné město po úspěšném ukončení české obecné školy. Velkou zásluhu na jeho dalším studiu měl brušperský kaplan František Grydil. Během svého studia Adolf Kubis pomáhal jako ministrant v místním kostele.⁴⁶⁹ Zde si ho kaplan oblíbil a brzy rozpoznal nadání mladého žáka. Pomocí doporučujícího dopisu mu zprostředkoval místo na Slovanském gymnáziu v Olomouci. Musel také přesvědčit rodiče Adolfa Kubise o výhodnosti dalšího studia pro lepší budoucí uplatnění.⁴⁷⁰ Matka si přála, aby se stal knězem. Tento osud čekal tedy mladšího bratra Jana⁴⁷¹. Ten po studiu na Slovanském gymnáziu v Olomouci a Královské kanonii premonstrátů na Strahově vstoupil v roce 1905 do premonstrátského řádu pod jménem Daniel.⁴⁷² Na kněze byl vysvěcen v roce 1906. V důsledku brzké smrti dne 24. září 1913 ve svých 32 letech nemohl naplno rozvinout své nadání.⁴⁷³

Se svým rodným městem Adolf Kubis udržoval kontakty celý život. V roce 1926 daroval městu rozsáhlou knihovnu obsahující 500 svazků. V následujících letech ji pak na své vlastní náklady rozšiřoval, až dosáhla v roce 1946 úctyhodného počtu 800 svazků.⁴⁷⁴ Darovaným knihám bylo vyhrazeno oddělení nesoucí název: Kubisova knihovna. Adolf Kubis byl u příležitosti svých šedesátých narozenin v roce 1936 za zásluhy jmenován čestným občanem města Brušperku.⁴⁷⁵ To pouze potvrzuje jeho význam a zásluhy. Ty dobře znali i obyvatelé Brušperku a byli na svého rodáka náležitě hrdí.

3.2 Studium v Olomouci (1889–1898)

Poprvé se Adolf Kubis dostal do Olomouce v roce 1889. Tehdy nastoupil do prvního ročníku na Slovanské gymnázium. Jeho studium na gymnáziu trvalo až do roku 1897.⁴⁷⁶ Slovanské gymnázium bylo založeno v roce 1867. Stalo se první školou vyučující v českém jazyce v Olomouci.⁴⁷⁷ Prvním ředitelem byl dne 22. července 1867 zvolen klasický filolog Jan Evangelista Kosina. V učitelském sboru byli zastoupeni i další představitelé místní české inteligence, jako archeolog Jan Havelka a Vincenc Prasek. Nejdříve se jednalo pouze o nižší gymnázium s výukou 1. až 4. třídy. Většina studentů přestoupila z německého gymnázia. Po dvou letech byl statut gymnázia změněn na vyšší. Gymnázium se nejprve muselo spokojit

469*Ve službách národa*, s. 7.

470NEŠPOR, V.: *Rod*, s. 84–85.

471Jan Kubis: 1. června 1881, Brušperk až 24. září 1913, Praha.

472NEŠPOR, V.: *Rod*, s. 84.

473JURÁK, P.: *c. d.*, s. 239 an.

474*Tamtéž*, s. 238.

475*K sedmdesátinám ředitele Národní jednoty pro východní Moravu Adolfa Kubisa*. Olomouc 1946, s. 6.

476*Ve službách národa*, s. 9.

477ZAMYKAL, L.: *Velký Olomouc*, s. 43.

s velice špatnými prostory pronajatého dvoupatrového domu Antonína Pura.⁴⁷⁸ V roce 1884 bylo gymnázium přestěhováno do nových vhodnějších prostor.⁴⁷⁹ Svůj význam sehrálo gymnázium hlavně ve tvorbě nové generace české inteligence. Absolventi se po ukončení studia často aktivně zapojovali do národnostních bojů ve svých rodištích nebo v Olomouci. Nadprůměrní studenti mohli pokračovat ve studiu na univerzitě v Praze či ve Vídni.

Slovanská gymnázia založená v Brně a Olomouci v roce 1866 a vyučující od roku 1867, plnila v procesu národního hnutí významnou úlohu. Představovala centra českých národních aktivit. Profesorský sbor byl tvořen zástupci mladé české inteligence. Ti se intenzivně zapojovali do národnostní činnosti, zakládali spolky, psali do českých novin a věnovali se odborné vědecké práci.⁴⁸⁰ Studentům bylo vštěpováno národní vědomí. Pomocí studentů a absolventů se pak šířili vědomosti a ideály dále mezi širokou veřejnost po celé Moravě.⁴⁸¹ Přesně takovým studentem byl i Adolf Kubis. Ten se během svého studia rozvinul v horlivého propagátora českého nacionalismu. Začal psát do novin, organizoval výstavy a přednášky. Naplňoval tak představu ideálního studenta, plnícího ve svém volném čase úlohu národního buditele ve svém rodném Brušperku a jeho okolí.

Během svého studia bydlel Adolf Kubis společně s dalšími studenty u slečny Kateřiny Smékalové v Ostružnické ulici. Sám jí popsal jako: „Malou, černovlasou, černoookou a přísnědlou osůbku, bigotní, ale energickou. Bděla nad námi s nesmírnou přísností. Rákoska hrála u ní důležitou roli. Učit se, učit se! Do kostela, do kostela!“⁴⁸² Tvrdá výchova ulpěla Kubisovy v paměti ještě mnoho let. Povinná zbožnost a pravidelné návštěvy kostela kupodivu upevnily jeho kladný vztah ke katolické víře. Teprve po pěti letech se Kubisovi podařilo získat nové bydlení. Bez tvrdé výchovy a nepřetržitého dohledu se konečně mohl začít věnovat vlastním aktivitám.⁴⁸³

V průběhu studia se projevil jako výborný a pilný student. V šestém ročníku (1894–1895) se po svém osamostatnění postavil do čela redakce studentského časopisu *Moravská lípa*.⁴⁸⁴ Vydávaného jednou měsíčně způsobem hektografovaného tisku pouze v roce 1895.⁴⁸⁵ Následující rok se již nepodařilo navázat dalšími čísly.⁴⁸⁶ Adolf Kubis patřil k zakladatelům

478FIALA, J.: *Za války*, s. 36.

479TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 40.

480ŘEPA, M.: *c. d.*, s. 185 an.

481Tamtéž, s. 188.

482*Ve službách národa*, s. 9.

483Tamtéž, s. 9.

484SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 33.

485KUBIS, Adolf: *Pohádka o Moravské lípě* (dále jen *Pohádka*). In: KUBIS, Adolf – CEKL, Jan – TVRDOŇ, František (eds.): *Za hlasem Komenského. Památník Slovanského gymnasia v Olomouci 1867–1957*. Olomouc 1957, s. 121; SIVEK, A.: *c. d.*, s. 206 an.

486VYBÍRAL, Bohuš: *Literární a žurnalistické začátky Adolfa Kubisa*. In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí zasloužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo*. Olomouc 1927, s. 55.

tohoto časopisu a zastával pozici vedoucího redakce pod pseudonymem Adolf B. Lašský.⁴⁸⁷ Studenti do časopisu přispívali prózou, básněmi i odbornými statěmi. Neúspěch časopisu neodradil mladého Adolfa Kubise od dalších aktivit. Organizoval studentské přednášky, rozhovory o literatuře a inicioval pořádání sbírek na zakládání lidových knihoven na Moravě. Pokusil se prosadit i pomocí svého básnického talentu. Většina jeho básní ale nedosáhla kvality potřebné pro publikaci a zůstala pouze v šuplíku. Ve své tvorbě byl ovlivněn vlasteneckými autory obrozenecké generace Svatoplukem Čechem a Janem Nerudou.⁴⁸⁸

O svém studentském životě v Olomouci se Adolf Kubis vyjádřil: „Žili jsme tu my žáčkové s mladou dychtivostí, sledující v krásném období mládí vše, co podniká se pro českou věc: chodili jsme pilně do divadla U města Prahy, jásalí jsme při produkcích a festivalech Žerotínských v Národním domě,... chodili jsme do vlasteneckého musea,... sledovali jsme domácí olomoucký tisk a jeho radostné i bolestné zprávy o úspěších a ranách. Radovali jsme se z každého nového českého obchodu, z každého nového českého nápisu.... a prošeďše zkušebními a leptavými ohni maturity, oslavili jsme svůj vstup do nové fáze života slavnostní akademií ve dvoraně Národního domu.“⁴⁸⁹

Jako student se dostal do řady mladistvých potyček s místní německou mládeží: „Germány, šváby jsme z té duše nenáviděli. Vzpomínám... na svá rozčilení, hádky a vojny, podniknuté kamením na zástup chlapců německých...“⁴⁹⁰ Dětské šarvátky mezi zneprátelenými národnostními tábory studentů neskončily s maturitou, ale u mnohých se udržely po celý jejich život. Adolf Kubis tyto rozbroje bral velice vážně. Neznamenal pouze dětské pošťuchování. Brzy u něj vztah k německé většině v Olomouci přerostl v neskrývaný odpor. Nejednalo se o nenávist, ale spíše snahu o narovnání neférového stavu. Němečtí majitelé továren ovládaly české dělníky, německé školství germanizovalo české děti a volební systém zvýhodňoval majetné německé občany a inteligenci. Nepočtená česká inteligence a vrstva podnikatelů často neměla ani dostatek hlasů na zvolení jediného českého kandidáta ve volbách. Pravidelně se tak stávalo, že radnice měst zcela ovládli Němci. Příkladem je právě Olomouc. Zde se čistě německá radnice bez jediného českého zástupce udržela až do roku 1918.⁴⁹¹ V některých městech střední Moravy (Přerov, Litovel, Hranice a Prostějov) se podařilo dosáhnout alespoň poměrného zastoupení české menšiny.⁴⁹² Tento stav znamenal, že velká část populace neměla žádné zastoupení v obecních správních

487KUBIS, A.: *Pohádka*, s. 121.

488SIVEK, A.: *c. d.*, s. 206 an.

489KUBIS, Adolf: *Poznámky a vzpomínky* (dále jen *Poznámky*). In: KUBIS, Adolf – BARTOCHA, Rostislav – NEŠPOR, Václav (eds.): *Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci (1867–1927)*. Olomouc 1927, s. 133.

490*Ve službách národa*, s. 10.

491SKOUPÝ, A.: *Politický vývoj*, s. 52.

492Tamtéž, s. 52.

a samosprávních orgánech. Jedinou cestou, jak se mohl zástupce českého etnika dostat k důležitým pozicím byla asimilace s vládnoucím německým etnikem.⁴⁹³ Adolf Kubis tento stav odsuzoval a kritizoval. Se svým statutem středoškolského studenta ale nemohl tento stav příliš změnit.

Po úspěšném složení maturitní zkoušky Adolf Kubis v roce 1897 dobrovolně vstoupil na olomouckou bohosloveckou teologickou fakultu.⁴⁹⁴ Rodiče si přáli, aby se stal knězem.⁴⁹⁵ Toto povolání pobíralo mezi nižšími vrstvami značné prestiže. Ačkoliv se jeho přesvědčení neslučovalo s takovou prací, vyhověl přání svých rodičů. Na fakultě se velmi rychle adaptoval a navázal kontakty s představiteli Katolické moderny. V roce 1898 byl pověřen Beletristickým kroužkem bohoslovců k napsání dopisu Otakarovi Březinovi.⁴⁹⁶

Studium neomezovalo jeho zájem o soudobé společenské a národnostní problémy. Často publikoval krátké články v denících *Pozor* a *Našinec*. Jeho statě a básně se objevují i v časopisech *Nový život*, *Náš domov*, či *Muzeum*.⁴⁹⁷ Psal nejen literární posudky, krátké zprávy z Brušperku, ale zabýval se i politickými, kulturními, národnostními a sociálními poměry na Moravě. V článku *Úpění Slováků* volal po sblížení Čechů a Slováků a načrtl úkoly, jak tohoto cíle dosáhnout.⁴⁹⁸ Upozornil na sebe hlavně článkem z roku 1897 nazvaném *Z východní Moravy*. Zde prohlásil: „Vždy mi to vrtá mozkiem, proč se o nás nikdo nestará. Tam v Olomouci je činná Národní jednota pro východní Moravu a to slovo východní mi nedá pokoje a vyburcovalo mě, bych se chopil pera. Kraj náš od Lipníka až po Mor. Ostravu, až k hranicím slezským potřebuje organisace, potřebuje poučení. Náš lid volá žízním a nikdo mu nenese ani kapky vody osvěžující. Smím se ptáti proč? Obracíte zrak svůj k severu a dobře činíte. Proč však nehledíte na nás? Prosím vás úpěnlivě: Přijďte i k nám, poučujte, organisujte! Necht' se stane Olomouc a Národní jednota sluncem, z něhož zářiti budou paprsky i k nám.“⁴⁹⁹ Nejspíše neměl tušení, že o několik let později bude tento úkol v NJVM svěřen právě jemu.

NJVM měla sloužit k probouzení a šíření českého národního vědomí na Moravě, hlavně v zaostalých okrajových regionech mezi nižšími, nevzdělanými vrstvami obyvatelstva.⁵⁰⁰ U těch se totiž projevovala národní vlažnost a nepochopení myšlenek nacionalismu. Proto byli členové Národní jednoty, často učitelé, vysíláni do těchto oblastí, aby pomocí osvěty, lidové výchovy a přednášek tento stav změnili. Cílem bylo i zakládání

493ŘEZNÍK, M.: *c. d.*, s. 113 an.

494SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 33.

495NEŠPOR, V.: *Rod*, s. 85.

496SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 33.

497JUŘÁK, P.: *c. d.*, s. 238 an.

498KUBIS, Adolf: *Úpění Slováků*. Olomoucký Pozor, č. 36, 27. 3. 1897, s. 4.

499KUBIS, Adolf: *Z východní Moravy*. Olomoucký Pozor, č. 63, 1. 6. 1897, s. 3.

500ŘEPA, M.: *c. d.*, s. 180 an.

obecných škol pro odstranění negramotnosti, nevzdělanosti a vštěpování národních hodnot pomocí výuky češtiny a vlastivědy. Zakládány byly i národní spolky a pobočky spolků s celostátní působností. Spolky hrály úlohu center nacionálních aktivit.

V důsledku publikační činnosti a vyroceného nacionalismu se Adolf Kubis brzy dostal do konfliktu s vedoucími autoritami bohoslovecké fakulty. Projevila se jeho nátura a kritičnost vůči klerikální společnosti. Olomoucká bohoslovecká fakulta nebyla místem pro rozvoj svobodného myšlení a osobního růstu. Naopak byla svázána přísnými náboženskými pravidly a řády. Místo toho, aby mu bylo umožněno publikovat a rozvíjet se, byl omezován a umlčován. Adolf Kubis se proto rozhodl odejít. Důvod svého odchodu ze semináře sdělil Karlu Dostál-Lutinovi⁵⁰¹ v omluvném dopise. Za příčinu uvedl: „ne uražená pýcha, osobní, ne ješitnost, nýbrž symptomy úmyslných hrází stavěných přirozeným, daným proudům.“⁵⁰² Po patnácti měsících studia odešel dne 31. prosince 1898 na Filozofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity do Prahy.⁵⁰³

3.3 Studium na univerzitě v Praze (1899–1901)

Filozofická fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity představovala pro pětadvacetiletého Adolfa Kubise, zapáleného pro nacionální problematiku, daleko lepší volbu než pravidly svázaná bohoslovecká fakulta v Olomouci. Vymezená striktním hierarchickým systémem a přísným řádem. Teprve zde se mohl plně věnovat svým zájmům a rozvíjet své schopnosti v literární, novinářské, přednáškové, spolkové a organizační činnosti. Ve svém studiu se primárně zaměřil na jazyky, konkrétně na češtinu a francouzštinu.⁵⁰⁴ Navštěvoval nejen přednášky z českého jazyka a francouzštiny, ale také z filozofie, sociologie a historie. Jeho vzory se stali Masaryk, Drtina, Gebauer, Goll, Krejčí, Hostinský, Čáda, Vrchlický.⁵⁰⁵ S každým kurzem se rozšiřovaly jeho znalosti, vědomosti a schopnosti.

Studijní pobyt v Praze moravské studenty téměř vždy velmi poznamenal. Posílil jejich národní sebevědomí. Rozšířil znalosti a zvýšil jejich iniciativu. Odstranil moravské zemské vlastenectví a vštěpil studentům české národní cítění. Velkolepost Prahy silně kontrastovala s malostí a provincialitou většiny moravských měst. Rozvinutý český spolkový, kulturní

501Karel Dostál-Lutinov byl redaktorem křesťanského časopisu *Nový svět*. Adolf Kubis mu v době svého studia v Olomouci posílal své básně s náboženskými tématy. Za ty byl vždy odměněn malým honorářem.

502Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Dostál-Lutinov Karel 1882–1923(1974), NAD 1848, kart. 7, č. pom. 1597, inv. č. 379. *Dopis Adolfa Kubise*.

503SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 34.

504*Ve službách národa*, s. 12; JURÁK, P.: *c. d.*, s. 237 an.

505Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Dostál-Lutinov Karel 1882–1923(1974), NAD 1848, kart. 7, č. pom. 1597, inv. č. 379. *Dopis Adolfa Kubise*; SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 34; Týž: *Kubisovo češství* (dále jen *Kubisovo češství*). In: KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu. K šedesátinám Adolfa Kubise*. Olomouc 1936, s. 46–47.

a politický život v Praze byl impulzem a inspirací k větší aktivitě studentů po návratu na Moravu.⁵⁰⁶ I Adolf Kubis byl Prahou ohromen. Téměř denně získával nové inspirace a nápady, které později realizoval.

Teprve v Praze se skutečně zformovala jeho osobnost. Vymezil se proti dřívějším ideálům a vytvořil si vlastní světonázor. Ten byl definován především silným českým nacionalismem a charakteristický hlavně negativním vnímáním Němců. Nebyl to ale jediný faktor. Významnou pozici měla i sociální otázka. Tu si Adolf Kubis vytvořil na základě svých předešlých zkušeností z Ostravska. Kombinací těchto dvou faktorů byla představa trpícího českého dělníka v područí krutého německého továrníka. Ten omezuje práva českého dělníka a jeho rodiny. Všechna činnost Adolfa Kubise se pak nesla ve snaze tento nespravedlivý stav společnosti změnit. Stal se kritikem dekadentního básnictví, které odmítal, protože podle něj nepřinášelo žádné kladné hodnoty a podněty k národnímu rozvoji.⁵⁰⁷ Místo něj zdůrazňoval sociální poslání poezie a umění.⁵⁰⁸

V průběhu svého pražského studia se stal jedním z iniciátorů manifestace za druhou českou univerzitu. Současně působil jako přednášející ve Filozofické jednotě v Praze, v osvětových kurzech v Olomouci, svém rodném Brušperku, Rychnově nad Kněžnou a dalších městech.⁵⁰⁹ Za přednášku o Matěji z Janova na půdě Filozofické jednoty mu vyslovil uznání i jeho učitel František Drtina.⁵¹⁰

Stále intenzivnější byla i Kubisova novinářská činnost. Jeho články se objevovaly v denících a časopisech *Čas*, *Pozor*, *Našinec*, *Opavský týdeník*, *Slezské listy*, *Hlas z Ostravska*, *Těšínské noviny*, *Nový život* a *Studentské směry*. V tomto období začal často používat pseudonymy, a to jak jmenné, tak zkratky.⁵¹¹ Seznam jednotlivých pseudonymů se pokusili vytvořit Hynek Smékal, Richard Fischer a naposledy také Zdeněk Filip.⁵¹² Přesto je pravděpodobné, že se jim nepodařilo zjistit a podchytit všechny možné varianty. Mohl být i autorem řady anonymních článků. Ty byly v tomto období mezi publikujícími populární. Mohli alespoň částečně ochránit jejich autora před stíháním ze strany četnictva a policie.

Krátkou dobu působil i v redakci časopisu *Čas* v Praze. Jeho nadřízeným se tak stal Jan Herben. Adolf Kubis se zde setkal s básněmi Petra Bezruče. Ten jej silně ovlivnil a podnítl jeho další činnost. Mimo jiné si od Jana Herbena pořídil opis rukopisu *Slezských*

506ŘEPA, M.: *c. d.*, s. 194 an.

507SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 35.

508Tamtéž, s. 41.

509Tamtéž, s. 35.

510Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Kubis Adolf (1909–1948), místo vzniku fondu: Olomouc, časový rozsah: 1909–1948, nezpracováno, kart. 1, bez inv. č. *Dopis Františka Drtiny*.

511Například užíval jména H. Lašek a A. Lašský. Ze značek je možné uvést B-n, B. Gr., Aa, K., A. K. a Kbs. Do Pozoru psal i pod pseudonymem Řehoř Boris, či pod značkou Ks. Využil i jména K. Binar.

512SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 35; FISCHER, Richard: *České noviny a novináři v Olomouci. I. díl 1848–1918* (dále jen *České noviny*). Olomouc 1938, s. 30; FILIP, Zdeněk: *Kubis, Adolf*. In: MYŠKA, Milan (ed.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. 3. Opava – Ostrava 1995, s. 70.

písní.⁵¹³ Kubis se poté stal horlivým popularizátorem práce Petra Bezruče. Jeho vztah s ním se následně dále rozvíjel. K tomu se dostanu později v této práci.

Adolf Kubis vyšel z poměrně chudých poměrů. Jeho rodiče nebyli schopni financovat jeho studium, a proto si musel pomoci sám. Během studia proto pracoval, aby získal vlastní finance. Kromě toho se mohl obrátit na řadu podpůrných spolků pro moravské a slezské studenty v Praze. Tyto spolky pomáhaly studentům z Moravy s jejich tíživou finanční situací. Nejvýznamnějším takovým spolkem byl Radhošť, založený v Praze v roce 1869. Ten ve svém působení a činnosti vycházel ze staršího spolku stejného zaměření s názvem Blaník. Ten byl založen již v roce 1861 a jednalo se o první spolek s účelem pomáhat chudým moravským studentům s jejich problémy v Praze. Od roku 1873 obohatil společenský život moravských studentů v Praze spolek Moravská beseda.⁵¹⁴ Jeho úkolem bylo organizovat společenské a kulturní akce pro studenty z Moravy. Ti zde mohli navázat kontakty s dalšími studenty.

K nárůstu počtu moravských studentů došlo po otevření dvou českých gymnázií v Brně a Olomouci v roce 1867. Absolventi těchto gymnázií totiž chtěli dosáhnout ještě vyššího vzdělání a museli se rozhodnout na jakou univerzitu se vydají. Většina studentů se rozhodovala mezi univerzitou ve Vídni a tou v Praze. Počet uchazečů se stále zvyšoval, společně s rozvojem středního školství na Moravě a ve Slezsku. Úkolem těchto podpůrných spolků tudíž bylo i zvyšovat zájem moravských studentů o studium v Praze a odrazovat od studia ve Vídni.⁵¹⁵ Studium ve Vídni totiž odcizovalo studentům domácí problémy. Pod vlivem silné germanizace tak mohli studenti zcela ztratit nadšení pro české vlastenectví.⁵¹⁶

Tato nacionální myšlenka na upřednostnění české univerzity byla jedním z hlavních motivů pro vznik spolku. Prvním protektorem spolku se stal František Palacký. Po roce 1918 tento titul přijal prezident Tomáš G. Masaryk.⁵¹⁷ Základní formou podpory bylo zaopatřování a půjčování vědeckých knih, podávání bezplatných obědů a peněžité podpory.⁵¹⁸ Finance získával spolek z příspěvků a darů zakládajících a činných členů, záložen, moravských měst a obcí. Velká část peněz byla získávána i pomocí dobročinných sbírek na různých společenských akcích.⁵¹⁹ Vznik Československa přinesl změnu dosavadních poměrů. V Brně byla založena druhá univerzita a počet studentů z Moravy se tak na čas zmenšil. Naopak

513SIVEK, A.: *c. d.*, s. 210 an.

514ŘEPA, M.: *c. d.*, s. 192 an.

515HAVRÁNEK, Jan: *Moravané na pražské univerzitě v 19. a 20. století* (dále jen *Moravané*). In: MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír (eds.): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě. Brno 2002, s. 113.

516ŘEPA, M.: *c. d.*, s. 190 an.

517HAVRÁNEK, J.: *Moravané*, s. 114.

518Tamtéž, s. 115.

519Tamtéž, s. 117.

vzrostl počet studentů ze Slovenska. Největším přispěvatelem se stal Československý stát.⁵²⁰ Radhošť i další podpůrné spolky postupně ztráceli na významu a přestali aktivně působit ve druhé polovině 30. let.⁵²¹ Adolf Kubis nepotřeboval být přemlouván ke studiu v Praze. Po své zkušenosti z Olomouce se sám rozhodl pro studium v centru českých nacionálních aktivit. Jeho cílem bylo získat nové zkušenosti v oblasti národní práce a národní osvěty. Podpůrné spolky mu pomohly v době finanční tísně.

Cílem studia Adolfa Kubise na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze bylo stát se středoškolským profesorem. Pochopil, že právě učitel je ten, kdo formuje osobnosti mladé generace a může tak silně zasáhnout do jejich názorů a přemýšlení. Usilovnou činností tak může učitel výrazně přispět k nacionální otázce zformování odhodlaných a přesvědčených národních pracovníků. Pomocí osvětové činnosti může učitel ovlivnit i starší generace. Předpokladem k výkonu pedagogické profese na střední škole byla v souladu s výnosem ministerstva kultu a vyučování č. 220 ze dne 30. srpna 1897, státní zkouška kandidátů učitelského úřadu na gymnáziích a reálných školách.⁵²² Tu musel Adolf Kubis vykonat před zkušební komisí na univerzitě v Praze. Zkouška se skládala z pedagogicko-didaktické domácí písemné práce, klauzurní písemné práce a ústní zkoušky. Absolvent musel doložit maturitní vysvědčení a osvědčení o absolvování sedmi semestrů univerzitního studia, z nichž pět semestrů musel být posluchačem filozofické fakulty. Kromě předmětů hlavních (těch v nichž zamýšlel učit) musel student absolvovat přednášky z filozofie, psychologie, pedagogiky, preferované vyučovací řeči a německé vyučovací řeči.⁵²³

Jako budoucí profesor živých jazyků (francouzštiny a češtiny) musel absolvovat řadu jazykových seminářů. Úspěšní absolventi získali potvrzení o složení zkoušky učitelské způsobilosti. Osvědčení opravňovalo absolventy ke zkušebnímu roku na gymnáziu nebo reálce. Tady měli pod odborným dozorem prokázat nabyté znalosti a získat praktické zkušenosti a didaktické dovednosti. První pololetí probíhalo pouze prostřednictvím náhledů ve výuce, kdy absolvent ještě sám neučil. Ve druhém pololetí již mohl vést výuku sám v jedné třídě. Po tomto roce získal kandidát od ředitele ústavu kvalifikační hodnocení.⁵²⁴ Následující období bylo spojeno s hledáním pracovního místa středoškolského pedagoga v konkurzu. Úspěšný uchazeč byl nejprve jmenován zemskou školní radou jako mimořádný učitel (suplent). Jednalo se o špatně placenou pozici, nezapočítávající se do penze. Řádným profesorem byl pedagog jmenován ministrem kultu a vyučování až po třech odučených letech.

520Tamtéž, s. 119.

521Tamtéž, s. 121.

522POKLUDOVÁ, A.: *c. d.*, s. 177 an.

523Tamtéž, s. 178.

524Tamtéž, s. 178.

V průběhu jmenování kandidát složil služební přísahu.⁵²⁵ Kubis se rozhodl svůj zkušební rok absolvovat v Moravské Ostravě. Kam po úspěšném ukončení studia v Praze zamířil.

3.4 Ostravské začátky (1901–1906)

Své působení v Moravské Ostravě spojoval Adolf Kubis s plány na změnu národnostní a politické situace ve městě a jeho okolí. Národnostní problematika Moravské Ostravy byla velice komplikovaná. Kromě českého a německého obyvatelstva se zde ještě navíc vyskytovala početná polská a slovenská menšina. To bylo způsobeno polohou města na hranicích Rakouska-Uherska a polské části Pruska.⁵²⁶ Česká převaha ve městě se postupně zmenšovala ve prospěch německé a polské menšiny, a v důsledku germanizace, polonizace a růstu přistěhovalectví z odlehlých regionů za prací.⁵²⁷ Velká část přistěhovalců pocházela z polské Haliče. Většinou se jednalo o nevzdělané a ngramotné dělníky s celými rodinami, kteří se do Ostravy stěhovali za prací do rostoucí průmyslové metropole.⁵²⁸ Dosavadní česká většina se cítila těmito přistěhovalci ohrožena. Vzhledem k tomu, že české obyvatelstvo bylo tvořeno převážně z nižších společenských vrstev, nemohlo se aktivně účastnit voleb, a proto byla radnice v německých rukou.

České zájmy hájil především Moravský klub založený v roce 1881 a Matice ostravská založená v roce 1885. Tělocvičné aktivity zastupoval Sokol, působící v Ostravě od roku 1891. Zájmy spolků byly úzce propojeny s místními představiteli staročeské národní strany. Snahy českých spolků komplikovala hlavně radnice města, v jejímž čele stáli němečtí továrníci a podnikatelé.⁵²⁹ České politické zástupce omezoval volební systém rozdělený do tří kurií, podle výše odváděných přímých daní a dosaženého vzdělání. Ten zvýhodňoval bohaté, majetné a vzdělané občany. Těmi byli hlavně Němci a německy mluvící Židé. Českou a polskou národnost reprezentovali hlavně dělníci, horníci a námezdní síly.⁵³⁰ Ti se ve velké většině nemohli voleb účastnit vůbec, neboť nesplňovali požadovaná kritéria.

Problémem byla i značná politická roztržičnost mezi českými zástupci, kteří se nedokázali shodnout na podpoře konkrétního kandidáta. Ve výsledku tak žádný český kandidát nedosáhl dostatečného počtu hlasů k získání mandátu na radnici. Finanční zájmy českého obyvatelstva měla na starosti Občanská záložna.⁵³¹ Ta financovala české školství

525Tamtéž, s. 179.

526MYŠKA, Milan: *Obyvatelstvo a jeho struktury*. In: BAKALA, Jaroslav: *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993, s. 199.

527Tamtéž, s. 200.

528DANĚK, Radoslav – ŠERKA, Josef – ŠŮSTKOVÁ, Hana: *Dlouhé 19. století – Přerod v průmyslové centrum monarchie* (dále jen *Dlouhé 19. století*). In: PRZYBYLOVÁ, Blažena (ed.): Ostrava. Praha 2013, s. 274.

529GROBELNÝ, Andělín: *Národně politický život* (dále jen *Národně politický život*). In: BAKALA, Jaroslav: *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993, s. 226–227.

530DANĚK, R. – ŠERKA, J. – ŠŮSTKOVÁ, H.: *Dlouhé 19. století*, s. 274.

531GROBELNÝ, A.: *Národně politický život*, s. 227.

a různé české národní aktivity. Existovala tudíž základna pro další rozvoj českého národního života. Ta ale nebyla dostatečně rozvíjena. Proto bylo zapotřebí výrazných mladých národních pracovníků, jakým byl právě Adolf Kubis, kteří by se postavili do čela nacionálního boje proti jiným národnostem.

Naproti tomu rostoucí polská menšina dosáhla v roce 1900 vybudování Polského domu. Ten se stal centrem všech dalších polských kulturních, politických a osvětových aktivit.⁵³² Nejlepší postavení ale měla tradiční německá menšina podporovaná ostravskými Židy. Jednalo se o nejbohatší občany města, podnikatele, továrníky a většinu inteligence. Jejich zájmy hájil nacionální spolek Deutscher Volksverein (Německý lidový spolek). Ten ostře vystupoval proti dalším národnostním skupinám, hlavně té české. V politické oblasti německé zájmy hájily německá nacionální strana a liberální strana sdružené od začátku 70. let ve spolku Deutscher Verein für Mährisch Ostrau und Umgebung – Verfassungsverein (Německý spolek pro Moravskou Ostravu a okolí – Konstituční spolek).⁵³³ Významnou podporou byl i německý nacionální tisk. Ten často radikálně útočil na další národnostní skupiny.⁵³⁴ Německé školství ochraňoval Deutscher Schulverein (Německý školský spolek) a centrem kulturních aktivit byl Deutsches Haus (Německý dům).⁵³⁵ Z německých tělocvičných spolků byl nejdůležitější Deutscher Turnverein. Jeho členové byli charakterističtí silným nacionalismem a antisemitismem.⁵³⁶ Jejich činnost se postupně stupňovala a vyvrcholila na počátku 20. století. Jasně se vymezovala hlavně vůči českému národnímu živlu. Toho považovala za úhlavního nepřítele své existence a expanze.

České obyvatelstvo bylo omezováno a byla mu ubírána jeho práva. České spolky a školy nebyly dostatečně financovány, na rozdíl od německých organizací a institucí. Proti tomu vystupovali příslušníci mladé české inteligence, složené z právníků, učitelů, lékařů a inženýrů.⁵³⁷ Nová česká inteligence byla tvořena hlavně přistěhovalci a nově příchozími do Moravské Ostravy od počátku 80. let 19. století. Svým vzděláním a silným nacionálním přesvědčením se vymezovali nejen proti jiným národnostem, ale také proti národnostně indiferentním a vlažným příslušníkům české střední třídy v Ostravě.⁵³⁸

Reprezentantem této skupiny byl i Adolf Kubis. Jako absolvent českého a francouzského jazyka na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze nastoupil v roce 1901 na pozici suplujícího profesora na českém reálném gymnáziu

532 Tamtéž, s. 229.

533 Tamtéž, s. 226–231.

534 DANĚK, R. – ŠERKA, J. – ŠŮSTKOVÁ, H.: *Dlouhé 19. století*, s. 276.

535 Tamtéž, s. 307.

536 Tamtéž, s. 312.

537 GROBELNÝ, A.: *Národně politický život*, s. 226–227.

538 DANĚK, R. – ŠERKA, J. – ŠŮSTKOVÁ, H.: *Dlouhé 19. století*, s. 279.

v Moravské Ostravě.⁵³⁹ To bylo založeno teprve v roce 1897 a stalo se základem českého školství ve městě.⁵⁴⁰ Dané povolání mu ale nebránilo dále se věnovat buditelské, národní a osvětové činnosti. Během pěti následujících let svého působení v Moravské Ostravě se zapojil do řady spolků a organizací. Proslovil stovky přednášek jak v Moravské Ostravě, tak v Opavě, Těšíně a v dalších městech. Inicioval zakládání lokálních knihoven, českých základních škol a odborů obranných jednot (Ústřední matice školská a Národní jednota).⁵⁴¹ Zúročil tak své zkušenosti, získané během svého studia v Olomouci a hlavně v Praze. Seznámil se s mladou generací nacionálních politiků z Ostravska, mezi které lze zařadit Otakara Skýpala a Františka Staňka.⁵⁴² Ti se vymezovali vůči starší generaci českých politiků sdružených v staročeské národní straně.

Pozice učitele a středoškolského profesora byla neoddělitelně spjata s funkcí tzv. národního buditele.⁵⁴³ Již od první poloviny 19. století představoval učitel společně s farářem základ buditelské činnosti. Ve druhé polovině učitel tuto funkci zcela převzal. To bylo způsobeno rozvojem českého školství v Čechách a na Moravě. Učitel svou horlivostí a aktivitami působil jako příklad pro ostatní. Zapojoval se do spolkové činnosti, psal do novin, věnoval se národopisu a historii, zakládal knihovny a odebíral noviny a odborné časopisy. Někteří dokonce hráli na hudební nástroje a šířili české národní písně.⁵⁴⁴

Středoškolští profesori patřili v komunálních volbách mezi tzv. honorační voliče. Disponovali aktivním i pasivním volebním právem. Sami byli často voleni do samosprávných orgánů. Středoškolští profesori tvořili základ národních, kulturních, osvětových a školských spolků. Často se věnovali odborné vědecké činnosti a publikovali články a monografie ze svých oborů. Byli členy vědeckých společností v Praze a Vídni.⁵⁴⁵ Ve společnosti pobírali vysokou míru prestiže a úcty. Vysokoškolské vzdělání a rozvinuté schopnosti je předurčovali k vedoucím pozicím ve spolcích, na školách a v knihovnách.

Spolky představovaly centrum osvětových a lidovýchovných činností. Spolky různého zaměření jako pěvecké, tělocvičné, čtenářské a divadelní zakládaly vlastní knihovny a čítárny, pořádaly koncerty a představení. Velkou část členů tvořili právě učitelé a středoškolští profesori.⁵⁴⁶ Adolf Kubis ovlivňoval své žáky a podněcoval v nich nacionální a vlastenecké

539SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 35.

540GROBELNÝ, Andělín: *Rozvoj základního a středního školství*. In: BAKALA, Jaroslav: *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993, s. 239.

541SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 35.

542FISCHER, Richard: *Skutky mluví* (dále jen *Skutky*). In: HADERKA, František–SMÉKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 54.

543ŘEZNÍK, M.: *c. d.*, s. 113 an.

544ŠKVÍROVÁ, Michaela: *Učitel – osvětový pracovník. Příklad Karla Měřinského*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 248.

545POKLUDOVÁ, A.: *c. d.*, s. 192 an.

546ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 249 an.

cítění k českému národu. Výrazně tím napomohl k vytvoření nové generace národně uvědomělých studentů. Je důležité upozornit, že neučil nenávisti k jiným národnostem, ale požadoval pro všechny stejná práva a povinnosti. Stal se mimo jiné učitelem dalšího významného brušperského rodáka Vojtěcha Martínka.⁵⁴⁷ Ten se stal známým básníkem a popularizátorem tvorby Petra Bezruče. Také Kubis byl během svého pobytu v Moravské Ostravě byl tvorbou Petra Bezruče silně ovlivněn. V básních Petra Bezruče našel dokonalý odraz skutečných poměrů na Ostravsku.

Již během studia si Adolf Kubis velice oblíbil básně Petra Bezruče. Stal se jeho velkým obdivovatelem. Jeho básně si vzal k srdci při své vlastní tvorbě a práci. Stejným způsobem byli ovlivněni i další představitelé jeho generace. Jako básník chápal velice dobře důležitost Bezručovy tvorby. V době svého působení v redakci časopisu *Čas v Praze* získal od Jana Herbena opis rukopisu *Slezských písní*. Díky Kubisově usilovné činnosti došlo v roce 1899 ke vzniku prvního samostatného tisku Bezručových básní. Konkrétně se jednalo o básně *Maryčka Magdonová a Bernard Žár*.⁵⁴⁸ Petr Bezruč se k jeho horlivosti vyjádřil v dopise Herbenovi dne 15. srpna 1899: „Zdá se, že P. B. našel také svého barda v Adolfu Kubisovi. Odkud on je rodem?“⁵⁴⁹ V propagaci a popularizaci Petra Bezruče pokračoval i v následujících letech. U Petra Bezruče se ale neseťkal s pochopením, často spíše naopak.

Adolf Kubis se stal členem Akademického spolku Odra. Členy spolku byli mladí příslušníci české inteligence v rakouském Slezsku, hlavně středoškolská profesori. Spolek se zapojil do osvětové činnosti pomocí přednášek jejích členů. Dále organizoval i sbírky na podporu různých českých spolků a zakládal knihovny v obcích kolem Ostravy.⁵⁵⁰ Všichni členové obdivovali tvorbu Petra Bezruče a považovali ji za významnou. Často usilovali o publikaci jeho básní v novinách a časopisech. Když se tento „slezský bard“ v roce 1900 na čas odmlčel, byl to právě Adolf Kubis, kdo za Akademický spolek Odra žádal, aby opět začal publikovat.⁵⁵¹ Tázal se ho pomocí básně:

„Petře Bezručí, proč zmlknout chceš, barde náš,
kdo vyřezal Ti jazyk ze rtů?
Jen zpívej, hřímej, blesky máš,
a všecky strachy pošli k čertu!

Tak mnoho žíznivých je na Tvé deště,

547JURÁK, P.: *c. d.*, s. 237 an.

548SIVEK, A.: *c. d.*, s. 210 an.

549DVOŘÁK, Jaromír: *Slezské písně v korespondenci 1898–1918* (dále jen *Slezské písně*). Praha 1967, s. 33–34, dopis 31, 15. 8. 1899.

550KUBIS, Adolf: *Práce mladší generace ostravské v minulém roce*. Ostravský denník, č. 293, 24. 12. 1903, s. 2.

551SMÉKAL, H.: *Úrodné češtvi*, s. 36.

že ničivý jim bude bez nich úpal;
Tys vytrhával katům kleté kleště
a mrskal toho, jenž lid u prach dupal.

Slyš, Bezručí, slyš Ahasvere Čechů svědomí,
slyš hochy svojí domoviny:

Bud' Samsonem a svého zpěvu proudem vyčist' kal Sodomy!

Nuž, vyslyš hochy svojí domoviny!⁵⁵²

Ve stejném roce žádal Adolf Kubis jménem Akademického spolku Odra Petra Bezruče znovu. Tentokrát spolek požadoval otištění několika básní vztahující se k těšínské problematice. V dopise, tentokrát více formálním a méně básnickém, prosil o: „...jednu nebo dvě bezručovské básně, které by sekly do Achillovy paty těm líným pseudočechům, té surové vlastenecké buržoasii.“⁵⁵³ Požadované básně měli útočit na nacionálně vlašné příslušníky českých menšin ve slezském pohraničí. Hlavně na osoby označující sami sebe za české vlastence, bez toho, aby jakkoli přispěli k rozvoji českého života. Jednalo se o osoby zapojující se do spolků a organizací pouze kvůli společenské prestiži a popularitě. To bylo v rozporu s Kubisovým chápáním vlastenecké, nacionální činnosti, založené na aktivní podpoře českého života na Moravě a ve Slezsku. Petr Bezruč prosbu slezských akademiků nakonec odmítl.⁵⁵⁴

To Adolfa Kubise neodradilo a dále se soustředil na Bezručovu tvorbu. Dne 4. února 1900 poslal Petr Bezruč Herbenovi 23 básní. Z nich si Adolf Kubis pět celých básní a sloku šesté opsal do svého literárního zápisníku. U dalších básní si poznamenal alespoň jejich názvy. Na základě zápisníku byla i přes drobné nepřesnosti reprodukována báseň *Kovkop* a stanovena chronologie Bezručových zásilek Herbenovi.⁵⁵⁵ Přepisy některých básní tak položily základ pro pozdější zkoumání originální podoby básní před jejich redaktorskou úpravou. Řadu z nich nechal Adolf Kubis otisknout v novinách.⁵⁵⁶ Snažil se tak popularizovat Bezručovu tvorbu na Ostravsku a Opavsku, kde jeho básně nebyly příliš známy.

V *Ostravském denníku* Adolf Kubis soustavně otiskoval básně, které si opsal od Jana Herbena v Praze. Nejvíce jich nechal publikovat v roce 1904. To vystupňovalo Bezručovo nepřátelství a odpor ke spolupráci.⁵⁵⁷ Ke skutečnému konfliktu došlo až v roce 1910. Stalo se tak poté co Adolf Kubis veřejně prozradil pravé jméno Petra Bezruče, jenž nebylo

552DVOŘÁK, J.: *Slezské písně*, s. 71–72, dopis 13, 20. 1. 1900; *Ve službách národa*, s. 14.

553SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 36.

554SIVEK, A.: *c. d.*, s. 208 an.

555Tamtéž, s. 208.

556BURIÁNEK, František: *Petr Bezruč*. Praha 1987, s. 133.

557SIVEK, A.: *c. d.*, s. 210 an.

do té doby oficiálně známo.⁵⁵⁸ K prozrazení jména došlo 4. února 1910, kdy Adolf Kubis označil ve své přednášce, organizované Politickým pokrokovým spolkem v Olomouci, Petra Bezruče za syna profesora Antonína Vaška.⁵⁵⁹ Tím definitivně potvrdil dosud nepotvrzené spekulace ohledně básnickovy identity. Přednáška sama o sobě ještě nevzbudila velký rozruch. Ten způsobil až článek s názvem *O Petru Bezručovi*, zveřejněný 5. února 1910 na titulní straně deníku *Pozor*.⁵⁶⁰ Tento článek byl výtahem z předešlé přednášky Adolfa Kubise. Na rozdíl od přednášky se dostal do centra pozornosti obyvatel města i širokého okolí. Ačkoli Adolf Kubis znal pravé jméno Petra Bezruče, o jeho životě toho příliš nevěděl. Přednáška i článek se vyznačovali značnými nepřesnostmi v biografických datech básníka.⁵⁶¹ Přes všechny nedostatky se jednalo o nepatřičný zásah do soukromí umělce.

Reakcí Petra Bezruče byl hněv vůči Kubisovi a nechuť dále psát a publikovat básně.⁵⁶² Následně odmítal s Adolfem Kubisem jakoukoliv spolupráci. Byl doslova rozrušený na jeho neúměrné zasahování do svého soukromého života.⁵⁶³ Obvinil jej ze snahy o zviditelnění sebe sama pomocí slávy někoho jiného.⁵⁶⁴ V dopise akademickému malíři Vojtěchu Preissigovi ze 4. října 1910 Bezruč odmítl poslat ilustrované vydání *Slezských písní* Kubisovi. Své mínění o něm a o jeho činu shrnul slovy: „Snad jste slyšel o bezhrázné surovosti, beztaktnosti a nemohu jinak než denunciaci, které se dopustil na mlčenlivém zvířeti gentleman pan Adolf Kubis... Řekl jsem, že kdyby člověk, jenž by stál v mých službách, něco podobného vyvedl – dám jej psy vyštvat z domu.“⁵⁶⁵ Zřejmě dotčen silnými urážkami a odporem ze strany Petra Bezruče, ustoupil Adolf Kubis od snahy o publikaci dalších jeho básní. Přesto stále zůstal jedním z obdivovatelů „slezského barda“. Neboť psal o těžkých poměrech a atmosféře na Moravě a ve Slezsku. Tu dokázal velice pravdivě vystihnout, což mu přineslo velkou popularitu mezi nacionálně orientovanými osobami.

Během svého působení v Moravské Ostravě psal Adolf Kubis pravidelně články do regionálních periodik, zvláště do *Ostravského denníku*. Ten založil v roce 1900 Josef Kořínek.⁵⁶⁶ Adolf Kubis zde působil jako spolupracovník redakce, vedené ústřední postavou těchto novin Karlem Policarem.⁵⁶⁷ Ten o Kubisově roli v novinách napsal: „zpravidla

558JUŘÁK, P.: *c. d.*, s. 238 an; HEJRET, Jan: *Pokračovateli Františka Vahalíka*. In: HADERKA, František–SMÉKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 49.

559SIVEK, A.: *c. d.*, s. 209 an.

560KUBIS, Adolf: *O Petru Bezručovi*. *Pozor*, č. 25, 5. 2. 1910, s. 1–2.

561SIVEK, A.: *c. d.*, s. 209 an.

562BURIÁNEK, F.: *c. d.*, s. 8 an.

563Tamtéž, s. 132.

564SIVEK, A.: *c. d.*, s. 210 an.

565DVOŘÁK, J.: *Slezské písně*, s. 142, dopis 36, 4. 10. 1910.

566KUBÍČEK, Jaromír: *Dějiny žurnalistiky na Moravě. První století českých časopisů 1848–1948* (dále jen *Dějiny žurnalistiky*). Brno 2013, s. 55, 59.

567POLICAR, Karel: *Ze vzpomínek na Kubisovu práci v kraji Bezručově* (dále jen *Ze vzpomínek*).

In: HADERKA, František–SMÉKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský*

přicházel ze školy do redakce a zapáliv si cigaretu, psal břitké články, jimiž probouzel národní vědomí v lidu, tepal hříšnou národní lhostejnost a odrážel útoky germanisátorů i polonisátorů.⁵⁶⁸ Ve svých člancích podněcoval v lidech české národní vědomí a sebeuvědomění. Do konfliktu se dostával nejen s německými, ale i s polskými představiteli, neboť v obou viděl ohrožení českého člověka a jeho práv. Svým někdy až radikálním a útočným nacionalismem se snažil v lidech probudit národní cítění a přesvědčit je, aby sami přispěli ke zlepšení situace.

Problémem byla cenzura a další represivní prostředky orgánů státní správy, policie a četnictva. Ta přetrvala až do rozpadu Rakouska-Uherska.⁵⁶⁹ Často tudíž nebylo možné otisknout pravdu o nějakém problému a události, neboť mohl být v rozporu s oficiální politikou. Redaktoři novin tak museli své články přizpůsobovat a mírnit, aby se vyhnuli problémům s policií. To se vždy nepodařilo, a proto byla některá vydání publikována s cenzurovanými články.

Ostravský denník se zaměřoval hlavně na politiku, hospodářství a kulturu. Intenzivně spolupracoval s českými politickými, národními, školskými a kulturními spolky. Pravidelně informoval o jejich nadcházejících akcích, aby pomohl zvýšit informovanost veřejnosti a počet účastníků. Právě období Kubisova působení v novinách mezi léty 1901 a 1905 bylo typické zvýšeným zájmem o tuto problematiku. Spolky jako centra politického života představovaly základní kámen českého nacionalismu na Ostravsku.⁵⁷⁰ Pravidelně byly v novinách vyzdvihovány snahy Moravského klubu, matičních organizací, učitelských jednot, Sokola a mnoha dalších spolků.⁵⁷¹ Důraz byl kladen i na české kulturní organizace a jejich akce. Často se objevovaly pozvánky na osvětové přednášky a kurzy, oslavy a plesy.⁵⁷²

Pravidelně se v *Ostravském denníku* objevovaly články řešící národnostní problematiku Rakouska-Uherska. Typický byl černobílý český nacionální pohled. Články jako: *Výhubovací válka proti Čechům*⁵⁷³, *Proti germanizačním snahám železáren vítkovických*⁵⁷⁴, *Kdo jest nás Čechů největším nepřitelem*⁵⁷⁵ a mnohé další, ukazují českou nacionální orientaci těchto novin. Jasným nepřitelem je podle autorů německý národ, který

sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 50–51.

568POLICAR, Karel: *Adolf Kubis na Ostravsku*. In: Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo. Olomouc 1927, s. 25.

569HÝBL, Jaroslav: *Pronásledování redaktorů v olomouckém kraji koncem 19. a počátkem 20. století*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1973, č. 164, s. 1.

570GROBELNÝ, A. – ZAPLETALOVÁ, Z.: *Ostravský deník a spolky*, s. 156.

571Tamtéž, s. 157.

572GROBELNÝ, A. – ZAPLETALOVÁ, Z.: *Ostravský deník k otázkám kultury*, s. 135.

573*Výhubovací válka proti Čechům*. Ostravský denník, č. 209, 13. 9. 1901, s. 1.

574*Proti germanizačním snahám železáren vítkovických*. Ostravský denník, č. 240, 21. 10. 1901, s. 1.

575*Kdo jest nás Čechů největším nepřitelem*. Ostravský denník, č. 267, 22. 11. 1901, s. 1.

utlačuje a omezuje českého člověka. Neumožňuje mu dosáhnout svého sebeurčení a naplnění. Veškerá aktuální společenská témata jsou podřízena tomuto nacionálnímu vnímání světa. I v tématech zcela nesouvisejících s národnostními problémy byli autoři schopni nalézt problematiku útlaku českého národa Němci. Celé noviny měly silný protiněmecký ráz. Ostře vystupovaly proti německým továrníkům a podnikatelům na Ostravsku. Článek *Sami jsme vinni* kritizuje továrníka Brassa ze Zábřehu, za jeho útlak a vykořisťování českých dělníků.⁵⁷⁶ Článek je příkladem spojení sociální a nacionální problematiky. Typický pro průmyslové oblasti, jako je Ostravsko. Miloš Řezník toto spojení charakterizuje jako: „přesvědčení, že každý vykořisťovaný člověk trpí jako dělník a zároveň jako příslušník utlačovaného národa, a že emancipace v jednom směru podmiňuje emancipaci ve směru druhém.“⁵⁷⁷

Adolf Kubis kladl velký důraz na problematiku školství a osvěty. Ve svém článku *Universitní přednášky v Mor. Ostravě* propagoval činnost extenze středních škol a univerzit. Jednalo se o přednášky profesorů, které měly rozšířit znalosti a vzdělání občanů. Přednášky měly i nacionální náplň, neboť slovy Adolfa Kubise: „školství a jeho zdatnost ve všech stupních a oborech určuje zdatnost národní. Jaké máte školy, jaké máte učitelstvo, takový jest, bude národ jimi vzdělaný a vychovaný.“⁵⁷⁸

Přednášky pro veřejnost byly organizované formou vysokoškolské extenze, což byl cyklus přednášek odborníků. Poprvé se cyklus přednášek uskutečnil v Čechách v roce 1899 po třech letech příprav. Na Moravě byly přednášky poprvé realizovány ještě o rok později. Zapojila se do nich řada významných profesorů. Nechyběl ani Tomáš G. Masaryk.⁵⁷⁹

V roce 1902 se poprvé podařilo dohodnout organizaci těchto přednášek i v Moravské Ostravě. Významnou roli při jednáních sehrál právě Adolf Kubis. Svou účast přislíbili vysokoškolští profesori Josef Grubr s přednáškou o národním hospodářství, Tomáš Masaryk o sociální otázce, Josef Reinsberg o alkoholismu a František Drtina o lásce k bližnímu.⁵⁸⁰ Témata přednášek byla zvolena s ohledem na aktuální témata a problémy v Ostravě.

Intenzivně propagoval i nacionální heslo „České dítě do české školy“. Jemuž věnoval několik článků.⁵⁸¹ Vyzdvihl v nich význam vyučování v českém jazyce při tvorbě osobnosti žáků. V německy vyučujících školách by podle něj děti českých rodičů nemohly plně rozvinout své nadání a talent.⁵⁸² Největším problémem bylo, že někteří čeští rodiče umísťovali

576 *Sami jsme vinni*. Ostravský denník, č. 19, 24. 1. 1902, s. 1.

577 ŘEZNÍK, M.: *c. d.*, s. 130 an.

578 KUBIS, Adolf: *Universitní přednášky v Mor. Ostravě*. Ostravský denník, č. 30, 6. 2. 1902, s. 1.

579 ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 249.

580 Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Kubis Adolf (1909–1948), místo vzniku fondu: Olomouc, časový rozsah: 1909–1948, nezpracováno, kart. 1, bez inv. č. *Dopis Františka Drtiny*; KUBIS, Adolf: *Universitní přednášky v Mor. Ostravě*. Ostravský denník, č. 30, 6. 2. 1902, s. 1.

581 KUBIS, Adolf: *České dítě do české školy*. Ostravský denník, č. 208, 12. 9. 1902, s. 1; KUBIS, Adolf: *Zápis do škol*. Ostravský denník, č. 209, 13. 9. 1902, s. 1–2.

582 KUBIS, Adolf: *České dítě do české školy*. Ostravský denník, č. 208, 12. 9. 1902, s. 1.

své děti do škol německých. Takové jednání odmítl jako nesmyslné: „To jest tak převrácené, jako kdyby někdo chtěl na růžový keř štěpovati jablka...“⁵⁸³ Boj o české dítě se v novinách každý rok objevoval na začátku září, kdy začínal nový školní rok. Mimo toto období přestal být aktuální a v novinách se téměř neobjevoval.

Kromě školství se Adolf Kubis zaměřil také na zakládání knihoven. Jejich stav na Ostravsku považoval za tragický. V novinách vyzýval k organizování sbírek a poskytování darů. Kritizoval majetné vrstvy z neochoty přispět. Naléhavé potřeby těchto dvou odvětví shrnul v roce 1901 ve své práci *Slezské potřeby školské*. Charakterizoval zde českou školskou soustavu ve Slezsku a její nedostatky. Kritizoval rostoucí germanizační snahy Němců a jejich úspěchy v Ostravě a blízkém okolí. Tvrdě kritizoval postupy německých germanizátorů.⁵⁸⁴ Neopomenul vyzdvihnout zásluhy českých národních a osvětových pracovníků z druhé poloviny 19. století: „Těmto nadšeným rozsevačům českého vědomí a české osvěty musí vděčným býti naše i budoucí pokolení a s láskou na ně vzpomínati a dle jejich zářného vzoru jednati.“⁵⁸⁵ Tito jednotlivci hráli významnou úlohu při budování českých škol, knihoven a spolků. Vytvořili základ pro rozvinutí národního života ve Slezsku. Ten byl ale stále velmi slabý. Za nejdůležitější prvek národnostního boje považoval Kubis vzdělávání. Vyzval k budování českých škol po celém Slezsku, hlavně ve městech.⁵⁸⁶ Největším problémem byla podle Kubise snaha německých představitelů zabránit vytváření českých škol. Nová česká inteligence by totiž mohla ohrozit postavení německého národa.⁵⁸⁷ Ten ve Slezsku obsadil veškeré pozice v úřadech a politice.⁵⁸⁸ Zdůraznil také potřebu dívčích vzdělávacích institucí. Matka totiž představovala první učitelku svých dětí, a proto musela být vzdělaná. Hlavně po stránce jazykové.⁵⁸⁹ Jazyk totiž představoval základní rozdíl mezi národnostmi na území Čech a Moravy. Pro nacionalisty představoval vlastní jazyk stěžejní prvek národnostního boje a základ všech jejich snažení. Bez obrany vlastního jazyka by ztratila jejich činnost opodstatnění.⁵⁹⁰

V roce 1903 mohl Adolf Kubis konstatovat, že došlo alespoň k částečnému zlepšení situace v obou oblastech. Českým národním pracovníkům v Moravské Ostravě se podařilo získat potřebné finance a rozšířit knižní fondy o několik tisíc svazků.⁵⁹¹ Většina financí byla poskytnuta pomocí darů soukromých osob a spolků.

Adolf Kubis osobně působil během svého pobytu v Moravské Ostravě jako předseda

583 Tamtéž, s. 1.

584 KUBIS, Adolf: *Slezské potřeby školské*. Praha 1901, s. 5.

585 Tamtéž, s. 6.

586 Tamtéž, s. 9.

587 Tamtéž, s. 11.

588 Tamtéž, s. 13.

589 Tamtéž, s. 16.

590 ŘEZNÍK, M.: *c. d.*, s. 159 an.

591 KUBIS, Adolf: *Úspěchy našich knihoven*. Ostravský denník, č. 127, 6. 6. 1903, s. 1.

Výboru veřejné lidové knihovny a čítárny v Moravské Ostravě.⁵⁹² Ta zprostředkovala chudým českým vrstvám v regionu přístup ke knihám v českém jazyce. Nové knihy získávala pomocí darů a sbírek. V roce 1903 evidovala 15 000 vypůjček, zorganizovala čtyři přednášky univerzitní extenze a připravila výstavu slováckých malířů.⁵⁹³ Všechny akce knihovny byly veřejností hojně navštěvované. Největší oblibu si ale získalo půjčování knih. Jednalo se především o publikace českých autorů. Ty byly mezi veřejností oblíbené. Ve stejném roce se začal zapojovat do akcí NJVM na Ostravsku.⁵⁹⁴ Jako řečník vystupoval na řadě akcí pro veřejnost organizovaných tímto spolkem. Přednášel hlavně o české literatuře a básnictví. Zde je možné hledat počátek jeho dlouhodobé spolupráce s olomouckými nacionálními pracovníky a politiky, se kterými se v rámci této činnosti seznámil.

Kolem *Ostravského denníku* se začala formovat základna Politického pokrokového spolku v Moravské Ostravě.⁵⁹⁵ Adolf Kubis se brzy stal jeho členem. S pokrokovým hnutím se pravděpodobně setkal již během svého studia v Praze. Toto hnutí totiž mělo mezi studenty univerzity a techniky velké množství sympatizantů.⁵⁹⁶ Jako novinář propagoval činnost spolku na stránkách novin. Informoval o konání veřejných schůzí a akcí spolku, které sám pomáhal organizovat.⁵⁹⁷ Spolek se stal centrem mladé generace aktivních českých národních pracovníků v Ostravě.⁵⁹⁸ Noviny se staly orgánem Pokrokové strany.⁵⁹⁹ Činnost spolku byla důkladně kontrolována policií. Všechny akce musel spolek hlásit policejnímu ředitelství v Moravské Ostravě, včetně pořádání veřejných schůzí a vylepování plakátů. Vždy musel být uveden přesný program akce. Policie poté mohla akci povolit, nebo zakázat. Na všech veřejných akcích byl poté přítomen policista, který následně sepsal správu o jejím průběhu a zúčastněných.⁶⁰⁰ Objevuje se zde i jméno Adolfa Kubise. V hlášení je veden jako řečník. Jeho projevy se většinou týkali problematiky českého školství ve Slezsku.⁶⁰¹

Spolek se neomezoval pouze na Ostravsko, ale začal spolupracovat i s dalšími spolky

592KUBIS, Adolf: *Činnost veřejné lidové knihovny a čítárny v Moravské Ostravě za rok 1903*. Ostravský denník, č. 269, 15. 11. 1903, s. 4.

593KUBIS, Adolf: *Práce mladší generace ostravské v minulém roce*. Ostravský denník, č. 293, 24. 12. 1903, s. 2.

594FISCHER, R.: *Skutky*, s. 54.

595GROBELNÝ, A.: *Národně politický život*, s. 229.

596KUČERA, M.: *c. d.*, s. 72 an.

597KUBIS, Adolf: *Organizování veřejné schůze Politického pokrokového spolku v Moravské Ostravě*. Ostravský denník, č. 57, 11. 3. 1903, s. 1.

598KUBIS, Adolf: *Práce mladší generace ostravské v minulém roce*. Ostravský denník, č. 293, 24. 12. 1903, s. 1–2.

599KUBÍČEK, J.: *Dějiny žurnalistiky*, s. 55.

600Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 116, č. pom. 875, inv. č. 3675, sig. 6061; Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 123, č. pom. 875, inv. č. 4422, sig. 4617.

601Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 117, č. pom. 875, inv. č. 3817, sig. 9951; Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 121, č. pom. 875, inv. č. 4252, sig. 10609.

a zárodky politických stran stejného zaměření z dalších měst na Moravě a v Čechách. Hlavně s Politickým pokrokovým spolkem z Olomouce v čele s Richardem Fischerem. Společně organizovaly schůze a setkání, na kterých diskutovali o národnostní problematice na Moravě. Za ostravské představitele byl nejvýraznějším řečníkem právě Adolf Kubis. V lednu roku 1906 vydaly společně prohlášení pokrokových organizací české veřejnosti, ve kterém odsoudily nový volební řád do sněmu markrabství moravského a odmítly jej. Kritizovaly zde české politiky, kteří se postavili proti zájmům občanů a doporučovaly čtenářům volbu nových politiků ze stran pokrokových.⁶⁰² Za Moravskou Ostravu byli pod manifestem podepsáni Otakar Skýpala, Karel Polícar a Adolf Kubis. Olomouc reprezentovali Richard Fischer, Eduard Šrot a Jan Petrus.⁶⁰³ Za hlavní zásady jejich budoucí práce si vytyčili odstranění vídeňského centralismu, rozšíření občanských práv a svobod, zejména všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva do všech zákonodárných i samosprávných orgánů. Dále požadovali modernizaci hospodářství v duchu pokrokovém a omezení vlivu církve na chod státu.⁶⁰⁴ Silný antiklerikalismus byl pro pokrokové strany typický. Byl spojen se snahou vymezit se proti oficiálnímu proudu a vládnoucím strukturám. Druhým znakem hnutí byl vyhraněný nacionalismus. Hnutí podporovalo radikální proudy v českém politickém životě a orientovalo se na mladočeskou opozici. Pokrokové hnutí získávalo své příznivce hlavně v řadách studentů, živnostníků a nacionálně smýšlejícího dělnictva.⁶⁰⁵

Cílem pokrokového hnutí bylo prosazení státního práva zemí České koruny, ať už historického či přirozeného. Mezi další cíle patřilo dosažení vládnoucího postavení pro český národ na území Čech a Moravy. Více pracovních příležitostí pro českou inteligenci, která byla omezována tou německou. Vyvlastnění šlechty a katolické církve, odluku církve od státu, podporu českého kapitálu a sociální reformy ve prospěch dělníků, živnostníků, státních úředníků a žen.⁶⁰⁶

V roce 1906 došlo k zintenzivnění spolupráce mezi pokrokovými organizacemi na Moravě, což vyvrcholilo založením Moravské strany pokrokové 13. října 1906. Do čela strany byl zvolen Richard Fischer. Program se vyznačoval silným nacionalismem a antiklerikalismem. Strana se následně začala sbližovat s Moravskou stranou lidovou. Výsledkem bylo sloučení do Lidové strany pokrokové na Moravě dne 30. 1. 1909.⁶⁰⁷

Nacionalismus Adolfa Kubise nabíral na radikálnosti. V čele mladé generace

602 *Veřejnosti české!* Ostravský denník, č. 5, 5. 1. 1906, s. 1.

603 FISCHER, R.: *Skutky*, s. 54.

604 *Veřejnosti české!* Ostravský denník, č. 5, 5. 1. 1906, s. 1.

605 KUČERA, M.: *c. d.*, s. 71 an.

606 Tamtéž, s. 72.

607 Tamtéž, s. 78–79.

národních pracovníků vyzýval nejen k obraně, kterou upřednostňovali zástupci starší generace, ale i k útoku proti německým a polským utlačovatelům. Formou demonstrací proti jejich brutálním praktikám a vykořisťování českých dělníků.⁶⁰⁸ Dále také stavbou českých škol a zakládáním osvětových spolků. Demonstrací síly českého obyvatelstva regionu se stal i slet sokolstva v Ostravě v roce 1902.⁶⁰⁹ Ten dočasně zvedl národní sebevědomí a ukázal sílu mladé generace, toužící po změně poměrů. Sokolové totiž představovali dobře vycvičené polovojenské jednotky. Jejich akce sloužily jako demonstrace moci a síly příslušníků českého národa, připravené zasáhnout k obraně národa.

Během svého působení v Moravské Ostravě se Adolf Kubis zapojil do vydávání *Lidové revue moravsko-slezské*. Jednalo se o politicko-hospodářské periodikum. Založil jej Otakar Skýpala v roce 1905. Po roce 1908 byl změněn název na *Moravsko-slezskou revue*. Cílem novin bylo hájit zájmy a povzbuzovat český národní život ve městě. Adolf Kubis se v prvních ročnících postavil do čela kulturní rubriky.⁶¹⁰ Po svém odchodu z Ostravy se již těmto novinám nikdy nevěnoval.

Na poradní schůzi českých národních a osvětových pracovníků v Opavě dne 15. ledna 1905 kritizoval nejednotnost českých zástupců, vzájemné problémy a konflikty. Ostře kritizoval poslance Hrubého, který nereprezentoval zájmy svých voličů a redaktora *Opavského týdeníku* Hanse. Ten ve svých článcích lživě popisoval úmysly českých spolků, hlavně politického pokrokového v Ostravě. Za uvedené důkazy si zasloužil potlesk všech přítomných a pár hanlivých urážek ze strany přítomného redaktora Hanse.⁶¹¹ Kubisovo volání po jednotě českých osvětových pracovníků nebylo vyslyšeno. Hlavním důvodem byly rozdílné politické orientace jednotlivých činitelů.

Největší událostí za Kubisova působení v Moravské Ostravě byl spor s politikem, radikálním germanizátorem, nechvalným odpůrcem čehokoliv českého a inspektorem Severní dráhy Karlem Petrichem. Důvodem ke sporu se stal Petrichův záměr zrušit šestou třídu jediné české obecné školy v Přívoze. Za svou snahu byl Karl Petrich navržen německými obyvateli na čestného občana města Přívozu. Jednalo se o silně protičeský tah, demonstrující podporu radnice Petrichově politice a záměrům. V reakci na tyto snahy se Adolf Kubis a jeho spolupracovníci z Politického spolku pokrokového rozhodli k odporu. Svolali několik demonstrativních schůzí a táborů lidu.⁶¹² Adolf Kubis se zde opět projevil jako výborný řečník, když vyzýval k radikálnímu postupu. Demonstrace se neúspěšně pokusila potlačit

608SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 35–36.

609POLICAR, K.: *Ze vzpomínek*, s. 51.

610KUBÍČEK, J.: *Dějiny žurnalistiky*, s. 215.

611Společná poradní schůze českých pracovníků ve Slezsku. Ostravský denník, č. 13, 16. 1. 1905, s. 1.

612KUBIS, Adolf: *Protestní schůze v Přívoze*. Ostravský denník, č. 66, 20. 3. 1905, s. 2.

policie.⁶¹³ Přestože k rozehnutí davu použila i tvrdých praktik „koňské policie“ pod vedením komisaře státní policie Kunce.⁶¹⁴ Sám Adolf Kubis o jeho postupu napsal do *Ostravského denníku*: „Sekal do českého lidu, jako by absolvoval řeznickou akademii...“⁶¹⁵ Kunz poté kvůli tomuto článku zažaloval *Ostravský denník* za urážku na cti.⁶¹⁶ Protestní hnutí musela pomoci zastavit armáda, které se podařilo ukončit nepokoje.⁶¹⁷ Výsledkem bylo zabránění zrušení české obecné školy a odvrácení oslabení práv české menšiny v Přívoze.⁶¹⁸ Demonstrace proti postupu úřadů byly úspěšné a zaznamenaly tak velký úspěch.

Adolf Kubis byl jedním z organizátorů manifestace za práva utlačovaných občanů v Moravské Ostravě dne 2. dubna 1905. Svolaný tábor lidu byl velice úspěšný. Celková účast byla podle dostupných údajů více než 20 000 lidí.⁶¹⁹ Adolf Kubis byl zvolen do předsednictva manifestace. Získal pozici zapisovatele. Do čela předsednictva byl jmenován Dr. Fajfrlík.⁶²⁰ Demonstrující požadovali všeobecné volební právo, stejné postavení pro všechny národnosti a férové zastoupení na radnici.⁶²¹ Policejní komisař Kunz nařídil, aby četníci proti demonstrujícím před radnicí postupovali s bodáky.⁶²² Podobných akcí bylo uskutečněno během roku 1905 několik. Nejen v Moravské Ostravě, ale také v okolních obcích. Na všech byl přítomen i Adolf Kubis. Jako řečník ostře vystupoval proti německým politikům a na podporu všeho českého.⁶²³ Jeho popularita rostla s každou další akcí proti režimu.

V ostravských obecních volbách v dubnu roku 1905 se Politický pokrokový spolek pokusil o prosazení českých kandidátů na radnici, pomocí intenzivní kampaně v denním tisku a přednáškami pro širokou veřejnost.⁶²⁴ Tento úkol se ale nepodařilo splnit, což bylo důsledkem stanoveného volebního systému, který nadržoval majetnějším občanům. Těmi byli v Moravské Ostravě hlavně Němci. Negativem bylo veřejné hlasování, v jehož důsledku měli někteří voliči strach svobodně se rozhodnout a podpořit české kandidáty, protože tak mohli ztratit svou práci v továrnách vlastněných německými podnikateli. Svou roli sehrála i nejednotnost českého tábora, rozděleného do několika politických proudů.⁶²⁵ Přesto došlo k několika dílčím úspěchům. Podařilo se rozšířit českou většinu na radnici Slezské Ostravy. Podobných úspěchů bylo dosaženo i ve Svinově, Zábřehu nad Odrou, Radvanicích

613POLICAR, K.: *Ze vzpomínek*, s. 52.

614Za války se stal šéfem policejního ředitelství v Praze.

615KUBIS, Adolf: *Protestní schůze v Přívoze*. *Ostravský denník*, č. 66, 20. 3. 1905, s. 2–3.

616POLICAR, K.: *Ze vzpomínek*, s. 52.

617*Manifestace českého Ostravska za stafáže bodáků...* *Ostravský denník*, č. 236, 16. 10. 1905, s. 1–2.

618POLICAR, K.: *Ze vzpomínek*, s. 52.

619KUBIS, Adolf: *Imposantní manifestace spojené oposice za práva utlačovaných občanů v Mor. Ostravě*. *Ostravský denník*, č. 77, 3. 4. 1905, s. 1–2.

620Tamtéž, s. 1.

621Tamtéž, s. 2.

622Tamtéž, s. 2.

623*Manifestace českého Ostravska za stafáže bodáků...* *Ostravský denník*, č. 236, 16. 10. 1905, s. 1–2.

624POLICAR, K.: *Ze vzpomínek*, s. 53.

625*Průběh ostravských voleb*. *Ostravský denník*, č. 82, 8. 4. 1905, s. 1.

a v Muglinově.⁶²⁶ Tím se Adolf Kubis zasloužil o zlepšení postavení českých obyvatel v daných městech, kteří od teď měli zastání na oficiálních místech. Následně mohlo dojít k projednávání návrhů na spravedlivější rozdělení financí mezi české a německé organizace jako školy a spolky.

Významným mezníkem v životě Adolfa Kubise se stal rok 1906. Na základě vlastní žádosti byl v září toho roku vybrán do pozice placeného tajemníka NJVM se sídlem v Olomouci. Velkou zásluhu na jeho přijetí měl Richard Fischer, který již zastával v NJVM významnou pozici jednatele.⁶²⁷ Začátkem října pak do své nové pozice nastoupil.⁶²⁸ Jak jsem již uvedl nebylo to první setkání s touto organizací, neboť již dříve volal Adolf Kubis po intenzivnější práci Národní jednoty a po její expanzi na území Ostravska. Byl vybrán kvůli své příkladné nacionální a osvětové činnosti a záslužné činnosti ve Slezsku.

Adolf Kubis se kvůli nové pozici musel nastálo přestěhovat do Olomouce, což byla podmínka pro přijetí. Opustil tak svou dosavadní pozici středoškolského profesora a redaktora v *Ostravském denníku*, aby se mohl pustit do nových projektů v Olomouci. Pozice tajemníka v NJVM znamenala významnější společenskou pozici. Současně mohl z této funkce koordinovat české nacionální aktivity na severní a východní Moravě. Těchto nových možností a povinností se chopil s horlivostí jemu vlastní.

3.5 Působení v Olomouci (1906–1958)

Do Olomouce se Adolf Kubis vrátil v roce 1906. Tehdy ještě nejspíše netušil, že zde zůstane po zbytek svého života. Během svého působení stihl významně přispět k rozkvětu místních českých spolků, žurnalistiky, školství a osvěty, kultury a divadla. Působení Adolfa Kubise v Olomouci je možné rozdělit do tří stěžejních oddílů. Prvním z nich jsou politické aktivity v Pokrokovém spolku politickém pro Moravu, Správní komisi města Olomouce a v městském zastupitelstvu. Druhým je působení v NJVM. Posledním oddílem je jeho činnost v Jednotě divadelních ochotníků besedních.⁶²⁹

Na sklonku roku 1906 nastoupil na pozici tajemníka NJVM. Jeho přijetí se později ukázalo jako vynikající volba. NJVM pod jeho organizačním vedením vzkvétala a rozšiřovala se. Počet odborů vzrostl od roku 1906 do roku 1936 ze 70 na 540 s více než 60 000 členy.⁶³⁰ Stala se tak významným centrem českého národního života na Moravě. Její činnost zasahovala do mnoha odvětví společenského života. Pomáhala se zakládáním českých

626POLICAR, K.: *Ze vzpomínek*, s. 53.

627Vystudovaný právník, jeden z hlavních představitelů českých nacionálních snah v Olomouci, předseda Politického pokrokového spolku a budoucí starosta města Olomouce.

628FISCHER, R.: *Skutky*, s. 54.

629Každému ze zmíněných oddílů se věnuje samostatná kapitola této práce.

630SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 36.

menšinových škol, knihoven, osvětových a kulturních spolků a národních domů. Organizovala přednášky a kurzy pro veřejnost. Navíc vydávala vlastní periodika k popularizaci své činnosti, účinnějšímu působení na své příznivce a lepší koordinaci činnosti.

Současně se zapojil do činnosti místního Pokrokového spolku. Navázal tak na svou předchozí ostravskou politickou činnost. Nejdříve se účastnil schůzí jako host. V roce 1909 se stal řádným členem spolku.⁶³¹ Brzy se stal významným členem spolku. Pravidelně vystupoval jako řečník na schůzích a účastnil se přednášek pro veřejnost. Publikoval články o činnosti spolku v novinách a organizoval osvětové přednášky.⁶³² Spolek byl od roku 1907 členem Moravské pokrokové strany.⁶³³ Jednalo se o koalici pokrokářských spolků z Ostravy, Olomouce a Brna. Strana se vyznačovala silným nacionalismem a antiklerikalismem.⁶³⁴ Jako člen této strany se Adolf Kubis ocitl v roce 1909 v Moravské lidové straně pokrokové vedené Adolfem Stránským. Ta vznikla sloučením Moravské pokrokové strany se Stránského lidovou stranou.⁶³⁵ V průběhu první světové války se strana stala součástí České státoprávní demokracie pod vedením Karla Kramáře.⁶³⁶

Členem Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci se stal v roce 1906. Od roku 1909 se účastnil divadelních představení jako herec.⁶³⁷ Osobně neodehrál mnoho představení, ale staral se spíše o organizační chod spolku. Od roku 1911 byl členem výboru Jednoty.⁶³⁸ Měl na starosti veškerou administrativu spolku.⁶³⁹ Jeho činnost byla přerušena první světovou válkou, protože musel povinně narukovat.

První světová válka byla pro Adolfa Kubise tvrdou ranou. Neúprosný kritik monarchie, germanizace a Němců byl donucen nastoupit do rakouské armády a byl poslán na frontu.⁶⁴⁰ Přes silnou cenzuru se mu v době války dařilo publikovat své články a básně v deníku *Pozor*. Pod pseudonymem Ř. Boris vyšla báseň *Má vlast*.⁶⁴¹ V této básni Adolf Kubis označil německý národ za viníka války. Vinen byl svou agresivitou, touhou po expanzi a útlaku jiných národů, mezi které patřil i národ český. Tomu Kubis předpovídal již v roce 1915 světlejší budoucnost.

631Státní okresní archiv v Olomouci, fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918) – M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů Pokrokového spolku politického pro Moravu v Olomouci*.

632FISCHER, Richard: *Pokroková Morava 1893–1918*. Díl II. Praha 1937, s. 303.

633MALÍŘ, J.: *Pokrokové hnutí*, s. 347.

634Tamtéž, s. 353; Týž: *Od spolků*, s. 136.

635MALÍŘ, J.: *Pokrokové hnutí*, s. 367.

636MALÍŘ, J.: *Národní strana*, s. 176.

637Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 4, bez inv. č., *Kniha programy a kritiky 1904 až 1911*.

638Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

639Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

640SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 38; *Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci*, s. 39.

641KUBIS, Adolf: *Má vlast*. Pozor, č. 41, 19. 2. 1915, s. 1.

Svou vojenskou službu začal dne 15. května 1915.⁶⁴² Dne 16. května byl zařazen k pěchotnímu střeleckému pluku č. 31 v Těšíně.⁶⁴³ Byla mu udělena hodnost seržanta. Absolvoval jednoroční výcvik na důstojnické škole v Doboji v Bosně. Poté kurz pro pomocníky zásobovacích důstojníků ve Vídni.⁶⁴⁴ Většinu války strávil u střeleckého pluku č. 37 na italské frontě v etapním území v údolí Brenty pod horou Monte Asolne.⁶⁴⁵ Zde působil od února 1916 až do března 1918.⁶⁴⁶ Italské frontě velel arcivévoda Eugen. Rakouská armáda zde čelila italské převaze, a proto byla většinu války v defenzívě. Boje se zde odehrávaly ve velmi obtížném horském terénu. To znamenalo velkou výhodu pro obránce. Nebojovalo se o souvislou linii, ale hlavně o důležité terénní body v krajině.⁶⁴⁷ Boj probíhal v těžko průchodném terénu, ve vápencových masívech i na ledových svazích s vánicemi. Terén kladl mimořádné nároky na fyzickou i psychickou zdatnost a odolnost vojáků. Problémem bylo i zásobování vojáků jídlem, vybavením a municí v těžko dostupných oblastech.⁶⁴⁸

V roce 1917 povýšil na poručíka rakouské armády.⁶⁴⁹ V roce 1918 byl přeložen k rezervnímu velitelství č. 13 do Olomouce.⁶⁵⁰ Dne 30. září 1918 byla Adolfu Kubisovi udělena 14 denní dovolená. Za místo vykonání dovolené ohlásil Olomouc.⁶⁵¹ Z této dovolené se k armádě již nevrátil. Místo toho zůstal v Olomouci a zapojil se do převratných říjnových událostí. Vojenské služby byl zproštěn na základě žádosti Národního výboru v Olomouci 9. listopadu 1918.⁶⁵²

Olomoucký Národní výbor byla instituce složená ze zástupců českých politických stran. Měl pravomoci na území zastupitelského nebo soudního okresu.⁶⁵³ Stejně orgány vznikly do konce listopadu 1918 na celém území Československa. Děлил se na referáty, komise a oddělení. Nejdůležitější byly komise vojenské, správní, hospodářské, demobilizační a zásobovací. Jednalo se o dočasný orgán, jenž sloužil k převzetí moci do českých rukou a konsolidaci situace. Byl zrušen již v prosinci 1918.⁶⁵⁴

Adolf Kubis se zapojil do vojenského odboru národního výboru.⁶⁵⁵ Dostal na starost

642FISCHER, R.: *Padesát let. Díl I.*, s. 8.

643Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kmenový list (základní vojenský osobní spis).

644Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kvalifikační listina (osobní spis důstojníka).

645Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kmenový list (základní vojenský osobní spis).

646Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kvalifikační listina (osobní spis důstojníka).

647ŠEDIVÝ, I.: *c. d.*, s. 125 an.

648Tamtéž, s. 126.

649Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kmenový list (základní vojenský osobní spis).

650Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kvalifikační listina (osobní spis důstojníka).

651Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kmenový list (základní vojenský osobní spis).

652Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kmenový list (základní vojenský osobní spis).

653SCHELLE, K.: *Vznik Československé republiky*, s. 56; Týž: *Vývoj veřejné správy*, s. 100.

654JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 350; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 114.

655Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kvalifikační listina (osobní spis důstojníka); FISCHER, R.: *Skutky*, s. 57.

provádění demobilizace německých vojáků, včetně důstojníků.⁶⁵⁶ Vše muselo proběhnout rychle a klidně, aby nedošlo ke konfliktu mezi ozbrojenými vojáky.⁶⁵⁷ Dále byl pověřen stylizováním svolání českým vojákům olomouckého kraje.⁶⁵⁸ Svolání znělo: „Českým vojínům, mužům a junům našeho kraje! V pohnutých dnech přítomných, ve dnech naší české radosti obrací se vojenský odbor Národního výboru v Olomouci s důtklivými výzvami na zdravé české muže a juny celého kraje, aby se dobrovolně u něho hlásili do řad našeho vojska. Jedná se o bezpečnost občanstva a ochranu jeho majetku v Olomouci a okolí, jakož i ochranu vašeho státního majetku uloženého ve skladištích olomoucké posádky... Osvobozená vlast potřebuje pro první dobu velký počet spolehlivých obránců ukázněných vnitřním přesvědčením a vědomím svých českých občanských povinností.“⁶⁵⁹ Motivační svolání mělo za úkol naverbovat dobrovolníky k ochraně majetku a osob, pro případ nepokojů a národnostních bouří v Olomouci. Podle Karla Schelleho byla snaha národního výboru vybudovat vlastní vojenské jednotky záslužná, ale zároveň komplikovala nově vzniklému státu vytvoření akceschopné armády.⁶⁶⁰ V Olomouci byly oddíly budovány hlavně ze strachu z reakce místních německých občanů. Měly sloužit k udržení pořádku a neměly narušovat chod nové armády. Své nadšení z probíhajících změn vyjádřil Adolf Kubis slovy: „Stačí mi k životnímu štěstí, že jsem byl svědkem zániku Rakouska a zrození české svobody a že ve velké a nesmrtelné Písni té nescházel můj hlas.“⁶⁶¹

Následně byl jmenován také členem Správní komise města Olomouce. Ta nahradila odvolané městské zastupitelstvo a působila od 17. listopadu 1918 až do 14. června 1919. Byla složená ze dvou třetin českými a z jedné třetiny německými zástupci politických stran. Sloužila jako přechodná správní instituce, fungující do zvolení nového městského zastupitelstva. Během této doby vydala řadu zákonů a nařízení, které pozměňovaly poměry v Olomouci ve prospěch českého obyvatelstva. Tím došlo k napravení řady křivd a nespravedlností vůči českému obyvatelstvu, dosud tolerovaných německými úřady a politiky.⁶⁶² Největším činem správní komise bylo vytvoření Velkého Olomouce. Jednalo se o spojení dosavadní Olomouce s jejími předměstími, které byly dosud samostatné.⁶⁶³ Díky tomuto spojení se zvýšil počet českého obyvatelstva a snížil počet toho německého. Údajným autorem návrhu na vytvoření Velkého Olomouce měl být právě Adolf Kubis.⁶⁶⁴ Dle

656 *Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci*, s. 40.

657 SMRČKA, František: *Za národ, drahou vlast!* In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého*. Olomouc 1919, s. 43.

658 SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 38–39.

659 *Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci*, s. 41.

660 SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 121.

661 KUBIS, A.: *Jaro*, s. 54.

662 BARTOŠ, J.: *Města*, s. 198.

663 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 28.

664 POSPÍCHAL, M.: *Vytvoření „Velkého Olomouce“*, s. 4; SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39.

dostupných pramenů je ale pravděpodobnější, že byl pouze součástí skupiny vedené Richardem Fischerem, která návrh připravila a realizovala.

Ve správní komisi měl Adolf Kubis na starosti také odbor divadla, školství a kultury. Nezahálel a intenzivně se snažil o rozvoj českého školství a osvěty. Stál u zrodu několika českých obecných škol. Založil městskou knihovnu a čítárnu v Olomouci.⁶⁶⁵ Neúspěšně se pokusil o zahájení stavby nového českého divadla v Olomouci. Za tímto účelem se postavil do čela spolku Družstvo českého divadla jako jeho jednatel.⁶⁶⁶ Podařilo se mu sice dosáhnout darování pozemku ke stavbě divadla a finanční podpory města.⁶⁶⁷ Finanční náklady byly nakonec přesto příliš velké. Stavba nového divadla byla zrušena. Místo toho převzalo Družstvo českého divadla v roce 1920 původní městské divadlo. Skončila tak dlouholetá německá nadvláda v kultuře. Dne 22. října 1920 bylo divadlo přejmenováno na České divadlo v Olomouci.⁶⁶⁸

Aktivita Adolfa Kubise v Československu nabyly nových rozměrů. Rozrostla se jeho práce publikační, přednášková i organizační. Dále působil v NJVM jako její tajemník. Za svou práci byl povýšen do pozice ředitele kanceláře NJVM.⁶⁶⁹ Povýšení bylo spíše symbolické. Jeho povinnosti se nijak nezměnily. Jednalo se spíše o odměnu za jeho práci a zvýšení prestiže. Pokračoval i ve své práci u Divadelních ochotníků besedních. Aktivně se zapojoval i do politiky.

Jeho aktivity se rozrostly o působení ve státních osvětových institucích. Na Olomoucku byla osvětová činnost před vznikem Československa v kompetenci nacionálních spolků. Své vlastní přednášky organizovaly německé obranné jednoty Bund der Deutschen Nordmähren a Deutscher Turnverein. Z českých spolků vyvíjel osvětovou činnost Sokol a hlavně NJVM.⁶⁷⁰ Ta patřila k nejvýznamnějším osvětovým spolkům. Organizaci osvětových přednášek měl na starosti Adolf Kubis.

V Olomouci byl v roce 1919 založen Okresní osvětový sbor podle zákona o lidových kurzech občanské výchovy (č. 67/1919 Sb.). Byla zorganizována lidová škola, zahájeny jazykové kurzy a různé přednášky. Osvětový sbor navázal úzkou spoluprací s olomouckými knihovnami a národními spolky.⁶⁷¹ Za jeho založením stojí Antonín Šprinc a Adolf Kubis.

665SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39.

666ZAMYKAL, Ladislav: *Když jsme zakládali olomoucké České divadlo* (Dále jen *Když jsme zakládali*).

In: Družstvo českého divadla (ed.): *Přehled práce Družstva českého divadla v Olomouci za léta 1920–1930*.

Olomouc 1930, s. 14; KUBIS, Adolf: *Z dějin Družstva českého divadla v Olomouci* (dále jen *Z dějin Družstva*). In: KUBIS, Adolf (ed.): *Pro Národní divadlo v Olomouci. Pamětní list divadelních slavností o Letnicích 1919*. Olomouc 1919, s. 21.

667ZAMYKAL, L.: *Když jsme zakládali*, s. 16.

668ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 97.

669SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 14.

670FLAŠAR, Rudolf: *Lidoví výchova v Olomouci*. In: ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres. Brno 1931*, s. 72.

671Tamtéž, s. 72.

V roce 1923 se organizace rozdělila na městský a venkovský sbor.⁶⁷² Městský osvětový sbor tak dostal na starost osvětovou činnost a lidovýchodu pouze v obvodu města Olomouce a jeho předměstí. Hlavním úkolem sboru bylo zřizovat a kontrolovat fungování knihoven, organizovat vzdělávací přednášky a jazykové kurzy.⁶⁷³ Měl také subvenční pravomoci. Rozděloval příspěvek spolkům vykonávajícím osvětovou činnost. Jednatel Městského osvětového sboru byl Antonín Šprinc. Jeho předčasné úmrtí v roce 1926 znamenalo krizi sboru. Funkci jednatele převzal sám Adolf Kubis a následně byl zvolen i jeho předsedou. Na této pozici působil až do roku 1928. Funkci jednatele pak předal Rudolfu Flašarovi. Předsedou byl zvolen Bedřich Karel.⁶⁷⁴

Adolf Kubis společně s Antonínem Šprincem založil také Župní ústředí osvětových sborů v Olomouci 11. listopadu 1923 a stal se jeho předsedou.⁶⁷⁵ Od roku 1927 se jejich název změnil podle zákona o organizaci politické správy č. 125/1927 Sb. na Krajské ústředí osvětových sborů.⁶⁷⁶ Osvětová organizace potřebovala svůj vlastní periodický tisk. Tím se od 24. ledna 1924 stala *Hlídka národní výchovy a osvěty*, příloha *Stráže Moravy* spravované Adolfem Kubisem.⁶⁷⁷ Příloha sloužila k popularizaci osvětové práce a jako informativní list o aktuálním dění pro všechny osvětové pracovníky. Adolf Kubis tak propojil práci Krajského ústředí osvětových sborů s činností NJVM a dostal se tak do čela všech osvětových aktivit v Olomouci.

Adolf Kubis v čele Krajského ústředí osvětových sborů nezháležel. Intenzivně organizoval různé přednášky a kurzy rozličných zaměření. Kurzy byly určeny jak pro veřejnost, tak také pro osvětové pracovníky. Často byly organizovány kurzy pro divadelnické ochotníky a knihovníky. V roce 1927 mělo Krajské ústředí na starosti 18 okresních a čtyři městské osvětové sbory.⁶⁷⁸ Se všemi udržoval osobní písemnou komunikaci.

Pozice předsedy Krajského ústředí osvětových sborů v Olomouci znamenala od ledna 1926 být členem a poradcem Rady Masarykova lidovýchodného ústavu v Praze a Zemského ústředí osvětových sborů v Brně od roku 1928.⁶⁷⁹ Předsedou druhého z nich se stal sám Adolf

672 Tamtéž, s. 74.

673 NAVRÁTIL, Josef: *Kulturní a osvětová činnost okresního osvětového sboru v Olomouci*. In: ZEDEK, Jan (ed.): Olomouc město i okres. Brno 1931, s. 120.

674 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 5, inv. č. 36; FLAŠAR, R.: *c. d.*, s. 74 an.

675 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 2, bez inv. č. *Knihy č. 2; Župní ústředí okresních osvětových sborů v Olomouci* (dále jen *Župní ústředí*). In: Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvaceti letí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo. Olomouc 1927, s. 37; SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39; ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 37.

676 ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 252.

677 ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 38.

678 Tamtéž, s. 38.

679 *Župní ústředí*, s. 38; KUBIS, Adolf: *Krajské ústředí osvětových sborů v Olomouci* (dále jen *Krajské ústředí*).

Kubis.⁶⁸⁰ Osobně byl činný i v Městském osvětovém sboru v Olomouci, kde zastupoval zájmy NJVM.⁶⁸¹ Předsedou Krajského i Zemského ústředí osvětových sborů byl Adolf Kubis až do svého zatčení v době okupace 2. září 1939.⁶⁸² Po skončení války se již do osvětových organizací znovu nezapojil. Zůstal ale činný v rámci NJVM.

V roce 1927 se podílel na vydání výroční publikace s názvem *Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci*.⁶⁸³ Tato kniha mapovala dějiny gymnázia a jeho nejvýznamnější momenty. Řada absolventů přispěla svými vzpomínkami. I Adolf Kubis se podělil o své vzpomínky na svá studia na gymnáziu. Pochvalně se vyjádřil o vyučujících a jejich aktivitách pro české národní hnutí v Olomouci.⁶⁸⁴ Jako absolvent vždy rád vzpomínal na svá studentská léta. Adolf Kubis se nikdy nevzdal ani své básnické tvorby. V roce 1935 pro své přátele vydal báseň *Vyznání lásky*.⁶⁸⁵ Báseň byla doprovázena třemi kresbami Arnošta Hrabala.

Ve druhé polovině 20. let se stal členem městského obecního zastupitelstva Olomouce. Tuto pozici zastával v letech 1928 až 1932.⁶⁸⁶ Uspěl ve volbách za Národní stranu práce. Ta získala pouze dva mandáty a připojila se k opozičnímu socialistickému bloku na radnici.⁶⁸⁷ Adolf Kubis byl na základě svých předchozích zkušeností zvolen do druhého odboru. Měl na starosti kulturu a školství.⁶⁸⁸ Jeho zaměření bylo předurčeno působením ve stejné oblasti ve správní komisi a zároveň jeho činností v NJVM, která se zaměřovala hlavně na kulturní a školskou problematiku, zvláště zakládání nových škol a knihoven. Další oblastí jeho zájmu bylo divadlo, ke kterému měl vždy velmi blízko, zvláště v důsledku svého působení v Jednotě divadelních ochotníků besedních a v Družstvu českého divadla.

Růst německého nacionalismu a radikalismu ve 30. letech musel sledovat s velkým smutkem. Odpovědí byl růst českého nacionalismu a radikalizace akcí NJVM. Adolf Kubis se účastnil řady manifestačních akcí NJVM na podporu republiky. Dne 9. dubna 1933

In: ZEDEK, Jan (ed.): Olomouc město i okres. Brno 1931, s. 71; FISCHER, Richard: *Olomoucký památník. 1848–1918. Vydáno v jubilejním roce republiky Československé v říjnu 1938 na paměť vzpomínky zasloužilých českých lidí olomouckých* (dále jen *Olomoucký památník*). Olomouc 1938, s. 168–169; SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 14.

680 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 5, inv. č. 36; ZABAVITEL, A.: *Národní jednoty*, s. 38.

681 SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 14.

682 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 7, bez inv. č. *Korespondence 1939*.

683 KUBIS, Adolf – BARTOCHA, Rostislav – NEŠPOR, Václav (eds.): *Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci (1867–1927)*. Olomouc 1927.

684 KUBIS, A.: *Poznámky*, s. 133.

685 KUBIS, Adolf: *Vyznání lásky*. Olomouc 1935.

686 NEŠPOR, Václav: *Kubisova práce v obecním zastupitelstvu Olomouckém v letech 1928–1932* (dále jen *Kubisova práce*). In: HADERKA, František–SMĚKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): Vyšel Rozsevač. Hraníčárský sborník k šedesátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 60; SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39.

687 NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60.

688 Tamtéž, s. 60.

se zúčastnil manifestačního průvodu v Moravské Ostravě, kde vystoupil s projevem o důležitosti jednojazyčnosti města.⁶⁸⁹ Podobných akcí bylo spousta. Nejvíce Adolfa Kubise zasáhlo vítězství Sudetoněmecké strany Konráda Henleina v parlamentních volbách v roce 1935.⁶⁹⁰ Strana se vymezovala proti českým zásahům v pohraničí, kde se NJVM snažila budovat české školy a knihovny. Anšlus Rakouska nacistickým Německem v březnu 1938 situaci v Československu ještě zhoršil. Sudetoněmecká strana stupňovala akce proti republice.

Situace vyvrcholila odstoupením Sudet nacistickému Německu. Olomouc se stala pohraničním městem nacházejícím se nedaleko hranic.⁶⁹¹ Adolf Kubis v čele NJVM pomáhal českým uprchlíkům z pohraničí, kteří utekli před hrozícím terorem.⁶⁹² Organizoval sbírky oblečení, jídla a řady dalších věcí. Veškeré snahy NJVM v odstoupených územích byly ztraceny. Na území připadlém nacistickému Německu byl český spolkový život zakázán. Zrušena byla i většina českých škol.⁶⁹³

Další ranou byla německá okupace dne 15. března 1939 a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava.⁶⁹⁴ Noc předtím byly v Olomouci zorganizovány agresivní a výtržnické akce henleinovců proti českému obyvatelstvu a národním spolkům zvláště.⁶⁹⁵ Německá armáda převzala správu města a začala zavádět represivní opatření. Většině sudetských Němců se splnil sen o návratu do německé vlasti. Obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava tak byli rozděleni do dvou skupin. První byli plnoprávní němečtí občané a druhou skupinu tvořily osoby s protektorátní příslušností, což byly převážně osoby české národnosti, ale také příslušníci menšin. Mezi těmito skupinami panovala silná nerovnost. Němci byli nositeli veškerých práv s řadou privilegií v oblasti sociální, zatímco Češi se stali cizinci ve vlastním státě. Nemohli se ucházet o vedoucí pozice v úřadech a obecně byli omezováni ve všech směrech.⁶⁹⁶ Adolf Kubis patřil do druhé skupiny obyvatel. Známý svou nacionální orientací a radikálním postupem proti Němcům byl ve vážném ohrožení.

NJVM byla nařízením Ministerstva vnitra ze 4. dubna 1939 sloučena do organizace pro všechny obranné spolky zvané Národní matice při Národní radě české v Praze.⁶⁹⁷ Adolf Kubis po sloučení nezískal žádnou funkci. Stáhl se raději do ústraní, stejně jako předseda spolku Richard Fischer.⁶⁹⁸ Nová organizace neměla dlouhého trvání. Byla zakázána 10. července 1943, kvůli podezření z účasti v odbojové činnosti. Majetek spolku a veškerá

689Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. III. relace ze schůzí 1912–1944 (2. díl, 1931–1944), NAD 67, kart. 1215, č. pom. 879, inv. č. 12065, sig. 10/449.

690BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006, s. 362.

691BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 22.

692VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 11 an.

693SOMMER, K.: *K historii*, s. 64.

694MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 16 an; SEIBT, F.: *c. d.*, s. 324 an.

695BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 133.

696MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 81 an.

697SOMMER, K.: *K historii*, s. 64; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 211.

698SOMMER, K.: *K historii*, s. 68.

agenda byly zkonfiskovány.⁶⁹⁹

Poklidný život v ústraní jej ale nečekal. Byl zatčen v rámci akce Albrecht I. den po vypuknutí druhé světové války 2. září 1939.⁷⁰⁰ Akce byla zaměřena na příslušníky hnutí odporu a národní pracovníky. Postihla tisíce lidí, které režim považoval za své nepřátele.⁷⁰¹ Byli zatýkáni představitelé českých národních spolků, vysokoškolští a středoškolští profesoři, důstojníci, lékaři, advokáti, hospodářští činitelé, politici, duchovní a mnozí další. Akce měla současně sloužit k zastrašení českého národa pro udržení klidu a pořádku. V Olomouci bylo zatčeno 204 osob. Nejprve byli internováni v bývalých železárnách ve Štěpánově a následně přesunuti do jiných věznic a koncentračních táborů. Především do Dachau a Buchenwaldu. Někteří také do Osvětimi.⁷⁰²

Adolf Kubis byl zatčen a vězněn jeden a půl roku postupně ve Štěpánově, Dachau a Buchenwaldu.⁷⁰³ Následně byl propuštěn, ale 22. září 1944 byl znovu zatčen. Byl obviněn z účasti v odboji. Vězněn byl v Olomouci, Brně, Praze a Bayreuthu. Zde byl až do osvobození města 14. dubna 1945 americkou armádou.⁷⁰⁴ Následně byl dne 8. května 1945 převezen jako osvobozený vězeň do Chebu.⁷⁰⁵

O své vzpomínky z vězení se podělil v práci Jana Cekla *Kraj, jímž táhla válka*. Připomněl zde svého spoluvězně štábního kapitána Jana Skokánka. Ten byl spolu s M. Šimkem tvůrcem a organizátorem Pořadatelských sborů Národního souručenství, následně nacisty odsouzen k smrti. Adolf Kubis o jejich společném pobytu ve vězení napsal: „V naší denní šalandě na bloku 47 B seděl v čele I. stolu (olomouckého), maje za své sousedy mne a Arnošta Rumlera, jimž se přátelsky vyznával ze své víry a ze svých ideálů... A bylo-li v našem štábu u stolu rokováno v roce 1940 o válečných událostech a o příštích evolucioních německého postupu na východ a na západ, vyslechl Jenda všechny naše smělosti a naše úžasná proroctví, až se zvedne ruský kolos...“⁷⁰⁶ Víra v záchranu ze Sovětského svazu byla mezi vězni častá. Život v nacistickém vězení nebyl jednoduchý. Vězni se každý den setkávali s mučením a šikanou ze strany dozorců. Pokročilý věk Adolfa Kubise situaci ještě zhoršoval.

699 NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74; SPRINGER, Jan: *Za ředitelem Adolfem Kubisem*. Severní Morava, 1958/1, s. 60.

700 Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“; Národní archiv, fond Úřad říšského protektora, Praha – fond: 114, značka: ÚŘP – AMV 114, kart. 260, signatura: 114-262-3, folie: 287a. *Seznam zatčených*; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 43.

701 BARTOŠ, J.: *Za nacistické okupace*, s. 256.

702 BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 223.

703 Národní archiv, fond Německé soudy v Protektorátu – Archiv bezpečnostních složek Praha, kart. 66, svazek: 17 (Kubis), A – inventář: 134; Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Kubis Adolf (1909–1948), místo vzniku fondu: Olomouc, časový rozsah: 1909–1948, nezpracováno, kart. 1, bez inv. č.

704 Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“; NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74; JUŘÁK, P.: *c. d.*, s. 238 an; SPRINGER, J.: *c. d.*, s. 60 an.

705 Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“.

706 KUBIS, Adolf: *Vzpomínáme Jana Skokánka*. In: CEKL, Jan (ed.): *Kraj, jímž táhla válka. Děje, události a dokumenty z let 1939–1945*. 3. vydání. Olomouc 1947, s. 24.

Po válce přiznal, že byl týrán příslušníky gestapa v Olomouci.⁷⁰⁷ Jako důsledek vězení ztratil 25 kilogramů své váhy a onemocněl.⁷⁰⁸

Zapojení Adolfa Kubise do odboje je velmi pravděpodobné. Jako vrcholný představitel NJVM se dostal do kontaktu s významnými osobnostmi. Osobně se znal s vrcholnými činiteli Sokola (O. Smrčka, Fr. Rompart), s legionáři, představiteli národních spolků, řediteli a profesory českých škol, politiky a s mnoha dalšími. Jako redaktor znal i většinu žurnalistů. Hlavně těch vyhozených ze svých pozic kvůli svým antifašistickým názorům. Převážně kolem redakce olomouckých deníků *Pozor* a *Našinec*, do kterých sám často přispíval. Jako známá osoba se v době okupace stáhl do pozadí. Mohl být totiž sledován tajnou policií a jeho větší zapojení do odboje by znamenalo odhalení ostatních členů a skupin. Stejně se zachoval i Richard Fischer, který se stáhl do svého rodiště v Lošticích, aby přečkal okupaci v ústraní.⁷⁰⁹

Po válce získal Adolf Kubis potvrzení o účasti a organizaci domácího odboje.⁷¹⁰ Uvedl, že byl součástí odbojové skupiny Petráš. Ta měla za úkol obstarávání dynamitu, vyhazování kolejí a další sabotáže.⁷¹¹ Jeho tvrzení potvrdil sám Alois Petráš, bývalý major československé armády.⁷¹² Skupina působila nejen v Olomouci, ale také v jeho okolí. Původně byla nazývaná jako skupina Nazdar.⁷¹³ Organizace byla tvořená především bývalými legionáři, sokoly a sedláky. Vznikla v srpnu 1943 a zaměřovala se převážně na sabotážní a destrukční akce. Skupina měla olomouckou a litovelskou část a působila v řadě obcí.⁷¹⁴ Členové skupiny poškozovaly železniční tratě a dálkové telefonní spojení. Výbušniny se jim podařilo získat přepadem skladu vápenky firmy Vitoul v Měrotíně. Vrcholem jejich činnosti bylo zničení dvou stožárů vysokého napětí u Holice v srpnu 1944. Syn velitele oddílu Miloš Petráš 9. srpna 1944 vhodil bombu vlastní výroby na dvůr olomouckého vedení nacionálně socialistické strany (NSDAP). Atentát rozbil okna budovy, ale nikoho nezabil. Skupina byla odhalena v září 1944. Major Petráš se ženou byli zatčeni 8. září 1944 ve svém bytě na Nové Ulici. Jejich synovi se podařilo uprchnout a skrýval se až do konce války. Petráš a osm dalších členů bylo odsouzeno k trestu smrti, ale než došlo k vykonání rozsudků, byli osvobozeni Rudou armádou.⁷¹⁵ Členové skupiny údajně předali zjištěné a zakreslené plány nacistického obranného systému v Olomouci do rukou Rudé armády.⁷¹⁶

707Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“.

708Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“.

709VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 19–20 an.

710Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, osobní spis účastníka národního boje za osvobození podle zákona č. 255/46 Sb. (čj. 19206/49).

711Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, osobní spis účastníka národního boje za osvobození podle zákona č. 255/46 Sb. (čj. 19206/49).

712Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, potvrzení o účasti v odboji.

713VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 124 an.

714BARTOŠ, J.: *Za nacistické okupace*, s. 265.

715BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 242; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 89.

716BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 109.

Atentát na Reinharda Heydricha provedený 27. května 1942 a jeho smrt o týden později ovlivnila i život Adofa Kubise. Následná krutá německá odvěta a perzekuce po celém protektorátu zasáhla i do Olomouce. Došlo k rozsáhlému zatýkání členů odboje a jejich popravování.⁷¹⁷ Při represích bylo z Olomouce popraveno 50 lidí. Nejhůře dopadly rodiny atentátníků a jejich pomocníků. Z Olomouce pocházel pravoslavný kaplan Vladimír Petřek, za jehož účast na atentátu zaplatili oba jeho rodiče a tři sourozenci.⁷¹⁸ Jedním ze zabitých příbuzných Vladimíra Petřka byl dlouholetý pracovník NJVM v Pavlovičkách Josef Petřek. Povoláním učitel na obecné škole. Adolf Kubis po válce zorganizoval vydání knihy s názvem *Vykupitelé*.⁷¹⁹ Publikace obsahovala vzpomínky na Josefa Petřka a jeho rodinu.

Konec války byl doprovázen všeobecným nadšením. Adolf Kubis se mohl vrátit z vězení zpátky domů. Ačkoli byl již ve vysokém věku a unavený z pobytu ve vězení, nehodlal utlumit své aktivity. Naopak se rozhodl v nich dále pokračovat. Konec války přinesl nové problémy, které bylo potřeba řešit. Mezi nejaktuálnější otázky patřila problematika odsunu Němců z Československa.⁷²⁰ Ten schvalovala většina společnosti. Po zkušenostech z druhé světové války lidé odmítali žít v jednom státě společně s příslušníky jiného národa. Ostře se proti německým občanům vyjadřovali politické špičky země, intelektuálové a tisk. Celý německý národ byl označován za viníka války a napáchaného zla. Tento názor zastávali i olomoučtí nacionálně orientovaní intelektuálové jako archivář a historik Václav Nešpor.⁷²¹ Ten byl také členem NJVM. Je tedy možné říct, že názor Adolfa Kubise byl nejspíše velice podobný. Odsun Němců pro nacionalisty znamenal absolutní vítězství. Znamenal naplnění celoživotního snažení, konec německého nepřítele a vytvoření skutečného národního státu. Velká většina Němců byla z Olomouce odsunuta do konce roku 1946. Koncem tohoto roku město evidovalo okolo 2 000 neodsunutých osob německé národnosti. Celkově populace Olomouce ztratila 17 000 obyvatel oproti roku 1938.⁷²² Počet obyvatel města se ustálil na 58 000 obyvatelích.⁷²³

Po skončení druhé světové války se Adolf Kubis pokusil o obnovení činnosti NJVM. Již v květnu 1945 začalo pracovat olomoucké ústředí. Adolf Kubis opět získal funkci ředitele ústřední kanceláře NJVM v Olomouci. Navíc se stal jednatelem spolku.⁷²⁴ Úředně byla NJVM povolena až 4. února 1947.⁷²⁵ Státní úřady se snažily omezovat působení spolku a oddalovat

717MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 51 an.

718BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Odpor a odboj*, s. 238–239; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 76.

719KUBIS, Adolf (ed.): *Vykupitelé. Světlé památce obětované rodiny Josefa Petřka*. Olomouc 1947.

720STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Praha 1996, s. 8.

721KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 272.

722KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 278.

723Tamtéž, s. 279.

724SOMMER, K.: *K historii*, s. 71.

725NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74.

jeho schválení. Oddalována byla i restituce zabaveného majetku.⁷²⁶ Přesto se podařilo obnovit řadu odborů. Do roku 1948 bylo obnoveno 240 odborů a vzniklo 12 nových. Spolek pomáhal s obnovou škol a knihoven zničených válkou. Podílely se i na očišťovacích procesech s Němci a kolaboranty v pohraničí.⁷²⁷

Znovu se vrátil i ke svému působení v Jednotě divadelních ochotníků besedních v Olomouci. Byl jmenován přehlíželem účtů. Sám již nebyl aktivním členem a nezúčastnil se ani jedné schůze spolku.⁷²⁸ Jeho funkce byla spíše symbolická. Jako odměna za celoživotní úsilí o rozvoj spolku.

V roce 1946 oslavil Adolf Kubis své sedmdesáté narozeniny. K významnému jubileu mu jeho spolupracovníci, přátelé a kolegové připravili brožuru *K sedmdesátinám ředitele Národní jednoty pro severovýchodní Moravu Adolfa Kubisa*.⁷²⁹ Tato krátká práce obsahovala pouze přetištěná ručně psaná přání a gratulace jubilantovi. Všichni gratulanti se pochvalně vyjadřovali o jeho celoživotní záslužné činnosti pro českou kulturu a školství. Jako poctu jeho záslužné činnosti byl u příležitosti svých 70. narozenin jmenován čestným občanem města Olomouce, Šumperku, Zábřehu a mnoha dalších.⁷³⁰ Současně byl oceněn Ministerstvem školství a osvěty. Dne 14. června 1946 převzal uznání za svou celoživotní práci. Hlavně za působení v Krajském ústředí osvětových sborů. Kromě zarámovaného uznání získal i dar v podobě knihy o architektuře.⁷³¹

Klidné práce a obnovy NJVM se Adolf Kubis ale nedočkal. K moci se postupně dostávali komunisté. Ti využívali popularity Sovětského svazu a rudé armády po skončení války. Vojáci byli vnímáni jako hrdinové a osvoboditelé.⁷³² I Adolf Kubis vnímal Sovětský svaz jako osvoboditele. Rok po skončení druhé světové války se podílel na vydání publikace s názvem *Český máj*.⁷³³ Kniha vyšla k oslavě prvního výročí osvobození Olomouce dne 8. května 1946. Kladně se vyjadřuje k postupu rudé armády a jejich činům. I Adolf Kubis se vyjádřil pochvalně k osvobození a k odsunu německých občanů města.⁷³⁴

V září a říjnu 1945 proběhly volby do okresních a zemských národních výborů a do Prozatímního národního shromáždění. Místo klasických voleb se politické strany

726SOMMER, K.: *K historii*, s. 72.

727Tamtéž, s. 71.

728Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957)

M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Pamětní kniha*, s. 13.

729*K sedmdesátinám ředitele Národní jednoty pro severovýchodní Moravu Adolfa Kubisa*. Olomouc 1946.

730SPRINGER, J.: *c. d.*, s. 61; FILIP, Z.: *c. d.*, s. 71 an.

731Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní Jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc*.

732KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 277.

733KUBIS, Adolf (ed.): *Český máj. K oslavě prvního výročí osvobození Olomouce dne 8. května 1946*. Redakcí *Adolfa Kubisa vydalo Sdružení národního odboje v Olomouci*. Olomouc 1946.

734KUBIS, Adolf: *Olomoucká vesna*. In: KUBIS, Adolf (ed.): *Český máj. K oslavě prvního výročí osvobození Olomouce dne 8. května 1946*. Redakcí *Adolfa Kubisa vydalo Sdružení národního odboje v Olomouci*. Olomouc 1946, s. 13.

zastoupené v Národní frontě dohodly o delegačním způsobu voleb pomocí volitelů, schválených na plenární schůzi. Všechny čtyři existující české politické strany tak byly paritně zastoupeny.⁷³⁵ Národní fronta držená komunisty zcela ovládla mocensko-politickou oblast. Určovala směr státní politiky a její realizaci. Pomocí znárodněných podniků a bank začala rozhodovat o fungování průmyslu a chodu ekonomiky. Rozhodovala i o personálních otázkách firem i státních úřadů.⁷³⁶ Ve volbách roku 1946 zvítězili v Olomouci komunisté a následně obsadili veškeré vedoucí pozice ve státní správě.⁷³⁷ Komunistům v získání moci ve městě pomohla spolupráce se sociálními demokraty a lidovci proti národním socialistům.⁷³⁸ Vliv komunistů stále rostl. Převzít moc se jim podařilo 25. února 1948, kdy prezident Edvard Beneš přijal demisi nekomunistických ministrů a jmenoval Klementem Gottwaldem navrženou vládu.⁷³⁹ Tím byl položen základ k vytvoření nového politického systému pod kontrolou komunistů. Prvním krokem k převzetí moci bylo vytvoření akčních výborů Národní fronty. Jednalo se o instituce ovládané komunisty a pojímající velké pravomoci. O jejich vzniku bylo rozhodnuto již 20. února 1948. O den později vyzval Klement Gottwald občany k jejich zakládání v regionech. Začaly vznikat místní, okresní a krajské akční výbory. Společně s nimi vznikaly akční výbory v masových zájmových organizacích a spolcích. Na vytváření akčních výborů se podíleli komunisté a sociální demokraté. Ostatní politické strany vznik odsoudily.⁷⁴⁰

Po únorovém převratu v roce 1948 převzal veškerou moc v Olomouci Krajský akční výbor Národní fronty se svými podřízenými výbory ovládanými komunisty, který nastolil diktaturu komunistické strany.⁷⁴¹ Následně začaly čistky v Národní frontě, státní správě, politických stranách, advokacii, školství, podnicích, společenských a kulturních organizacích.⁷⁴² Odstraněni byli všichni nepřátelé nově ustaveného režimu. Jednou z těchto organizací byla i NJVM. Akčním výborem při Svazu Národních jednot a Matic v Praze bylo rozhodnuto o připojení obranných jednot k akčním výborům Národní fronty. Ústřední výbor NJVM v Olomouci se zapojil do Krajského akčního výboru Národní fronty v Olomouci. Za delegáty byly zvoleni starosta František Reichl a jednatel Adolf Kubis.⁷⁴³ Od konce roku 1948 se začalo diskutovat o likvidaci obranných jednot.⁷⁴⁴ Nový režim již upevnil své pozice a nepolitická, nadstranická organizace se neslučovala s jeho záměry. O likvidaci Národních

735KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 276.

736KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012, s. 10.

737KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 287; Týž: *Od demokracie*, s. 278, 288.

738KONEČNÝ, K.: *Od demokracie*, s. 279.

739KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012, s. 31; Týž: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993, s. 167.

740KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012, s. 32–33.

741KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 290.

742Více k problematice čistek po únorovém převratu viz KONEČNÝ, K.: *Krajské město*, s. 290–295.

743Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednoty východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence*; SOMMER, K.: *K historii*, s. 72.

744SOMMER, K.: *K historii*, s. 74.

jednot a Matic se usnesl Akční výbor Svazu Národních jednot a Matic v Praze dne 19. října 1948.⁷⁴⁵ Likvidační sbor v Olomouci byl tvořen z vedoucích činitelů ústředního výboru NJVM: Josef Hecl, Emanuel Vojnar, František Vičar, Adolf Kubis a Rudolf Neoral.⁷⁴⁶ Polovina majetku NJVM byla předána kulturním komisím při krajských akčních výborech Národní fronty v Olomouci a Ostravě.⁷⁴⁷ Zbytek majetku převzalo ředitelství NJVM v Olomouci a následně Akční výbor Národních jednot a matic v Praze.⁷⁴⁸ Do konce února 1949 byly zrušeny všechny odbory NJVM a mohly být vymazány ze spolkových katastrů.⁷⁴⁹ K 31. lednu 1949 byl Adolf Kubis Akčním výborem Národních jednot a matic v Praze zbaven vedení kanceláře NJVM a byl nahrazen Oldřichem Hlineckým.⁷⁵⁰ Ten byl pověřen likvidací NJVM. Ve své funkci ale dlouho nezůstal. Již 7. května 1949 byl nahrazen Vincencem Krejčířem, dosavadním členem kanceláře NJVM a členem KSČ.⁷⁵¹ Adolf Kubis se po splnění svých povinností v likvidačním sboru stáhl do ústraní a na veřejnosti pak vystupoval pouze minimálně.

Výjimkou byla jeho účast na oslavách jubilea Slovanského gymnázia. Předsedou Sboru pro jubilejní oslavy Slovanského gymnázia v Olomouci se stal nejprve v roce 1947.⁷⁵² Jednalo se o významné výročí k osmdesáti letům existence. Jako absolvent gymnázia se Adolf Kubis celý život zajímal o jeho chod a fungování. Pravidelně se účastnil organizace akcí školy. Sbor měl na starosti přípravu a realizaci oslav a publikaci knihy mapující dějiny školy a medailonky významných absolventů. Publikace vyzdvihuje význam školy pro růst českého národního hnutí v Olomouci.⁷⁵³ V nových poměrech v době po odsunutí většiny německých obyvatel již tyto problémy nebyly aktuální. Nacionalismus ustoupil nové ideologii. Podobné akce se zúčastnil také v roce 1957, kdy Slovanské gymnázium oslavilo 90. výročí, ačkoli bylo po nové školské reformě transformováno na jedenáctiletou střední školu.⁷⁵⁴ Opět byl jmenován předsedou oslav. Jeho funkce byla spíše ceremoniální a jeho úkoly převzali mladší členové.

Přes svůj vysoký věk Adolf Kubis pokračoval v kulturní práci i v novém režimu. Stále

745Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní Jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc.*

746Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednota východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence.*

747SOMMER, K.: *K historii*, s. 74.

748NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74.

749SOMMER, K.: *K historii*, s. 75.

750Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský Výbor Národní fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244.

751Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský Výbor Národní fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244.

752KUBIS, Adolf – BARTOCHA, Rostislav – CEKL, Jan – NEŠPOR, Václav (eds.): *Símě hořčičné. Památník Slovanského gymnasia v Olomouci (1867–1947)*. Olomouc 1947, s. 5.

753Tamtéž, s. 7.

754KUBIS, Adolf – CEKL, Jan – TVRDOŇ, František (eds.): *Za hlasem Komenského. Památník Slovanského gymnasia v Olomouci 1867–1957*. Olomouc 1957, s. 5, 204.

se stýkal se svými přáteli a bývalými spolupracovníky. Dne 19. září 1951 napsal Adolf Kubis Richardu Fischerovi: „Žiji málo vesele v bolavých nesnázích, s nadějemi na věčný mír s perspektivami na oheň a světlo jeho posiluje se Nerudou a Jiráskem.“⁷⁵⁵ V dalším dopise Richardu Fischerovi pomáhal zodpovědět dotazy a upřesnit data některých událostí spojených s historií NJVM k jeho plánovaným publikacím.⁷⁵⁶ Jeho zdravotní stav se s vysokým věkem začal zhoršovat. Zemřel po krátké nemoci 25. srpna 1958 ve věku 82 let v Olomouci.⁷⁵⁷ Pohřeb se konal 29. srpna 1958 v olomouckém krematoriu.⁷⁵⁸

755Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872–1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 24. *Dopis Adolfa Kubise Richardu Fischerovi.*

756Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872 – 1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 25. *Dopis Adolfa Kubise Richardu Fischerovi.*

757JUŘÁK, P.: *c. d.*, s. 238 an.

758SPRINGER, J.: *c. d.*, s. 60.

4 Politické aktivity

4.1 Zastánce pokroku

Pokrokový spolek politický pro Moravu se sídlem v Olomouci vznikl v roce 1903 na základech starší organizace s názvem Politický spolek pro severní Moravu v Olomouci.⁷⁵⁹ Ten vznikl v roce 1891 a sdružoval mladou inteligenci z Olomouce a okolí, kritizující nečinnost starší generace českých a moravských politiků. Inspiroval se radikálností a protivládním přístupem mladočechů.⁷⁶⁰ Současně vycházel z rozpadlého hnutí Mladá Morava. Složené z mladých intelektuálů levicového zaměření, inspirovaných radikálním mladočeštvím, Masarykovým realismem a studentským pokrokovým hnutím v Čechách. Toto hnutí existovalo v 90. letech 19. století, ale brzy zaniklo, kvůli sporům o politickou orientaci seskupení.⁷⁶¹ Starostou spolku byl nejprve František Pokorný, jehož nahradil v roce 1896 Václav Choc.⁷⁶² Od roku 1901 funkci starosty zastával Richard Fischer. Ten v roce 1903 inicioval přetvoření spolku.⁷⁶³ Členové spolku zastávali pokrokové, antiklerikální a radikálně nacionální stanoviska. Kritizovali probíhající germanizaci a nerovnoprávnost českého a německého etnika. Podporovali všeobecné hlasovací právo, české státní právo, jazykovou rovnoprávnost a české školství.⁷⁶⁴ Na schůzích spolku se projednávaly převážně problémy politické, národnostní a školské.⁷⁶⁵ Orgánem spolku a lidové strany pokrokové byly noviny *Proudy a Pozor*.⁷⁶⁶

Spolek spolupracoval s organizacemi stejného zaměření v Moravské Ostravě, Prostějově a v Brně.⁷⁶⁷ Udržoval styky také s mladočechy.⁷⁶⁸ Ostravské pokrokaře reprezentoval Adolf Kubis. Ten se na společných schůzích setkal s olomouckými pokrokaři. Většinu znal z doby svých studií v Olomouci. Základna Politického pokrokového spolku v Moravské Ostravě se vytvořila kolem redakce *Ostravského denníku*.⁷⁶⁹ Adolf Kubis byl součástí výboru spolku. Jako novinář propagoval činnost spolku na stránkách novin.

759 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918) – M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů Pokrokového spolku politického pro Moravu v Olomouci*.

760 FISCHER, Richard: *Zaniklé české spolky v Olomouci*. Olomouc 1933, s. 16.

761 MALÍŘ, J.: *Od spolků*, s. 130–131.

762 FISCHER, Richard: *Zaniklé české spolky v Olomouci*. Olomouc 1933, s. 17.

763 NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 285.

764 FISCHER, Richard: *Zaniklé české spolky v Olomouci*. Olomouc 1933, s. 18.

765 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918) – M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů Pokrokového spolku politického pro Moravu v Olomouci*.

766 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918) – M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č., *Úřední materiály z let 1902 až 1918*.

767 FISCHER, Richard: *Pokroková Morava 1893–1918*. Díl I. Praha 1937, s. 157.

768 FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 147.

769 GROBELNÝ, A.: *Národně politický život*, s. 229.

Informoval o veřejných schůzích a akcích spolku, které sám pomáhal organizovat.⁷⁷⁰ Spolek se stal centrem mladé generace aktivních českých národních pracovníků v Ostravě.⁷⁷¹ Noviny se staly orgánem Pokrokové strany.⁷⁷²

Pokrokáři z Moravské Ostravy a z Olomouce společně vydaly v lednu 1906 prohlášení pokrokových organizací české veřejnosti, ve kterém odsoudili nový volební řád do sněmu markrabství moravského a odmítly jej.⁷⁷³ Kritizovali zde české politiky, kteří se postavili proti zájmům občanů a doporučovali čtenářům volbu stran pokrokových.⁷⁷⁴ Za Moravskou Ostravu byli pod manifestem podepsáni Otakar Skýpala, Karel Polícar a Adolf Kubis. Olomouc reprezentovali Richard Fischer, Eduard Šrot a Jan Petrus.⁷⁷⁵ Za hlavní zásady jejich budoucí práce si vytyčili odstranění vídeňského centralismu, rozšíření občanských práv a svobod, zejména všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva do všech zákonodárných i samosprávných orgánů. Dále požadovali modernizaci hospodářství v duchu pokrokovém a omezení vlivu církve na chod státu.⁷⁷⁶ Silný antiklerikalismus byl pro pokrokové strany typický. Byl spojen se snahou vymezit se proti oficiálnímu proudu a vládnoucím strukturám.

V roce 1907 opět požadovali členové Pokrokového spolku politického pro Moravu v Olomouci zavedení všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva a zrušení volebního censu, pro lepší reprezentaci menšin v Olomouci. Ty byly za současného stavu utlačovány ryze německou radnicí a neměly žádné adekvátní zastoupení.⁷⁷⁷ Dne 25. května 1907 vyústily pokusy o vytvoření koalice pokrokářských spolků vznikem Moravské pokrokové strany.⁷⁷⁸ Podařilo se tak spojit pokrokářské aktivity z Ostravy, Olomouce a Brna. Hlavními hodnotami programu strany se stal nacionalismus a antiklerikalismus.⁷⁷⁹

Po svém příchodu do Olomouce se Adolf Kubis rychle zapojil do činnosti místních pokrokářů. Poprvé se jednání spolku účastnil jako host na výborové schůzi konané dne 18. dubna 1908. Od 14. května 1909 byl Adolf Kubis v zápisech ze schůzí veden jako řádný člen.⁷⁸⁰ Pravidelně vystupoval jako řečník na schůzích a účastnil se přednášek pro veřejnost.

770KUBIS, Adolf: *Organizování veřejné schůze Politického pokrokového spolku v Moravské Ostravě*. Ostravský denník, č. 57, 11. 3. 1903, s. 1.

771KUBIS, Adolf: *Práce mladší generace ostravské v minulém roce*. Ostravský denník, č. 293, 24. 12. 1903, s. 1–2.

772KUBÍČEK, J.: *Dějiny žurnalistiky*, s. 55.

773FISCHER, Richard: *Pokroková Morava 1893–1918*. Díl I. Praha 1937, s. 194.

774*Veřejnosti české!* Ostravský denník, č. 5, 5. 1. 1906, s. 1.

775FISCHER, R.: *Skutky*, s. 54.

776*Veřejnosti české!* Ostravský denník, č. 5, 5. 1. 1906, s. 1.

777Státní okresní archiv v Olomouci, fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918) – M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č., *Úřední materiály z let 1902 až 1918*.

778MALÍŘ, J.: *Pokrokové hnutí*, s. 347.

779Tamtéž, s. 353; MALÍŘ, J.: *Od spolků*, s. 136.

780Státní okresní archiv v Olomouci, fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918) – M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č., *Knihy protokolů Pokrokového spolku politického pro Moravu v Olomouci*.

Často psal do novin, aby informoval o akcích pokrokářů a vyvrátil kritiku spolku.⁷⁸¹ Brzy se stal významným členem. V roce 1913 byl zvolen do osvětového výboru spolku a dostal na starosti organizaci osvětových přednášek.⁷⁸²

Roku 1913 se konaly volby do moravského zemského sněmu. Těch se již podruhé účastnil Richard Fischer. Adolf Kubis se pokusil pomoci svému spolupracovníkovi agitací v tisku za jeho znovuzvolení. Následně publikoval své články i knižně pod názvem *Ř. B. Politika je dobrá práce pro lid*.⁷⁸³ Zde shrnul Fischerovo působení na zemském sněmu v rozmezí let 1906 až 1912. Jeho projevy a činy jsou vyzdvihovány. Je zde vykreslen jako dokonalý stoupenec lidu a českého národa, hájící jeho zájmy.⁷⁸⁴ Tato kniha měla hlavně účel propagační. Ten splnila, neboť Richard Fischer znovu získal poslanecký mandát.

Spolek byl od roku 1907 členem Moravské pokrokové strany.⁷⁸⁵ Jednalo se o koalici pokrokářských spolků z Ostravy, Olomouce a Brna. Strana se vyznačovala silným nacionalismem a antiklerikalismem.⁷⁸⁶ Jako člen této strany se Adolf Kubis ocitl v roce 1909 v Moravské lidové straně pokrokové vedené Adolfem Stránským. Ta vznikla sloučením Moravské pokrokové strany se Stránského lidovou stranou.⁷⁸⁷ Společným rysem nové strany byl vypjatý nacionalismus a antiklerikalismus.⁷⁸⁸ Členové ostře vystupovali proti spolupráci s německými stranami a katolíky. Strana se zaměřovala na střední vrstvy, živnostníky a drobné a střední podnikatele.⁷⁸⁹ Předsedou byl jmenován Adolf Stránský a místopředsedou Richard Fischer. Poté začala strana navazovat intenzivní kontakty s českými mladočechy.⁷⁹⁰ V průběhu první světové války se Lidově pokroková strana sloučila se stranou realistickou, státoprávně-pokrokovou a mladočechy. Vznikla tak Česká státoprávní demokracie pod vedením Karla Kramáře.⁷⁹¹ Strana se v březnu 1919 přejmenovala na Československou národní demokracii. Byla charakteristická vypjatým nacionalismem a razantními postupy.⁷⁹² Vycházela z tradice předválečných národně orientovaných stran. Strana byla podporována velkými podnikateli. Postupně se její politika začala radikalizovat až inklinovala k fašismu. To jenom podpořilo úpadek strany. Nacionální program po vzniku ČSR přestal hrát významnou roli a strana přestala být pro voliče atraktivní. Ve 30. letech se strana spojila s fašistickou Stříbrného Národní ligou a Národní frontou Františka Mareše. Vznikla tak strana

781FISCHER, Richard: *Pokroková Morava 1893–1918*. Díl II. Praha 1937, s. 303.

782Tamtéž, s. 408.

783KUBIS, Adolf: *Ř. B. Politika je poctivá práce pro lid*. Olomouc 1913.

784Tamtéž, s. 3–4.

785MALÍŘ, J.: *Pokrokové hnutí*, s. 347.

786Tamtéž, s. 353; Týž: *Od spolků*, s. 136.

787MALÍŘ, J.: *Pokrokové hnutí*, s. 367.

788MALÍŘ, J.: *Od spolků*, s. 138.

789MALÍŘ, J.: *Národní strana*, s. 148.

790FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 148.

791MALÍŘ, J.: *Národní strana*, s. 176.

792SLÁDEK, Z.: *Československá národní demokracie*, s. 594.

Národního sjednocení.⁷⁹³

Adolf Kubis nesouhlasil s radikalizací strany a její novou ideologií. Proto z ní vystoupil a stal se členem Národní strany práce. Ta oficiálně vznikla 15. září 1925, ale o jejím založení se uvažovalo několik let předtím. Strana vznikla z bývalých členů národně demokratické strany, kteří byli nespokojeni s volebními neúspěchy strany, rostoucím nacionalismem a radikalismem a politikou předsedy strany Karla Kramáře. Kritické a nesouhlasné hlasy se ozývaly hlavně na Moravě. Do jejich čela se postavili bývalí členové moravské lidově-pokrokové strany Adolf Stránský a Jaroslav Stránský. K nim se připojila celá řada jejich bývalých spolupracovníků. Konflikt vyvrcholil v roce 1925 odchodem (secesí) z národní demokracie.⁷⁹⁴ Nová strana se vyznačovala kladným přístupem k politice Tomáše G. Masaryka a za to získala podporu Hradu. Měla levicovou orientaci a cílila na střední třídu a inteligenci. Mezi její voliče patřili učitelé, státní úředníci a představitelé občanských spolků (Sokol, Národní jednota). Podporovali ji bratři Čapkové, Ferdinand Peroutka, Fráňa Šrámek, Pavel Janák a mnoho dalších významných osobností první republiky. Stala se tak stranou všech bývalých voličů národní demokracie, kteří nesouhlasili s její politikou nacionalismu a extremismu.⁷⁹⁵

Strana vznikla pouhé dva měsíce před volbami v listopadu 1925, což znamenalo nedostatek času na přípravu silné volební kampaně. Důsledkem byla prohra ve volbách a žádný mandát v parlamentu, přestože získala podporu téměř 100 000 voličů.⁷⁹⁶ Národní strana práce prosazovala umírněný nacionalismus, vlastenectví, zvýšení platů státních zaměstnanců, omezení moci velkých stran a jejich korupce.⁷⁹⁷ Oficiálními novinami strany se stal týdeník *Národní práce* vedená Miroslavem Grégrem a Janem Herbenem. Se stranou sympatizovaly i *Lidové noviny* a týdeník *Přítomnost*.⁷⁹⁸ Dílčího úspěchu se podařilo straně dosáhnout v obecních volbách konaných v říjnu 1927. V některých městech se totiž prosadili její kandidáti. Následně se strana začala sbližovat s národními socialisty a jejich programem. To vedlo k jejich sloučení v roce 1930.⁷⁹⁹

Ve 30. letech posílila svou pozici na Moravě strana národně socialistická.⁸⁰⁰ Strana se odlišovala od internacionálních sociálních demokratů a silně nacionální a radikální národní demokracie. Stranu zastupovali vedoucí představitelé českých národních spolků a inteligence. Jednalo se o stranu, která se zaměřovala hlavně na střední třídu a nacionálně orientované

793TRAPL, M.: *Politické strany v Československu*, s. 43; BARTOŠ, J. a kol.: *Historický místopis*. Sv. 1, s. 209.

794DVOŘÁK, T.: *Národní strana práce*, s. 209.

795Tamtéž, s. 210.

796Tamtéž, s. 211; Týž: *Národní strana práce (1925–1930)*, s. 627.

797DVOŘÁK, T.: *Národní strana práce*, s. 211.

798Tamtéž, s. 212.

799Tamtéž, s. 213; Týž: *Národní strana práce (1925–1930)*, s. 626.

800TRAPL, M.: *Olomouc v letech 1918–1948*, s. 28.

dělnictvo. V Československu na rozdíl od podobných stran v jiných zemích nesměřovala k fašismu. Stala se oporou parlamentní demokracie. Mezi hlavní osobnosti strany patřili Edvard Beneš a Václav Klobučník. Strana byla podporovaná národně socialistickým odborovým hnutím. Ve 30. letech se sloučila s Národní stranou práce pod vedením Jaroslava Stránského.⁸⁰¹ Strana měla vliv v řadě spolků, včetně Sokola a obranných organizací jako Národní jednota a Ústřední matice školská. Adolf Kubis jako člen Národní strany práce se tak ocitl v Československé straně národně socialistické. Jeho pozice ve straně se výrazně oslabila. Silnější pozici měli původní členové strany a Adolf Kubis se ocitl na dolních pozicích volební kandidátky. Z této pozice neměl výraznou šanci být někdy znovu zvolen. Tím skončily jeho politické aktivity. Znovu už do politiky přímo nezasáhl. Rozhodl se svou energii směřovat do činností NJVM a osvětových aktivit.

4.2 Národní výbor a Správní komise města Olomouce

Krise způsobená první světovou válkou se s jejím blížícím koncem zhoršovala. Docházely potraviny, rostl počet nemocných a lidé se bouřili. Organizovaly se i nacionálně orientované nepokoje. Na jaře roku 1918 byl na jedné z manifestací českého obyvatelstva Olomouce proklamován požadavek práva na sebeurčení pro český národ. V dubnu stejného roku vyšli obyvatelé manifestovat touhu po národní samostatnosti do ulic. Dne 28. dubna 1918 proběhlo v olomouckém Národním domě shromáždění požadující českou samostatnost. Následovaly národně orientované manifestace 1. května 1918. Na ty reagovaly Němci uspořádáním vlastních akcí na podporu monarchie, čímž vystupňovaly napětí mezi oběma skupinami.⁸⁰² Němci se báli konce monarchie a odvetných akcí ze strany českého obyvatelstva za roky útlaku. Obnovily se české spolky a organizace.⁸⁰³ Jejich činnost se začala stupňovat. Krize monarchie byla znát i v Olomouci. Lidé očekávali příchod změny.

V čele veškerých změn v Olomouci stál Richard Fischer.⁸⁰⁴ Ten byl podporován zejména svými spolupracovníky z NJVM a pokrokových organizací. Adolf Kubis byl členem obou zmíněných. Dále byl podporován většinou české veřejnosti i českými politickými stranami. Richard Fischer byl členem České státoprávní demokracie vedené Karlem Kramářem a Aloisem Rašínem.⁸⁰⁵ Tato pozice mu umožňovala spolupracovat s pražskými a brněnskými nacionalisty na budoucím postupu v případě revolučních změn.⁸⁰⁶ Účastnil se vyhlášení Tříkrálové deklarace v Praze a 13. dubna se podílel na Národní přísaze českých

801TRAPL, M.: *Politické strany v Československu*, s. 45.

802SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 79.

803NIESNER, T.: *c. d.*, s. 23 an.

804SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 79.

805SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 215.

806TRAPL, M.: *Transformace*, s. 5.

politiků.⁸⁰⁷ Dne 21. října 1918 inicioval založení Národního výboru v Olomouci a 26. října byl zvolen jeho prozatímním předsedou.⁸⁰⁸ Účelem národního výboru bylo převzít správu a poté vykonávat politické pravomoci na území zastupitelského nebo soudního okresu.⁸⁰⁹ Olomoucký Národní výbor byl složen ze zástupců všech hlavních českých politických stran.⁸¹⁰ Národní výbor se dělil na referáty, komise a oddělení. Nejdůležitější byly komise vojenské, správní, hospodářské, demobilizační a zásobovací. Jednalo se o dočasný orgán, jenž sloužil k převzetí moci do českých rukou a konsolidaci situace. Byl zrušen již v prosinci 1918.⁸¹¹

Dne 28. října 1918 byl v Olomouci klid. Zpráva o vyhlášení samostatnosti přišla telegramem z Prahy až ve večerních hodinách.⁸¹² Poštovní úředník telegram zanesl do Národního domu a chtěl jej předat některému z členů národního výboru. V budově se právě nacházel aktivní poručík Adolf Kubis. Společně telegram odnesli Richardu Fischerovi.⁸¹³ Byl svolán Národní výbor města Olomouce. Ten stanovil další postup a sestavil plán převzetí moci ve městě. Formulovalo se prohlášení, oznamující českému lidu vznik Československa a vyzývající ke klidu a pořádku.⁸¹⁴ Následujícího dne převzal národní výbor jednotlivé úřady v Olomouci.⁸¹⁵ Jako první okresní hejtmanství, následované hlavní poštou, ředitelstvím státních drah, krajským soudem, státním zastupitelstvím a hlavním nádražím.⁸¹⁶ Nejvyšší představitelé těchto úřadů museli složit slib věrnosti novému státu.⁸¹⁷ Předání moci probíhalo poměrně klidně a rychle. Problém nastal pouze s vojenskou posádkou, jejíž velitel polní podmaršálek Walter Schreitter předání moci odmítl. Po zvážení svých možností se nakonec rozhodl podvolit novému velení.⁸¹⁸ Přesto došlo k vytvoření národní stráže ze Sokolů a samostatných vojenských jednotek z českých vojáků pod velením

807SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 79.

808SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 216; POSPÍCHAL, M.: *Olomouc*, s. 24; FISCHER, R.: *Z Velké doby*, s. 55; DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*, s. 7.

809SCHELLE, K.: *Vznik Československé republiky*, s. 56; Týž: *Vývoj veřejné správy*, s. 100.

810Za sociální demokracii Felix Časný, Emanuel Vojnar a Hynek Havlíček, za katolické strany František Světlík, Adolf Procházka, Mořic Hruban a Antonín Cyril Stojan, za státoprávní demokracii Richard Fischer, František Smrčka a František Rompart, za živnostenskou stranu Josef Mlčoch, za agrárníky Kuneš Sonntág, Jaroslav Bečák, František Okleštěk, Tomáš Otáhal a Eduard Reich. Viz TRAPL, Miloš: *V republice*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 218; FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část druhá. Olomouc 1936, s. 362.

811JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 350; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 114.

812MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 7; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 8.

813*Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci*, s. 39–40; KUBIS, A.: *Jaro*, s. 52–53.

814MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 7; TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 138.

815TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 116;

DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*, s. 8.

816NIESNER, T.: *c. d.*, s. 23 an.

817POSPÍCHAL, M.: *Olomouc*, s. 25.

818TRAPL, Miloš: *V republice*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 219.

podplukovníka Václava Hradce. Ten byl následně 4. listopadu 1918 jmenován velitelem celé vojenské posádky v Olomouci.⁸¹⁹

Adolf Kubis se zapojil do vojenského odboru národního výboru.⁸²⁰ Dostal na starost provádění demobilizace německých vojáků, včetně důstojníků.⁸²¹ Vše muselo proběhnout rychle a klidně, aby nedošlo ke konfliktu mezi ozbrojenými vojáky různých národností.⁸²² Dále byl pověřen vytvořením provolání českým mužům olomouckého kraje.⁸²³ Provolání znělo: „Českým vojínům, mužům a junům našeho kraje! V pohnutých dnech přítomných, ve dnech naší české radosti obrací se vojenský odbor Národního výboru v Olomouci s důtklivými výzvami na zdravé české muže a juny celého kraje, aby se dobrovolně u něho hlásili do řad našeho vojska. Jedná se o bezpečnost občanstva a ochranu jeho majetku v Olomouci a okolí, jakož i ochranu vašeho státního majetku uloženého ve skladištích olomoucké posádky... Osvobozená vlast potřebuje pro první dobu velký počet spolehlivých obránců ukázněných vnitřním přesvědčením a vědomím svých českých občanských povinností.“⁸²⁴ Motivační provolání mělo za úkol naverbovat dobrovolníky k ochraně majetku a osob, pro případ nepokojů a národnostních bouří v Olomouci. Podle Karla Schelleho byla snaha okresního národního výboru vybudovat vlastní vojenské jednotky záslužná, ale zároveň komplikovala nově vzniklému státu vytvoření akceschopné armády.⁸²⁵ V Olomouci byly oddíly budovány hlavně ze strachu z reakce místních německých občanů. Měly sloužit k udržení pořádku a neměly narušovat chod nové armády. Základem jednotek se stali členové Sokola.

Podpořit převzetí moci přijelo na živelnou manifestaci 29. října 1918 přes 25 000 lidí. Byly strhávány rakouské symboly a nahrazovány národními červenobílými prapory. Národní výbor se velmi zasloužil o to, aby byl zachován klid a nedošlo k nepokojům.⁸²⁶ Manifestace vyvrcholila projevy vedoucích činitelů národního výboru v čele s Richardem Fischerem a poslechem hymny „Kde domov můj?“ na náměstí před radnicí.⁸²⁷ Německý tisk národní výbor kritizoval a zesměšňoval. Jediné, čeho se podle redaktorů *Mährisches Tagblatt* podařilo čechům dosáhnout, bylo vyvěšení slovanské bílo-červené standarty na radnici Olomouce.⁸²⁸

Dne 3. listopadu proběhl tábor lidu na Horním náměstí v Olomouci. Zúčastnilo se jej

819POSPÍCHAL, M.: *Olomouc*, s. 26.

820Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, kvalifikační listina (osobní spis důstojníka); FISCHER, R.: *Skutky*, s. 57.

821*Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci*, s. 40.

822SMRČKA, F.: *c. d.*, s. 43 an.

823SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 38–39.

824*Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci*, s. 41.

825SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 121.

826TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 139.

827MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 8.

828*Die Borgänge in Olmütz*. Mährisches Tagblatt, č. 248, 29. 10. 1918, roč. 40, s. 2–3.

okolo 60 000 osob.⁸²⁹ Průvod byl zahájen u budovy Národního domu a ukončen na Horním náměstí před budovou radnice. Národní výbor zde složil ústy Richarda Fischera přísahu shromážděnému lidu. Přísaha končila zvoláním: „Ať žije svobodný československý stát!“ Za zvuků hymny opakoval heslo shromážděný dav.⁸³⁰ Oslav se účastnili většinou jen zástupci české národnosti. Německé obyvatelstvo a Židé vznik Československa chápali negativně. Báli se totiž odvety za roky represí a omezování českého obyvatelstva.⁸³¹

Jedinou institucí, která se odmítla vzdát své funkce byla německá radnice v čele se starostou Karlem Brandhuberem. Ta dlouho vzdorovala tlakům ze strany národního výboru. Vznik Československa vzala radnice na vědomí, ale odmítala ukončit svou činnost. K rezignaci německé radnice došlo až 11. listopadu 1918.⁸³² Městské zastupitelstvo se dlouho bránilo svému odstoupení a snažilo se jej všemožně oddálit. Do poslední chvíle se snažilo schválit návrhy zvýhodňující odstupující členy zastupitelstva a německé občany města.⁸³³ Johann Kux pád německého zastupitelstva považoval za tragédii a konec dějin Olomouce pod nadvládou Němců.⁸³⁴ Jeho práci a názory na převzetí správy do rukou české většiny ovlivnil silný německý nacionalismus. Kapitulaci německého zastupitelstva chápali Němci jako tragédii. *Mährisches Tagblatt* se k tomu o den později vyjádřil jako o smutném dni pro každého Němce.⁸³⁵

Správu města převzal místodržitelstvím jmenovaný vládní komisař Richard Fischer.⁸³⁶ Do čela města byla prosazena správní komise tvořená ze dvou třetin českými (celkem 16 členů) a jedné třetiny z německými zástupci (8 členů).⁸³⁷ Toto složení reflektovalo výsledky sčítání obyvatelstva.⁸³⁸ Dvě místa požadovali také Židé, ale byli odmítnuti.⁸³⁹ Od 1. ledna 1919 se poté počet zástupců zvýšil na 20 českých a 10 německých.⁸⁴⁰ Stejně tomu bylo i v Brně, který má k postupu správní komise v Olomouci nejbližší.⁸⁴¹ Čeští politici obou měst spolu konzultovali další postup. Následovalo jednání o sestavení členů Správní komise.

829MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 10.

830Tamtéž, s. 14–15.

831TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 139.

832TRAPL, Miloš: *V republice*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 219; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 190; KUX, J.: *c. d.*, s. 480 an.

833SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 20.

834KUX, J.: *c. d.*, s. 480 an.

835*Aus Stadt und Land. Die letzte Sitzung des Stadt-verordneten-kollegiums*. *Mährisches Tagblatt*, č. 259, 12. 11. 1918, roč. 40, s. 4.

836Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 30, č. pom. 935, inv. č. 317. *Ustanovení JUDr. Richarda Fischera vládním komisařem města Olomouce. Přípis místodržitelství z 16. listopadu 1918 adresovaný starostovi města*; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Registratura (1861) 1920–1940 (1951), NAD: 1, kart. 13, č. pom. 5, inv. č. 7, sig. I/6. *Rozpuštění městského zastupitelstva a ustanovení vládního komisaře*; KAREL, B.: *c. d.*, s. 58 an.

837SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 20.

838DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*, s. 13.

839TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 140.

840TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 24; DRLÍK, J.: *Samosprávné město*, s. 23.

841VRÁNA, Filip – SCHELLE, Karel: *Vznik Velkého Brna*. Ostrava 2011, s. 17.

Do jejího čela byl jednohlasně zvolen vládní komisař Richard Fischer.⁸⁴² Ten se následně vzdal postu v národním výboru i v Revolučním národním shromáždění. Proti jeho zvolení se ohradila Německá národní rada, vzniklá po převratu v roce 1918. Námitka k moravskému místodržitelství ale byla 16. listopadu zamítnuta.⁸⁴³ Na ostatní pozice ve správní komisi byli dosazeni představitelé hlavních českých politických stran a národních spolků, společně se zástupci německé menšiny.⁸⁴⁴ Do čela města se tudíž dostali hlavně přátelé a spolupracovníci Richarda Fischera, většinou se stejnou názorovou orientací a silným nacionálním cítěním. Nelze se tedy divit, že se mezi členy objevil i Fischerův dlouholetý spolupracovník z NJVM Adolf Kubis.⁸⁴⁵ Ten se stal součástí druhého odboru správní komise zaměřeného na školství a osvětu.⁸⁴⁶ Současně byl předsedou divadelního výboru Městského divadla v Olomouci.⁸⁴⁷ Byl jmenován také zapisovatelem správní komise.⁸⁴⁸ O vytvoření správní komise informoval i německý tisk. *Mährisches Tagblatt* přinesli dne 18. listopadu důkladný popis správní komise i všech jejích členů.⁸⁴⁹ Seznamovali německou veřejnost s novou radnicí pod nadvládou Čechů. Zatím se popis správní komise obešel bez negativního subjektivního hodnocení.

Richard Fischer tak mohl prohlásit: „Dne 16. listopadu 1918 byl jsem dle přání všech politických stran českých jmenován od místodržitele vládním komisařem našeho města Olomouce. Jmenovav správní komisi, převzal jsem 17. listopadu vládu a správu města Olomouce a zastavil jsem celou řadu usnesení městského zastupitelstva...“⁸⁵⁰ Fischerův projev symbolicky ukončuje první fázi převratných poválečných událostí a začíná éru působení správní komise, jejíž významnou součástí byl i Adolf Kubis.

Správní komise působila v Olomouci od 17. listopadu 1918 až do 14. června 1919. První zasedání správní komise se uskutečnilo 17. listopadu 1918.⁸⁵¹ Na něm byli slavnostně jmenováni všichni předem vybraní členové do svých funkcí. Při převzetí funkce museli složit slib: „Jako člen správní komise král. hlav. města Olomouce slibuji, že veškeré s tímto úřadem spojené povinnosti plnit budu dle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“⁸⁵² Během svého

842TRAPL, M.: *Olomouc v letech 1918–1948*, s. 23; FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 290.

843TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 140.

844Složení: Hošťálek, Kalabis, Knechtl, Kubis, Kudla, Kunc, Mlčoch, Ošťádal, Polášek, Reich, Rozsypal, Smrčka, Špaček, Vlček, Vojnar a Wagner za českou národnost; Galle, Grün, Kraus, Salinger, Schinzel, Tallaschek, Theimer, Föhner za německou národnost.

845FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část druhá. Olomouc 1936, s. 370.

846SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39.

847KAREL, B.: *c. d.*, s. 58 an.

848MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 20.

849*Aus Stadt und Land. Erste Sitzung der Verwaltungs-kommission*. *Mährisches Tagblatt*, č. 264, 18. 11. 1918, roč. 40, s. 4.

850FISCHER, Richard: *Olomoucký vývoj*. Přerov 1933, s. 28.

851TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 140.

852MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 20.

působení vydala řadu zákonů a nařízení, které pozměňovaly poměry v Olomouci ve prospěch českého obyvatelstva. Tím došlo k napravení řady křivd, dosud tolerovaných německými úřady. Zde je možné namítat, že se situace zcela otočila ve prospěch českého obyvatelstva a začal útlak toho německého, ale není tomu tak. Radnice města se sice ocitla v rukou českých nacionalistů a vlastenců, ale další oblasti života, jako průmysl a finančnictví (kapitál), zůstaly v rukách německé elity.⁸⁵³ Svě zástupce měla německá menšina i na radnici, ve formě jedné třetiny všech zástupců. To jim umožňovalo kritizovat a kontrolovat chod české radnice.

Správní komise patřila k tzv. mimořádným orgánům obce. Jednalo se o přechodný kolegiální orgán, vytvořený okresním úřadem v případě rozpuštění obecního zastupitelstva. Tento orgán pak vedl správu obecních věcí až do vytvoření nového zastupitelstva. Zákon ale nestanovoval lhůtu pro vytvoření nového zastupitelstva. Úkolem správní komise bylo schvalovat neodkladné akty, které by svým odsunutím mohli ohrozit chod obce.⁸⁵⁴ Důsledkem nedostatečného vymezení působení tohoto orgánu se činnosti jednotlivých správních komisí výrazně lišily. Olomoucká správní komise byla silně nacionální organizací. Ve svém působení značně překračovala pravomoci jí vymezené. Jako svůj hlavní úkol si stanovila posílení pozice českého obyvatelstva ve městě, jenž bylo považované za německé. Toho se pokusila docílit pomocí všech dostupných prostředků. Úředním jazykem města byla ustavena čeština. Německy mluvící úředníci, kteří neuměli česky museli absolvovat kurz češtiny, jinak by přišli o místo. Správní úřady byly doplněny českými zástupci. Správní komise zrušila řadu nařízení bývalé městské rady. Ty totiž měly vést k ochraně předchozích vysokých úředníků. Zajišťovaly jim nemožnost vyhazovu ze svých pracovních pozic, případně vysoké odstupné a náhrady.⁸⁵⁵

Skládala se ze tří sekcí/odborů (I. technický, II. školství a kultura, III. právo a finance), ředitelství spořitelny a dvou výborů. První sekce byla určena problematice stavební, lesní a hospodářské. Druhá sekce měla na starost školství, osvětu a humanitní problémy. Třetí sekce kontrolovala právní a finanční složku. První výbor měl na starost divadlo. Druhý výbor plynárnu, vodárnu a elektrárnu.⁸⁵⁶ Richard Fischer ve svém projevu zdůraznil funkci správní komise, když prohlásil: „Jsme vláda prozatímní, která má z převratu uvést město do ustálených poměrů a tím dán zároveň náš cíl: Chceme spravovati město česky, jak po zákonu a přírodě nám přísluší.“⁸⁵⁷ Z čehož jasně vyplývá důraz na nacionální akcent politiky. Úřední řeči správní komise byla určena čeština. Jednací řeči byla stanovena jak

853BARTOŠ, J.: *Města*, s. 198.

854JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. – DOBEŠ, J.: *Dějiny správy*, s. 378.

855TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 25.

856MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 20; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 191.

857*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 3.

čeština, tak také němčina.⁸⁵⁸ Němečtí zástupci si na tento postup stěžovali. Většina z nich totiž neuměla česky.

4.2.1 Vytvoření Velkého Olomouce

Nejvýznamnějším činem správní komise bylo vytvoření Velkého Olomouce. Jednalo se o spojení 13 obcí s Olomoucí v jedno velké město.⁸⁵⁹ Důsledkem tohoto spojení bylo navýšení české většiny ve městě. Okolní obce totiž byly převážně české. To umožnilo českým zástupcům ovládnout městské zastupitelstvo. Dosud vládnoucí německá menšina se tak dostala do opozice a v průběhu existence Československa nikdy neovládla městskou správu. Oficiálně se uváděly především hospodářské důvody ke sloučení, ale za hlavní motivaci je možné považovat nacionální motivy českých představitelů radnice v čele s Richardem Fischerem.⁸⁶⁰

Cílem správní komise bylo postupně nastolit ve všech těchto 13 obcích českou správu v čele s vládním komisařem, která měla nahradit dosavadní obecní zastupitelstva.⁸⁶¹ V tom jí opět pomáhal národní výbor a to tak, že vyzval jednotlivá německá zastupitelstva, aby se vzdala, což se následně stalo.⁸⁶² Zastupitelstva pak byla nahrazena správními komisemi. To bylo nutné, neboť sloučení obcí požadovalo podle zákona jejich souhlas, což bylo následně zrušeno zákonem o slučování a rozlučování obcí č. 76 ze dne 7. února 1919. V té době ale byla jednání již úspěšně uzavřena.⁸⁶³ Komisaři byli rekrutováni z vrcholných pozic jednotlivých odborů Národní jednoty a jiných českých spolků či politických stran v daných obcích. Správní komise byly vždy tvořeny podle vzoru komise města Olomouce, takže dvě třetiny náležely českým zástupcům a jedna třetina německým.⁸⁶⁴ Tato proměna značně usnadnila jednání o sloučení, neboť předchozí zastupitelstva byla většinou proti němu. To lze dokumentovat předválečným pokusem o připojení Nové Ulice a Neředína k Olomouci, což bylo jejich převážně německými zástupci v tajných jednáních s radnicí odmítnuto.⁸⁶⁵ Záporná reakce byla pro českou menšinu pozitivním výsledkem, neboť se jednalo o obce s převahou německého obyvatelstva. Změna populace by se poté vyvíjela ve prospěch Němců.

Vládní komisař Richard Fischer podal oficiální návrh na vytvoření Velkého Olomouce dne 8. prosince 1918.⁸⁶⁶ Návrh na vytvoření Velkého Olomouce se začal projednávat

858Tamtéž, s. 7.

859NIESNER, T.: *c. d.*, s. 24 an; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 191.

860TRAPL, M.: *K specifické problematice*, s. 81.

861MINÁŘ, J.: *Z činnosti*, s. 18.

862FISCHER, Richard: *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc 1932, s. 4.

863Tamtéž, s. 4.

864POSPÍCHAL, M.: *Vytvoření „Velkého Olomouce“*, s. 1–2.

865FISCHER, Richard: *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc 1932, s. 3.

866Tamtéž, s. 4.

v prosinci 1918.⁸⁶⁷ Na schůzi 9. prosince 1918 přijala správní komise záměr navržený Richardem Fischerem: „Ku zabezpečení města Olomouce, jak po stránce hospodářské, tak i kulturní, je třeba domáhati se připojení předměstských obcí a měst k Olomouci.“⁸⁶⁸ Německý tisk informoval o návrhu na vytvoření Velkého Olomouce až 10. prosince 1918. Zdůraznil, že jako první se začalo vyjednávat s českými Hodolany.⁸⁶⁹

Údajným autorem návrhu na vytvoření Velkého Olomouce byla Národní jednota. Návrh měl jako první vyslovit Adolf Kubis.⁸⁷⁰ Dle dostupných pramenů je ale pravděpodobnější, že byl pouze součástí skupiny, která návrh připravila a realizovala. Adolf Kubis se k této problematice vyjádřil článkem *Velký Olomouc* v *Proudech* kde uvedl: „...my tu ve střední Moravě potřebujeme konsolidovaného, moderního města, a proto podnikneme první kroky pro útvar velikého Olomouce, jenž by sepsal v jednu komunu všechna přilehlá předměstí k němu táhnoucí a vytvořil tak po Brně a Mor. Ostravě třetí velké město moravské... Veliký Olomouc bude a musí býti český.“⁸⁷¹ Hned v prosinci začala jednání s představiteli okolních obcí a 13. ledna byla vytvořena tříčlenná komise pro Velký Olomouc v jehož čele stanul Adolf Kubis, společně s Vladimírem Rozsypalem a Oswaldem Theimerem.⁸⁷² Tato komise opět dodržovala třetinový systém zastoupení národností. Dva zástupci byli dosazeni za českou stranu a jeden za německou.⁸⁷³

Nejdříve začala jednání s převážně českými Hodolany, které byly nejen české, ale také se zde nacházelo hlavní nádraží města Olomouce. Během prosince následovala jednání se šesti českými obcemi Bělidla, Chválkovice, Černovír (včetně Klášterního Hradiska), Lazce, Hejčín, Řepčín a šesti převážně německými obcemi Pavlovice, Neředín, Nová Ulice, Povel, Nové Sady a Nový Svět.⁸⁷⁴ Jednání s Hodolany a Novou Ulicí byla těžší, neboť byli svéprávními městy.⁸⁷⁵

Dne 15. ledna 1919 byli k jednání přizváni zástupci státních úřadů, především poštovní správy, ředitelství drah, okresní hejtmanství a okresní silniční výbor. Vládní komisař Richard Fischer zároveň předložil svou žádost o odložení obecních voleb v Olomouci a přilehlých obcích do doby, až bude problematika sjednocení vyřešena. Následovala jednání o podmínkách sjednocení. Zástupci Olomouce zdůrazňovaly bezpečnostní, stavební,

867DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*, s. 15.

868*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 28.

869*Aus Stadt und Land. Verwaltungskommission*. Mährisches Tagblatt, č. 283, 10. 12. 1918, roč. 40, s. 3.

870POSPÍCHAL, M.: *Výtvoreni „Velkého Olomouce“*, s. 4; SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39.

871KUBIS, Adolf: *Velký Olomouc*. *Proudy*, č. 306, 8. 12. 1918, s. 1.

872*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1921, s. 77; *Statistická ročenka hlav. Města Olomouce, sv. VII. za léta 1919–1923*. Olomouc 1938, s. 4; SCHELLE, K.: *Vývoj veřejné správy*, s. 193.

873Viz: JURÁK, P.: *c. d.*, s. 238 an.

874FISCHER, Richard: *Výtvoreni Velkého Olomouce*. Olomouc 1932, s. 5.

875TRAPL, M.: *Olomouc v letech 1918–1948*, s. 23.

komunikační, kulturní, energetické a národnostní výhody.⁸⁷⁶ Obce oproti tomu kladly požadavky a podmínky, za kterých jsou ochotny přistoupit ke sloučení. Hejčín požadoval provedení kanalizace a vodního potrubí, tramvajovou dráhu, zastoupení v městské obecní radě a úpravu silnic. Nový Svět požadoval úpravu silnic, odtoku vody a vytvoření spojení s centrem města.⁸⁷⁷ Do konce února se sloučením nakonec souhlasilo 13 okolních obcí. Nesouhlasila pouze obec Holice, o které se také uvažovalo.⁸⁷⁸

Současně probíhala jednání mezi Richardem Fischerem a ministerstvem vnitra v čele s Antonínem Švehlou.⁸⁷⁹ To vytvoření Velkého Olomouce plně podporovalo. Již 7. února 1919 byl vytvořen zákon díky němuž byla vláda zmocněna slučovat obce. Dne 26. března 1919 vypracovalo ministerstvo návrh zákona o sloučení sousedních obcí s Olomoucí a o organizaci obecních voleb sloučených obcí. Návrh byl následně projednán ministerskou radou a předložen Národnímu shromáždění.⁸⁸⁰ Obratem byl Richard Fischer požádán o dodání veškerých podkladů a materiálů o důsledcích sloučení, včetně písemných souhlasů zainteresovaných obcí, přestože ty již nebyly nutné. Dne 10. dubna 1919 byl Richard Fischer pozván na jednání se členy ústavního výboru. Členy byli prof. Weyer, poslanec Meissner a soudní rada Josef Lukeš.⁸⁸¹ Zde se doladily veškeré detaily a bylo možné přejít k realizaci projektu.

Připojení bylo oficiálně schváleno zákonem ze dne 16. dubna 1919 čís. 215 Sb.⁸⁸² Tímto zákonem taktéž došlo k navýšení členů městského zastupitelstva na šedesát a převedení majetku, daní, dluhů a silnic slučovaných obcí pod správu města Olomouce.⁸⁸³ Administrativní sloučení bylo provedeno k 1. červenci 1919.⁸⁸⁴ To znamená až po volbách do obecních zastupitelstev ze dne 15. června 1919, ale ty již byly v Olomouci provedeny podle nového uspořádání.⁸⁸⁵

Oficiálně se uváděly především hospodářské a kulturní důvody ke sloučení, ale za hlavní motivaci je možné považovat národnostní otázku a politické důvody, hlavně snaha o trvalé získání radnice města pro české zástupce.⁸⁸⁶ Nárůst populace v důsledku spojení učinil z Olomouce třetí největší město na Moravě. Současně došlo i k růstu významu

876FISCHER, Richard: *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc 1932, s. 6.

877Tamtéž, s. 7.

878*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1921, s. 122; *Statistická ročenka hlav. Města Olomouce, sv. VII. za léta 1919–1923*. Olomouc 1938, s. 6.

879Ve funkci ministra vnitra byl Antonín Švehla od 14. listopadu 1918 do 15. září 1920.

880FISCHER, Richard: *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc 1932, s. 8.

881FISCHER, Richard: *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc 1932, s. 10.

882SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 21.

883*Zákon č. 214/1919 Sb., o sloučení sousedních obcí s Olomoucem*. In: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/042-1919.pdf> [cit. 18. 3. 2015].

884NIESNER, T.: *c. d.*, s. 25 an.

885POSPÍCHAL, M.: *Olomouc*, s. 30.

886TRAPL, M.: *K specifické problematice*, s. 81.

průmyslu ve městě, díky firmám Kosmos a slévárně Š. Nečesaného v Hodolanech a Moravským ocelárnám a železárnám v Řepčíně.⁸⁸⁷ S těmito továrnami se ale zvýšil i počet dělnické třídy města Olomouce, což ohrozilo dosavadní elitní strany vládnoucí ve městě a naopak zvýšilo sílu sociálním demokratům. Plocha města se zvýšila z původních 300 ha na 4 053 ha.⁸⁸⁸ Díky tomu bylo město připraveno na další stavební rozvoj, neboť již nebylo omezováno malým územím a mohlo bezstarostně expandovat do okolní krajiny. Přesto nebyly ještě ve 30. letech jednotlivé sloučené obce propojené v jeden urbanistický celek.

Velký význam měl Kubisův návrh na provedení sčítání lidu na nově sloučeném území.⁸⁸⁹ Ten byl klíčový, protože měl potvrdit hlavní záměr tohoto sloučení obcí, kterým bylo převýšení počtu občanů německé národnosti těmi českými.⁸⁹⁰ Bylo dohodnuto, že sčítání se uskuteční 1. března 1919.⁸⁹¹ Sčítací archy budou sestavovány dle Brněnského vzoru. Pro soupis obyvatelstva byla stanovena 12 členná komise, složená z osmi českých a čtyř německých zástupců. Členem komise byl i Adolf Kubis.⁸⁹²

Zaznamenávat se měly tyto údaje: datum a místo narození, domovská obec, doba pobytu v Olomouci, povolání a národnost (včetně národnosti židovské). Následně došlo ještě k přidání náboženského vyznání.⁸⁹³ Mezi Němce tudíž již nebyli počítáni Židé jako doposud. Významným faktorem byla proměna vojenské posádky, která se stala téměř čistě českou. Z 4 752 vojáků bylo totiž pouze 69 německé národnosti.⁸⁹⁴ Údaje se zaznamenávaly na sčítací archy vytvořené podle brněnského vzoru, kde také došlo ke sčítání obyvatel. Listiny vybírali městští zřízení a strážníci doprovázeni dvěma občanskými důvěrníky, jedním české a druhým německé národnosti, kteří byli určováni komisí.⁸⁹⁵ Tím měl být zaručen demokratický a férový průběh sčítání. Výsledky zpracovala Sčítací kancelář královského hlavního města Olomouce.⁸⁹⁶

Výsledkem sčítání bylo zjištění převahy obyvatel české národnosti.⁸⁹⁷ Čechů včetně vojska bylo 14 454, Němců pouze 8 158. Židovského vyznání bylo 1 694, z nichž se většina 1011 hlásila k národnosti židovské a 639 k národnosti německé, pouze 44 osob se přihlásilo k národnosti české. Zbýlé obyvatelstvo se hlásilo k jiným minoritám.⁸⁹⁸ Není ale možné

887NIESNER, T.: *c. d.*, s. 26 an; NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 101 an.

888POSPÍCHAL, M.: *Výtvoření „Velkého Olomouce“*, s. 4; Týž: *Olomouc*, s. 30.

889*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 83, 98.

890KAREL, B.: *c. d.*, s. 59 an.

891TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 117.

892*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 98.

893POSPÍCHAL, M.: *Výtvoření „Velkého Olomouce“*, s. 3.

894NIESNER, T.: *c. d.*, s. 24 an.

895*Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 115; TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 142.

896TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 142.

897TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 26.

898POSPÍCHAL, M.: *Výtvoření „Velkého Olomouce“*, s. 3

vyložit že bylo sčítání zmanipulované. Výrazné zkreslení vytváří započítání armády mezi obyvatele města. Její složení a počet posádky se totiž neustále měnil, a proto data neměla dlouhou platnost.

Důsledkem sčítání obyvatel byl výrazný pokles příslušníků německé národnosti. Trend ubývání německého obyvatelstva se projevil již před válkou, ale po vzniku Československa se výrazně urychlil.⁸⁹⁹ Důležité je zmínit, že při sčítání obyvatelstva se neurčovala národnost, ale používaný jazyk. To mohlo způsobovat komplikace při sebeidentifikaci obyvatel. Příkladem jsou Židé, kteří se téměř bezvýhradně hlásili k jazyku německému. Stejně tak se k německému jazyku hlásila národnostně méně uvědomělá část české populace, protože používala němčinu při výkonu povolání. Někteří občané pro německou řeč hlasovali pod nátlakem, ze strachu o ztrátu povolání či postavení.⁹⁰⁰ Po vzniku Československa tyto obavy ztratily na významu a lidé se mohli přihlásit ke své skutečné národnosti.⁹⁰¹ Na mnoha místech na Moravě se proto zvýšil počet příslušníků českého národa na úkor toho německého. V oblastech a obcích před sčítáním považovaných za čistě německé se náhle objevily české menšiny.⁹⁰² Předtím než došlo k samotnému sčítání proběhla intenzivní agitační národní kampaň jak u Čechů tak i u Němců. Zapojil se hlavně tisk. Probíhaly veřejné schůze a přednášky. Německá národní rada zorganizovala 16. února 1919 shromáždění v Německém domě, kde přesvědčovala své zástupce, že se nemusí bát přiznat svou německou národnost.⁹⁰³

Ke stejnému sčítání lidu došlo v roce 1919 i v Brně. Výsledek byl obdobný. Byla zjištěna převaha obyvatel české národnosti, ačkoli do té doby tomu bylo naopak. To se nelíbilo německým zástupcům, kteří si na postup sčítání občanů neúspěšně stěžovali.⁹⁰⁴ Úspěšné sčítání obyvatelstva legitimovalo činy správní komise. Ta totiž vycházela z myšlenky útlaku české většiny pod německou menšinou, což bylo prokázáno. Proto mohla pokračovat v reformách likvidujících německou nadvládu.

Růst české populace Olomouce ale nebyl způsoben pouze sloučením města s okolními obcemi. Významnou roli sehrálo novým způsobem prováděné sčítání obyvatel podle národnostního principu. K růstu české populace přispěla i migrace českých obyvatel z venkova do města za práci a novými příležitostmi.⁹⁰⁵ Svou úlohu při růstu české menšiny v oblastech s německou většinou sehrálo obsazování státních úřadů, škol, vojenských a policejních složek, železnic a pošt českými úředníky. Ti narušili národností jednodušnost těchto oblastí a ospravedlnili budování českých škol a dalších institucí. Příslušníci německého

899TRAPL, M.: *Národní otázka*, s. 184.

900Tamtéž, s. 184.

901BARTOŠ, J.: *Města*, s. 195.

902Tamtéž, s. 196.

903TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 142.

904VRÁNA, Filip – SCHELLE, Karel: *Vznik Velkého Brna*. Ostrava 2011, s. 45–46.

905BARTOŠ, J.: *Města*, s. 197.

obyvatelstva to považovali za nespravedlnost a snahu o omezení jejich práv.⁹⁰⁶

Správní komise města Olomouce hlavně umožnila, aby v následujících rovných volbách zvítězila česká většina. To lze doložit údaji ze sčítání obyvatelstva, na kterých je vidět vysoký nárůst rozdílu mezi českou a německou populací města.⁹⁰⁷ Procentuálně bylo české obyvatelstvo zastoupeno 69,2 procenty a německé obyvatelstvo pouze 28,2 procenty.⁹⁰⁸ Tyto údaje potvrzují radikální změnu ve složení obyvatelstva města a přerušeni německé nadvlády. Vývoj města se pak ubíral pro české obyvatelstvo výhodným směrem. Tento trend pokračoval i nadále. Podle údajů ze sčítání obyvatelstva z roku 1921 se z celkového počtu 57 207 obyvatel Olomouce k české národnosti hlásilo 39 213 (68,5 procent) osob. K německé národnosti se přihlásilo pouze 15 818 (27,6 procent) osob.⁹⁰⁹ Reorganizována byla i středoškolská soustava v rámci níž byly upřednostňovány školy vyučující v češtině. Na tuto nacionální politiku si často neúspěšně stěžovali němečtí zástupci na radnici.⁹¹⁰

Krátce po vzniku Velkého Olomouce se objevili i jeho kritici. Obce Chválkovice a Černovír neúspěšně požadovaly hospodářskou autonomii v důsledku špatného zásobování. Objevilo se dokonce heslo: „Pryč od Velkého Olomouce“.⁹¹¹ Negativní tendence ale nenarostly do větších rozměrů a zůstaly zanedbatelné. Spolu s navýšením počtu obyvatel po sloučení obcí se do popředí dostal bytový problém. Nedostatek bytů a nevyhovující stav těch existujících byl alarmující. Radnice podporovala soukromé stavební bytová družstva, podnikatele a další instituce v záměrech výstavby nových bytů. Sama radnice ale příliš neinvestovala do staveb bytů. Bála se růstu městského dluhu.⁹¹²

Je tedy možné říci, že vytvořením Velkého Olomouce skutečně došlo k získání české převahy v tradičně německém městě, což znamenalo vítězství pro představitele českého nacionalismu v Olomouci, a vedlo k podpoře česky mluvícího obyvatelstva a jeho zájmů v regionu, které byly do té doby značně opomíjeny. Správní komise na této skutečnosti sehrála klíčovou roli. Nejen že se podařilo vytvořit Velký Olomouc a získat převahu české majority do příštích voleb, ale současně se vše podařilo provést mírovou cestou bez zbytečných nepokojů či násilností. Ze spolků sehrála důležitou roli apolitická NJVM a její tajemník Adolf Kubis. Ten byl členem Správní komise města Olomouce a dohlížel na rozvoj školství a osvěty v regionu.

Výrazně se proměnila role německého obyvatelstva Olomouce. Z vládnoucí většiny

906Tamtéž, s. 198.

907SPÁČIL, V. – TICHÁK, M.: *V čele města*, s. 49.

908ZAMYKAL, L.: *Velký Olomouc*, s. 29.

909TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 147; BARTOŠ, J. a kol.: *Historický místopis*. Sv. 3, s. 30; BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci I*, s. 4.

910TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 143.

911Tamtéž, s. 143.

912TRAPL, M.: *Olomouc v letech 1918–1948*, s. 24.

se stala menšina. Na rozdíl od situace české menšiny z doby Rakouska-Uherska byla německá strana zastoupena spravedlivou jednu třetinu zástupců, což reflektovalo výsledky ze sčítání obyvatelstva a výsledky voleb. Zároveň zůstala německé menšině v držení většina majetku a továren, takže zůstali významní v ekonomické rovině.⁹¹³ Co se týče porovnání vytvoření Velkého Olomouce se slučováním obcí v Brně, Praze či Ostravě, je možné říct, že zde byl podobný průběh, důvody i důsledky.⁹¹⁴ Adolf Kubis na vytvoření Velkého Olomouce sehrál významnou roli. Díky jeho návrhům a aktivitě se podařilo projekt rychle zrealizovat. Svými články přispěl k popularizaci sloučení mezi veřejností.

4.2.2 Divadelní otázka v Olomouci

Snahy o vlastní divadlo v Olomouci čeští nacionalisté uskutečňovali již od konce 19. století poté, co bylo v roce 1884 zakázáno hrát v městském divadle v češtině. Jednota divadelních ochotníků besedních působící v českém Národním domě nemohla tuto ztrátu vykompenzovat. Proto bylo v roce 1907 vytvořeno Družstvo českého divadla v Olomouci, jehož cílem byla stavba stálého českého divadla.⁹¹⁵ V důsledku finančních potíží ale nakonec došlo pouze k úpravě pódia a zavedení elektroinstalace v Národním domě, což neznamenalo výrazné zlepšení situace. Městská správa nadále odmítala povolit trvalý provoz českého divadla.⁹¹⁶ Družstvo českého divadla se snažilo zachovat svou činnost, ale postupně přicházelo o členy. V roce 1913 se na valnou hromadu dostavili pouze čtyři členové a o rok později zcela zaniklo.⁹¹⁷

Po válce se situace razantně změnila. Družstvu českého divadla bylo v roce 1918 umožněna stavba nového českého divadla. Dne 13. listopadu 1918 se konala první valná hromada. Cílem spolku bylo stanovení: „...postavit reprezentativní budovu, která by byla důstojná nejen budoucího velkého českého Olomouce, nýbrž i vysoce vyspělého umění dramatického a hudebního.“⁹¹⁸ Do nově zvoleného výboru spolku byl zvolen i Adolf Kubis. Získal pozici jednatele.⁹¹⁹ Nové vedení se rozhodlo zajímat o pozemek u evangelického kostela v Olomouci. Současně vyhlásilo architektonickou soutěž na plány nového divadla.⁹²⁰ Vítězem se stal Pavel Janák se svým rondokubistickým návrhem.⁹²¹ Popularizaci uskupení měl zajistit spisek Adolfa Kubise: *Česká divadelní otázka v Olomouci*.⁹²² Autor zdůraznil

913BARTOŠ, J.: *Města*, s. 198.

914VRÁNA, Filip – SCHELLE, Karel: *Vznik Velkého Brna*. Ostrava 2011, s. 16.

915FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 62–63.

916ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 96.

917ZAMYKAL, L.: *Když jsme zakládali*, s. 11.

918Tamtéž, s. 14.

919Tamtéž, s. 14; KUBIS, A.: *Z dějin Družstva*, s. 21.

920ZAMYKAL, L.: *Když jsme zakládali*, s. 15.

921TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 152.

922KUBIS, Adolf: *Česká divadelní otázka v Olomouci*. Olomouc 1919.

potřebu stálé české divadelní scény v Olomouci. Aby podpořil své závěry, uveřejnil příspěvky několika dotázaných osobností z oblasti kultury. Konkrétně se jednalo o ředitele Národního divadla v Praze Gustava Schmoranze, předsedu Klubu přátel umění v Olomouci Edvarda Šrota a režiséra pěveckého spolku Žerotín Františka Mahena. Všichni dotázaní se vyjádřili kladně ke stavbě nového českého divadla.⁹²³

Samostatnou oblastí zájmu Adolfa Kubise ve správní komisi se tak stalo divadlo.⁹²⁴ Jako předseda Družstva českého divadla se snažil prosadit svůj projekt na založení nového samostatného českého divadla v Olomouci.⁹²⁵ Výraznou aktivitu zahájil na schůzích správní komise. Na druhé schůzi správní komise podal návrh na darování pozemku Družstvu českého divadla na stavbu vlastní divadelní budovy.⁹²⁶ Současně požadoval finanční podporu na samotnou stavbu budovy.⁹²⁷ Obou požadavků se mu podařilo dosáhnout. Radnice přislíbila finanční podporu a předání pozemku v případě realizace stavby.⁹²⁸ Proti těmto návrhům se stavěla německá menšina na radnici. Kritizovala neúměrně vysoké příspěvky na činnost českého divadla. Neúspěšně se odvolala k nadřazeným orgánům zemského výboru v Brně.⁹²⁹ Nakonec byla stavba nového divadla zrušena. Finanční prostředky nedostačovaly nárokům stavby. Současně eskalovala diskuze o zbytečnosti druhého divadla ve městě.

Poté co snahy o samostatné české divadlo selhaly inicioval Adolf Kubis převzetí existujícího německého divadla do české správy. Intenzivně se tak zapojil do vyjednávání o smlouvě k pronájmu prostor mezi městem a Družstvem českého divadla.⁹³⁰ Dne 1. září 1920 převzalo Družstvo českého divadla Německé olomoucké městske divadlo z rukou Deutscher Theaterverein. Tomu vypršela smlouva o výhradním pronájmu budovy divadla. Po celou dobu trvání této smlouvy německé divadlo odmítalo umožnit jakékoli české představení na půdě divadla. Proto musela být česká a hostující představení realizována v Národním domě až do roku 1920. O necelé dva měsíce po převzetí divadla bylo dne 22. října 1920 rozhodnuto o přejmenování na České divadlo v Olomouci.⁹³¹ Prvním ředitelem divadla byl jmenován Jaroslav Wilkonski. Tomu se nepodařilo dostat divadlo z ekonomických problémů, a proto raději Olomouc opustil.⁹³² Nahradil jej zkušený podnikatel Antonín Drašar (1921 až 1931). Jeho kroky vedly ke stabilizaci divadla a uklidnění situace. Za jeho éry divadlo prosperovalo a mohlo konkurovat divadlům z jiných měst. Po jeho odchodu správu divadla převzal

923 Tamtéž, s. 1–2.

924 KAREL, B.: *c. d.*, s. 59 an.

925 Tamtéž, s. 58.

926 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 14–15.

927 ZAMYKAL, L.: *Když jsme zakládali*, s. 16.

928 KUBIS, A.: *Z dějin Družstva*, s. 22.

929 ZAMYKAL, L.: *Když jsme zakládali*, s. 18.

930 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 279.

931 ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 97.

932 STÝSKAL, Jiří: *Stručný pohled do historie* (dále jen *Stručný pohled*). In: STEINMETZ, Karel a kol.: *Almanach – Moravské divadlo Olomouc 1920–2000*. Olomouc 2000, s. 18.

Stanislav Langer.⁹³³

Divadlo mělo svou operu, operetu, balet a činohru. První česká sezóna byla zahájena Smetanovou Libuší.⁹³⁴ Od roku 1920 došlo k řadě stavebních úprav. Byly odstraněny znaky německého divadla a přidány znaky české. Medailóny německých dramatiků byly nahrazeny bustami českých básníků a skladatelů Josefa Kajetána Tyla, Jaroslava Vrchlického, Bedřicha Smetany a Antonína Dvořáka.⁹³⁵ České divadlo v Olomouci provozovalo operu, operetu, činohru a balet. Dále se rozšířila činnost ochotnických divadel a narůstal jejich počet. Přibývaly zájmové, profesní, školské, vojenské a křesťansky orientované spolky provozující ochotnické divadlo.⁹³⁶

Německému divadlu byly nejprve vyhrazeny měsíce březen až červen. Zatímco české divadlo získalo měsíce září až únor.⁹³⁷ Česká strana netoužila po odvetě za předchozí příkoří. Na rozdíl od německých představitelů byla ochotna spolupracovat a divadlo sdílet. Brzy byl pronájem pozměněn na pouhé tři měsíce ročně pro vlastní německá vystoupení. To bylo finančně velmi náročné pro obě strany a proto bylo nakonec dohodnuto pořádání dvou až tří německých představení za týden. Problémem se stala nízká návštěvnost německých divadelních představení. Německé divadlo se dostalo do finančních problémů. Bylo nuceno spolupracovat s německým divadlem v Brně.⁹³⁸ Od roku 1922 tak samostatný profesionální německý divadelní soubor v Olomouci přestal existovat.⁹³⁹

Převzetí divadla do české správy a obnovení české divadelní kultury v Olomouci považoval Adolf Kubis jako zapálený nacionalista za velký úspěch. Chápal obnovení českých představení za spravedlivé. Nechoval zášť k německému divadlu a nesnažil se zabránit pronajímání divadla německému souboru. Ačkoli německé zastupitelstvo a vedení divadla před rokem 1918 česká představení zakázovala a nepovolovala. Naopak tuto dualitu divadla podporoval. České i německé divadlo v Olomouci obohatilo kulturu města v éře první republiky.

4.2.3 Školství a osvěta

Změny související se vznikem Československa se dotkly i školského systému. Ten navázal na systém z doby rakouské monarchie. V pozměněné podobě přetrvala legislativa školského zákona z roku 1869. V čele stálo ministerstvo školství a národní osvěty. Obecní

933 Tamtéž, s. 18.

934 TRAPL, Miloš: *Divadelní kultura a kina*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 175.

935 KOŽUŠNÍK, V.: *c. d.*, s. 32 an.

936 ŠTEFANIDES, Jiří: *Kalendárium dějin divadla v Olomouci (od roku 1749)* (dále jen *Kalendárium*). Praha 2008, s. 90.

937 ZAMYKAL, L.: *Když jsme zakládali*, s. 20.

938 ŠTEFANIDES, J.: *Kalendárium*, s. 89.

939 STÝSKAL, J.: *Stručný pohled*, s. 17.

a měšťanské (občanské) školy spravovaly do roku 1920 školní rady, působící zvláště pro českou a německou národnost. V jejich čele v Olomouci stál nejprve vládní komisař Richard Fischer a následně starosta města. Po jejich zrušení vznikly dva městské školní výbory. Dále vznikly dva výbory českých pokračovacích škol a jeden německý, kuratorium rodinné a živnostenské školy a společné kuratorium české a německé obchodní akademie. Mimo státní školy existovaly i školy zemské, městské, spolkové a církevní. Novinkou bylo omezení vlivu církve na školství a zlepšení postavení učitelek. Ty od teď mohli ve výuce pokračovat i po uzavření sňatu. Velký význam měl pro Olomouc a severní Moravu menšinový zákon o zřizování státních menšinových škol z 3. dubna 1919 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích. Na základě tohoto zákona mohlo dojít ke stavbě mnoha českých škol v oblastech s převahou německého obyvatelstva, kde se nacházely pouze německy vyučující školy postavené za rakouské monarchie.⁹⁴⁰ Zákon se stal předmětem ostré kritiky německých zástupců a zdrojem nacionálních střetů.

Správní komise se rozhodla vyřešit útlak českých škol v Olomouci. Řada českých škol byla přestěhována do větších a reprezentativnějších prostor a převzata pod městskou správu a financování. Často na úkor škol německých. Došlo k reorganizaci a rozšíření českých mateřských, obecných, měšťanských, odborných i středních škol. V roce 1920 převzalo město správu a financování čtyř českých mateřských škol. Do konce 30. let se počet zvýšil až na 30. Z deseti německých školek byly dvě zrušeny a zbyly čtyři soukromé a čtyři městské.⁹⁴¹ Německé školství bylo omezováno a řada tradičních škol rušena nebo změněna na školy české.⁹⁴² Své činy ospravedlňovala správní komise výsledky sčítání obyvatelstva, kde se potvrdila česká většina v Olomouci. S novým školním rokem se ukázaly i výsledky jejich práce. Počet nových českých školáků byl výrazně větší než těch německých.⁹⁴³

Výraznou změnou bylo, že většinu nákladů na fungování škol všech typů převzaly správní orgány.⁹⁴⁴ Obranné spolky jako Národní jednota a Matice školská už nemusely financovat fungování těchto škol a mohly se zaměřit na jiné problémy. Velkým problémem se staly české školy v obcích s německou většinou, převážně v pohraničí, kde místní zastupitelstva složená převážně z německých obyvatel stále odmítaly jejich existenci a financování.

Vytvořením Velkého Olomouce se zvýšil počet českých i německých škol o školy v předměstských obcích. V obcích s českou většinou existovaly obecné školy vyučující v českém jazyce. Jednalo se o obce Hodolany, Řepčín, Hejčín, Černovír, Bělidla,

940TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 167; Týž: *Národní otázka*, s. 186.

941TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 118.

942TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 95.

943Tamtéž, s. 95.

944Tamtéž, s. 94.

Chválkovice, Holice, Droždín, Topolany a Svatý Kopeček. V převážně německých obcích existovaly pouze německy vyučující školy. Patří zde hlavně obec Nová Ulice, Slavonín, Nedvězí, Nemilany, Nový Svět, Neředín, Pavlovičky a Povel.⁹⁴⁵ V německých obcích Nová Ulice, Pavlovičky a Nové Sady vznikly na počátku 20. století pomocí aktivity NJVM a Matice školské i české obecné školy. Nejdříve se jednalo o školy soukromé. Ty fungovaly jenom díky financování NJVM a Matice školské. Brzy ale přešly pod obecní správu.⁹⁴⁶

Situace českého školství v Olomouci se po roce 1918 výrazně zlepšila. K jedné české obecné škole rozdělené na chlapeckou a dívčí přibyla druhá v prostorách bývalého Elisabethinu, přejmenovaném na Komenium. Zde byla zřízena i česká Pomocná škola.⁹⁴⁷ Soukromá obecná škola byla otevřena v klášteře voršilek v Kateřinské ulici. Další české obecné školy se nacházely na území připojených obcí Bělidla, Černovír, Hejčín, Hodolany (dvě školy), Chválkovice, Nové Sady, Pavlovičky, Řepčín. V roce 1919 byla založena další škola na Novém Světě a o rok později byla postátněna. V Řepčíně a na Nové Ulici se nacházely dvě soukromé české školy, k nimž se v roce 1923 připojila další na Nových Sadech. Německé školy byly značně omezovány. Na jedné straně to byl důsledek snížení počtu německého obyvatelstva Olomouce, ale současně se jednalo i o odvetu za minulá příkoří. Příkladem byla obecná škola v převážně německém předměstí Neředín, kde byl vyučovací jazyk změněn na češtinu. Zachováno zůstalo celkem 10 německých obecných škol. Dále existovaly ještě německé smíšené obecné školy na Nové Ulici a dvě na Nových Sadech a dvě soukromé dívčí obecné školy na Novém Světě a v klášteře voršilek.⁹⁴⁸

Správní komise pod vedením Richarda Fischera prosadila 2. prosince 1918 založení české chlapecké měšťanské školy, první svého druhu v Olomouci. Dále převzala pod správu soukromou dívčí školu v Pöttingeu. V připojených obcích byla česká chlapecká měšťanská škola pouze v Hodolanech. Od roku 1919 k ní přibyla i dívčí varianta. Následovalo založení dalších měšťanských škol v Pavlovičkách a v Řepčíně. Soukromá dívčí měšťanská škola se nacházela v klášteře voršilek. Do konce 30. let se počet vyšplhal až na 30 českých měšťanských škol. Od roku 1920 se změnil jejich název na školy občanské. Počet německých měšťanských škol byl zredukován na čtyři, z nichž jedna byla soukromá.⁹⁴⁹

Rozkvétalo i živnostenské pokračovací školství. Po převratu bylo převzato pod městskou správu všech šest českých a tři německé pokračovací školy. Jednotlivé obory byly rozděleny po celém městě a staly se samostatné. Jejich počet rostl s postupující specializací oborů. Německé školy se sdružovaly při německé obchodní akademii a průmyslové škole.

945TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 42.

946Tamtéž, s. 45.

947TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 118.

948TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 167.

949Tamtéž, s. 167.

Svůj význam si uchovalo dívčí odborné školství v Ústavu hraběte Pöttinga. V roce 1919 byla založena česká obchodní akademie.⁹⁵⁰ Od roku 1924 fungovala v nové budově. Financována byla městem a Obchodní a živnostenskou komorou. Při škole byla zřízena kupecká pokračovací škola, od roku 1934 pozměněná na odbornou školu pokračovací pro živnosti obchodní. Hospodářská škola na Klášterním Hradisku byla od roku 1922 zemskou vyšší hospodářskou školou. Vznikla při ní hospodyňská škola a od roku 1927 zahradnická škola. Škola pořádala i řadu kurzů pro veřejnost.⁹⁵¹

Německé učitelské ústavy byly postupně rušeny. Německý státní učitelský ústav byl jako poslední z nich zrušen v roce 1924 kvůli úbytku studentů. Postupně je nahradili nově založené české školy. Roku 1919 byl zřízen český městský koedukovaný učitelský ústav, postátněný v roce 1928. Stejněho zaměření byli dva ženské řeholní učitelské ústavy a soukromá škola při řádu dominikánek v Řepčíně. Obdobný existoval i při řádu voršilek, ale záhy po roce 1918 zanikl.⁹⁵²

Střední školství přešlo nezměněno do nového státu v roce 1918, kde dostalo možnost se dále rozvíjet. Rychle se rozvinulo hlavně dívčí školství, dosud značně opomíjené. Česká státní reálka se teprve v roce 1921 mohla přestěhovat do vyhovujících prostor. Škola kromě samotné výuky také organizovala kurzy pro učitele měšťanských škol. Slovanské gymnázium bylo v roce 1919 přejmenováno na Československé státní reálné gymnázium. Byla rozšířena výuka takzvaných předmětů, ale zůstala zachována výuka tradičních humanitních a klasických předmětů. Mezi profesory působili význační odborníci a národní osvětoví pracovníci.⁹⁵³ Počet žáků se výrazně zvýšil ze 300 v roce 1918 na 700 v roce 1938. Obě zmíněné školy navštěvovali nadaní žáci tvořící pozdější inteligenci města a regionu. V roce 1919 k nim přibýlo Dívčí reformní reálné gymnázium. To bylo v roce 1921 postátněno. Německé školství bylo zastoupeno Německým státním gymnáziem a Německou státní reálkou. V polovině 20. let došlo v důsledku snížení počtu žáků ke sloučení obou škol. Pro německé dívky fungovalo Německé soukromé dívčí lyceum.⁹⁵⁴ Vysoké školství představovala samostatná bohoslovecká fakulta, od roku 1919 zvaná Cyrilometodějská fakulta. Celkový stav školství v Olomouci byl na vysoké úrovni. Město bylo centrem pro celý region střední a severní Moravy. Nedostatkem bylo, že se městským představitelům přes zjevnou snahu nepodařilo získat žádnou vysokou školu ani univerzitu. Ty byly otevřeny v Brně, což znamenalo pro Olomouc další ztrátu významu.⁹⁵⁵

950FISCHER, R.: *České školství. II. díl*, s. 108.

951TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 168.

952Tamtéž, s. 168.

953Tamtéž, s. 168.

954Tamtéž, s. 169.

955Tamtéž, s. 169; TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 59.

Největší část práce Adolfa Kubise ve správní komisi tvořila právě problematika školství. Předkládal návrhy na zřízení nových škol a rušení těch nepotřebných, navrhoval kandidáty na pozici ředitelů škol a obhajoval udělení stipendia nadaným studentům.⁹⁵⁶ Cílem správní komise bylo zrovnoprávnit postavení českých dětí v Olomouci s těmi německými. Zakládaly se české školy a existující byly přeneseny do lepších prostor, často po zrušených německých školách.⁹⁵⁷ Neopomenul ani Národní jednotu a její snahy v regionu, kvůli čemuž podal návrh na zvýšení platu učitelů a poskytnutí bytový příspěvek.⁹⁵⁸ V lednu 1919 znovu požadoval Adolf Kubis platové zrovnoprávnění učitelů a státních úředníků. Návrh byl správní komisí přijat, ale nebyly uskutečněny žádné kroky k jeho realizaci.⁹⁵⁹ Sám před několika lety zastával post učitele a proto chápal jejich špatnou situaci a ohodnocení.⁹⁶⁰ Zvláště v národnostně silně smíšených oblastech, kde učitelům hrozilo nebezpečí úrazu.

Navrhl změnu klasického gymnázia v Olomouci na reálné.⁹⁶¹ Důvodem byla změna vyučovaných předmětů na modernější více odpovídající požadavkům studentů. Hlavně se jednalo o předměty technické. To mělo usnadnit studentům šanci dostat se na univerzitu. Byl také členem komise pro ochranu městských památek a inventurní komise.⁹⁶² V rámci první zmíněné požadoval zakoupení českých uměleckých děl pro obrazárnu radnicí města.⁹⁶³ Dále navrhoval zasazení pamětní lípy na Masarykově (dnes Horním) náměstí, jako odkaz pro budoucí generace.

Intenzivně se Adolf Kubis zabýval problematikou knihoven v Olomouci. Proto předložil návrh na zřízení městské čítárny a knihovny v Olomouci.⁹⁶⁴ Ten byl následně poměrně rychle zrealizován.⁹⁶⁵ Bylo rozhodnuto, že Adolf Kubis bude pověřen jednáním s různými spolky o darování jejich knih jedné centrální knihovně. Adolf Kubis se tak podílel na založení městské knihovny v Olomouci.⁹⁶⁶ Ta vznikla předáním fondů Husovy knihovny Národní jednoty do rukou města.⁹⁶⁷ Nový název knihovny zněl Husova knihovna Národní jednoty – veřejná knihovna hlavního města Olomouce. Ředitelem se stal dlouholetý dobrovolný asistent v knihovně a profesor obchodní akademie v Prostějově Antonín Šprinc.⁹⁶⁸ Ten na založení knihovny pracoval společně s Adolfem Kubisem a byl tak odměněn za svoje

956 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 272.

957 TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 26.

958 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 15.

959 Tamtéž, s. 89.

960 KAREL, B.: *c. d.*, s. 59 an.

961 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 220.

962 Tamtéž, s. 115.

963 Tamtéž, s. 127.

964 Tamtéž, s. 115.

965 KAREL, B.: *c. d.*, s. 59 an.

966 SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39.

967 NEŠPOR, Václav: *Pro českost Olomouce*. Olomouc 1935, s. 10.

968 SMEJKAL, Bohuslav: *Sto let české veřejné knihovny v Olomouci (1889–1989) (dále jen Sto let)*. Olomouc 1989, s. 10.

snažení.

Adolf Kubis podal i návrh zaměřený na zachování univerzitní knihovny v Olomouci.⁹⁶⁹ Ta byla pro něj velice důležitá, kvůli množství českých a do češtiny přeložených knih, které obsahovala, ať už se jednalo o beletrii či odbornou literaturu.⁹⁷⁰ Zapadala tak do systému knihoven, podporujících český živel v regionu. V případě, že by byla tato knihovna zrušena, došlo by ke zhoršení přístupu obyvatel k literatuře, čemuž se snažil jako zastávce lidu za každou cenu zabránit.

Společně s dr. Rozsypalem navrhoval nové pojmenování ulic a náměstí v Olomouci.⁹⁷¹ Podařilo se tak odstranit řadu názvů německých upomínajících na zaniklou monarchii. Nové názvy oslavovaly významné činy, osoby a data z českých dějin.⁹⁷² Celkem bylo přejmenováno 46 ulic a náměstí.⁹⁷³ Nové názvy byly ovlivněny silným českým nacionalismem Adolfa Kubise a ostatních členů správní komise.

4.2.4 Ukončení činnosti

Poslední zasedání správní komise se uskutečnilo 14. července 1919.⁹⁷⁴ Hned dalšího dne se uskutečnily obecní volby. Přestože se správní komisi v čele s Richardem Fischerem podařilo vytvořit Velký Olomouc a získat tak pro Olomouc rozhodující českou většinu k vytvoření zastupitelstva, nebyl za to ve volbách do městských a obecních zastupitelstev adekvátně oceněn. První všeobecné, rovné a přímé volby z roku 1919 totiž vyhrála sociální demokracie v čele s Karlem Marešem, se ziskem 27,7 procent hlasů a 17 mandátů.⁹⁷⁵ Karel Mareš předtím působil ve Správní komisi města Olomouce jako zástupce vládního komisaře Richarda Fischera.⁹⁷⁶

Na této skutečnosti sehrála roli silná dělnická vrstva, zformovaná v důsledku industrializace regionu a vysoké zaměstnanosti v průmyslu téměř na úrovni Moravského průměru.⁹⁷⁷ I v Olomouci se projeví levicové nálady ve společnosti, stejně jako v celé republice.⁹⁷⁸ Podle Jiřího Malíře byl neúspěch národních demokratů ve volbách způsobený i jejich neschopností reagovat na nové politické problémy po vzniku Československa.⁹⁷⁹

969 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 24.

970 KAREL, B.: *c. d.*, s. 59 an.

971 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 70.

972 KAREL, B.: *c. d.*, s. 59 an.

973 TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 26.

974 *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc 1918–1921, s. 312.

975 TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 145.

976 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 31, č. pom. 935, inv. č. 335. *Jmenování zástupce vládního komisaře města Olomouce. Přípis místodržitelství z 22. května 1919 o jmenování dr. Karla Mareše zástupcem vládního komisaře.*

977 BIEBERLE, J. – TRAPL, M.: *Politické strany*, s. 6.

978 TRAPL, M.: *Transformace*, s. 10.

979 MALÍŘ, J.: *Olomouc jako středisko*, s. 40.

Tuto skutečnost nedokázal změnit ani Richard Fischer svou charismatickou osobností a zásluhami. Vznik Československa naplnil požadavky národních demokratů a voliči se více zaměřili na řešení problémů každodenního života a práce.

Volební účast byla přes 90 procent oprávněných voličů.⁹⁸⁰ Na druhém místě skončila německá sociální demokracie se 17,5 procenty hlasů a 10 mandátů.⁹⁸¹ Aktivistický přístup a ochota ke spolupráci s českými stranami se setkal s úspěchem i u voličů. Československá národní demokracie v čele s Richardem Fischerem skončila ve volbách v Olomouci až na třetím místě s 16,1 procenty hlasů a 10 mandátů.⁹⁸² To znamenalo pouze účast koalice.⁹⁸³ Porážka výrazně ovlivnila Adolfa Kubise, který byl také členem této strany. Po oznámení výsledků voleb a zjištění svého neúspěchu se vzdal mandátu a z politiky odešel.⁹⁸⁴

Nově zvolená radnice se musela vypořádat s řadou problémů souvisejících s důsledky první světové války. Stále trval nedostatek jídla a základních potravin. Velkým problémem byla bytová krize. Množství osob nemělo kde bydlet a výstavba nových ubytovacích kapacit vázla. Poničené hospodářství a válečné dluhy brzdily investice městského zastupitelstva.⁹⁸⁵ Nově zvolené vedení města muselo začít všechny vážné problémy řešit.

4.3 Zastupitelstvo města Olomouce

Adolf Kubis se po svém neúspěchu v prvních poválečných volbách politice dlouho aktivně nevěnoval.⁹⁸⁶ Ke změně došlo ve druhé polovině 20. let, kdy se stal členem městského obecního zastupitelstva Olomouce. Tuto pozici zastával v letech 1928 až 1932.⁹⁸⁷ Tohoto úspěchu se mu podařilo dosáhnout ve volbách do městského zastupitelstva 4. prosince 1927, ve kterých kandidoval za Národní stranu práce. Ta získala pouze dva mandáty a připojila se k socialistickému (levicovému) bloku na radnici, který byl po celou dobu funkčního období v opozici.⁹⁸⁸

Ve volbách v Olomouci zvítězily sdružené občanské strany se ziskem 22 mandátů. Z tohoto počtu získala nejvíce československá strana lidová (14,2 procent hlasů a 9 mandátů) a dále národní demokraté se 6 mandáty a živnostensko-obchodnická strana se čtyřmi mandáty.⁹⁸⁹ Nejsilnější českou stranou byla sociální demokracie s 20,3 procenty hlasů a 12 mandáty. Ta vytvořila blok nazvaný Sdružené strany socialistické s národními socialisty

980TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 27.

981TRAPL, M.: *Transformace*, s. 10.

982Za Československou sociální demokracií (27,7 procent) a Německou sociální demokracií (17,5 procent).

983BIEBERLE, J.: *K politickému vývoji*, s. 11.

984TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 145.

985TICHÁK, M.: *Vzpomínky*, s. 29.

986TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 145.

987NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60; SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39.

988NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60.

989Po jednom mandátu ještě agrárníci, strana majitelů domů a Stříbrného slovanští socialisté.

se ziskem tří mandátů a národní stranou práce se dvěma mandáty. Součástí této koalice byl i Adolf Kubis. Celkem koalice získala pouhých 17 mandátů, což nestačilo na ovládnutí radnice a znamenalo postavení v opozici. Nejvíce hlasů 20,9 procent a 13 mandátů získalo Německé volební společenství. To bylo tvořeno šesti německými stranami.⁹⁹⁰ Po třech mandátech získali i komunisté a němečtí sociální demokraté a dva mandáty získaly židovské strany.⁹⁹¹ Německé zisky byly zvýšeny v důsledku neúčasti vojáků, policistů a četníků ve volbách. Ti byli totiž převážně české národnosti a mohli navýšit zisky českých stran. Příslušníci bezpečnostních sborů a vojáci byli volebního práva zbaveni zákonem ze dne 8. dubna 1927. Starostou města zůstal i po těchto volbách národní demokrat Richard Fischer.

Nacionálně orientovaný Adolf Kubis požadoval vytvoření koalice všech českých stran v Olomouci. Svými názory přispíval k nárůstu sporů mezi německými a českými politiky v Olomouci. Vytvoření české koalice se mu ale nepodařilo dosáhnout.⁹⁹² Ideologické spory mezi stranami byly pro politiky důležitější než národnostní problematika. Ve 20. letech proto došlo díky pozitivní hospodářské situaci k omezení nacionálních sporů a obě národnosti byly připraveny začít spolupracovat. Vše bylo přerušeno hospodářskou krizí na začátku 30. let 20. století.⁹⁹³ Ta působila jako roznětka pro další vlnu národnostních sporů.

Oficiální činnost nového zastupitelstva začala 7. února 1928 a byla ukončena v červnu 1932. Adolf Kubis byl na základě svých předchozích zkušeností zvolen do druhého odboru. Měl na starost problematiku kultury a školství.⁹⁹⁴ Jeho zaměření bylo předurčeno působením ve stejné oblasti ve správní komisi a zároveň jeho činností v Národní jednotě, která se zaměřovala hlavně na kulturní a školskou problematiku, zvláště zakládání nových škol a knihoven. Další oblastí jeho zájmu bylo divadlo, ke kterému měl vždy velmi blízko, zvláště v důsledku svého působení v Jednotě divadelních ochotníků besedních. Právě na tyto tři oblasti se Adolf Kubis následně zaměřil, a přestože by v opozici měl se svými návrhy úspěch. V následujících odstavcích rozeberu právě tyto vymezené oblasti zájmu. Nejprve se zaměřím na problematiku školství. Adolf Kubis se stal tvrdým zastáncem separace obou národností v regionu v oblasti vzdělávání. Dle slov Václava Nešpora: „bděl nad tím, aby do českých škol přijímáni byli žáci čeští a do německých pouze němečtí...“⁹⁹⁵ Toto přísné rozdělení bylo dáno snahou o odstranění konfliktů mezi žáky a učiteli, přesto právě toto rozhodnutí mohlo vést a vedlo k vytvoření bariéry mezi těmito skupinami.

Adolf Kubis se zasloužil o vybudování a rozšíření sítě českých škol v regionu. Zřídil

990DNP, DNSAP, DCV, DGP, BdL a německá strana svobodomyšlná.

991TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 151–152.

992NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60.

993TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 121;

BIEBERLE, J.: *Olomoučtí Němci 1*, s. 6.

994NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60.

995Tamtéž, s. 60.

českou smíšenou školu v Černovíře, nechal postavit novou budovu pro školu v Neředíně a v Pavlovičkách. Dále zřídil jesle a samostatnou místní školskou radu na Novém Světě.⁹⁹⁶ Tím ulehčil Národní jednotě, která dosud financovala menšinovou školu v Holici, která nahrazovala chybějící školu v Novém Světě. Postaral se o reorganizaci školních obvodů a přemístění obecných a měšťanských škol na výhodnější a lépe dostupné pozice.⁹⁹⁷ Současně proslovil množství referátů vysvětlujících a popularizujících své politické kroky v dané oblasti a objasňujících obsazení jednotlivých učitelských pozic.⁹⁹⁸ Vzhledem k jeho vytříbenému rétorickému projevu a vážnosti, které již v této době pobíral, vždy dokázal obhájit své záměry a činy. V průběhu jeho volebního období vzrostl počet českých dětí a snížil se počet žáků německých.⁹⁹⁹ Tento přirozený úbytek německých dětí považoval za své osobní vítězství, ačkoli na této skutečnosti sehrál jen velice malou roli.

Jako jeden z hlavních bojovníků za českost Olomouce byl zvolen do komise pro pojmenování ulic. Zvláště se zaměřil na prosazení jednotného pravopisu pouličních tabulek, správné skloňování a odstranění pravopisných chyb z jednotlivých názvů ulic a městských částí.¹⁰⁰⁰ To byl do té doby velký problém, neboť převládala nejednotnost a chyběl jasně vymezený pravopisný řád. Vše bylo způsobeno nespolupracujícími městskými úředníky s nedostatečným vzděláním a tradičními formami výslovnosti a nářečím. Kubisovi se postupně podařilo vytvořit unifikovaný model výslovnosti a pravopisu. Ten byl následně dodržován všemi zapojenými úředníky.

Druhou oblastí Kubisova politického zájmu bylo české divadlo. To se pokoušel všemožně podporovat a to i na úkor tradičního německého divadla v Olomouci. Družstvo českého divadla mělo v jeho osobě významného spojence, který prosazoval jejich zájmy. Požadoval větší finanční podporu pro divadlo ze strany města. Po divadlu na oplátku chtěl snížení vstupného a jeho zlidovění.¹⁰⁰¹ Zde se projevilo i Kubisovo sociální cítění, neboť chtěl divadlo zpřístupnit i těm nejchudším vrstvám a to nejen po finanční stránce, ale také po stránce obsahové. To se projevilo, když vyzýval ke zlidovění programu a zařazení většího množství folklórních her. U příležitosti oslav 80. narozenin prezidenta Masaryka navrhl Kubis, aby byla divadelní představení pro nejchudší vrstvy realizována zcela bezplatně.¹⁰⁰² Zde se ale nesetkal s pochopením většiny svých spolupracovníků. V průběhu svého působení na radnici Adolf Kubis prosadil finanční pomoc města Družstvu českého divadla

996FISCHER, Richard: *Na olomoucké radnici 1928–1932*. Olomouc 1932, s. 10; NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60.

997NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60.

998Tamtéž, s. 60.

999FISCHER, Richard: *Na olomoucké radnici 1928–1932*. Olomouc 1932, s. 11.

1000NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 60–61.

1001NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 61.

1002Tamtéž, s. 62.

při rekonstrukci divadla a stavby skladiště pro dekorace. Kdyby město divadlu nepomohlo se splacením úvěru, hrozilo uzavření divadla.¹⁰⁰³ Důsledkem této přímé pomoci bylo snížení subvencí udílených divadlu každoročně z rozpočtu města. Snížen se Adolf Kubis snažil neúspěšně zabránit. Poskytovaná částka 600 000 korun byla snížena na pouhých 550 000 korun ročně.¹⁰⁰⁴ Příchodem hospodářské krize se situace divadla výrazně zhoršila. Divadelní sbor byl nucen pořádat více výjezdních představení. Kromě měst v okolí začalo divadlo působit i v Jihlavě, Znojmě a Českých Budějovicích.¹⁰⁰⁵ Díky těmto krokům se podařilo udržet divadelní sbor pohromadě.

Třetím samostatným celkem jeho politické činnosti byla problematika knihoven v Olomouci. V této oblasti měl pod kontrolou knihovnické rady, do kterých mohl navrhopat nové členy. Kontroloval data o činnosti jednotlivých knihoven a jejich rozpočty. Usiloval o reorganizaci knihoven v Olomouci, hlavně na jednotlivých předměstích a jejich slučování. Adolf Kubis byl autorem memoranda vládě o nedostatečné dotaci pro Studijní knihovny.¹⁰⁰⁶ Roku 1928 podal v zastupitelstvu města návrh na doplnění Husovy veřejné knihovny města Olomouce na 20 000 svazků za celkovou sumu 45 000 Kč.¹⁰⁰⁷ Tento krok byl zcela ve shodě s jeho úkoly v NJVM, kde usiloval o stejný cíl. Jako člen městského zastupitelstva měl větší šanci své ideje naplnit. Z uvedených informací vyplývá, že věnoval zvýšenou pozornost českým knihovnám, zatímco ty německé zůstávaly výrazně strannou. Ale i o této problematice se za svého působení v zastupitelstvu zajímal. Zúčastnil se jednání o sloučení knihoven německých spolků s německou veřejnou knihovnou.¹⁰⁰⁸ Problematika německých knihoven ale zůstávala hlavně v rukou německých zastupitelů města a největších spolků.

Kromě těchto tří vymezených oblastí měl Adolf Kubis na starost i další prvky kultury Olomouce. V těch ale nedokázal naplno prosadit své záměry. Jedním takovým příkladem byla jeho marná snaha za vytvoření Osvětového domu v Olomouci.¹⁰⁰⁹ Tento plán se mu za celou jeho politickou kariéru nepodařilo zrealizovat. Stejně tak se nepodařilo vytvořit samostatnou českou muzejní budovu a galerii, přestože se o to Adolf Kubis usilovně pokoušel. Ve své snaze se opíral o podporu řady českých spolků, jako byli Klub přátel umění, Vlastenecký spolek musejní a Kuratorium odkazu Dra Julia Ambrose.¹⁰¹⁰ Důvodem neúspěchu byla nevole radnice tento projekt finančně zajistit, ale i neochota občanů postavit se za tento návrh a pomoci s jeho realizací.

1003FISCHER, Richard: *Na olomoucké radnici 1928–1932*. Olomouc 1932, s. 17.

1004Tamtéž, s. 18.

1005Tamtéž, s. 18.

1006NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 61.

1007Tamtéž, s. 61.

1008Tamtéž, s. 61.

1009Tamtéž, s. 61.

1010Tamtéž, s. 61.

Dále měl na starosti také estetickou úpravu Olomouce. Zde se zasadil o úpravu a udržování městských parků, chodníků, ochranu starých stromů a chráněných rostlin. Bojoval proti přehnaným reklamním poutačům, které kazily přirozenou krásu města.¹⁰¹¹ Zapojil se i do zřizování pomníků významných osobností z české historie. Zde je možné jmenovat pomník Josefa Dobrovského v Klášterním Hradisku. Podporoval vydávání publikací o historii města. Sám byl členem redakční rady díla *Deset let práce na olomoucké radnici 1918–1928*.¹⁰¹² Ta byla vydána u příležitosti 10. výročí Československé republiky. Publikace popularizovala město Olomouc ve všech směrech. Obsahovala příspěvky o městském školství, kultuře, průmyslu, památkách, správě a historii. Účelem bylo ukázat, jakého rozvoje se podařilo vládnoucí garnituře dosáhnout a nastínit budoucnost dalšího vývoje.

Adolf Kubis měl na starosti také rozdělení financí mezi olomoucké spolky.¹⁰¹³ Zde se naplno projevil jeho nacionalismus, když protěžoval české spolky proti těm německým. Toto rozdělení obhajoval větší masovostí českých, oproti německým elitním spolkům. Tato informace byla ale zcela lživá. Mnoho německých spolků mělo masovou členskou základnu. Hájil se také předválečným financováním spolků, kdy radnice města v čele se starostou Karlem Brandhubrem jasně upřednostňovala ty německé. České spolky tehdy přežívali pouze díky darům jednotlivých členů a přímé státní pomoci. Po válce se situace pozvolna proměňovala až došla do opačného extrému. K čemuž přispěl právě Adolf Kubis jako hlasitý zastánce této politiky.

Jeho práce a úsilí přineslo po čase své výsledky, hlavně ve spojení s dalšími stejně smýšlejícími osobnostmi regionu. Hlavně ve formě zlepšení postavení a životních podmínek českého obyvatelstva. Přítel Adolfa Kubise Hynek Smékal sepsal výčet jeho skutků: „Lepší bydlení, větší krajíce chleba a tišení duševního hladu pro řady těch, kteří strádali, lány zachráněné české půdy, nakrmené a oblečené děti chudiny v pohraničí, svépomocně vybudované české školy hraničářské na obrubě Jeseníků, síť vzorných knihoven, kádr mladých spolupracovníků, jejichž nadšení dovedl zažehnouti pro služby lidu svému.“¹⁰¹⁴ Přesto, že byl Adolf Kubis svými přáteli vyzdvihován, nepodařilo se mu v politice déle udržet. V následujících volbách se již do městského zastupitelstva nevrátil a tím skončila jeho politická kariéra natrvalo.

1011 Tamtéž, s. 62.

1012 DRLÍK, J. – FISCHER, R. – KUBIS, A. – NEŠPOR, V. – RIGEL, A. – VLČEK, A. – VOJNAR, E.: *Deset let práce*.

1013 NEŠPOR, V.: *Kubisova práce*, s. 62.

1014 SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39–40.

5 Národní jednoty pro východní Moravu

5.1 Vznik organizace

NJVM byla vytvořena 28. června 1885.¹⁰¹⁵ Jednalo se o český národní obranný spolek, jehož hlavním účelem byla ochrana české menšiny v oblastech s převahou německého obyvatelstva. Jejím sídlem se stala Olomouc, která sama patřila mezi takovéto oblasti. Působnost spolku se týkala celé severní a východní Moravy. Stala se třetí národní jednotou na území Českých zemí (o rok dříve byla založena Národní jednoty pošumavská a Národní jednoty severočeská) a první národní jednotou na Moravě (o rok později vznikla ještě Národní jednoty pro jihozápadní Moravu se sídlem v Brně).¹⁰¹⁶ Podstatou spolku byla spolupráce českých nacionalistů rozličné politické orientace, spojených proti společnému nepříteli v podobě utlačující německé většiny. Účelem bylo probouzet, mobilizovat, vzdělávat a bránit příslušníky české menšiny.¹⁰¹⁷

Ačkoliv se NJVM definovala jako obranný spolek, ve skutečnosti nejen bránila zájmy postižených českých menšin, ale často přecházela do ofenzivy. Podobné organizace vznikaly ve druhé polovině 19. století samostatně u každého etnika na území českých zemí.¹⁰¹⁸ NJVM se tak připojila k řadě českých národně obranných spolků vznikajících v Rakousku-Uhersku od 70. let 19. století. Nejdůležitější hodnotou pro tyto spolky byl národ a národnost viditelná skrze používaný jazyk.¹⁰¹⁹ Tyto organizace často slučovaly nacionalisticky smýšlející jedince napříč politickým spektrem. Většina členů se rekrutovala z pravicových nacionalistických středostavovských stran, přestože spolek oficiálně vystupoval jako nepolitický.¹⁰²⁰

V čele těchto spolků stála Ústřední matice školská založená v roce 1880 jako reakce na vznik Deutscher Schulverein (Německého školského spolku). Od roku 1900 vedoucí funkci mezi českými obrannými spolky převzala Národní rada česká, později československá.¹⁰²¹ Činnost českých obranných spolků koordinoval také Svaz Národních jednot a matic se sídlem v Praze. Ten vznikl až v roce 1922 jako zaštiťující organizace pro činnost národních spolků.¹⁰²²

Hlavní německý spolek Deutscher Schulverein vznikl v roce 1880, půl roku před

1015Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednoty pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, karton 1, bez inv. č.; SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201.

1016FISCHER, R.: *Padesát let. Díl I.*, s. 17.

1017NEŠPOR, V.: *Nástin dějin*, s. 4.

1018SPURNÝ, Matěj: *V zájmu národa a jeho dětí. Z bojů o české menšinové školství mezi dvěma světovými válkami* (dále jen *V zájmu národa*). Časopis národního muzea, 173, díl 3–4, 2004, s. 192.

1019RÁDL, E.: *c. d.*, s. 186 an.

1020SPURNÝ, M.: *V zájmu národa*, s. 196.

1021KNÁPKOVÁ, Petra: *České versus německé ochranné spolky*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica Moravica 1–2004, s. 300.

1022BARTOŠ, J. a kol.: *Historický místopis*. Sv. 1, s. 261.

Ústřední maticí školskou.¹⁰²³ Kromě něj hrál významnou roli i Bund der Deutschen (Spolek Němců).¹⁰²⁴ Ten byl rozdělen do několika menších spolků působících v konkrétních oblastech. Na severní a východní Moravě to byl Bund der Deutschen Nordmähren (Spolek Němců pro severní Moravu). Náplň činnosti tohoto spolku byla obdobná NJVM. Německé organizace se vyznačovaly větší radikálností a vyhroceným nacionalismem. Ostře se vymezovaly vůči zástupcům jiných etnik a vyzdvihovali svou nadřazenost nad jinými. Po vzniku Československa se na území republiky k ochraně německých obyvatel vytvořil Německý kulturní svaz (Deutscher Kulturverband).¹⁰²⁵ Ten nahradil Deutscher Schulverein, který následně působil pouze na území Rakouska. Rivalita mezi českými a německými spolky byla základním prvkem jejich existence na území Čech a Moravy.

České spolky se chápaly jako obranné instituce proti rostoucí germanizaci. Mezi prostředky národních spolků patřilo: zakládání škol, provádění pozemkové reformy ve prospěch obyvatel české národnosti, nátlak na úpravu národnostního klíče v továrnách, agitací za českou národnost při sčítáních lidu, agitací při volbách za české kandidáty, prosazováním českých úředníků do všemožných úřadů a firem a stížnostmi na porušování práv národnostně českých občanů (hlavně ve školství a na úřadech).¹⁰²⁶

Prvním starostou NJVM se stal JUDr. Jan Žáček.¹⁰²⁷ Ten byl ústředním představitelem řady českých spolků v Olomouci. Jednalo se o staročesky orientovaného politika.¹⁰²⁸ V roce 1885 byl zvolen poslancem do říšské rady za národní stranu a o dva roky později byl zvolen i do zemského sněmu. Na svou funkci v NJVM rezignoval až v roce 1902.¹⁰²⁹ Své působení v NJVM chápal spíše jako symbolické. Mělo mu dopomoci k větší prestiži a rychlejšímu úspěchu v politice.¹⁰³⁰ Přesto se spolku podařilo fungovat, hlavně díky obětavým členům. Jana Žáčka nahradil JUDr. František Ošřádal (1902–1906) a následně JUDr. František Smrčka (až do roku 1920).¹⁰³¹ Spolek měl jak svůj mužský, tak také ženský odbor. V čele dámského odboru stála Josefína Černochová a Eliška Wanklová.¹⁰³²

Ženský odbor NJVM byl důležitou součástí spolku již od jeho vzniku. Ženský odbor se zaměřoval hlavně na dobročinnou činnost, výběr darů, oblečení a dalších potřeb pro chudé a strádající. Odbor se zapojil do akce s názvem České srdce pro Slezsko. Jeho cílem bylo získat finanční podporu pro strádající obyvatelstvo Hlučínska a Těšínska. Ženský odbor měl

1023KNÁPKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 299–300 an.

1024SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 1–2.

1025KNÁPKOVÁ, P.: *c. d.*, s. 301–302 an.

1026Tamtéž, s. 300.

1027SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 69.

1028SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201.

1029SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 3.

1030NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 283.

1031SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 3.

1032SMEJKAL, B.: *Sto let*, s. 6.

na starosti správu knihoven Národní jednoty. Další činností dámského odboru bylo vzdělávání žen pomocí organizace vzdělávacích kurzů a podpora dívčího školství v regionu.¹⁰³³

V neposlední řadě se ženský odbor staral také o organizaci zábav, hudebních večerů, plesů a akcí pro děti. Často s charitativním záměrem. Tak se podařilo vybrat množství peněz na dobročinné účely pro nezaměstnané a chudé občany v pohraničí. Ženský odbor se ale nezaměřoval pouze na území severní Moravy. Organizoval i akce na podporu balkánských sirotků. Každý rok v lednu organizoval odbor pravidelnou Národní besedu. Jednalo se o reprezentační ples a dobročinnou akci zároveň s živou hudbou, jejíž výtěžek byl udán ve prospěch Národního domu v Olomouci, veřejné knihovny Národní jednoty a českých škol.¹⁰³⁴

Spolu s předsedou stál v čele i 18 členný ústřední výbor volený na tři roky. Každý rok na výroční valné hromadě měla být obměněna jedna třetina členů. Spolek si stanovil pět základních pracovních sekcí: národní, školskou, knihovní, živnostenskou a národohospodářskou. Spolek se těšil hned po svém založení velké popularitě a po prvním roce své činnosti vykazoval 4 358 aktivních členů v 70 odborech. Ty byly založeny v řadě měst, vedle Olomouce také v Přerově, Prostějově, Kroměříži a dalších obcích. Územně obsáhla celkem 34 soudních okresů.¹⁰³⁵ Počet odborů a členů každým rokem rostl. Pravidelně se k činnosti spolku přidávali noví a ochotní pracovníci. Docházelo ale také k zanikání odborů. Hlavním důvodem zániku byl nedostatek členů a nečinnost.¹⁰³⁶

Veškerou organizační činnost a agendu spolku měl na starosti tajemník.¹⁰³⁷ Na této pozici se vystřídal řada osobností. Roku 1906 se tajemníkem na trvalo stal Adolf Kubis. Stal se prvním tajemníkem zaměstnaným v NJVM na plný úvazek. Ten přinesl do organizace nové nápady a zintenzivnění dosavadní práce. V obcích s německou většinou došlo mezi lety 1907 až 1914 k založení osmi českých obecných škol. Četba se šířila pomocí přenosných knihoven a nově se zakládala a podporovala ochotnická divadla. Zápas o jazykovou rovnoprávnost zintenzivněl. Rozšiřoval se počet českých úředníků a živnostníků. Byly založeny evidence prodeje nemovitostí v pohraničí.¹⁰³⁸

Členové se rekrutovali s řad české inteligence ve městě. Jednalo se především o české učitele, úředníky a právníky.¹⁰³⁹ Podstatou byla spolupráce českých nacionalistů rozličné politické orientace, spojených proti společnému nepříteli v podobě utlačující německé většiny.

1033Státní okresní archiv v Olomouci, fond Národní jednota pro východní Moravu Olomouc (1872–1933), M 6–30 Číslo listu NAD: 380, kart. 1, bez inv. č.

1034Státní okresní archiv v Olomouci, fond Národní jednota pro východní Moravu Olomouc (1872–1933), M 6–30 Číslo listu NAD: 380, kart. 1, bez inv. č.

1035SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 3.

1036FISCHER, R.: *Padesát let. Díl II.*, s. 75.

1037*Stanovy Národní jednoty pro východní Moravu sídlem v Olomouci*. Olomouc 1905, s. 3.

1038NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 72.

1039SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 3.

Účelem bylo probouzet, mobilizovat, vzdělávat a bránit příslušníky české menšiny.¹⁰⁴⁰

Cílem NJVM bylo přispívat k národnímu, duševnímu a hmotnému zvelebení krajín na severu a východě Moravy.¹⁰⁴¹ Tohoto cíle mělo být dosaženo pomocí povznesení národního vědomí a národního života, šířením osvěty, pořádáním výletů, přednášek, výstav a slavností, vydáváním a šířením knih, zakládáním knihoven, zřizováním škol, zvelebováním rolnictví, řemesel a obchodu, zajišťováním práce pro nezaměstnané, zřizováním peněžních ústavů a opatrováním levných úvěrů.¹⁰⁴² Spolek dále deklaroval svou apolitičnost.¹⁰⁴³ Ta měla umožnit spolupráci osob různých politických orientací.

NJVM se ve své činnosti řídila i názory Tomáše G. Masaryka. Ten odmítal násilné postupy národnostního boje a upřednostňoval usilovnou práci. Tím se vymezil oproti německému nacionalismu, který se nebál sáhnout i po násilí a útlaku ve svůj prospěch.¹⁰⁴⁴ Celkově tedy u NJVM převažovaly obranné tendence. Založení NJVM byl významný zlom v národnostním souboji mezi Čechy a Němci. Předtím totiž neexistovala žádná jiná organizace, která by koordinovala české nacionální snahy v pohraničí a v oblastech s převahou německého obyvatelstva. Chyběla česká inteligence, nebyl dostatek českých škol, průmysl a obchod patřil převážně německy mluvícím občanům a Židům. Na úřadech a ve státní správě neplatila jazyková rovnoprávnost.¹⁰⁴⁵

V období druhé poloviny 19. století až do roku 1918 převažoval u NJVM obranný charakter. Spolek vznikl v reakci na založení obdobného německého spolku.¹⁰⁴⁶ Německé spolky byly výrazněji nacionální a útočnější.¹⁰⁴⁷ Náplní činnosti těchto spolků bylo šířit vzdělání, osvětu a české vlastenectví do zaostalých a národně nevyhraněných oblastí a ochraňovat českou menšinu před agresivní německou germanizační politikou.¹⁰⁴⁸ Prostředkem k šíření osvěty se staly přednášky, kurzy, proslovy, besídky pro mládež, divadlo, hudební akce, výlety a vycházky, zábavy, výstavy a zakládání knihoven a čítáren.¹⁰⁴⁹

Pro lepší pochopení smyslu obranných jednot je možné uvést dva citáty charakterizující jejich činnost. První z nich byl uveřejněn v roce 1931 v *Československé vlastivědě*. Zde jsou obranné jednoty charakterizovány jako: „spolkové útvary, jež národ náš si zřídil v posledních desítkách 19. století... jsou rázu kulturního a lidovýmiho, hospodářského a podpůrného. Jim náleží pečovat o naše krajany na území národně

1040SKOUPÝ, A.: *Spolky*, s. 69.

1041Státní okresní archiv v Olomouci, fond Národní jednota pro východní Moravu Olomouc (1872–1933), M 6–30 Číslo listu NAD: 380, kart. 1, bez inv. č.

1042Stanovy *Národní jednoty pro východní Moravu sídlem v Olomouci*. Olomouc 1905, s. 4.

1043SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 5.

1044Tamtéž, s. 8.

1045NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 71.

1046SPURNÝ, M.: *V zájmu národa*, s. 192.

1047SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 1.

1048ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 6.

1049Tamtéž, s. 8.

smíšeném“.¹⁰⁵⁰ Uvedený citát měl propagační funkci a zdůrazňoval pozitivní význam těchto spolků.

Kritický pohled na obranné spolky zastával akademik a filozof Emanuel Rádl. Ten je ve svém díle *Válka Čechů s Němci* vydaném v roce 1928 definoval trochu jinak. Považoval je za: „zvláštní výtvar zpopularizovaného vlastenectví, spolky rozšířené po Čechách a na Moravě na oslabování pozic německých v republice a posilování pozic českých... staly se nejpopulárnějšími vlasteneckými organizacemi... Hnutí toto nezplošlo ani jediného teoretika, ani jediného pozoruhodného politika a zůstalo i literárně neplodné“.¹⁰⁵¹ Kritický komentář Emanuela Rádlu reflektoval popularitu těchto organizací a jejich vyhraněný nacionální charakter. Současně varoval před přílišným nacionalismem a vyhrocenou národnostní nesnášenlivostí. Přesto není možné souhlasit s názorem, že tyto organizace neměly žádnou pozitivní činnost. Napomáhaly zakládání škol a knihoven, pořádaly osvětové přednášky a kurzy a zároveň financovaly vydávání knih regionálních autorů, čímž napomohly k obohacení české kultury. Tito autoři by se bez jejich pomoci nedokázali sami prosadit. Kritika Emanuela Rádlu se setkala s odmítavou reakcí mezi členy všech českých národních spolků.

NJVM napomohla k vydání řady publikací regionálních autorů. Mezi ně patří například historik František Hrubý, jehož kniha *Severní Morava v dějinách* vyšla jen díky podpoře NJVM a Matice moravské v Brně.¹⁰⁵² Patří k nim i práce Jana Springera *Co dala Haná české literatuře*. V dochované korespondenci mezi ním a Adolfem Kubisem lze nalézt dopisy toto tvrzení potvrzující. Adolf Kubis v nich chválil Springerovu publikaci a další články a oznamoval mu, kam všude má napsat a žádat o podporu k otištění své práce pod záštitou NJVM.¹⁰⁵³ Díky svým kontaktům a znalostem umožnil Springerovi získat finance na své práce.

Literatura psaná v národním jazyce byla významným faktorem při budování národního hnutí.¹⁰⁵⁴ A to jak děl z minulosti, opodstatňující a dokazující národní dějiny, ale i současné práce potvrzující přetrvávající existenci daného národa. Publikace nových knih a jejich šíření byl významný úkol NJVM. Národní hnutí se tak rozšířilo ve společnosti mimo ohniska ve městech. Národní vědomí na venkově totiž nebylo příliš silné, což oslabovalo snahy nacionálně aktivní inteligence ve městech. Bořilo to mýtus o lidovém původu národa. Cílem NJVM a dalších obranných spolků bylo uskutečnit nástup masové fáze nacionalismu, pomocí

1050ŠKÁBA, Josef: *Národní organizace v Československé republice*. In: KAPRAS, Jan (ed.): *Československá vlastivěda*. Díl V. – Stát. Praha 1931, s. 224, 230–231.

1051RÁDL, E.: *c. d.*, s. 185–186 an.

1052SOMMER, K.: *K historii*, s. 75.

1053Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Springer Jan (1927–1939), místo vzniku fondu: Olomouc, Šumperk, časový rozsah: 1927–1939, kart. 1, inv. č.: 4.

1054ŘEZNÍK, M.: *c. d.*, s. 118 an.

intenzivní práce a agitace na venkově a v odlehlých regionech.¹⁰⁵⁵ Teprve masová fáze mohla přinést další změny v oblasti politiky.

Okamžitě po svém založení se spolek zapojil do budování Národního domu v Olomouci. Budoucího reprezentativního centra českého spolkového a kulturního života v městě a celém regionu. Jeho stavba byla dokončena v roce 1888.¹⁰⁵⁶ Po prvotním nadšení ale došlo k útlumu činnosti. Koncem 80. let nastalo období stagnace. To trvalo až do roku 1896. Bylo způsobeno přetížením předsedy Jana Žáčka a dobrovolností všech funkcí. Hrozil zánik celé organizace. Oživení nastalo po příchodu Richarda Fischera do Olomouce.¹⁰⁵⁷ Ten převzal funkci prvního jednatele spolku a začal s reorganizací činnosti. Byly zakládány knihovny a čítárny, rozvinula se přednášková a osvětová činnost a publikovaly se články popularizující činnost spolku. Společně s Maticí školskou došlo k založení řady českých menšinových obecných škol. Například v Janoušově, Hněvotíně a na Nové Ulici. Rozšiřovala se i členská základna a za členy byly přijaty celé obce, což přineslo větší finanční zázemí. NJVM podporovala i rozvoj českého průmyslu. Díky její činnosti vznikla sirkárna v Lipníku.¹⁰⁵⁸

Velký význam měly osvětové přednášky s historickou tematikou. K rychlejšímu formování národního hnutí totiž docházelo v zemích, které mohli navázat na vlastní historické entity, jež bylo možné interpretovat jako národní. Šlo především o existenci vlastního státu v minulosti se stejným názvem jako současný formovaný národ. České národní hnutí mělo v tomto směru velkou výhodu. Dlouhé dějiny Českého království a trvající právní existence jako politické jednotky v rámci habsburské monarchie opodstatňovaly požadavky českých nacionalistů.¹⁰⁵⁹ NJVM se tak snažila šířit povědomí o významně české minulosti pomocí řady osvětových přednášek pro širokou veřejnost.

Důležitou součástí činnosti bylo zakládání knihoven.¹⁰⁶⁰ Knihovny byly financovány pomocí vlastních zdrojů a darů soukromých mecenášů. Nejvýznamnější knihovnou tohoto typu byla Husova veřejná knihovna v Olomouci, zřízená v roce 1889 dámským odborem NJVM.¹⁰⁶¹ Mimo tradiční knihovny byly zřizovány i přenosné knihovny, zvané „létací knihovny“. Ty si půjčovaly odbory NJVM z malých jazykově smíšených obcí, kde nebylo možné zřídit klasickou knihovnu.¹⁰⁶²

Richard Fischer přijal i funkce v jiných českých národních spolcích. To odstartovalo i jeho politickou kariéru. V roce 1906 byl zvolen do zemského sněmu. Jeho pozici tak musel

1055ŘEZNÍK, M.: *c. d.*, s. 114 an.

1056SKOUPÝ, A.: *Bourání hradeb*, s. 201; KUX, J.: *c. d.*, s. 381 an.

1057NEŠPOR, V.: *Nástin dějin*, s. 10.

1058NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 71.

1059ŘEZNÍK, M.: *c. d.*, s. 115 an.

1060ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 17.

1061SMEJKAL, B.: *Sto let*, s. 6.

1062SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 6.

převzít někdo jiný. Již od roku 1900 měla NJVM funkci placeného tajemníka na částečný pracovní úvazek. Na této pozici se do roku 1904 vystřídalo pět osob, bez větších úspěchů na oživení organizace. Proto byly nutné další změny. K těm došlo v roce 1904 na valné hromadě, kde bylo rozhodnuto o zřízení placené funkce tajemníka. Tuto pozici získal J. V. Šťastný, ale nebyl příliš úspěšný. Jediným pozitivem jeho činnosti bylo založení a vydávání *Věstníku Národní jednoty* v lednu 1906.¹⁰⁶³

Podle Karla Sommera se skutečným mezníkem pro NJVM stal rok 1906, kdy funkci tajemníka získal Adolf Kubis. Pro něj byla tato pozice nejen prací, ale hlavně celoživotním posláním. Jako zaměstnanec spolku se mohl na plný úvazek věnovat koordinaci všech aktivit této organizace.¹⁰⁶⁴ Stejného názoru byl i František Haderka. Podle něj: „teprve příchodem Kubisovým se stala (NJVM) ohniskem všeho usilování o posilu, obrodu a osvobození českého živlu na severu a východě Moravy... dovedl burcovati, sjednocovati, posilovati i vést k útoku, kde bylo nutno.“¹⁰⁶⁵ Podobně se o významu Adolfa Kubise vyjádřil i Václav Nešpor.¹⁰⁶⁶ Na činnost Adolfa Kubise a jeho význam se následně blíže zaměřím.

5.2 Příchod Adolfa Kubise

V září roku 1906 byl Adolf Kubis na základě vlastní přihlášky vybrán na pozici placeného tajemníka NJVM se sídlem v Olomouci. Začátkem října pak do své nové pozice nastoupil.¹⁰⁶⁷ Adolf Kubis se kvůli nové práci musel natrvalo přestěhovat do Olomouce. Nejdříve bydlel v domě Raim. Nitsche v Hrnčířské ulici č. 38. Zde ale nevydržel moc dlouho a již 10. října 1907 se přestěhoval do Sokolovny č. 3 na Bělidlech.¹⁰⁶⁸ Zde zůstal ubytován až do začátku druhé světové války.

Jak jsem již uvedl nebylo to první setkání s touto organizací, neboť již dříve volal Adolf Kubis po intenzivnější práci NJVM a po její expanzi na území Ostravska. Byl vybrán kvůli své intenzivní činnosti v Moravské Ostravě a jejím okolí. Adolf Kubis se ukázal jako vynikající volba, protože Národní jednota pod jeho vedením vzkvétala, rozšiřovala se a rostla. Adolf Kubis prosazoval centralizaci spolkové činnosti pod patronací NJVM. Tím chtěl dosáhnout efektivnější organizace nacionální práce.¹⁰⁶⁹ Do roku 1913 se podařilo zvýšit počet

1063 Tamtéž, s. 4.

1064 Tamtéž, s. 4.

1065 HADERKA, František: *Adolfu Kubisovi k šedesátinám*. Stráž Moravy, 27, 1936, č. 9, s. 2.

1066 NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 283.

1067 FISCHER, R.: *Skutky*, s. 54; *Kubisův vstup do Národní jednoty a program jeho práce* (dále jen *Kubisův vstup*). In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí zasloužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo*. Olomouc 1927, s. 27.

1068 FISCHER, Richard: *Šedesát a třicet let*. In: KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu*.

K šedesátinám Adolfa Kubise. Olomouc 1936, s. 20–21.

1069 *Kubisův vstup*, s. 28.

členů na 34 323 osob organizovaných v 522 odborech. To se podařilo vstupem řady menších regionálních spolků do NJVM.¹⁰⁷⁰ Spolek se stal nejvýznamnější českou organizací v oblasti svého působení. Počet odborů dále rostl. Do roku 1936 se počet vyšplhal na 540 odborů s více než 60 000 členy.¹⁰⁷¹ Národní jednota se tak stala významným centrem českého národního života na Moravě a hraničářského hnutí, jejíž činnost zasahovala do mnoha odvětví života. Pomáhala se zakládáním českých menšinových škol, knihoven, osvětových a kulturních spolků a Národních domů. Organizovala přednášky a kurzy pro veřejnost, navíc vydávala vlastní periodika k popularizaci své činnosti a k účinnějšímu působení na své příznivce.

Nejviditelnější činností NJVM byly přednášky a další osvětová činnost. Spektrum témat bylo velice bohaté. Základní byly přednášky o úkolech a poslání spolku, ale postupně přibývaly přednášky s hospodářskou, historickou, zdravotnickou, literární, přírodovědeckou, školskou tematikou a všeobecně vzdělávací tematikou. NJVM na organizaci přednášek často spolupracovala s přednáškovým odborem Ústředního spolku učitelského na Moravě. Jen v roce 1913 bylo uskutečněno 2 136 přednášek. V Olomouci se navíc konaly kurzy lidové univerzity.¹⁰⁷² NJVM se tak významně zasloužila na šíření vzdělanosti a osvěty na Moravě. Výrazně předčila další spolky organizující vlastní přednáškové činnosti. Sám Adolf Kubis měl přednášky pro veřejnost v oblibě. Do konce 30. let 20. století proslovil celkem přes 1600 přednášek.¹⁰⁷³ V nich se snažil oslovit českou širokou veřejnost a nabádat je k intenzivnější národní činnosti a aktivitě. Prostřednictvím přednášek se mu podařilo naverbovat množství nových členů Národní jednoty, které motivoval k další práci. Silného ohlasu získal především mezi mladší generací, hlavně studenty, ochotnými se zapojit.

Další činností na níž se nejen podílel, ale hlavně sám z pozice redaktora organizoval bylo vydávání *Věstníku Národní jednoty*. Ten začal vycházet v březnu 1906 s plánem šesti čísel za rok pod redakcí Josefa V. Šťastného¹⁰⁷⁴. Věstník byl vydáván tiskárnou Kramář a Procházka v Olomouci. Cílem bylo popularizovat a osvětlovat činnost organizace. Vycházel jednou měsíčně, kromě letních prázdnin. Adolf Kubis převzal vedení periodika dne 20. prosince 1906 po svém příchodu do Olomouce.¹⁰⁷⁵ Hlavním účelem listu byla propagace nacionální a hraničářské činnosti na Moravě. Sloužil k oslovení široké veřejnosti a k získání přívrženců a podporovatelů. Myšlenky prosazované národní jednotou se tak mohly rozšířit na daleko větší území než tomu bylo doposud. Brzy se dostavil výsledek ve formě zakládání nových odborů NJVM v nových oblastech, mezi které patřilo i Valašsko a Slovácko, tedy

1070SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 4.

1071SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 36.

1072SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 7.

1073SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 36.

1074Tajemník Národní jednoty pro východní Moravu před Kubisem.

1075FISCHER, R.: *České noviny*, s. 43.

oblasti spojené právě se snahou Adolfa Kubise o rozšíření působnosti organizace. Tyto oblasti byly do té doby výrazně zaostalé a zcela ovládané německými továrníky a podnikateli. Pomalé šíření NJVM do těchto oblastí znamenalo také zvyšování národního uvědomění v prostých obyvatelích místních vesnic a měst, kteří zatím živořili ve špatných poměrech bez jakýchkoliv náznaků odporu. Zakládání odborů sebou přinášelo rozvoj knihoven a společenského života v jednotlivých obcích.

Svůj úkol splnilo vlastní periodikum na výbornou. V lednu 1910 došlo k dílčím úpravám a změně názvu na *Stráž Moravy*, která vycházela v nezměněné podobě jako měsíčník až do konce 30. let.¹⁰⁷⁶ S krátkou čtyřletou pauzou během první světové války, kdy bylo vydávání pozastaveno. K obnovení došlo 1. srpna 1918 pod vedením zastupujícího tajemníka NJVM Jana Pelikána. Ten se 1. prosince své pozice vzdal a redakci opět převzal Adolf Kubis.¹⁰⁷⁷ Jeho hlavním přínosem byla schopnost perfektní organizace a získávání spolupracovníků. Dokázal se obklopit lidmi z různých oblastí střední, severní a severovýchodní Moravy, kteří rozuměli národnostní problematice pohraničí. Pod jeho vedením periodikum rostlo a nabíralo na významu. Stalo se platformou pro hraničářské problémy regionu, odrážející skutečné poměry jednotlivých oblastí. Vycházel jednou měsíčně a obsahoval informace o národnostní problematice severní Moravy, školství a osvětě.¹⁰⁷⁸ Adolf Kubis do tohoto periodika intenzivně přispíval. Jeho příspěvky se týkaly převážně dějin a současnosti NJVM a problematiky českého školství.¹⁰⁷⁹

Jaromír Kubíček považuje *Stráž Moravy* za orgán národně socialistické strany.¹⁰⁸⁰ S tím není možné souhlasit. NJVM i její periodikum byla organizace otevřená všem osobám, bez ohledu na politickou příslušnost. Ohled se bral pouze na příslušnost k českému národu. V meziválečném období se většina členů hlásila k národním demokratům a později i k národním socialistům. Součástí *Stráže Moravy* byla i stálá samostatná příloha *Hlídky národní výchovy a osvěty*. Za její vznik a publikaci byl zodpovědný sám Adolf Kubis po odchodu Antonína Šprince.¹⁰⁸¹ Periodikum se zaměřovalo na problematiku vzdělání a osvěty. Jako hlavní redaktor spoluvytvářel Adolf Kubis její obsah a organizoval

1076FISCHER, R.: *Padesát let. Díl III.*, s. 37.

1077FISCHER, R.: *České noviny*, s. 43.

1078KUBÍČEK, J.: *Dějiny žurnalistiky*, s. 125.

1079KUBIS, Adolf: *Zpráva o činnosti Nár. Jed. pro vých. Moravu za rok 1909*. *Stráž Moravy*, 1, 1910, č. 5–6, s. 2; Týž: *Poznámky z let minulých*. *Stráž Moravy*, 1, 1910, č. 5–6, s. 6; Týž: *Z vývoje naší organizace*. *Stráž Moravy*, 1, 1910, č. 5–6, s. 8; Týž: *Zbytečná německá gymnasia na Moravě*. *Stráž Moravy*, 1, 1910, č. 8, s. 4; Týž: *Boj o české dítě v českém samosprávném městě Kroměříži*. *Stráž Moravy*, 1, 1910, č. 8, s. 5; Týž: *Poznámky k letošním školním zápisům*. *Stráž Moravy*, 1, 1910, č. 9, s. 5–9; Týž: *Z letošních zápisů školních*. *Stráž Moravy*, 2, 1911, č. 8, s. 3.

1080KUBÍČEK, J.: *Dějiny žurnalistiky*, s. 125.

1081OBRTTEL, František: *Adolf Kubis – Redaktor*. In: HADERKA, František–SMĚKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátému a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 72.

své podřízené spolupracovníky. Poprvé byla otištěna v lednu 1924.¹⁰⁸² Příloha vycházela každý měsíc a obsahovala informace týkající se českého menšinového školství a osvětových kurzů.

Dalším periodikem NJVM na němž se Adolf Kubis podílel byly *Výroční zprávy Národní jednoty* a následně vydávané pod novým názvem *Zprávy o činnosti Národní jednoty pro východní Moravu*.¹⁰⁸³ Jejich redaktorem se stal poprvé v roce 1907 a zůstal v jejich čele až do zániku této organizace v roce 1949. Vycházely jedenkrát ročně a shrnovaly výsledky práce NJVM za celý rok. Obsahovaly řadu údajů o českém školství na severní a východní Moravě, počty žáků a učitelů, zprávy o nově založených knihovnách a počty knižních svazků. Informovaly o vykonaných osvětových přednáškách a dalších akcích NJVM. Upozorňovaly také na budoucí akce a události.

Od roku 1906 kontrolovala NJVM dodržování jazykové rovnoprávnosti na státních drahách a v dalších úřadech. Snažila se upozorňovat na pravidelné porušování tohoto nařízení ve prospěch německých úředníků, kteří obsazovali místa určená českým zástupcům.¹⁰⁸⁴ Proti germanizaci a za zachování rovnoprávnosti pořádala NJVM řadu táborů lidu, stávek a demonstrací. Na většině z nich byl přítomen i Adolf Kubis. Ve svých projevech kritizoval kroky německých úřadů a vybízel k boji za rovnoprávnost.¹⁰⁸⁵

NJVM rozvíjela i stavební projekty českých občanů. Pod svou ochranu vzala i Dělnické stavební a bytové družstvo na Nových Sadech založené v roce 1908.¹⁰⁸⁶ Zapojila se tak do problematiky bytové výstavby v Olomouci a jejím okolí. Rostoucí počet českých obyvatel města vyžadoval stavbu nových bytů. To bylo finančně velmi náročné. Krize spojená s nedostatkem bytů nastala v průběhu první světové války. Po jejímž konci bylo nutné výstavbu bytů zintenzivnit. Zapojit se musela i olomoucká radnice, pomocí finančního kapitálu na nové stavby. NJVM se zabývala i otázkou chudoby nižších vrstev obyvatel. Zakládala stavební družstva, polévkové ústavy a pomáhala s hledáním práce u železnice a na pošty.¹⁰⁸⁷ Adolf Kubis byl v otázce sociální a dělnické daleko více levicově orientovaný než Richard Fischer, což se později projevilo v jejich názorovém rozdělení.

Významnou měrou se NJVM zapojila i do společenského života v Olomouci a na Moravě. Organizovala řadu výletů, národních slavností, zábav a plesů. Řada z nich byla spojena s dobročinnou sbírkou na činnost spolku. Od roku 1910 byla přidána i divadelní představení. Tyto akce byly velice oblíbené a těšili se hojně účasti z řad veřejnosti.¹⁰⁸⁸

1082SIVEK, A.: *c. d.*, s. 205 an.

1083Zpráva o činnosti Národní Jednoty pro východní Moravu za rok 1906. Olomouc 1907, s. 5.

1084FISCHER, R.: *Národnostní vývoj*, s. 93.

1085FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 103.

1086TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 31.

1087FISCHER, R.: *Národnostní vývoj*, s. 92.

1088SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 7.

Představení a akce pořádané jednotlivými odbory oživily společenský život v řadě menších obcí bez vlastních kulturních institucí.

Adolf Kubis se stal i jedním z vůdčích ideologů NJVM. Jeho názoru si cenili všichni členové této organizace. Ústředním „nepřítelem“ byli pro Adolfa Kubise bohatí němečtí vlastníci továren.¹⁰⁸⁹ Ti ovládali nejdůležitější oblasti spojené s mocí, tedy kapitál a státní správu. Prosazovaným postupem se měla stát usilovná nacionální a osvětová práce organizovaná NJVM. Adolf Kubis často prohlašoval: „Na ně nelze jít s radikalismem pomsty, nýbrž s radikalismem práce.“¹⁰⁹⁰ A právě usilovná práce osvětová, přednášková, kulturní, novinářská, vzdělávací a školská se stala typickým znakem organizace za Kubisova působení. V roce 1909 vymezil úkoly Národní jednoty novým, výstižnějším heslem: „Chránit, posilovat, očišťovat.“¹⁰⁹¹ A přesně podle něj pak organizoval všechny aktivity organizace.

Tyto hodnoty vyzdvihl i v motivačních publikacích *Pracuj každý!* a *Práce a úkoly Národní jednoty*.¹⁰⁹² Ty byly určeny členům organizace a měly je motivovat k další práci a snahám. První zmíněná kladla důraz na stanovené hodnoty a jejich dodržování. Vyzdvihla starost o české dítě, české knihovny a osvětu.¹⁰⁹³ Druhá kniha je určena nejen členům, ale i širší veřejnosti. Popularizuje aktivity NJVM a snaží se tak získat nové členy.¹⁰⁹⁴ Je možné říci, že publikace splnily svůj účel. Počet členů rostl a NJVM se stávala stále více populárnější a důležitější organizací.

Práce pro NJVM nebyla vždy snadná. Při provádění svých úkolů se Adolf Kubis nejednou dostal do konfliktu s vládnoucími německými elitami a jejich stoupenci. Často mu hrozilo přímé nebezpečí, vězení a dokonce ohrožení na životě. Příkladem může být událost z 18. června 1909 ze Šumperku, kdy byl Adolf Kubis společně se svými spolupracovníky Alexandr Vojtovitzem a Cyril Chýlkem zadržen na místním nádraží a následně uvězněn.¹⁰⁹⁵ Důvodem k zatčení byla čistá zášť německých představitelů města Šumperka, kterým vadilo Kubisovo nacionální vystupování, česká národní agitace a používání češtiny na veřejnosti. Vrcholem bylo, když všichni tři odmítli na nádraží přijmout jízdenky v německém jazyce s tím, že mají právo na jízdní doklad v češtině. Za tyto „přečiny“ byli všichni tři uvězněni. Na policejní stanici odmítli vypovídat v němčině, čímž popudili místní policisty a byli ponecháni v cele. Delšímu trestu zabránil svou rychlou reakcí Richard Fischer. Ten z pozice poslance zasáhl a zažádal o prošetření důvodů k uvěznění Adolfa Kubise. Po ověření

1089FISCHER, R.: *Skutky*, s. 55.

1090Tamtéž, s. 55.

1091Tamtéž, s. 56.

1092KUBIS, Adolf: *Pracuj každý!* Olomouc 1910; Týž: *Práce a úkoly Národní jednoty*. Olomouc 1911.

1093KUBIS, Adolf: *Pracuj každý!* Olomouc 1910, s. 3.

1094KUBIS, Adolf: *Práce a úkoly Národní jednoty*. Olomouc 1911, s. 6.

1095FISCHER, R.: *Padesát let. Díl III.*, s. 23.

neopodstatněného zatčení byli všichni tři pracovníci NJVM po nočním uvěznění propuštěni.¹⁰⁹⁶ Následně všichni tři podali proti tomuto činu žalobu za urážku na cti. Obviněn byl jistý Adolf Heinrich, pracovník nádraží. Když se žalující 1. prosince 1909 vraceli do Šumperku na trestní přelíčení, muselo jim město zajistit ochranu před případným útokem německých nacionalů. Obviněný se za svůj čin musel nakonec žalujícím zaplatit pokutu 40 korun a uhradit soudní proces.¹⁰⁹⁷ Tato malá výhra vzbudila mezi německými nacionalisty v Šumperku vlnu nevole.

Ani přes vyhraný proces a usilovnou českou národní agitaci se nakonec nic nezměnilo a lístky se na šumperském nádraží dále prodávaly pouze v jazyce německém. Místo nápravy se akorát zpřísnil dohled německé policie a četnictva na dodržování klidu a pořádku na drahách. Představitelé NJVM si nejprve neúspěšně stěžovali u ředitele státních drah v Olomouci dvorního rady Amberga. Následně podali stížnost na postupy šumperských úředníků klubu českých poslanců ve Vídni.¹⁰⁹⁸ Odpovědi se ale nedočkali. Stejně tak nedošlo k napravení situace. Celý případ upozornil na nerovnoprávnost a německou nadvládu na státních drahách na Moravě, které měly být podle nařízení oboujazyčné. Tím bylo dokázáno, že němečtí úředníci porušují práva českých cestujících. Toho využila NJVM pro svou národní agitaci, jako důkaz německé agrese. Případ vyvolal bouřlivou reakci v tisku. Došlo k vzájemnému obviňování z nacionálního štvání a radikalismu.¹⁰⁹⁹

Adolf Kubis nepodceňoval význam česky psaných knih. Zaměřil se proto na vybudování rozsáhlé sítě knihoven. Intenzivní činností se do roku 1913 podařilo zvýšit počet odborů vlastních knihoven na 353 a celkový počet knih stoupl na 103 848 titulů.¹¹⁰⁰ Pro zlepšení fungování knihoven a jejího personálu byla pořádána řada knihovnických kurzů. Jako návod pro knihovníky sloužila i příručka sepsaná Adolfem Kubisem s názvem *Pro obrodu lidových knihoven*.¹¹⁰¹ Ta obsahovala několik příspěvků, jejichž společným cílem byl návod na správné vedení knihovny a udržování knih.¹¹⁰² Kniha měla přispět ke zvýšení odbornosti a schopností pracovníků v malých obecních knihovnách.

Jako člen ústředí NJVM se zasloužil o vybudování řady českých škol v oblastech s převahou německého obyvatelstva a jejich vybavení knihami a dalšími učebními

1096Státní okresní archiv Šumperk, fond Okresní úřad Šumperk – Presidiální spisy 1900–1917, NAD 999, č. pom. 410, kart. 13, inv. č. 384, sig. 104.

1097Státní okresní archiv Šumperk, fond Okresní úřad Šumperk – Presidiální spisy 1900–1917, NAD 999, č. pom. 410, kart. 12, inv. č. 374, sig. 416.

1098*Protest za nerovnoprávnost na drahách v Šumperku*. Pozor, č. 293, 4. 12. 1909, s. 1.

1099FISCHER, R.: *Padesát let. Díl III.*, s. 26.

1100SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 6.

1101KUBIS, Adolf (ed.): *Pro obrodu lidových knihoven. Z přednášek knihovnického kursu Nár. jednoty v Olomouci 8. prosince 1910 upravil Ad. Kubis*. Olomouc 1911.

1102KUBIS, Adolf: *Slovo úvodem*. In: KUBIS, Adolf (ed.): *Pro obrodu lidových knihoven. Z přednášek knihovnického kursu Nár. jednoty v Olomouci 8. prosince 1910 upravil Ad. Kubis*. Olomouc 1911, s. 3.

pomůckami.¹¹⁰³ Následně byl organizátorem konkurzních řízení k získání učitelů do nových škol. Často musel použít své řečnické a přesvědčovací schopnosti, neboť se jednalo o pozice nebezpečné v nedostupných hraničních oblastech.

NJVM důkladně prosazovala nacionální hesla „České dítě do české školy“, „Český výrobek od českého obchodníka“ a „Svůj k svému“.¹¹⁰⁴ Podobná hesla existovala i na německé straně. Adolf Kubis prosazoval hlavně heslo „České dítě do české školy“. To ho vedlo k vydání publikace *Chraňme svou českou mládež*.¹¹⁰⁵ Zde burcoval proti posílání českých dětí do německých škol. Jako hlavní důvod uvedl zaostávání českých dětí za těmi německými, z důvodu používání němčiny. Tu sice mohou ovládat všichni žáci, ale excelovat budou pouze děti německé.¹¹⁰⁶ Diskriminace česky mluvících dětí v německých školách byla běžným jevem. Čeština zde nebyla používána, což působilo řadě dětí potíže s pochopením probírané látky.

Adolf Kubis a další členové NJVM proto pořádali řadu akcí na podporu českého školství. Příkladem je zápas o lepší školní budovu pro českou obecnou školu v Olomouci z let 1908 až 1914. Členové NJVM požadovali vybudování nové školní budovy, namísto nevyhovující budovy dosavadní. Svolávali proto schůze rodičů, na kterých kritizovali špatný stav školství a školních budov.¹¹⁰⁷ Posílali petice starostovi města a městskému zastupitelstvu. Stížnosti ale nebyly nikdy vyslyšeny. Starosta Karl Brandhuber místo odpovědi útočil kritikou na NJVM a označoval je za lháře a štvavé nacionalisty.¹¹⁰⁸ Neúspěšná byla i deputace k místodržitelství do Brna.¹¹⁰⁹ Oporu nenalezli členové NJVM ani u Zemské školní rady.¹¹¹⁰ Spor vyřešil až zásah ministerstva vyučování v roce 1913. Ministerstvo se vyslovilo pro nutnost novostavby školní budovy a nařídilo městu tuto stavbu uskutečnit. Městské zastupitelstvo se proti tomuto rozhodnutí odvolalo k nejvyššímu správnímu soudu ve Vídni. Ten stížnost města v roce 1914 zamítl.¹¹¹¹ Stavbě nové školní budovy zabránila tíživá finanční situace po vypuknutí první světové války. Vše se podařilo realizovat až po vzniku Československa.¹¹¹²

Stejným způsobem prosazoval i heslo „Svůj k svému“.¹¹¹³ V roce 1913 byl proto pod

1103HRUBÝ, Emil: *Adolf Kubis*. In: HADERKA, František–SMÉKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.):

Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 47; FISCHER, R.: *Národnostní vývoj*, s. 91.

1104SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 5.

1105KUBIS, Adolf: *Chraňme svou českou mládež*. Olomouc 1907.

1106Tamtéž, s. 2.

1107FISCHER, Richard: *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872–1918. I. díl*. Olomouc 1937, s. 204–205.

1108Tamtéž, s. 205.

1109Tamtéž, s. 223.

1110Tamtéž, s. 224.

1111Tamtéž, s. 257.

1112Tamtéž, s. 259.

1113SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 5.

jeho vedením vydán *První český adresář města Olomouce a okresu*.¹¹¹⁴ Vydání předcházelo sbírání údajů v průběhu roku 1912 za pomoci řady spolupracovníků. Ryze český adresář propagoval nacionální heslo: „svůj k svému“. Obsahoval totiž pouze obchody a živnosti českých podnikatelů, živnostníků a řemeslníků z Olomouce a blízkého okolí. Jednalo se o reakci na německé městské adresáře, které upřednostňovali německé obyvatelstvo jako důležitější.¹¹¹⁵

Adresář nebyl pouze soupisem jmen a údajů. V první části knihy je možné nalézt krátký přehled dějin města Olomouce. Nejedná se ale o objektivní výklad dějin. Vše je podřízeno zdůraznění významu českého národa v dějinách a neopodstatněnosti německé nadvlády.¹¹¹⁶ Na dalších stranách je rozebrána soudobá struktura obyvatelstva. S jasným záměrem ukázat převahu českého živlu na Olomoucku.¹¹¹⁷ Poslední tématická část byla věnována českým obchodům, živnostem, průmyslu a peněžnictví.¹¹¹⁸ Nechyběly reklamy na významné české spolky, organizace a obchody, které přispěly na vytvoření českého adresáře. Mezi nimi je možné nalézt i NJVM, Občanskou záložnu a řadu dalších.¹¹¹⁹ Nacionální charakter adresáře vyzdvihoval i Václav Nešpor.¹¹²⁰

Adolf Kubis nezahlélel ani ve své činnosti publicistické a literární. Lze sice vidět jisté oslabení a úpadek jeho umělecké, hlavně tedy básnické tvorby, ale to je způsobeno zvýšením pracovního nasazení v oblasti národní otázky, kde intenzita jeho činnosti naopak rostla. Články psal hlavně pro *Pozor* a *Stráž Moravy*. Často v nich upozorňoval na národnostní problémy a nerovnosti. Takto si stěžoval na převahu německých úředníků ve Šternberku.¹¹²¹ Jindy chválil a vyzdvihoval české úspěchy v bojích s Němci. Příkladem může být úspěšné převzetí moci českými politiky v Hodolanech, kterým se podařilo získat na začátku 20. století statut města.¹¹²²

Mimo pravidelné krátké zprávy a články v novinách a časopisech se Adolf Kubis začal důkladněji věnovat vlastním publikacím. Všechny se zaměřily na národnostní problematiku na Moravě. Roku 1907 vydal práci *Pro očistu Moravy*. Zde se detailně zabýval germanizační praxí vlády a úřadů, načež požadoval, aby se celá česká společnost tomuto bezpráví postavila: „Nebudeme čekat na pochybné záplatování, nýbrž zvedneme k očištění práci sta a sta rukou, zakřikneme v nevoli a rozhořčenosti unisono své české silné veto, půjdeme cestami, kterými se musí jít na hluché přisluhovače slepé justice národnostní v rakouských zemích vůbec

1114KUBIS, Adolf (ed.): *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc 1913.

1115Tamtéž, úvodní slovo.

1116Tamtéž, s. 1–5.

1117Tamtéž, s. 5–9.

1118Tamtéž, s. 10–24.

1119Tamtéž, s. 294–319.

1120NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 72.

1121KUBIS, Adolf: *Národnostní statistika státních úřadů ve Šternberku*. *Pozor*, č. 219, 23. 9. 1909, s. 1.

1122KUBIS, Adolf: *Hodolany, první české město na Olomoucku*. *Pozor*, č. 258, 13. 11. 1913, s. 1–2.

a na Moravě zvláště.¹¹²³ Uvedený citát dokládá silný nacionalismus Adolfa Kubise a jeho odhodlání přejít do útočné fáze proti národnostním nepřítelům. Aktivita jej očividně po nástupu do NJVM neopustila, naopak se stupňovala a radikalizovala. Silnou roli v nacionálním boji přisuzoval NJVM a dalším obranným spolkům.

V roce 1909 se podílel na vydání publikace *České Uničovsko sobě*.¹¹²⁴ Uspořádal celou knihu a následně ji na náklady Odboru Národní jednoty v Troubelicích nechal vydat. Sám se podílel i na obsahu a to úvodní básní *Do kraje rodného* uveřejněnou pod pseudonymem Řehoř Boris.¹¹²⁵ Smyslem básně bylo poukázat na existenci české menšiny na Uničovsku a její nezanedbatelné role v minulosti, současnosti a hlavně budoucnosti regionu s převahou německého obyvatelstva. Další jeho příspěvek zde uveřejněný nese název *Aby nerostla propadliště...* V článku se zamýšlel nad osudy poněmčeného Uničovska a přirovnal oblast k národnímu propadlišti.¹¹²⁶ V posledním odstavci se zavázal k nápravě situace a prohlásil: „Jsme tu na to, bychom znemožnili další šeredný proces. Krásný to úkol: udržovat život, ba nejen udržovat, nýbrž stupňovat a množit, aby nerostla propadliště a nevýšily se nové haldy, které jsou našimi českými hřbitovy.“¹¹²⁷ V tomto úkolu měla sehrát významnou roli NJVM, jako instituce sdružující české vlastence z regionu. Další příspěvky se zabývaly národnostní problematikou a významnými českými osobnostmi Uničovska. Mezi autory článků je možné nalézt Kubisova spolupracovníka Richarda Fischera a Antonína Šprince, budoucího ředitele Městské knihovny v Olomouci.

Další publikací z období před první světovou válkou, vydaná v roce 1912 nese název *Za Palackým*.¹¹²⁸ Adolf Kubis se v této knize zabýval významem Františka Palackého a jeho práce. Vyzdvihl jeho nacionalismus a touhu po větších právech pro České země v rámci rakouské monarchie.¹¹²⁹ Publikace oslavuje význam Palackého pro české dějiny a jejich budoucnost. Adolf Kubis se nedal umlčet ani v době kdy se již schylovalo k válce a pokračoval v publikační činnosti. V roce 1914 se vrátil zpět ke svému stěžejnímu tématu, když vydal knihu *Čechové a Němci na Moravě*.¹¹³⁰ Tato kniha byla velice významná, neboť byla publikována v době rostoucí nacionální činnosti a českých politických požadavků. Kubis zdůraznil význam českého obyvatelstva na Moravě. Kritizoval germanizaci dělnictva

1123KUBIS, Adolf: *Pro očistu Moravy*. Olomouc 1907, s. 4.

1124KUBIS, Adolf (ed.): *České Uničovsko sobě. Pamětní list k prvnímu sjezdu rodáků z Unčovska v Troubelicích 28. a 29. srpna 1909*. Troubelice 1909.

1125BORIS, Řehoř: *Do kraje rodného*. In: KUBIS, Adolf (ed.): *České Uničovsko sobě. Pamětní list k prvnímu sjezdu rodáků z Unčovska v Troubelicích 28. a 29. srpna 1909*. Troubelice 1909, s. 3.

1126KUBIS, Adolf: *Aby nerostla propadliště...* In: KUBIS, Adolf (ed.): *České Uničovsko sobě. Pamětní list k prvnímu sjezdu rodáků z Unčovska v Troubelicích 28. a 29. srpna 1909*. Troubelice 1909, s. 18.

1127Tamtéž, s. 18.

1128KUBIS, Adolf: *Za Palackým*. Olomouc 1912.

1129Tamtéž, s. 7.

1130KUBIS, Adolf: *Čechové a Němci na Moravě*. Olomouc 1914.

v továrnách německých vlastníků.¹¹³¹ Důkladně se rozepsal o národnostní struktuře Moravy. Varoval před růstem německé populace a vyzval k intenzivnější buditelské činnosti ve smíšených a převážně německých oblastech Moravy.¹¹³² Vyzdvihl význam růstu české populace ve velkých moravských městech, kde zatím existovala německá většina (Brno, Jihlava, Olomouc). Z nichž nejdůležitější byla podle něj Olomouc.¹¹³³ Vysvětlil i úbytek německého obyvatelstva ve městech s českou většinou. Ten byl způsobený růstem českého průmyslu. Dělníci již nepracovali v německých podnicích a mohli proto začít používat svůj mateřský jazyk. Český živel vzrostl podle údajů i v německých jazykových ostrovech na Moravě.¹¹³⁴ Upozorňuje, že německé snahy se koncentrují na politiku uchování alespoň současného stavu německví v českém a moravském vnitrozemí.¹¹³⁵

Charakterizoval význam české Moravy jako pevnosti vzdorující agresivnímu a expanzivnímu německému tlaku zevnitř i zvenčí, ze severu i z jihu: „...A přece tu v té zdánlivé soutěsce stojíme my: česká Morava, v plném sebevědomí vědouce, že nepřijde už doba, aby nám tu dali nápis náhrobní. Poloha české Moravy dává svému lidu významné úkoly.“¹¹³⁶ Tím významným úkolem je zabránění spojení Německa na severu s Němci z rakouských území.

Přesto se stále snažil mírnit situaci a více spolupracovat s Němci na Moravě. V roce 1914 při projevu k otevření Národního domu ve Šternberku Adolf Kubis prohlásil: „Česká půda, české stromy v městě německém! Pod nimi se učí člověk spravedlnosti a lásce a zhrdá nenávisť. Letní západ nádherou svou objímá kraj, německé město i roviny hanácké. S láskou a dobrodiním svým nezná hranic národů a katastrof. Stejně přeje všem, neměří, nerozděluje, rozdává, hoří a hoří, neproklíná a blahořečí. I soumrak je spravedlivý a spravedlivá je i noc i její hvězdy. Jen člověk doutná nenávisť... Německé včely volně sbírají z květů české květiny bez svolení... Ty včely bzučí píseň míru: Odzbrojte!“¹¹³⁷ Zde se ukazuje, že nebyl zastáncem agresivního postupu, ale naopak vybízel k míru a přátelství.

Činnost NJVM byla přerušena vypuknutím první světové války. Během níž byla její činnost, podobně jako činnost většiny spolků, výrazně omezena. Řada členů včetně Adolfa Kubise musela nastoupit vojenskou službu. Kvůli nedostatku aktivních členů bylo pozastaveno vydávání *Stráže Moravy*.¹¹³⁸ Centrem českých nacionálních aktivit zůstal Národní dům, ve kterém došlo v průběhu války k řadě akcí, divadelních představení, koncertů

1131 Tamtéž, s. 2.

1132 Tamtéž, s. 5.

1133 Tamtéž, s. 6.

1134 Tamtéž, s. 7.

1135 Tamtéž, s. 16.

1136 Tamtéž, s. 19.

1137 SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 44; Týž: *Kubisovo češství*, s. 55–56.

1138 SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 5.

a humanitárních sbírek.¹¹³⁹ Vše bylo pod dohledem rakouské represivní státní moci, která v době války zpřísnila cenzuru a dohled nad nebezpečnými jedinci a organizacemi.

Dne 6. srpna 1914 se v deníku *Pozor* objevilo provolání NJVM: „Všem odborům Národní jednoty na Olomoucku! V těžkých dnech válečných necht' osvědčí všude naše odbory opravdovou a vřelou lásku k našim bližním všestrannou pomocí. Organizujte všechny pomocné akce, ať se ukáže všude vyspělost a mravní výše všeho našeho členstva. Pomáhejte, utěšujte a neustávejte v práci národní a humánní.“¹¹⁴⁰ Provolání se snažilo pozvednout morálku členů NJVM a motivovat je k další práci. Přesto činnost spolku výrazně upadla. Intenzivní humanitní činnost vykonával ženský odbor NJVM ve spolupráci s Dobročinným komitétem dam. Ženy se staraly o nemocné vojáky, sirotky a osoby v nouzi.¹¹⁴¹

Téměř celý ústřední výbor NJVM musel nastoupit vojenskou službu, včetně Richarda Fischera a Adolfa Kubise. Veškerou agendu měl v průběhu války na starosti František Smrčka.¹¹⁴² Během války byla podobně omezena činnost většiny spolků. Množství členů jednotlivých spolků bojovala na frontě. Řada členů musela nastoupit vojenskou službu. Kvůli nedostatku aktivních členů bylo pozastaveno vydávání *Stráže Moravy*.¹¹⁴³ Centrem českých nacionálních aktivit zůstal Národní dům, ve kterém došlo v průběhu války k řadě akcí, divadelních představení, koncertů a humanitárních sbírek.¹¹⁴⁴ Vše bylo pod dohledem rakouské represivní státní moci, která v době války zpřísnila cenzuru a dohled nad nebezpečnými jedinci a organizacemi.¹¹⁴⁵

Kvůli svému působení v armádě musel být Adolf Kubis dočasně nahrazen. Tajemníkem Národní jednoty se stal Jan Pelikán, který byl později zvolen tajemníkem Československé obce sokolské.¹¹⁴⁶ I přes snahy náhradního tajemníka se nepodařilo udržet všechny činnosti v chodu, což bylo způsobeno úbytkem členů a schopných organizátorů. V důsledku omezení došlo i k pozastavení vydávání *Stráže Moravy*.¹¹⁴⁷ To jasně ukazuje, jak důležitý byl Adolf Kubis pro fungování NJVM, neboť bez jeho vedení nebyla organizace schopna naplno pracovat. V listopadu 1918 se následně vrátil do funkce tajemníka NJVM.¹¹⁴⁸

5.3 V Československu

V letech 1918 až 1938 došlo k výraznému rozvoji spolkového života v Olomouci.

1139SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 79.

1140Provolání *Národní jednoty pro východní Moravu*. *Pozor*, č. 212, 6. 8. 1914.

1141NEŠPOR, V.: *Nástin dějin*, s. 20.

1142FISCHER, R.: *Padesát let. Díl III.*, s. 65.

1143SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 5.

1144SKOUPÝ, A.: *V letech velké války*, s. 79.

1145NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, s. 302.

1146OBRTTEL, F.: *c. d.*, s. 70 an.

1147Tamtéž, s. 70.

1148FISCHER, R.: *Padesát let. Díl III.*, s. 68.

Existovaly zde spolky s celostátní působností, zemské, regionální a městské. Řada spolků působila jako prodloužená ruka konkrétní politické strany. Sdružovali se v nich osoby stejné politické orientace a názoru. Vedle nich existovaly spolky nezávislé a zdánlivě samostatné. Celkem bylo v Olomouci v roce 1920, kdy došlo k rozpuštění spolků nevykazujících žádnou činnost, 296 českých a 174 německých spolků. Dohromady 470 spolků rozmanitých zaměření.¹¹⁴⁹ Deset let poté v roce 1930 bylo ve městě napočítáno 703 spolků.¹¹⁵⁰ To dokládá výrazný vzrůst občanské aktivity v novém státě. Nalezneme zde spolky kulturní, politické, odborové, podpůrné, sportovní a tělovýchovné, hudební, osvětové, ochotnické a mnohé další. Často zasahovala činnost jednoho spolku do více oblastí a proto je těžké spolky nějakým způsobem třídit do skupin. Jeden člověk mohl být současně členem několika spolků, čímž si upevňoval své postavení ve společnosti. Bylo totiž trendem vstupovat do různorodých spolků jako důkaz občanské aktivity.¹¹⁵¹

Velký význam měli především spolky národní. Ty byly vždy pouze pro příslušníky jedné národnosti. Je zde tudíž možné nalézt jak české, tak i německé spolky podobného zaměření. Údaje z roku 1930 nám říkají, že v Olomouci bylo 30 českých a přes 25 německých národních spolků. Jedním z nejvýznamnějších českých národních spolků byla NJVM. V roce 1930 měla 542 odborů a téměř 65 000 členů. Předsedou byl po celou dobu první republiky Richard Fischer a tajemníkem Adolf Kubis. Hlavním úkolem spolku v tomto období byl rozvoj školství a osvěty v Olomouci a na severní Moravě a ve Slezsku. Nadále vydávala svůj vlastní časopis *Stráž Moravy*.¹¹⁵² Spolek deklaroval svou apolitičnost a otevřenost pro všechny české politické strany a jejich členy. Mezi členy olomouckého centra přesto převažovali národní demokraté a národní socialisté. Jiná situace byla v jednotlivých odborech mimo města, kde byla členská základna daleko více pestřejší. Pro členy spolku se vžilo označení hraničáři, protože největší podíl jejich aktivit se odehrával na hranicích s Německem v obcích s převahou německého obyvatelstva. Národní jednota intenzivně spolupracovala s dalšími českými národními spolky, hlavně s Ústřední maticí školskou a se Sokolem.¹¹⁵³

Z německých spolků byl nejdůležitější Bund der Deutschen Nordmährens. Ten měl 471 místních skupin v roce 1923 a 58 000 členů.¹¹⁵⁴ Německé zájmy podporovaly i další spolky. O německé školství pečoval Kulturverband. Ten vznikl jako pokračovatel předválečného Schulvereinu, který dále působil pouze v Rakousku. Tělovýchovu a sport měl

1149ZAMYKAL, L.: *Velký Olomouc*, s. 49.

1150Národní, všeobecné, kulturní, školské, tělovýchovné a sportovní, hasišské, stavovské, profesní, odborové, osvětové, umělecké, církevní, náboženské, ženské, mládežnické, absolventské, sociální, charitativní, podpůrné, vojenské, legionářské, hospodářské, chovatelské, včelařské atd.

1151TRAPL, Miloš: *Spolky* (dále jen *Spolky*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 174.

1152Tamtéž, s. 174.

1153BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 111.

1154TRAPL, M.: *Spolky*, s. 174; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 110–111.

na starost spolek Turnverband. Všechny tři německé spolky deklarovali svou apolitičnost, ale přesto užívali velké podpory ze strany německých nacionalistických stran DNP a DNSAP.¹¹⁵⁵ Současně tyto spolky spolupracovali s podobnými spolky v Německu a Rakousku.

Mezi významné školské spolky patřila Ústřední matice školská. Ta již nehrála tak významnou úlohu jako před rokem 1918, kdy měla za úkol zakládat a vydržovat české školy ve smíšených a převážně německých oblastech. Nadále ale měla na starost financování a udržování řady soukromých škol. Část jejich pravomocí přešla pod ministerstvo školství. Zachovala se úzká spolupráce mezi maticí a Národní jednotou. Nejvýznamnějším německým školským spolkem byl od roku 1919 Deutscher Kulturverband, který nahradil spolek Der deutsche Schulverein, jehož působnost zůstala v Rakousku. Olomoucká místní skupina Deutscher Kulturverbad spadala pod okres Šumperk.¹¹⁵⁶

Na významu nepozbyl ani tělovýchovný Sokol. Přejmenovaný na Československou obec sokolskou. Mnozí sokolové se zapojili do akcí souvisejících se vznikem Československa. Vedoucí činitelé byli zapojeni do Národního výboru v Olomouci, který přebíral moc nad nejdůležitějšími institucemi ve městě. Starosta jednoty František Smrčka měl na starosti vojenský odbor a organizaci sokolských hlídek. Ty sloužily k zachování klidu a pořádku v napjatých okamžicích převratu. Fyzicky zdatní sokolové pomáhali při obsazování pohraničí a hojně vstupovali do armády. Popularita Sokola se zvyšovala a rostla i členská základna.¹¹⁵⁷ Kromě Sokola se tělovýchovou zabýval katolicky orientovaný Orel. Ten sdružoval přívržence a sympatizanty Československé strany lidové. V Olomouci byla jeho činnost velice rozvinutá a směle konkuroval ostatním spolkům stejného zaměření. Mezi něž patřila i Dělnická tělocvičná jednota. Ta sdružovala především voliče sociální demokracie. Část voličů ale dávala přednost známějšímu apolitickému Sokolu. V roce 1921 se od ní na celostátní úrovni oddělila komunisticky orientovaná část členstva a založila Federovanou dělnickou tělocvičnou jednotu. Její olomoucká pobočka se však nestala populární.¹¹⁵⁸

Největším německým tělocvičným spolkem zůstal Deutscher Turnverein. Spolek se vyznačoval velice dobrou organizací a moderním vybavením. Jeho Turnhalle patřila k nejlepším tělovýchovným zařízením v Olomouci. Ve třicátých letech se spolek stal velkým přívržencem politiky a činů Konráda Henleina a Sudetoněmecké strany. Významné německé politické strany měly své vlastní tělocvičné spolky.¹¹⁵⁹ Své spolky měli i Židé. Pro německy

1155BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 111.

1156TRAPL, M.: *Spolky*, s. 174–175.

1157TRAPL, J. – TRAPL, M. (b): *Tělovýchova a sport*, s. 177.

1158Tamtéž, s. 177–178.

1159Německá sociální demokracie měla Arbeiter Turnverein und Sportverein a němečtí katolíci měli Christlich-deutscher Turnverband.

mluvící Židy byl v Olomouci Jüdischer Turnverein a pro česky mluvící Židy zde byla jednota Makkabi. Všechny spolky vyvíjely i činnosti kulturní a osvětové. Postupně se ale na úkor tělovýchovných spolků začal prosazovat sport. Především fotbal a hokej.¹¹⁶⁰

Po vzniku ČSR vyvstala otázka, zda má činnost národních obranných jednot ještě smysl.¹¹⁶¹ Jako národně obranná instituce ve státě s českou převahou ztratila hlavní cíle své činnosti.¹¹⁶² Přesto zůstala velká část průmyslu v německých rukou a řada českých občanů nezískala všechna svá práva. Zachovány zůstaly i německé obranné spolky. Jejich činnost ohrožovala pozici českého obyvatelstva na územích s německou převahou. Následující léta prokázala potřebu národně obranných spolků. Organizace si našla nové úkoly a zintenzivnila svou činnost i v zavedené činnosti.¹¹⁶³ Nově byly Národní jednoty podporovány státem a jejich činnost tak měla daleko silnější účinek. Začaly zasahovat do politiky a podporovaly vznik českých zastupitelstev ve smíšených obcích. Organizovaly sčítání lidu a zakládaly množství českých škol. Za pomoci Pozemkového ústavu zasahovaly i do pozemkové reformy.¹¹⁶⁴

Existenci NJVM podpořil prezident Masaryk při návštěvě Olomouce dne 18. září 1921. K Národní jednotě tehdy pronesl: „novodobý kulturní pokrok Olomouce a Moravy východní vděčíme z velké části Vám, Národní jednotě a všem osvětovým institucím v městě a kraji. Neochabujte ve svém úsilí a pokračujte v něm...“¹¹⁶⁵

Část osvětové práce převzaly po vzniku ČSR státní úřady. Například osvětová komise a obecní knihovnická rada. Přes 300 knihoven s celkovým počtem 100 000 svazků předala Národní jednota obcím. Přesto dále zásobovala tyto knihovny knihami každý rok.¹¹⁶⁶ Příloha *Stráže Moravy* s názvem *Hlídky národní výchovy a osvěty* se stala tribunou kulturní a osvětové práce v regionu.¹¹⁶⁷ Díky tomu se Adolfu Kubisovi podařilo získat od osvětových institucí finanční podporu na chod a vydávání časopisu.¹¹⁶⁸ NJVM zůstala organizátorkou společenských akcí. Stále se konaly plesy, divadelní představení, filmové produkce a vzdělávací kurzy pro veřejnost.

V čele organizace stál ústřední výbor NJVM s 28 až 35 členy. Nejvíce byli zastoupeni

1160TRAPL, J. – TRAPL, M. (b): *Tělovýchova a sport*, s. 178.

1161ZEDEK, Jan: *Národní práce a národní restituice*. In: ZEDEK, Jan (ed.): Olomouc město i okres. Brno 1931, s. 43.

1162SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 5.

1163*Jubilejní vzpomínka*. In: Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvaceti letí zasloužené apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo. Olomouc 1927, s. 34; FISCHER, R.: *Padesát let. Díl IV.*, s. 12.

1164NEŠPOR, V.: *Nástin dějin*, s. 21.

1165FISCHER, R.: *Padesát let. Díl IV.*, s. 23.

1166NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 73.

1167SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 29.

1168Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921– 1945), kart. 4, bez inv. č. *Korespondence. Žádost o finanční podporu*.

učitelé. Z něj bylo vybráno šestičlenné předsednictvo.¹¹⁶⁹ Na valné hromadě konané 29. června 1919 a na schůzi ústředního výboru 7. července 1919 byl starostou zvolen Richard Fischer. Starostou byl až do zániku organizace během druhé světové války.¹¹⁷⁰ Jeho náměstkem se stal vedoucí činitel olomouckého Sokola František Smrčka. Po jeho smrti v roce 1922 se náměstkem stal ředitel Pozemkového ústavu Oldřich Hlinecký. Tajemníkem a následně ředitelem kanceláře zůstal Adolf Kubis.¹¹⁷¹

Počet odborů v roce 1919 byl 522 s celkovým počtem 54 860 členů.¹¹⁷² V roce 1938 bylo registrováno 542 odborů a 68 420 členů.¹¹⁷³ Je tedy možné konstatovat, že došlo k jisté stagnaci v činnosti NJVM a ustálení počtu odborů. Místo zakládání nových odborů se spolek zaměřil hlavně na zlepšení fungování těch stávajících. Odbory v ryze českých oblastech přestaly vyvíjet činnost a postupně zanikaly. Výrazně se ale zvýšil počet členů.¹¹⁷⁴ Těžiště činnosti se přesunulo do národnostně smíšených oblastí, hlavně do pohraničí. Zde mělo převahu německé etnikum. Česká menšina byla složena převážně z nemajetných dělníků. Jen pomalu rostla vrstva české inteligence a úřednictva dosazovaná do vyšších pozic v úřadech.

Organizace byla dále rozdělena na okrsky. Ty byly spravovány jednotlivými odbory. Nekorespondovaly se soudními ani politickými okresy. Často měnily své hranice v závislosti na vzniku nových a zániku nefunkčních odborů. Ve 30. letech došlo k další správní změně. Byly vytvořeny vyšší organizační celky nazvané sbory. Celkem byly tři a sloužily k lepší koordinaci a správě jednotlivých odborů. Severní sbor měl sídlo v Šumperku, Olomoucký v Olomouci a východní v Ostravě.¹¹⁷⁵

Ředitelem kanceláře ústředního výboru NJVM byl od roku 1918 Adolf Kubis. Ten měl čtyři podřízené placené zaměstnance. Společně měli na starost veškerou agendu, finance a organizaci spolku. Řídili a koordinovali činnost všech odborů, vydávali *Stráž Moravy*, publikovaly letáky, tiskopisy, brožury, knihy a další materiály. Adolf Kubis spolu s Richardem Fischerem zastupoval NJVM v Národní radě Československé a ve Svazu Národních jednot a matic, kde zastával funkci účetního. U příležitosti svých šedesátin byl za zásluhy jmenován čestným členem NJVM.¹¹⁷⁶

Svaz Národních jednot a Matic vznikl v roce 1922. Byl to zastřešující orgán pro působení nejdůležitějších nacionálních spolků v Československu. Tato platforma se stala

1169SOMMER, K.: *Príspevek k historii*, s. 13.

1170FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 19.

1171FISCHER, R.: *Padesát let*. Díl IV., s. 13.

1172Tamtéž, s. 14.

1173SOMMER, K.: *Príspevek k historii*, s. 10.

1174Tamtéž, s. 11.

1175Tamtéž, s. 12.

1176Tamtéž, s. 14.

základem pro komunikaci a spolupráci pracovníků z různých oblastí republiky. Toto uskupení mohlo daleko lépe prosazovat své zájmy u vlády a ministerstev v různých problémech. Jednalo se hlavně o otázky školství a hospodářství. Starostou Svazu byl senátor Emanuel Hrubý.¹¹⁷⁷ Tato instituce nebyla nadřazeným orgánem jednotlivých Národních jednot a nemohla rozhodovat o jejich aktivitách. Její tlak na NJVM byl minimální.

NJVM pokračovala v letech 1918 až 1938 v podpoře českého školství. Toho se změny související se vznikem Československa dotkly jen minimálně. Školství totiž v novém státě navázalo na systém z doby rakouské monarchie. V pozměněné podobě přetrvala legislativa školského zákona z roku 1869. V čele stálo ministerstvo školství a národní osvěty. Obecní a měšťanské školy spravovaly do roku 1920 školní rady, působící zvláště pro českou a německou národnost. V jejich čele v Olomouci stál nejprve vládní komisař Richard Fischer a následně starosta města. Po jejich zrušení vznikly dva městské školní výbory. Dále vznikly dva výbory českých pokračovacích škol a jeden německý, kuratorium rodinné a živnostenské školy a společné kuratorium české a německé obchodní akademie. Mimo státní školy existovaly i školy zemské, městské, spolkové a církevní. Novinkou bylo omezení vlivu církve na školství a zlepšení postavení učitelek. Ty od teď mohli ve výuce pokračovat i po uzavření sňatu. Velký význam měl pro NJVM zákon o zřizování státních menšinových škol. Na základě tohoto zákona mohlo dojít ke stavbě mnoha českých škol v oblastech s převahou německého obyvatelstva, kde se nacházely pouze německy vyučující školy postavené za rakouské monarchie.¹¹⁷⁸

V rozmezí let 1918 až 1938 se NJVM podařilo založit celkem 161 obecných škol. Většinu z nich převzal do své správy stát. Organizace se proto zaměřila i na školy mateřské. Těch se podařilo založit ve stejném časovém rozmezí 69.¹¹⁷⁹ Pilně byla dodržováno heslo „české dítě patří do české školy“. Usilovně se na této kampani podílel svými články i Adolf Kubis.¹¹⁸⁰ NJVM každoročně organizovala i vánoční nadílky pro všechny české děti ze sociálně slabých rodin.¹¹⁸¹ Vánoční dary si vyžádaly velký finanční obnos. Částka se každoročně vyšplhala přes 80 000 korun.¹¹⁸² Všechny výdaje hradila NJVM ze svého rozpočtu. Činnost NJVM v oblasti školství významně ovlivnil již zmíněný menšinový zákon ze dne 3. dubna 1919 o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích.¹¹⁸³ V tomto zákoně se jednalo o národnostní menšinu na úrovni obcí, nikoli

1177FISCHER, R.: *Padesát let. Díl IV.*, s. 25.

1178TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 167; Týž: *Národní otázka*, s. 186.

1179NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 73.

1180KUBIS, Adolf: *K boji o české dítě*. Stráž Moravy, 14, 1922, č. 4, s. 10–11; Týž: *Chránit svoje! Stráž Moravy*, 19, 1927, č. 8, s. 1.

1181SOMMER, K.: *Príspevek k historii*, s. 28.

1182FISCHER, R.: *Padesát let. Díl IV.*, s. 93.

1183GRYCOVÁ, Vladimíra: *Materiály k problematice státní správy a státní politiky v oblasti školství v prvních letech Československé republiky (1918–1923)*. In: *Politický systém a státní politika v prvních letech existence*

na úrovni republiky. To znamená, že menšinou byli příslušníci toho národa, který byl na úrovni školní obce v početní menšině.¹¹⁸⁴ Zákon tudíž platil nejen pro příslušníky německé menšiny, ale často byl aplikován v obcích s německou většinou a českou menšinou, zvláště v pohraničí.

Zákon umožnil vybudování řady českých menšinových škol v oblastech s německou většinou a převzal do státní správy české soukromé školy financované Ústřední maticí školskou a národními jednotami. Obecná škola mohla být vybudována v každé obci, ve které se nacházelo 40 dětí bez možnosti navštěvovat školu vyučující v jejich rodném jazyce. Možné byly i výjimky při menším počtu dětí. Měšťanské (od roku 1920 se změnil jejich název na školy občanské) školy mohly být zřízeny v obcích, kde obecnou školu navštěvovalo alespoň 400 dětí.¹¹⁸⁵ Proti tomu se razantně ohradili zástupci německé menšiny. Považovali jej za útok na vlastní práva v oblasti školství. Nesouhlasili s argumenty ministra školství Metelky, že německé školství není kvůli poklesu dětí možné udržet na předválečné úrovni.¹¹⁸⁶ Rušení nadbytečných německých škol bez dostatečného množství žáků tak probíhalo jen velice pomalu a se silným odporem německých zástupců.¹¹⁸⁷ K zakládání českých menšinových škol docházelo v oblastech, kde dosud žádné takové školy neexistovaly a zároveň byly potřeba v důsledku růstu české menšiny. Jednalo se převážně o školy jednotřídní s malým počtem žáků. Ty se staly terčem kritiky německých nacionalistů, odmítajících právo českých dětí v oblastech s německou většinou na výuku v národním jazyce. Němečtí pedagogové následně začali požadovat kulturní a školskou autonomii německé menšiny. Chtěli tak zabránit zásahům do svého tradičního školství. Vytvořením oddělených národnostních katastrů by ovšem došlo k potlačení práv menšin v daných oblastech.¹¹⁸⁸ Tento zákon tak výrazně přispěl ke zvýšení nacionálního napětí.

Školský zákon umožnil NJVM rychlejší zakládání menšinových škol v oblastech, kde k tomu dosud nemohlo dojít. Zároveň byl spolek více podporován oficiálními místy a měl tak více financí na své aktivity.¹¹⁸⁹ Docházelo i k rušení nepotřebných německých škol, což se setkalo s odporem ze strany německých obranných spolků, v čele s Deutscher Kulturverband.¹¹⁹⁰

Kritika německých zástupců se zaměřovala hlavně na dva body. Prvním z nich bylo

Československé republiky (1918–1923). Praha 1990, s. 240.

1184PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 326 an.

1185TRAPL, Miloš: *České menšinové školství v letech 1918–1938* (dále jen *České menšinové školství*).

In: ŠRAJEROVÁ, Oľga (ed.): *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 110; PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 326 an.

1186KASPER, T.: *Školsko-politická diskuse*, s. 36; BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006, s. 275.

1187Tamtéž, s. 37.

1188Tamtéž, s. 40.

1189TRAPL, M.: *České menšinové školství*, s. 112.

1190Tamtéž, s. 114–115.

uzavírání německých jednotřídek a druhým zřizování českých menšinových škol na německém jazykovém území. Obojí považovali za vměšování do německých národních zájmů a porušování jejich práv. Nesouhlasili s argumenty, že se snižují počty německých dětí, přestože byly statisticky podloženy. Malé školy o něž se odmítl starat stát dále vydržoval spolek Kulturverband.¹¹⁹¹ Budování českých menšinových škol v oblastech s převahou německého obyvatelstva chápali jako narušení určité celistvosti uvnitř uzavřené německé obecní jednotky. Nejsilněji rezonovala tato problematika v pohraničí. Němci odmítali uznat české menšině žijící v těchto oblastech právo na výuku v českém jazyce. Tam kde nemohl intervenovat stát, tam zasáhla Národní jednota. Nově budované české školy se často staly terčem agresivních útoků a vandalismu ze strany německých občanů. Čeští občané zde žili ve strachu před akcemi německé většiny. Nejhuře na tom byly děti a učitelé.

Němečtí učitelé nesouhlasili již se vznikem Československa. Požadovali připojení k Německu či Rakousku, čehož nebylo dosaženo. Celé meziválečné období tyto snahy přetrvaly. Postavení menšiny znamenalo bránit svůj jazyk a kulturu proti české většině. Cílem byla národní škola, bez vlivu československého státu na výuku. Požadavky na samostatnost později nahradila koncepce národní autonomie.¹¹⁹² Ve 20. letech začaly vznikat nacionálně a protičesky zaměřené spolky německých učitelů. Často napojené na Deutsche Nationalpartei. Plnily roli mládežnických organizací. Udržovaly kontakt s podobnými spolky v Německu a Rakousku. Za otevřenou protičeskou agitaci byli spolky zakazovány.¹¹⁹³ Od roku 1933 po nástupu Adolfa Hitlera v Německu se situace ve školství ještě zhoršila. Stupňovali se projevy nelояality a protistátních projevů u německých pedagogů na území Československa.¹¹⁹⁴ Ve druhé polovině 30. let se situace dále zhoršovala.

Významnou částí činnosti NJVM v letech 1918 až 1938 byla osvěta. Nový stát požadoval zestátnění lidové výchovy a vyšší kontrolu nad zapojenými institucemi. Bylo potřeba zapojit zkušené osvětové pracovníky s praxí v dané oblasti. Členové národní jednoty se tak stali základem pro vybudování Okresních osvětových sborů a místních osvětových komisí dle zákona o organizaci kurzů občanské výchovy ze dne 22. dubna 1919.¹¹⁹⁵ Díky tomu si Národní jednota zachovala silný vliv na formování osvětové činnosti. V čele těchto aktivit stál Adolf Kubis.

Osvětová činnost a šíření vzdělanosti mělo pomoci lidem orientovat se v nových informacích a problémech. Současně mělo sloužit ke zvýšení gramotnosti, vzdělanosti a schopností dospělých. Kurzy historie, zeměpisu, cizích jazyků, národního hospodářství,

1191SEIBT, F.: *c. d.*, s. 263 an.

1192KASPER, T.: *Školsko-politická diskuse*, s. 29–30.

1193Tamtéž, s. 34.

1194Tamtéž, s. 41.

1195ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 35.

zdravovědy, hygieny a mnoha dalších odvětví měli zlepšit životní situaci nedostatečně vzdělaných jedinců.¹¹⁹⁶ Kurzy měly rozšířit jejich znalosti a současně napomoci s pochopením složitosti světa. Nacionálně orientovaní osvětoví pracovníci často používali tyto přednášky za možnost, jak šířit nacionalismus mezi široké vrstvy.

Ve druhé polovině 19. století byla osvěta v kompetenci spolků a učitelů. K největším českým spolkům vykonávající osvětovou činnost patřil Sokol a učitelské jednoty. Postupně se přidávaly i další spolky. Obsáhlou osvětovou činnost organizovaly i Národní jednoty. Na začátku 20. století se stupňovaly požadavky na vytvoření jednotné organizace, která by koordinovala osvětové aktivity. První organizací tohoto typu se stal Ústřední vzdělávací sbor. Ten byl založen v roce 1902 sokolskými, učitelskými a hasičskými organizacemi.¹¹⁹⁷ Tato organizace se rychle šířila a podněcovala vznik okresních vzdělávacích sborů v regionech. V roce 1905 existovalo již 34 poboček.¹¹⁹⁸ To vzbudilo zájem české nadstranické nacionální organizace s názvem Národní rada česká. Ta po konzultaci s významnými českými spolky založila vlastní osvětový odbor v roce 1904. Obě instituce začaly jednat o sloučení. Toho bylo docíleno v roce 1906. Zastřešující organizace pro oblast lidové výchovy a osvěty se stal Osvětový svaz.¹¹⁹⁹

Osvětový svaz se skládal ze tří zemských poboček: české, moravské a dolnorakouské. Členy byli hlavně učitelé, úředníci, členové národně ochranných organizací a Sokola. Účelem organizace bylo šířit lidové vzdělání, včetně politické stránky. Cíle mělo být dosaženo pomocí zakládání a udržování knihoven a čítáren, vydávání knih a časopisů, pořádání přednášek, výstav, zábav a divadelních představení. Finanční prostředky měla organizace získávat z členských příspěvků, darů a podpor.¹²⁰⁰ Za členy se přihlásili nejen fyzické osoby, ale také řada spolků a institucí.¹²⁰¹ Ty se staly základem financování organizace.

Na Moravě se organizace (Moravskoslezský svaz osvětový) setkala s velkým odporem německých radnic, například v Olomouci a Brně, a proto nemohlo dojít k intenzivnímu budování organizované osvětové činnosti. K tomu došlo až po vzniku Československa. V roce 1925 byl změněn název organizace na Masarykův lidovýchovný ústav. Tomáš G. Masaryk se osobně zasloužil o její rozvoj, věnoval ji čtyři miliony korun z Masarykova národního fondu a souhlasil s použitím jeho jména v názvu instituce.¹²⁰² Osvěta hrála v meziválečném Československu významnou roli. Jejím účelem nebylo pouze přednášet a vzdělávat veřejnost, ale hlavně ji vychovávat v duchu demokratického a republikánského režimu. Význam hrála

1196POKORNÝ, Jiří: *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha 2003, s. 7.

1197Tamtéž, s. 110.

1198Tamtéž, s. 111.

1199Tamtéž, s. 113.

1200Tamtéž, s. 113.

1201Tamtéž, s. 116.

1202ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 250 an.

i v nacionální rovině. Tato čistě česká organizace měla posílit ducha českého národa proti německému nepříteli. Vše bylo podporováno i vládou, hlavně Ministerstvem školství a národní osvěty.¹²⁰³ K zintenzivnění osvětové činnosti došlo po založení univerzity v Brně. Společně s Komenského vyšší školou lidovou v Brně byla vykonána řada přednáškových cyklů.¹²⁰⁴ Založením Extenze československých vysokých škol v Republice československé byly činnosti všech univerzit usměrněny do jedné organizace. To usnadnilo organizaci dalších kurzů.¹²⁰⁵

Na Olomoucku byla osvětová činnost především v kompetenci nacionálních spolků. Své vlastní přednášky organizovali německé obranné jednoty Bund der Deutschen a Turnverein. Z českých spolků vyvíjel osvětovou činnost Sokol a hlavně Národní jednota.¹²⁰⁶ Ta patřila k nejvýznamnějším osvětovým spolkům. Při tvorbě místních osvětových sborů tak byli často využiti její členové. Ti byli dobře obeznámeni s problematikou v jednotlivých obcích a mohli se tak zaměřit přímo na řešení konkrétních problémů. Jednalo se především o učitele, knihovníky a profesory.

Na základě zákona č. 67/1919 Sb. o organizaci lidových kurzů občanské výchovy mělo dojít ke vzniku okresních osvětových sborů v každém soudním okrese. Města s více než 10 000 obyvateli si mohli zřídit vlastní městský osvětový sbor. Ten měl být tvořen zástupci politických stran, samosprávy, školní rady a zástupci nejvýznamnějších všeobecně vzdělávacích spolků.¹²⁰⁷ Agendu řídil pořadatelský výbor s voleným předsedou, pokladníkem a tajemníkem. V jednotlivých obcích měli vzniknout místní osvětové komise.¹²⁰⁸ Náplní činnosti byla převážně organizace přednášek odborníků, zakládání a rozšiřování knihoven. Nadřazenou organizací okresních osvětových sborů byly Župní ústředí osvětových sborů. Těch bylo na Moravě celkem šest (Brno, Jihlava, Olomouc, Moravská Ostrava, Uherské Hradiště, Český Těšín). Úkolem byl dohled a koordinace osvětových aktivit. Nadřazeným orgánem Župních ústředí osvětových sborů bylo Zemské ústředí osvětových sborů se sídlem v Brně. Vše zaštiťovalo ministerstvo školství a osvěty.¹²⁰⁹

Náplní činnosti osvětových organizací bylo budování nových knihoven v místech, kde tato instituce stále chyběla. Dále kontrola výkonu podřízených Okresních osvětových sborů a obecních osvětových komisí.¹²¹⁰ Nejdůležitější aktivitou byla organizace osvětových přednášek a kurzů. Organizovány byly kurzy samosprávné, pro osvětové pracovníky,

1203 Tamtéž, s. 250.

1204 Tamtéž, s. 249.

1205 Tamtéž, s. 250.

1206 FLAŠAR, R.: *c. d.*, s. 72 an.

1207 ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 250 an.

1208 Tamtéž, s. 251.

1209 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 1, inv. č. 3; ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 251 an.

1210 KUBIS, A.: *Krajské ústředí*, s. 68.

pro divadelní ochotníky kurzy herectví, vzdělávací kurzy pro ženy, jazykové kurzy, obchodní, praktické a zdravotní.¹²¹¹ Jejich úkolem bylo rozšířit znalosti obyvatel v mnoha směrech, dle zaměření přednášek a kurzů. Významné místo u osvětových organizací měl i boj s alkoholismem. Po vzniku Československa byla zahájena silná protialkoholní kampaň. Osvětové organizace vydávaly plakáty, brožury a organizovaly přednášky o škodlivosti alkoholu.¹²¹²

V Olomouci byl v roce 1919 založen Okresní osvětový sbor podle zákona o lidových kurzech občanské výchovy (č. 67/1919 Sb.). Byla zorganizována lidová škola, zahájeny jazykové kurzy a různé přednášky. Osvětový sbor navázal úzkou spoluprací s olomouckými knihovnami.¹²¹³ Pořadatelský výbor Okresního osvětového sboru se 27. září 1923 usnesl na rozdělení sboru na městský a venkovský sbor.¹²¹⁴ Městský osvětový sbor tak dostal na starost osvětovou činnost a lidovýchodu pouze v obvodu města Olomouce a jeho předměstí. Hlavním úkolem sboru bylo zřizovat a kontrolovat fungování knihoven, organizovat vzdělávací přednášky a jazykové kurzy.¹²¹⁵ Měl také subvenční pravomoci. Rozděloval příspěvek spolkům vykonávajícím osvětovou činnost. Sbor se s těmito spolky pravidelně dostával do konfliktu. Organizovaly totiž vlastní přednášky a vzájemně si konkurovali. Tato konkurence měla i pozitivní dopady. V době krize některého ze spolků mohl jeho činnost převzít spolek jiný. Hlavní náplní činnosti byla organizace přednášek a seminářů pro mladé a nezaměstnané. Témata přednášek byla velice nesourodá. V pramenech je možné se dočíst o přednáškách z dějin práva, náboženství, umění, historie, dějin hudby, ale také o hygieně, postavení žen a dětí ve společnosti. Organizovány byly i kurzy z národohospodářství a politiky. Osvětové organizace byly zodpovědné za přípravu velkých městských slavností a oslav významných dnů a svátků. Poskytovaly také finanční podporu jednotlivým spolkům na jejich chod a činnosti.¹²¹⁶

Předsednictvo osvětového sboru bylo voleno na tříleté funkční období sborem delegátů. Ten se skládal ze zástupců politických stran, místních osvětových komisí, městské rady a občanských spolků. Celkem se jednalo o 33 delegátů. Volen byl předseda, místopředseda, jednatel, pokladník a pořadatelský výbor. Výsledky voleb a jejich průběh kontrolovalo Ministerstvo školství a národní osvěty.¹²¹⁷ Jednatel Městského osvětového sboru byl Antonín Šprinc. Ten dále zastával funkci ředitele městské knihovny. Jeho předčasné

1211Župní ústředí, s. 38.

1212Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 4, inv. č. 56. *Boj proti alkoholismu*.

1213FLAŠAR, R.: *c. d.*, s. 72 an.

1214Tamtéž, s. 74.

1215NAVRÁTIL, Jos.: *c. d.*, s. 120 an.

1216Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 1, bez inv. č.

1217FLAŠAR, R.: *c. d.*, s. 76 an.

úmrtí v roce 1926 znamenalo krizi sboru. Funkci jednatele převzal Adolf Kubis a následně byl zvolen i jeho předsedou. Na této pozici působil až do roku 1928. Funkci jednatele pak předal Rudolfu Flašarovi. Předsedou byl zvolen Bedřich Karel.¹²¹⁸

Adolf Kubis společně s Antonínem Šprincem založil 11. listopadu 1923 Župní ústředí osvětových sborů v Olomouci a sám se stal jeho předsedou.¹²¹⁹ Od roku 1927 se jejich název změnil podle zákona o organizaci politické správy č. 125/1927 Sb. na Krajské ústředí osvětových sborů.¹²²⁰ Osvětová organizace potřebovala svůj vlastní periodický tisk. Tím se od 24. ledna 1924 stala *Hlídky národní výchovy a osvěty*, příloha *Stráže Moravy* spravované Adolfem Kubisem.¹²²¹ Příloha sloužila k popularizaci osvětové práce a jako informativní list o aktuálním dění pro všechny osvětové pracovníky. Pomocí osoby Adolfa Kubise byla práce Krajského ústředí osvětových sborů značně propojena s činností NJVM.¹²²² Kubis se dostal do čela všech osvětových aktivit v Olomouci. V čele Krajského ústředí osvětových sborů nezhálel. Intenzivně organizoval různé přednášky a kurzy rozličných zaměření. Kurzy byly určeny jak pro veřejnost, tak také pro osvětové pracovníky. Často byly organizovány kurzy pro divadelnické ochotníky a knihovníky. V roce 1927 mělo Krajské ústředí na starosti 18 okresních a čtyři městské osvětové sbory.¹²²³ Se všemi udržoval písemnou komunikaci.

Pozice předsedy Krajského ústředí osvětových sborů v Olomouci znamenala od ledna 1926 být členem a poradcem Rady Masarykova lidov ýchovného ústavu v Praze a Zemského ústředí osvětových sborů v Brně od roku 1928.¹²²⁴ Předsedou druhého z nich byl jmenován právě Adolf Kubis.¹²²⁵ Osobně byl činný i v Městském osvětovém sboru v Olomouci, kde zastupoval zájmy NJVM.¹²²⁶ V rámci druhé republiky došlo k reorganizaci osvětové práce. Všechny osvětové organizace byly sloučeny pod Masarykův lidov ýchovný ústav. Pro lepší orientaci byl jeho název změněn na Masarykův ústav pro národní výchovu, ústředí české osvěty. Změnila se i činnost jednotlivých osvětových organizací. Nejintenzivněji se připravovali kurzy branné výchovy. Předsedou obou institucí byl Adolf Kubis až do svého

1218Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 5, inv. č. 36; FLAŠAR, R.: *c. d.*, s. 74 an.

1219Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 2, bez inv. č. Kniha č. 2; Župní ústředí, s. 37; SMĚKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 39; ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 37.

1220ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 252 an.

1221ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 38.

1222KUBIS, A.: *Krajské ústředí*, s. 70.

1223ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 38.

1224Župní ústředí, s. 38; KUBIS, A.: *Krajské ústředí*, s. 71; FISCHER, R.: *Olomoucký památník*, s. 168–169; SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 14.

1225Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 5, inv. č. 36; ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 38.

1226SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 14.

zatčení v době okupace 2. září 1939.¹²²⁷ Činnost osvětových organizací zůstala zachována ve velice omezené míře i v průběhu války. Hlavní náplní činnosti byla organizace kurzů němčiny, kontrola regionálních knihoven, doplňování schválených a odstraňování nevhodných knih. Nově měl správu osvětových organizací na starosti Krajský referent veřejné osvětové služby. Olomoucký okresní a městský osvětový sbor měl na starosti referent Jindřich Flégl sídlící v Prostějově.¹²²⁸ Adolf Kubis se po válce již k činnosti v osvětových institucích nevrátil. Zůstal ale vedoucím členem NJVM.

Z osvětových kurzů občanské výchovy se vyvinuly vyšší lidové školy, tzv. lidové univerzity.¹²²⁹ V Olomouci působila od roku 1926 Dobrovského vyšší škola lidová. Ředitelem školy byl zvolen Rudolf Flašar.¹²³⁰ Škola pořádala od roku 1928 obecně vzdělávací přednášky a jazykové kurzy. Nabídka kurzů se každým rokem rozšiřovala. Centrem pro všechny osvětové, vzdělávací a kulturní aktivity se měl stát Osvětový dům. Své osvětové aktivity zde neměly mít pouze oficiální instituce, ale také občanské spolky. Jeho realizaci měl zajistit spolek s názvem Osvětový dům založený v roce 1930. Účelem spolku bylo dle jeho stanov: „Pečovati o zbudování a vydržování důstojného a účelného osvětového domu v Olomouci, v němž by byly místnosti pro osvětová zařízení, veřejnou knihovnu a čítárnu, musejní sbírky, umělecké sbírky, výstavní místnosti, místnosti pro pořádání vzdělávacích a lidovýchovných přednášek, hudebních podniků, kinematografických představení a podobně.“¹²³¹ Spolek měl být financován z pravidelných příspěvků členů, darů, nájemného, vstupného a z prodeje vlastních publikací.¹²³²

Všechny přípravné akce měl na starosti Adolf Kubis v čele Krajského ústředí osvětových sborů.¹²³³ Výbor spolku tvořili známé osobnosti z českého politického a kulturního života města Olomouce. Celková částka na stavbu byla odhadnuta na 3 500 000 korun.¹²³⁴ Stavbu se v důsledku hospodářské krize nepodařilo dokončit.¹²³⁵ Náhradou měla být budova Obchodní a živnostenské komory č. p. 698 na Kollárově náměstí. V roce 1938 byla koupě tohoto objektu za 800 000 korun schválena olomouckým zastupitelstvem, ale

1227Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 7, bez inv. č. *Korespondence 1939*.

1228Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 7, bez inv. č. *Korespondence 1940*.

1229ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 251 an.

1230FLAŠAR, R.: *c. d.*, s. 76 an.

1231Stanovy spolku *Osvětový dům v Olomouci*. Olomouc 1931, s. 3; Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 2, bez inv. č. *Dopis spolku Osvětový dům v Olomouci*.

1232Stanovy spolku *Osvětový dům v Olomouci*. Olomouc 1931, s. 4.

1233Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 5, inv. č. 36; *Osvětový dům v Olomouci*. In: ZEDEK, Jan (ed.): Olomouc město i okres. Brno 1931, s. 83; ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 38.

1234*Osvětový dům v Olomouci*. In: ZEDEK, Jan (ed.): Olomouc město i okres. Brno 1931, s. 82.

1235TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 169.

v důsledku zhoršení politické situace nebyla nikdy realizována.¹²³⁶

V Olomouci existovaly i jiné osvětové instituce. Jednou z nich byla Lidová akademie. Ta pořádala vzdělávací cykly a promítání filmových představení na Olomoucku, Šternbersku a Uničovsku. Od roku 1920 začala v Olomouci působit i pobočka Dělnická akademie. Náplní její činnosti byly debatní a společenské večery. Zaměřovala se hlavně na dělníky a příslušníky sociálně slabších vrstev. O rozhlasové studio v Olomouci marně bojovala Osvětová beseda spolupracující s městským zastupitelstvem. Studia byla zřízena na Moravě pouze v Brně a v Moravské Ostravě.¹²³⁷

NJVM pokračovala ve vlastní lidové výchově, ačkoli osvětové sbory a komise převzaly většinu jejich aktivit. Nadále byly organizovány přednášky, kurzy, divadelní a loutková představení, promítaly se filmy, organizovaly se oslavy, zábavy a výlety.¹²³⁸ Sám Adolf Kubis vykonal každoročně přes 100 přednášek. Mezi tématy je možné nalézt: problematiku svobody a demokracie, hraničářskou problematiku, řečnictví, odkaz Jana Husa, Komenského, Masaryka, literární a umělecká Morava, historické památky a přírodní krásy na Moravě a mnoho dalších.¹²³⁹ Jeho neutuchající práce inspirovala řadu dalších osvětových pracovníků.

Nové osvětové instituce výrazně zintenzivněly lidovou výchovu v regionu. Přednášky a kurzy pomáhaly šířit mezi lidmi vzdělanost. Lidé byli seznamováni s nejnovějšími vědeckými, lékařskými i jinými postupy. Učili se cizí jazyky a zvyky jiných kultur. Pomocí kurzů historie a společenských věd jim bylo vštěpováno národní cítění a vlastenectví, což bylo kritizováno zástupci německé menšiny. Její zástupci takový přístup odmítali a pomocí vlastních osvětových organizací a spolků vštěpovali svým stoupencům jiný pohled na svět a dějiny. V demokratickém Československu jim v tomto postupu nikdo nebránil. Osvětová činnost tak byla nadále silně spjata s problematikou nacionalismu a se spolkovou činností občanské společnosti.

Další činností NJVM v Československu na níž se intenzivně podílel Adolf Kubis bylo zakládání knihoven. Zákon ze dne 22. července 1919, č. 430 Sb. o veřejných knihovnách obecních stanovil, že v každé politické obci měla být založena veřejná knihovna. Pokud v obci žilo více než 400 příslušníků jiné národnosti, měli nárok na vlastní knihovnu. Menší obce se měly sloučit a vytvořit obvodovou knihovnu. Vyšší instancí byly Okresní obvodové knihovny. Náklady na provoz knihoven hradily obce ze svého rozpočtu.¹²⁴⁰ V roce 1922 byl schválen další zákon o obecních knihovnách. Podle něj byla každá obec, ve které byla

1236TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011, s. 155.

1237TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 169.

1238ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 41.

1239Tamtéž, s. 73.

1240ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 252 an.

umístěna veřejná národní škola povinna zříditi a vydržovati knihovnu v jazyce školy.¹²⁴¹ Každá knihovna musela mít svého vyškoleného knihovníka. Ve městech s více než 10 000 obyvateli měl knihovník nárok na plný plat. V menších obcích měl nárok pouze na odměnu k vlastnímu platu.¹²⁴² Proto tuto funkci zastávali převážně učitelé při své práci.¹²⁴³ V roce 1920 byla v Olomouci založena z iniciativy Adolfa Kubise a Antonína Šprince Husova česká veřejná městská knihovna. Na základě zákona o povinném vedení obecních knihoven. Název, čítárnu a většinu knižních fondů převzala z knihovny NJVM. Byla umístěna do budovy na Masarykově náměstí (dnes Horním náměstí) a do jejího čela byl dosazen Antonín Šprinc.¹²⁴⁴ Adolf Kubis u této příležitosti zorganizoval anketu, ve které se tázal významných představitelů města, zda souhlasí s vytvořením takovéto knihovny a zda má být i studijní knihovna zachována v Olomouci. Další otázka se týkala sloučení všech olomouckých muzeí do jednoho ústředního muzea. Mezi osobnostmi nechyběl starosta města Karel Mareš, advokát Richard Fischer a knihovník Antonín Šprinc. Všichni se vyjádřili kladně a souhlasně.¹²⁴⁵

Počet svazků činil při otevření 3 217 svazků. Během pěti let stoupl na 14 215 svazků díky darům různých spolků a nakladatelství. Antonín Šprinc se neomezoval jen na řízení knihovny, ale také zakládal její pobočky v okolních obcích integrovaných k Olomouci v roce 1919.¹²⁴⁶ Svou činností doplňoval snahy Adolfa Kubise o pozvednutí knihoven, školství a lidové výchovy v Olomouci. Antonín Šprinc nečekaně zemřel na zákeřné onemocnění ve věku 38 let dne 23. října 1925. Po jeho smrti knihovna dále rostla a rozšiřovala se. V roce 1930 měla přes 55 500 svazků a množství poboček po celém městě. Současně v knihovně fungovala Studijní knihovna teologické fakulty, německá městská knihovna a řada menších knihoven významnějších spolků, škol a dalších institucí.¹²⁴⁷

Na základě zákona o veřejných obecních knihovnách byly dobrovolně převáděny knihovny NJVM pod obecní správu. Jednalo se o velice významný akt. Soupisem lidového knihovnictví na Moravě v roce 1919 bylo zjištěno, že NJVM měla celkem v držení 291 knihoven s 87 693 svazky.¹²⁴⁸ Tyto knihy se pak staly základem pro plnění výše zmíněného zákona o zakládání veřejných obecních knihoven. NJVM přesto pokračovala v zakládání vlastních hraničářských knihoven. V posledním sčítání v roce 1935 evidovala 95 knihoven

1241 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 4, bez inv. č. *Korespondence 1922.*

1242 ŠKVÍROVÁ, M.: *c. d.*, s. 252 an.

1243 Tamtéž, s. 253.

1244 TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 170.

1245 KUBIS, Adolf: *Záležitost musea a studijní knihovny v Olomouci*. Olomouc 1924, s. 1.

1246 SMEJKAL, Bohuslav: *Antonín Šprinc*. Kdy–kde–co v Olomouci, 23. 10. 1995, s. 2.

1247 TRAPL, M.: *Vzdělávání a osvěta*, s. 170.

1248 FISCHER, R.: *Padesát let. Díl IV.*, s. 12; ZABAVITEL, A.: *Národní jednoty*, s. 58.

Adolf Kubis pokračoval osobně v podpoře zakládání knihoven v pohraničí. V roce 1922 k této problematice vydal spisek *České knihovny v německých obcích ochranného území*.¹²⁵⁰ Jak název napovídá zabýval se Adolf Kubis vznikem českých knihoven v obcích s německou většinou. Reagoval v něm na zákon o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919, č. 430 Sb.¹²⁵¹ Ten stanovil povinnost založit v obcích s národnostní menšinou větší než 400 osob s vlastní menšinovou školou knihovnu pro danou menšinu. V případě menšího počtu obyvatel dané minority mělo vzniknout alespoň oddělení v jazyku menšiny v existující obecní knihovně. Pokud obce nesplnily tento požadavek, mělo zasáhnout ministerstvo školství a národní osvěty a knihovnu vystavět na obecní náklady.¹²⁵² Přesto se tak podle nestalo. Obce s německou většinou odmítly vyhovět zákonu a ministerstvo nijak nezasáhlo. Adolf Kubis tento laxní přístup vlády kritizoval. Místo státu tedy musela zasáhnout NJVM a vystavět české knihovny na vlastní náklady. Pomocí sbírek a darů se podařilo založit řadu menších knihoven v obcích s německou většinou. Samotné ústředí NJVM věnovalo knihovnám 3 660 knih. Nejčastěji se jedná o knihy českých autorů. Ty byly velice populární a měli i nacionální význam. Kromě rozvoje vzdělání přinášely i rozvoj národního myšlení. Adolf Kubis vyzýval k další práci za národní myšlenku a růst těchto knihoven.¹²⁵³ Knihovny byly velice důležité pro rozvoj občanů v odlehlých regionech.

Československo se v rámci mezinárodněprávní ochrany menšin zavázalo dodržovat jisté zákony, které měly sloužit k jejich obraně. Nacionálně orientované spolky dokázaly těchto zákonů využít, k ochraně vlastních menšin v oblastech s převahou německého obyvatelstva. Tedy zvláště v pohraničí, kde se nacházela silná německá většina. V průběhu existence první republiky se zde sváděly nacionální boje o jednotlivé obce. V roce 1933 se Adolf Kubis podílel na vytvoření a vydání publikace *Práva státního jazyka v obcích s německou nebo polskou většinou* pro zemi Moravskoslezskou.¹²⁵⁴ Autoři v ní reagovali na vládní nařízení ze dne 3. února 1926, č. 17 Sb. Ten sloužil jako návod pro uplatňování a provádění ústavního zákona jazykového pro úřady místní samosprávy ze dne 29. února 1920.¹²⁵⁵ Podle toho byl jazyk československý stanoven oficiálním jazykem republiky. Stal se tudíž jazykem soudů, úřadů, ústavů, podniků a orgánů republiky. Obce byly tudíž povinny přijímat ústní i písemná úřední podání v jazyce českém a zabývat se návrhy podanými

1249ZABAVITEL, A.: *Národní jednota*, s. 59.

1250KUBIS, A.: *České knihovny*.

1251PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 331 an.

1252PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 332, 401 an.

1253KUBIS, A.: *České knihovny*, s. 1.

1254KUBIS, Adolf – PALLIER, Ladislav – TURKA, Richard: *Práva státního jazyka v obcích s německou nebo polskou většinou. (Země Moravskoslezská). Zpracováno podle vládního nařízení k jazykovému zákonu a na základě úředních výsledků sčítání lidu z r. 1930 (dále jen Práva státního jazyka)*. Brno 1933.

1255PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 397 an.

v českém jazyce na schůzích obecního zastupitelstva. Zákon dále stanovil, že v soudních okresech s menšinou větší než 20 procent občanů okresu mají příslušníci této menšiny právo na řízení ve svém rodném jazyce.¹²⁵⁶ Nové nařízení z roku 1926 dané postupy rozšiřovalo a upřesňovalo. Toto nařízení zúžilo různorodý výklad původního zákona. Ten byl totiž v různých oblastech překrucován ve prospěch české nebo německé národnosti.¹²⁵⁷ Zákon se přesto stal spouští pro řadu nacionálních sporů o jeho výklad. Stal se tak dalším důvodem k růstu napětí mezi národnostními skupinami v Československu.¹²⁵⁸

Publikace Adolfa Kubise je toho příkladem. Kniha se snaží vysvětlit možnosti českých občanů v oblastech s převahou německého obyvatelstva. Tím dává návod dalším nacionálním pracovníkům v regionech, jak tohoto zákona využívat k prosazování českých zájmů. Vydání této knihy bylo možné díky uveřejnění výsledku úředního sčítání lidu z roku 1930. Tehdy byla zaznamenána data o národnostním složení obyvatelstva.¹²⁵⁹ Autoři detailně popsali užívání českého jazyka v obcích s německou, nebo polskou většinou. V případě, že česká menšina tvořila více než 20 procent obyvatelstva, měli její zástupci právo na úřední styk v češtině.¹²⁶⁰ Kniha byla psána jako návod pro české národní pracovníky v obcích s německou většinou. Vysvětluje smysl zmíněných zákonů a jejich použití při ochraně práv české menšiny v německých obcích. Obsahuje normy na počty českých úředníků ve státní správě podle velikosti české menšiny.¹²⁶¹ Vysvětluje použití jazyků při jednání v zastupitelských orgánech. Jednacím jazykem je ten, kterým mluví více než 50 procent obyvatel obce. Obce s více než 20 procentní menšinou musí překládat návrhy, o nichž se má hlasovat do jazyka menšiny.¹²⁶² Stejným pravidlem se řídily i vyhlášky obecních úřadů.¹²⁶³ Uvedeny jsou i práva české menšiny v obcích, kde neměli téměř žádné zastoupení. Stále mohli podávat ústní i písemná podání, žádat o domovské listy a legitimace v českém jazyce. Stejně tak orientační nápisy a označení ulic a budov měli být nejdříve označeny v češtině. Obecní zastupitelstvo se muselo zabývat návrhy a podněty přednesené česky.¹²⁶⁴ Kniha obsahovala i detailní tabulky s rozdělením moravských obcí do kategorií podle velikosti národnostních menšin na jejich území.¹²⁶⁵

Jazykový zákon výrazně zvýhodňoval občany české národnosti. Češtinu jako oficiální jazyk republiky mohla být užívána na celém území Československa. Naproti tomu němčina

1256Tamtéž, s. 397–398.

1257Tamtéž, s. 204.

1258KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 93.

1259KUBIS, A. – PALLIER, L. – TURKA, R.: *Práva státního jazyka*, s. 3.

1260Tamtéž, s. 5.

1261Tamtéž, s. 6.

1262Tamtéž, s. 7; PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 321 an; KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 94–95.

1263KUBIS, A. – PALLIER, L. – TURKA, R.: *Práva státního jazyka*, s. 7.

1264Tamtéž, s. 12.

1265Tamtéž, s. 13–35.

byla omezena pouze na oblasti, kde německé obyvatelstvo tvořilo více než 20 procent populace. V současné historiografii je tento jazykový zákon považován za špatný a nespravedlivý vůči menšinám.¹²⁶⁶ Československo tímto způsobem obcházelo své mezinárodní závazky, aby zvyčhodnilo občany české národnosti.

NJVM se výrazně zapojila i do probíhající pozemkové reformy od roku 1922.¹²⁶⁷ Cílem bylo rozdělit půdu mezi občany české národnosti a omezit velké německé vlastníky půdy. NJVM požadovala hlavně počestění pohraničí.¹²⁶⁸ Byla poradcem Pozemkového úřadu v jehož řadách působila řada členů spolku. Často bylo potřeba doporučení od NJVM pro uchazeče. Teprve po získání tohoto doporučení mohli požádat o záborovou půdu. Přednostně byla půda nabízena českým žadatelům. Po dokončení reformy v roce 1927 bylo možné konstatovat, že se záměr podařilo naplnit a většina půdy byla rozdělena mezi příslušníky české většiny.¹²⁶⁹ Národnostní pojetí reformy upřednostňující osoby hlásící se k české národnosti potvrdili i nejvyšší představitelé Státního pozemkového ústavu, včetně jeho prezidenta Karla Viškovského z agrární strany. Toto nacionální pojetí reformy bylo chápáno jako napravení vlastnických poměrů po německé nadvládě v Čechách a na Moravě.¹²⁷⁰ Zvláště měly být napraveny údajné konfiskace majetku Habsburky po porážce české stavovské revoluce z roku 1620. Dnes jsou tyto argumenty považovány za neopodstatněné.¹²⁷¹ Nebyl totiž zabavován majetek německé šlechty, ale velké pozemkové vlastnictví bez rozdílu národnosti. Vyvlastněny byly polnosti nad 150 hektarů a veškeré majetky nad 250 hektarů.¹²⁷² Z pohledu nacionalismu ovšem hrála náprava historických křivd významnou roli a výsledky pozemkové reformy představovali pro nacionalisty absolutní vítězství. Nepřítel v podobě německé menšiny byl poražen.

Němci si na průběh pozemkové reformy stěžovali u Společnosti národů. Argumentovali porušením práv menšin. Jejich stížnosti byly ve velké většině neúspěšné.¹²⁷³ Vyvrátit je dokázala schopná československá diplomacie Adolf Kubis se staral o popularizaci pozemkové reformy v médiích. Publikoval články o výsledcích pozemkové reformy a jejím průběhu na severní Moravě.¹²⁷⁴ Za úspěch považoval získání půdy do českých rukou a usilovně kritizoval, když se půdu podařilo získat občanům německé národnosti.

NJVM přestala v meziválečných letech plnit svůj obranný charakter a často přecházela

1266Viz: PETRÁŠ, R.: *c. d.*, s. 323 an.

1267NEŠPOR, V.: *Nástin dějin*, s. 22; PETŘEK, J.: *c. d.*, s. 22 an.

1268PETŘEK, J.: *c. d.*, s. 22.

1269SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 23; BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 83.

1270TOHR, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* České Budějovice 2012, s. 324.

1271SEIBT, F.: *c. d.*, s. 233 an.

1272Tamtéž, s. 264–265.

1273BENEŠ, Z. a kol.: *c. d.*, s. 70.

1274KUBIS, Adolf: *Pozemková reforma na Šternbersku*. Stráž Moravy, 18, 1926, č. 7, s. 5–6.

do útoku proti jiným etnikům. Oficiální státní orgány její činnost aktivně podporovaly.¹²⁷⁵ Situace se tak otočila a utlačovaným etnikem se stali Němci. Nejcitelněji lze tuto skutečnost demonstrovat na státních zaměstnancích, kde výrazně poklesl počet německých zástupců. Naopak se zvýšil počet zaměstnanců hlásících se k české národnosti. České obranné spolky v čele s NJVM požadovaly ještě další navýšení počtu českých zaměstnanců a přísnou zkoušku z českého jazyka u přijímacího pohovoru pro všechny.¹²⁷⁶ Postupem času se NJVM výrazně radikalizovala. Velká část členů byla tvořena příslušníky národní demokracie Karla Kramáře. To se odrazilo na činnosti spolku i ve vztahu k německému etniku.¹²⁷⁷ Johann Wolfgang Brügel usuzoval, že česká pravicová nacionální agitace přispěla k vyhrocení situace.¹²⁷⁸ Místo snahy o hledání dialogu se tak stupňovalo nepřátelství a nedůvěra. Stejným způsobem situaci vyhrocovaly i německé nacionální spolky.

Ve 20. letech NJVM odmítala spolupráci s aktivistickými německými politickými stranami. Ostře vystupovala proti smířlivým jednáním a jakýmkoli ústupkům vůči Němcům. Ostře se ohradila proti vstupu německých stran do vlády v roce 1926.¹²⁷⁹ Proti vstupu německých stran do vlády v roce 1926 samovolně protestovala řada odborů. Obhajovaly své stanovisko radikálním německým nacionalismem a neloajalitou k Československu. Odmítaly nařčení, že tak činí z nenávisti vůči jinému etniku.¹²⁸⁰ Byly přijímány rezoluce, memoranda a stížnosti. Výrazně proti tomu vystoupil ústřední výbor NJVM v Olomouci v čele s Adolfem Kubisem. Ten volal po vytvoření všenárodní vládní koalice bez účasti německých aktivistických stran.¹²⁸¹ Stejného názoru byli i němečtí nacionalisté, kteří odmítali jakoukoli spolupráci s českými představiteli Československa. Spolupráce německých aktivistických stran s těmi českými tak byla kritizována ze dvou stran. Tato spolupráce totiž dokazovala, že obě národnostní skupiny jsou schopny spolupráce a usilovně stojí o její realizaci. A to byl podle Johanna Wolfganga Brügela skutečný důvod, proč toto spojení odmítali.¹²⁸² Nová vláda složená z českých i německých stran se tak dostala pod ostrou kritiku z obou stran.

Národní jednota zdůrazňovala hrozící nebezpečí ze strany Německa. Již v roce 1921 požadovala zákon na ochranu republiky. Po nástupu Hitlera k moci v Německu upozorňovala na růst extremismu a nacionalismu v pohraničí.¹²⁸³ Stát těmto varováním nevěnoval přílišnou pozornost. Podobná varování byla považována za extrémní nacionalismus a nesnášenlivost.

1275SPURNÝ, M.: *V zájmu národa*, s. 192.

1276Tamtéž, s. 194.

1277SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 10; BIEBERLE, J.: *K politickému vývoji*, s. 11.

1278BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006, s. 273.

1279KURAL, V.: *Konflikt místo společenství?*, s. 67; FISCHER, R.: *Padesát let. Díl IV.*, s. 56.

1280Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č.

1281SOMMER, K.: *Příspěvek k historii*, s. 18.

1282BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006, s. 266.

1283NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 73.

Ve 30. letech Kubis jako vrcholný představitel NJVM varoval českou veřejnost před rostoucím nebezpečím ze strany Německa. Za nejohroženější část země považoval pohraniční oblasti, zvláště Jeseníky.¹²⁸⁴ Cítil nebezpečí a proto zintenzivnil svou činnost i přes zřejmý nezáměr veřejnosti. Jeho projevy a výstupy se staly důslednější a nabraly reálnějších cílů, spočívajících v obraně hranic před německou agresí.

Důkazy o německém nacionalismu a agresivitě v severomoravském pohraničí Československa přinesly první poválečné volby. Byl patrný vysoký podíl německého extrémního nacionalismu ilustrovaný úspěchem stran DNP a DNSAP. Na Uničovsku tvořil zisk těchto stran celkem 40 procent hlasů německých voličů, stejně tak na Vidnavsku. Na Frývaldovsku, zvláště v okrese Javorník byl zisk dokonce 50 procent hlasů německých voličů.¹²⁸⁵ Národní jednota intenzivně vystupovala proti Bund der Deutschen Normährens. Ústy Richarda Fischera kritizovala její financování a aktivity. Ty považovala za ohrožení svých vlastních snažení. Zvláště v pohraničí Československa. Vedoucí činitelé NJVM často upozorňovali na vysoké finanční dary pro německé spolky z rukou německých podnikatelů a obchodníků. Vysoké dary se nedaly měřit s malým rozpočtem NJVM.¹²⁸⁶ Nacionalismus v pohraničí velice silně intonoval po celou dobu první republiky. Po útlumu ve 20. letech se s důsledky hospodářské krize v první polovině 30. let opět vrátil do popředí. Vyhrocení přineslo vítězství Adolfa Hitlera v Německu v roce 1933. Nejhorší byla situace ve druhé polovině 30. let. Z německých stran rostla na Severní Moravě ve volbách roku 1935 pozice SdP Konráda Henleina. V řadě okresů byl zisk strany v rozmezí 50 až 60 procent německých voličů. Bylo tomu tak na Šternbersku, Rýmařovsku, Uničovsku, Šumpersku, Olomoucku, Mohelnicku a Zábřežsku. Nejvyšší zisky měla strana na Frývaldovsku a Vidnavsku, kde získala přes 70 procent hlasů.¹²⁸⁷

Ve svém proslovu 28. října 1933 v Šumperku Adolf Kubis zdůraznil jednotu českého obyvatelstva před nebezpečím ze strany nacistického Německa. Prohlásil: „Manifestujeme dnes s celým národem i s rozumnými a loajálními občany německými pro bezpečnost své demokratické republiky proti nepřátelům a fariseům, proti fanatismu, ženoucímu se za symbolem Třetí říše, a přísaháme zde na obrubě Jeseníků nedaleko od státních hranic, že hlavou, srdcem i rukou jsme všichni odhodláni ve zcelených šicích bránit a chránit svou demokratickou republiku, upevňovat její pohraničí, ozývat se proti každé křivdě a žádat sociální spravedlnost, aby v naší zemi nebylo násilí, nebylo nenávisti, nebylo bídy, bylo méně

1284 VOJNAR, Emanuel: *Muž – na svém místě* (dále jen *Muž*). In: HADERKA, František–SMÉKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraníčářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 66.

1285 BIEBERLE, J.: *K politickému vývoji*, s. 11.

1286 FISCHER, R.: *Padesát let. Díl IV.*, s. 88.

1287 BIEBERLE, J.: *K politickému vývoji*, s. 16

sobectví a více lásky k bližnímu.¹²⁸⁸

Společně s prohlubováním hospodářské krize se zvyšoval důraz Adolfa Kubise na sociální problematiku a politiku. Dobře rozpoznal zásadní důležitost této otázky, a pokoušel se na dané téma často upozorňovat ve svých projevech. V roce 1935 při jubileu NJVM konstatoval: „Bolesti sociální jsou stěžejní aktualitou zájmu národních“¹²⁸⁹ Stejně se vyjádřil i o rok později, kdy prohlásil: „První otázkou státní je spokojený občan. Od hladového nemůžeme žádat mužnost, u člověka utlačovaného nemůžeme žádat oddanost a lásku.“¹²⁹⁰ V tomto výroku zdůraznil aktuální problematiku nedostatku potravin pro chudou dělnickou vrstvu a zároveň se nezapomněl dotknout národností problematiky v době, kdy hrozilo vypuknutí válečného konfliktu.

Ve druhé polovině 30. let začal Adolf Kubis organizovat akce národní svépomoci v pohraničních oblastech severní Moravy. Cílem akce bylo svépomocí postavit české školy v podhůří Jeseníků, kde stále trval problém nedostatku českých škol v oblastech s převahou německého obyvatelstva.¹²⁹¹ Jeho heslem se při této činnosti stalo: „Co nedá stát národu, musí si dát národ sám.“¹²⁹² Tvrdil, že lidé nesmí pouze čekat na pomoc od státu, ale musí si pomoci sami, pokud chtějí dosáhnout nějakého zlepšení. Adolf Kubis se snažil vytvořit: „živou hráz, národně uvědomělou, charakterově pevnou a hospodářsky nezávislou“¹²⁹³ složenou z nacionálně smýšlejících hraničářů, ochotných položit za svou vlast i život. Tato myšlenka ale nepatří pouze jednomu člověku, spíše se jedná o jedno ze základních poslání Národní jednoty. Přesto je možné konstatovat, že právě Adolf Kubis byl jedním z hlavních iniciátorů a realizátorů tohoto cíle.

Formování těchto ideálních hraničářů sloužících jako obránci pohraniční spojoval hlavně se sociální a hospodářskou otázkou. NJVM se právě proto zaměřila nejen na budování ideové propagandy, ale také hospodářských předpokladů.¹²⁹⁴ Ty měly zajistit kvalitní životní podmínky obyvatel příhraničních oblastí, umožňující jejich rozvoj a posilování vůči německé většině. Nespolehal se přitom na pomoc od státu, ale důrazně prosazoval metodu svépomoci.¹²⁹⁵ Sám sice usilovně vyjednával za větší finanční pomoc ze státních financí, ale zároveň dokázal organizovat vlastní iniciativní činnost v hospodářské oblasti. Emanuel Vojnar jeho postup charakterizoval slovy: „Adolf Kubis, ne že by neuměl hřmít do zalehlých uší Prahy a Brna a bušit do dubových dveří úřadů i vypoštěřovaných dveří ministerských salónů,

1288KUBIS, Adolf: *Oslava svobody*. Stráž Moravy, 25, 1933, č. 3, s. 1.

1289SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 42.

1290Tamtéž, s. 41.

1291KUBIS, Adolf: *České stavby u hraničářů*. Stráž Moravy, 21, 1929, č. 7, s. 1–2.

1292SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 42.

1293VOJNAR, E.: *Muž*, s. 67.

1294Tamtéž, s. 68.

1295Tamtéž, s. 68.

ale ve své zdravé skepsi nelenil a měl se sám se svými k dílu.¹²⁹⁶

Metoda svépomoci pro Kubise v praxi znamenala: „Bohatší chudým – mocnější slabším, a vždy rychle a tam, kde jest nebezpečí největší.“¹²⁹⁷ Zde se projevil jeho výborný přesvědčovací talent, když dokázal zajistit potřebné finance pro své záměry. Jeho působení v politice a kontakty na vysokých místech byly velkou výhodou. V rámci NJVM organizoval řadu akcí a sbírek, na kterých vybíral peníze pro ohrožené oblasti. Vyčerpávající soupis využití Kubisem získaných prostředků sepsal Emanuel Vojnar: „Pomáhá stavěti školy, obydlí, dílny, útulky, nabývat pozemků, poskytuje peněžní podpory, obstarává úvěry, přispívá na potřeby a zařízení škol, zakládá knihovny, kupuje a rozdává knihy, pořádá sta přednášek, odborné kursy, udílí podpory v nouzi a v neštěstí, podílí chudinu potravinami, šatstvem a obuví, pečuje o výživu i výchovu chudých dětí, účastní se mléčných a vyživovacích akcí, školních kuchyní, podporuje chudé a nadané školní děti a studující, zprostředkuje zaměstnání, stará se o zaměstnanost podniků a živností, o státní práce a dodávky, o hospodářské povznesení pohraničí, podporuje, jak již bylo řečeno koloniaci, družstevnictví, domácí průmysl...“¹²⁹⁸ Jak lze vidět jednalo se o obsáhlé množství činností, s cílem pozvednout strádající hraničářské obyvatelstvo. Toho se Kubisovi podařilo v průběhu let 1918 až 1938 dosáhnout.

Získávání peněz svépomocí ale nestačilo k pokrytí veškerých výdajů Národní jednoty. Kubis se proto musel čas od času obrátit také na státní úřady. Příkladem je jeho výstup na schůzi Krajského ústředí osvětových sborů v Olomouci dne 6. října 1935. Zde si stěžoval na odmítavé stanoviska představitelů okresních úřadů, vůči lidovýchovné a osvětové práci. Svůj výstup zakončil požadavkem převýchovy státních úředníků, čímž si jejich náklonnost nejspíše nezískal, ale spíše více znepřátelil. Stejně se vyjádřil i v tisku, kde kritizoval špatné financování kultury a školství, způsobené neochotou ministra financí těmto oblastem pomáhat. Současně upozorňoval na přetrvávající špatný stav školství v pohraničních oblastech.¹²⁹⁹

Adolf Kubis se často stavěl do role silného kritika finanční politiky centrálních úřadů ČSR v oblasti školství, hlavně v pohraničních oblastech. Špatný stav škol považoval za křivdu a nevděk vůči jeho celoživotní práci a práci všech národních a školských spolků. Tristní stav se pokoušel napravit pomocí staveb budovaných svépomocí. Další způsob zlepšení lidové výchovy podle něj tkvěl v zapojení veškeré inteligence a státních úředníků.¹³⁰⁰ Ti mohli díky

1296Tamtéž, s. 68.

1297Tamtéž, s. 69.

1298Tamtéž, s. 69.

1299ZABAVITEL, Alois: *Skvělý vzor lidovýchovného pracovníka mezi hraničáři*. In: HADERKA, František–SMĚKAL, Hynek–VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 73.

1300Tamtéž, s. 75.

svému vlivu působit na množství lidí ve svém okolí a získávat tak další pomocníky a kladně ovlivňovat myšlení těch ostatních.

Významným faktorem, který přispěl k silné Kubisově popularitě byla jeho schopnost řečnit. Nikdy se nebál vystoupit před lidmi a nevynechal téměř jedinou příležitost promluvit k lidem a tak je získat na svou stranu. Když se důkladněji zaměříme na vzpomínky jeho spolupracovníků týkající se Kubise, vždy je možné nalézt alespoň zmínku o jeho projevech. Alois Zabavitel popsal jeho řečnění jako „nevyčerpatelnou pokladnici popudů k práci a síle v drobném denním životě.“¹³⁰¹ Jeho projevy byly logické, založené na faktech, podpořené nacionálními myšlenkami, vášnivé a často i útočné. Měl schopnost improvizovat a doprovázet svůj výklad výmluvnými gesty.¹³⁰²

Jeho kolega Jan Hejret ve své vzpomínce na Adolfa Kubise popsal jeho rétorické schopnosti: „...byl vším: teoretikem i praktikem, filosofem i mužem činu. Šel věci na kloub. V poradách pražských, zvláště v Národní radě československé a podobně ve Svazu Národních jednot a matic, vždy sledovány jeho vývody s největším zájmem. Mluvil věcně a pravdivě. Jako když mistr pracuje na svém díle. Dovedl se v spravedlivém hněvu nad křivdou, jež se děje našemu lidu, naší věci, i rozohniti, vždy však soustředila se u Kubise odvaha s rozvahou. Odtud klíč k jeho úspěchu. Rozum se srdcem tu splýval. Věděl, co říci a jak v rozhodujících chvílích myšlenku, návrh, přání tlumočiti, aby získal posluchače a ostatní.“¹³⁰³ Uvedený citát ukazuje Kubisovi schopnosti, ale také jak jej viděli jeho spolupracovníci. Na své kolegy dokázal zapůsobit. I po letech stále vzpomínali na jeho ostré a nebojácné proslovy, kritizující daný stav věcí, ale zároveň poskytující útěchu a naději na lepší budoucnost.

Hynek Smékal zhodnotil Kubisův význam slovy: „Zahořklí nevděkem a prací znaveni přicházeli jsme k němu a vraceli jsme se věřící, nadšení a silní.“¹³⁰⁴ Citát ukazuje, jak významnou osobnost představoval Adolf Kubis pro své spolupracovníky, kteří se k němu obraceli s problémy a dostalo se jim rady, podpory a posílení k další práci. Adolf Kubis se postupem času stal symbolem hraničářů a osvětové činnosti na Severní Moravě. To je možné doložit citátem jednoho z jeho obdivovatelů a následovníků Josefa Barboříka: „Adolf Kubis je vojevůdcem velikého zápolení duchovního a očistného na moravské půdě. A vůdce má armádu...“¹³⁰⁵ Armádou jsou myšleni jeho následovníci a přívrženci, převážně

1301 Tamtéž, s. 76

1302 *Kubis řečníkem*. In: Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditecké činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo. Olomouc 1927, s. 36–37.

1303 HEJRET, J.: *c. d.*, s. 49 an.

1304 SMÉKAL, H.: *Úrodné češství*, s. 46.

1305 BARBOŘÍK, Josef: *Adolf Kubis a mládí osvětáři*. In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 80.

z NJVM. Svou aktivitou dokázal navázat spolupráci s mladou generací. Svými projevy a články přesvědčil mladé, že je potřeba zapojit se do národnostního boje a to jak v oblasti kulturní, tak i politické. Na rozdíl od většiny svých současníků byl schopen překlenout generační problém a zaměřit se na spolupráci s mladou generací. K tomu se vyjádřil Jindřich Spáčil ve svém oslavném článku o Kubisovi, kde napsal, že pomocí svého vlivu umožnil mnoha mladým spisovatelům vydávat své články a publikace.¹³⁰⁶ Hlavně když se jednalo o literaturu zaměřenou na problematiku národnostního konfliktu v regionu, ať už odbornou či románovou formou. Richard Fischer o Kubisově působení v meziválečném období a jeho vztahu k Československu v roce 1936 prohlásil: „Těch 18 let ve vlastním státě změnilo Kubise, bývalého nepřítele státu rakouského, v nejvěrnějšího občana státu československého a ve vášnivého bojovníka pro myšlenku státní.“¹³⁰⁷ Myšlenkou státní je možné v tomto kontextu ztotožnit s myšlenkou národní, protože Adolf Kubis chránil pouze zájmy českých občanů státu.

V meziválečném období se NJVM dostalo zásadní pomoci ze strany státu. Ideály, na nichž byla NJVM postavena se podobaly zájmům celé země a většiny jejích obyvatel. To umožnilo další rozšiřování NJVM po stránce členské i územní. Růst německého extremismu ve druhé polovině 30. let znamenal další posílení českého nacionalismu. Národní jednoty začaly opět sloužit jako obranné národní spolky, do kterých se lidé české národnosti slučovali s cílem ochrany své existence před německým nebezpečím. Spolek se ale nemohl rovnat s rostoucí agresivitou nacistického režimu v Německu.

5.4 Nová hrozba

Po zabránění pohraničních oblastí v roce 1938 protestovala NJVM v Praze i Berlíně ústy Václava Nešpora proti obsazení obcí s českou většinou.¹³⁰⁸ Následně došlo k úpravě hranic protektorátu a byly zachráněny obce Červenka a Přáslavice. Stejně tak německé ostrůvky kolem Olomouce nebyly zabráný přes memorandum německých občanů města Hitlerovi.¹³⁰⁹ Veškeré snahy NJVM v odstoupených územích byly ztraceny. Na území připadlém nacistickému Německu byl český spolkový život zakázán. Zrušena byla i většina českých škol. Obyvatelstvo české národnosti bylo vystaveno zostřenému národnostnímu útlaku. Jednalo se především o tzv. české novousedlíky, kteří přišli do pohraničí po roce 1918. Byli to převážně úředníci, státní zaměstnanci, učitelé, příslušníci policejních složek a četnictva,

1306SPÁČIL, Jindřich: *Ředitel Kubis a mládí*. In: KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu*.

K šedesátinám Adolfa Kubise. Olomouc 1936, s. 40.

1307FISCHER, R.: *Skutky*, s. 57.

1308SOMMER, K.: *K historii*, s. 63.

1309NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 73.

pracovníky finančních úřadů, zaměstnance železnice a pošt.¹³¹⁰ Ti sem byli umisťováni k zvýšení české menšiny v německých obcích. Často k tomu pomohla právě NJVM. Většina poškozených se musela vystěhovat, nebo ze strachu radši sama utekla do vnitrozemí. NJVM se následně snažila uprchlíkům pomoci. Pomáhala jim s hledáním bydlení a pracovních míst.¹³¹¹ Na tuto aktivitu se zaměřily všechny zbývající odbory organizace. Společně s nimi utíkali i představitelé německého antifašismu, exulanti z Německa a Židé. Důsledkem bylo přelidnění Olomouce uprchlíky, kteří potřebovali zajištění základních potřeb. Proti německým emigrantům se zvedla i vlna negativních nálad ve společnosti.¹³¹² Byly organizovány sbírky charitativních organizací, spolků i jednotlivců. Zapojila se také NJVM a všichni její pracovníci. Organizace se snažila najít si své místo v kolabujícím systému druhé republiky.

Místo konsolidace poměrů a ustálení situace přišla německá okupace. V brzkých ranních hodinách 15. března 1939 prezident Emil Hácha pod nátlakem souhlasil v Berlíně s bezpodmínečnou kapitulací, ačkoli k tomu neměl dostatek pravomocí. Umožnil okupaci a zároveň ospravedlnil německou agresi na mezinárodní úrovni.¹³¹³ Již večer předcházejícího dne vyrazili do olomouckých ulic henleinovci a s nacionálními pokřiky zastrašovali české obyvatelstvo.¹³¹⁴ Rozbýjeli okna českých domů a institucí, pokřikovali nacionální hesla a písně a pokusili se obsadit důležité objekty ve městě.¹³¹⁵ Představitelé národních spolků žili ve strachu z dalšího vývoje. O den později byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. Státní útvar s velice omezenou autonomií, v podřízeném vztahu vůči Německu.¹³¹⁶

V protektorátu Čechy a Morava byla spolková činnost značně omezena. Hned po okupaci byla provedena přeregistrace všech spolků.¹³¹⁷ Mnohé spolky byly zakázány a další musely vyloučit řadu členů, aby mohly dále existovat. Prvními zrušenými byly levicové, nacionální a židovské spolky. Postupně byly zakázány nejvýznamnější české národní organizace působící v Olomouci. Nechyběla NJVM, Československá obec legionářská, Sokol a Orel.¹³¹⁸ Majetek spolků byl zabaven stejně jako všechny jejich dokumentační materiály. Ty byly mnohdy úplně zničeny. Nucený konec činnosti potkal i německé spolky a to nejen ty antifašistické. Zrušen byl i Bund der Deutschen a Deutschen Kulturverband nahrazené orgány strany NSDAP.¹³¹⁹ Podpory se naopak dostalo německým tělocvičným organizacím. Deutscher Turnverein připravoval řadu mladých německých

1310SOMMER, K.: *K historii*, s. 64.

1311NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74.

1312TRAPL, M.: *Politický vývoj*, s. 157.

1313MARŠÁLEK, P.: *c. d.*, s. 16 an; SEIBT, F.: *c. d.*, s. 324 an.

1314BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 133.

1315VÁLKA, Z.: *c. d.*, s. 19 an.

1316BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 133.

1317Tamtéž, s. 134.

1318BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 36.

1319BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 224; Tiž: *Dějiny Moravy*, s. 212.

občanů na působení v armádě. Stejnou myšlenku podporovaly i další německé tělocvičné spolky Hitlerjugend a Bund der deutschen Mädel. Ty byly zaměřené na přípravu mládeže k tělesné zdatnosti.¹³²⁰ Náhradou za zakázané spolky mělo být kolaborantské Kuratorium pro výchovu mládeže. Jeho vznik byl iniciován ministrem Emanuelem Moravcem. Povinné členství v organizaci měli jak chlapani tak také dívky od deseti do osmnácti let.¹³²¹ Řada členů zrušených spolků se společně s politickými stranami stala základem boje proti fašismu. Na rozdíl od politických stran, které se nebyly schopny dohodnout, panovala u členů českých nacionálních spolků jednota. Zejména se jednalo o bývalé legionáře, členy Sokola, Orla a také NJVM.¹³²²

Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava byla NJVM ve velice špatném stavu a hrozil její zánik. Dne 1. března 1939 napsal Adolf Kubis dopis Richardu Fischerovi s údaji o stavu NJVM. Informoval jej o možnosti záchrany spolku před zánikem pomocí spojení do Svazu Národních jednot a Matic v Praze.¹³²³ O spojení se pokusilo Ministerstvo vnitra 4. dubna 1939. Všechny obranné spolky se měli sloučit do Národní matice při Národní radě české v Praze. Sloučeny byly Národní jednota severočeská, Národní jednota pošumavská, Národní jednota pro jihozápadní Moravu, NJVM, Slezská matice osvěty lidové a Matice Opavská. Předsedou byl zvolen ministr školství Jan Kapras.¹³²⁴ Sloučení mělo usnadnit národní práci a manifestovat sounáležitost k českému národu. Práce členů měla zůstat zachována. Tím měl být potvrzen nezlomený duch národa v německém područí. Fungování bylo přesto značně omezeno, ale cíle zůstali stejné. Organizace se starala o mateřské a základní školy, organizovala kulturní a společenské akce, osvětové přednášky a starala se o obecní knihovny.¹³²⁵ Velký důraz byl kladen i na péči o nezaměstnané, chudé a nemocné, zvláště o sirotky. Problémem bylo omezení státní finanční pomoci.¹³²⁶

Ústřední výbor NJVM vydal 16. května 1939 prohlášení místním odborům, ve kterém zdůrazňuje význam spolku a jeho činnosti. NJVM měla podle jejich názoru: „...své významné poslání nejen za Rakouska, ale i v době 20letého trvání naší státní samostatnosti a budou mít jistě své existenční oprávnění nyní i do budoucna. Bylo by známkou osudové slabosti, kdyby snad někde představitelé jednotlivých odborů, ať z jakéhokoliv důvodu, stali se příčinou zániku některého z našich místních odborů. Je mravní povinností a příkazem vaší národní cti a nás všech, abychom soustředili své národní síly v jednotné a mohutné naší Národní matici.“

1320TRAPL, J. – TRAPL, M. (c): *Tělovýchova a sport*, s. 249.

1321Tamtéž, s. 248; BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 134.

1322BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 17.

1323Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872 – 1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 32. *Dopis Adolfa Kubise Richardu Fischerovi*.

1324SOMMER, K.: *K historii*, s. 64; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 211.

1325SOMMER, K.: *K historii*, s. 69.

1326NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74; SPRINGER, J.: *c. d.*, s. 60.

Za prohlášením stáli ještě všichni původní členové ústředního výboru v čele se starostou Richardem Fischerem, jednatelem Hynkem Smékalem, místostarostou Františkem Reichlem, pokladníkem Emanuelem Vojnarem a ředitelem Adolfem Kubisem.¹³²⁷

Novým předsedou NJVM byl v době okupace Augustin Fritz. Nahradil Richarda Fischera, který se stáhl do pozadí a na veřejnosti nevystupoval. Název organizace musel být změněn na Odbor Národní Matice (pro oblast východní Moravy). V této organizaci byla sloučena Olomoucká Ústřední matice školská a NJVM.¹³²⁸ Dne 26. května 1939 napsal Adolf Kubis dopis Richardu Fischerovi, ve kterém jej informuje o špatném stavu spolku. Psal: „Provádíme likvidaci, pokud to jde, když máme vše v kanceláři zapečetěno. Včera bylo gestapo zase v naší kanceláři, přeházelo, hledalo a odneslo si všechny naše protokolní knihy atd. Sám jsem musel s nimi a úředně se mnou pracovali celé dvě hodiny. Chtěli by vědět mnoho ze sudetského území i z protektorátu.“¹³²⁹ Policejní ředitelství v Olomouci vyhrožovalo roku 1943 zrušením NJVM. Jako důvod byla uváděna malá aktivita spolku. Většina členů totiž byla ve vězení a členská základna se tak velice ztenčila. Pro zachování spolku policejní ředitelství požadovalo jména všech členů ve vedení spolku s informacemi o jejich práci a adresy bydliště.¹³³⁰

V době okupace byla značně omezena vydavatelská činnost. Knihy byly cenzurovány a zakázáno bylo všechno co nevyhovovalo nacistické ideologii. Celá řada knih musela být odstraněna z veřejných knihoven. Na významu nabyly menší a soukromé knihovny, které se nacistům nepodařilo zakázat.¹³³¹

Adolf Kubis byl před sloučením organizací na pozici ředitele ústřední kanceláře NJVM v Olomouci. Po reorganizaci mu nejprve nebyla udělena žádná funkce a stejně jako Richard Fischer se stáhl do ústraní a do veřejného života příliš nezasahoval.¹³³² Jako významný a známý funkcionář totiž mohl ohrozit chod organizace a její snahy. Upoutal by totiž příliš velkou pozornost policejních složek. Jeho neaktivita ale nevydržela dlouho. V roce 1942 působil krátce jako zástupce starosty, místostarosta a v roce 1943 zastával pozici jednatele NJVM. Z těchto pozic se pokoušel udržet činnost spolku v běžném chodu. Vybíral

1327Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č. *Prohlášení.*

1328Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č.

1329Státní okresní archiv v Olomouci, fond Fischer Richard, JUDr. (1872 – 1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 33. *Dopis Adolfa Kubise Richardu Fischerovi.*

1330Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č. *Dopis Policejního ředitelství.*

1331BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Problémy kultury* (dále jen *Problémy kultury*). In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 233.

1332SOMMER, K.: *K historii*, s. 68.

příspěvky na činnost, požadoval zprávy a výkazy o činnosti z jednotlivých odborů, opatroval nové knihy a organizoval pořádání osvětových přednášek.¹³³³

Zatčen byl Adolf Kubis v rámci akce Albrecht I. den po vypuknutí druhé světové války 2. září 1939.¹³³⁴ Akce byla zaměřena na příslušníky hnutí odporu a národní pracovníky. Postihla tisíce lidí, které režim považoval za své nepřátele.¹³³⁵ Byli zatýkáni představitelé českých národních spolků (Sokola, Orla, Národní jednoty, legionářů, skautů), vysokoškolští a středoškolští profesoři, důstojníci, lékaři, advokáti, hospodářští činitelé, politici, duchovní, Židé a mnozí další. Akce měla současně sloužit k zastrašení českého národa pro udržení klidu a pořádku. V Olomouci bylo zatčeno 204 osob.¹³³⁶ Vězněn byl jeden a půl roku postupně ve Štěpánově, Dachau a Buchenwaldu.¹³³⁷ Následně byl propuštěn, ale 22. září 1944 byl opět zatčen. Byl obviněn z účasti v odboji. Vězněn byl v Olomouci, Brně, Praze a Bayreuthu. Zde byl až do osvobození města 14. dubna 1945 americkou armádou.¹³³⁸ Následně byl dne 8. května 1945 převezen jako osvobozený vězeň do Chebu.¹³³⁹

Nová organizace neměla dlouhého trvání. Zakázána byla z nařízení Říšského protektora dne 10. července 1943, kvůli podezření z účasti v odbojové činnosti a pomoci perzekvovaným osobám a jejich rodinám. Její majetek a veškerá agenda byly zkonfiskovány.¹³⁴⁰ Archiv Národní jednoty a veškeré další materiály byly gestapem zabaveny a zničeny.¹³⁴¹ NJVM přestala oficiálně existovat. Řada členů se ocitla ve vězení nebo koncentračních táborech. Zbylí členové přesto neustali s prací. Řada z nich se přidala k odboji a pokračovala v boji proti německému nepříteli. Po skončení války NJVM svou činnost obnovila.

5.5 Pokus o obnovu a konec organizace

Po skončení války se NJVM pokusila obnovit svou činnost již v květnu 1945, ačkoli úředně byla povolena až 4. února 1947.¹³⁴² Ministerstvo vnitra neskrývalo svou nevoli

1333 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednoty pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č.

1334 Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“; BARTOŠ, J.: *Odboj proti nacistickým okupantům*, s. 43.

1335 BARTOŠ, J.: *Za nacistické okupace*, s. 256.

1336 BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Německá okupace*, s. 223.

1337 Národní archiv, fond Německé soudy v Protektorátu – Archiv bezpečnostních složek Praha, kart. 66, svazek: 17 (Kubis), A – inventář: 134; Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Kubis Adolf (1909–1948), místo vzniku fondu: Olomouc, časový rozsah: 1909–1948, nezpracováno, kart. 1, bez inv. č.

1338 Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“; NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74; JUŘÁK, P.: *c. d.*, s. 238 an; SPRINGER, J.: *c. d.*, s. 60.

1339 Vojenský ústřední archiv, Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“.

1340 NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74; SPRINGER, J.: *c. d.*, s. 60.

1341 NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74.

1342 Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc*; NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74.

s obnovou obranných spolků a snažilo se jejich oficiální zřízení oddálit. Stejně tak byla oddalována restituce nacisty zabaveného majetku obranných jednot.¹³⁴³ Místní odbory se ale o oficiální stanoviska nezajímaly a spontánně obnovovaly svou činnost okamžitě po skončení války. Některé odbory již obnoveny nebyly. Důvodem byl nedostatek členů způsobený ztrátami na životech v průběhu války. Řada členů byla zapojena v odboji a konce války se nedožila. Jiné odbory nepovažovaly další činnost po odsunu Němců za nutnou.¹³⁴⁴ Chápali odsun jako vyvrcholení nacionálních snah. Vznikaly ale také zcela nové odbory. NJVM se rozrostla na Ostravsko a Opavsko, kde předtím nepůsobila. Před válkou zde působily samostatné spolky pro oblast Slezska.¹³⁴⁵

Bez vlastních financí ale nemohla plně působit. Podle dochovaných účetních zápisů získávala peníze hlavně pomocí darů. Ty jí poskytovali jak fyzické osoby, tak také podnikatelé, firmy a jiné spolky.¹³⁴⁶ Od roku 1946 začala činnost NJVM opět naplno.¹³⁴⁷ Do roku 1948 bylo obnoveno 240 odborů a 12 nových založeno. Starostou se stal František Reichl. Adolf Kubis opět přijal funkci ředitele ústřední kanceláře NJVM v Olomouci.¹³⁴⁸ Nově vzniklé odbory pomáhaly s obnovou škol a knihoven zničených válkou. Podílely se i na očišťovacích procesech v pohraničí. Obranné jednoty tak ztratili svého odvěkého nepřítele a hlavní funkci. Museli si proto najít novou aktivitu. Náplní činnosti se měla stát osvětová a kulturní činnost, starost o mládež a zakládání knihoven.¹³⁴⁹ NJVM navázala spolupráci s dalšími spolky a osvětovými organizacemi. O finanční pomoc žádala po válce Okresní osvětovou radu, která se stala vedoucím osvětovým orgánem v Olomouci. Do jeho čela se postavil bývalý Kubisův spolupracovník Václav Rýznar.¹³⁵⁰

NJVM podporovala vydávání českých knih o historii, kultuře a literatuře na severní Moravě. Požadovala finanční podporu od Okresní osvětové rady pro vydání knih literárního vědce Jana Springera, archiváře Václava Nešpora, historika Františka Hrubého a mnoha dalších.¹³⁵¹ Brzy začaly narůstat mezi členy NJVM problémy spojené s různou politickou

1343SOMMER, K.: *K historii*, s. 72.

1344Tamtéž, s. 70.

1345Zemský archiv v Opavě, fond Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, karton 245, inv. č. 327. *Okrsek Národní jednoty pro východní Moravu v Moravské Ostravě*.

1346Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č. *Hlavní kniha 1945*.

1347Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č. *Hlavní kniha 1946*.

1348SOMMER, K.: *K historii*, s. 71.

1349Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní Jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc*.

1350Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní Jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc*.

1351Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní Jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc*.

orientací.¹³⁵² Ty byly dříve potlačeny společným nepřítelem v podobě německé menšiny. Ideál nepolitické organizace sloužící jako základ pro vytvoření ideální občanské společnosti se vytrácel.

Komunisté postupně získávali moc ve státě. Po únorovém převratu v roce 1948 převzal veškerou moc v Olomouci Krajský akční výbor Národní fronty se svými podřízenými výbory ovládanými komunisty, který nastolil diktaturu komunistické strany.¹³⁵³ Následně začaly čistky v Národní frontě, státní správě, politických stranách, advokacii, školství, podnicích, společenských a kulturních organizacích.¹³⁵⁴ Odstraněni byli všichni nepřátelé nově ustaveného režimu. Jednou z těchto organizací byla i NJVM. Akčním výborem při Svazu Národních jednot a Matic v Praze bylo rozhodnuto o připojení obranných jednot k akčním výborům Národní fronty. Ústřední výbor NJVM v Olomouci se zapojil do Krajského akčního výboru Národní fronty v Olomouci. Za delegáty byly zvoleni starosta František Reichl a jednatel Adolf Kubis.¹³⁵⁵

Další činnost NJVM byla nejistá. Její členové byli přesvědčeni o pozitivním efektu další činnosti. Nový režim s nimi ale nepočítal. Karel Sommer k tomu napsal, že: „argumentační arzenál představitelů moravských Národních jednot nemohl uspět v konfrontaci s netolerantní komunistickou ideologií. Komunistický režim společenské organizace tohoto typu nepotřeboval. Již sám pojem nepolitická organizace byl komunistickému nazírání naprosto cizí.“¹³⁵⁶

Následoval pokus o transformaci všech obranných jednot do jediné centrální organizace se sídlem v Praze. Nová korporace se měla nazývat Hraničářský ústav. Ta počítala s pokračováním v dosavadní činnosti, ale požadovala zrušení jednotlivých odborů.¹³⁵⁷ Ústav měl sloužit k podpoře kulturního a sociálního života v pohraničí. Financován měl být pomocí majetku všech sloučených organizací, z darů osob i korporací. V čele spolku mělo stát 21 členné představenstvo řízené předsedou, třemi místopředsedy a tajemníkem. Své zastoupení měli mít pozorovatelé z ministerstva školství, informací, osidlovacího úřadu, Fondu národní obnovy a Národně pozemkového fondu. Organizace měla být podřízená Ústřednímu akčnímu výboru Národní fronty.¹³⁵⁸ Zástupci NJVM v čele s Adolfem Kubisem a Františkem Reichlem proti tomuto postupu protestovali.¹³⁵⁹ Nelíbila se jim centralizace

1352SOMMER, K.: *K historii*, s. 71.

1353KONEČNÝ, K.: *Od košického vládního programu*, s. 290.

1354Více k problematice čistek po únorovém převratu viz KONEČNÝ, K.: *Krajské město*, s. 290–295.

1355Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednoty východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence*; SOMMER, K.: *K historii*, s. 72.

1356SOMMER, K.: *K historii*, s. 73.

1357Tamtéž, s. 73.

1358Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský Výbor Národní fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244.

1359SOMMER, K.: *K historii*, s. 73.

organizace do Prahy a likvidace místních odborů.¹³⁶⁰

K vytvoření jednotného Hraničářského ústavu se Adolf Kubis vyjádřil v dopise Ladislavu Pallierovi, řediteli Národní jednoty pro jihozápadní Moravu se sídlem v Brně. Napsal mu: „plán a záměr není špatný. Vše bude záležet na způsobu realizace. A při ní nemůžeme býti ignorováni a znehodnoceni... Jde o to, aby nebylo v Praze podfuků a záluďů osobních a stranických.“¹³⁶¹ Moravské Národní jednoty vydaly 30. března 1948 společné prohlášení, ve kterém se jasně staví proti zrušení organizace. V posledním odstavci zdůrazňují: „Jsme zásadně proti planému vlasteneckému horování, ale zrušení Národních jednot bychom v dnešní době považovali za velké ochuzení intensity ve všestranné práci národní.“¹³⁶²

Od konce roku 1948 se začalo diskutovat o úplné likvidaci obranných jednot.¹³⁶³ Nový režim již upevnil své pozice a nepolitická, nadstranická organizace se neslučovala s jeho záměry. O likvidaci Národních jednot a Matic se usnesl Ústřední akční výbor Národní fronty a Akční výbor Svazu Národních jednot a Matic v Praze dne 19. října 1948. Jako důvod se uvádí: „Stalo se tak v důsledku nového uspořádání našeho života hospodářského, kulturního i společenského podle lidově demokratického řádu.“¹³⁶⁴

Likvidační sbor v Olomouci byl tvořen z vedoucích činitelů ústředního výboru NJVM: Josef Hecl, Emanuel Vojnar, František Vičar, Adolf Kubis a Rudolf Neoral.¹³⁶⁵ Polovina majetku NJVM byla předána kulturním komisím při krajských akčních výborech Národní fronty v Olomouci a Ostravě.¹³⁶⁶ Zbytek majetku převzalo ředitelství NJVM v Olomouci a následně Akční výbor Národních jednot a matic v Praze.¹³⁶⁷

Nejdříve byly zrušeny místní odbory a okrsky. Ty museli svolat likvidační valnou hromadu a odsouhlasit svůj zánik a rozdělení majetku. Zbylé peníze měly být rozděleny mezi obecní knihovny. Nemovitý majetek převzal stát nebo jednotlivé obce.¹³⁶⁸ Ne všechny odbory s likvidací plně souhlasily, ale museli ústřední rozhodnutí respektovat.¹³⁶⁹ Před zahájením

1360Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednota východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence*.

1361Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský Výbor Národní fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244. Dopis Adolfa Kubise Ladislavu Pallierovi.

1362Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednota východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence*.

1363SOMMER, K.: *K historii*, s. 74.

1364Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní Jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc*.

1365Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednota východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence*.

1366SOMMER, K.: *K historii*, s. 74.

1367NEŠPOR, V.: *Na rozloučenou*, s. 74.

1368Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednota východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence*.

1369SOMMER, K.: *K historii*, s. 75.

likvidace měla NJVM pořád 190 aktivních odborů.¹³⁷⁰ Což vypovídá o zájmu členů pokračovat v další činnosti. Do konce února 1949 byly všechny odbory NJVM zcela zrušeny a mohly být vymazány ze spolkových katastrů.¹³⁷¹ K datu 1. března 1949 všechny odbory NJVM úředně zanikly.¹³⁷² Tak skončil svou činnost jeden z nejdůležitějších nacionálních spolků na Moravě.

Adolf Kubis, který stál za růstem a expanzí NJVM se tak stal i nástrojem jejího konce. Jako člen likvidační komise kontaktoval jednotlivé odbory a oznamoval jim zánik organizace. K 31. lednu 1949 byl Adolf Kubis Akčním výborem Národních jednot a matic v Praze zbaven vedení kanceláře NJVM. Nahrazen byl Oldřichem Hlineckým.¹³⁷³ Ten byl pověřen úplnou likvidací NJVM. Ve své funkci ale dlouho nezůstal. Již 7. května 1949 byl nahrazen Vincencem Krejčířem, dosavadním nevýrazným členem kanceláře NJVM, ale aktivním členem KSČ.¹³⁷⁴ Tomu se podařilo organizaci zcela zlikvidovat.

1370Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský Výbor Národní Fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244.

1371SOMMER, K.: *K historii*, s. 75.

1372Státní okresní archiv v Olomouci, fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 5, inv. č. 76. *Spolupráce Národní Jednoty pro východní Moravu s Okresní radou osvětovou Olomouc*.

1373Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský Výbor Národní Fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244.

1374Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský Výbor Národní Fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244.

6 Jednota divadelních ochotníků besedních

6.1 Počátky ochotníků

České divadlo v Olomouci bylo ve druhé polovině 19. století ve své činnosti značně omezováno. Převažovala představení hraná v němčině. Převaha německé kultury byla v Olomouci výrazná.¹³⁷⁵ K uvolnění došlo v roce 1848 v jehož důsledku se začaly hrát první česká představení. Jejich činnost byla záhy ukončena a k obnovení došlo až v polovině 60. letech 19. století.¹³⁷⁶ Nejprve ve formě divadelních ochotníků a cestující společnosti na půdě jiných českých spolků a hostinců. Takto byla založena i Jednota divadelních ochotníků besedních v roce 1872 v prostorách Občanské besedy v Olomouci. Současně se na Moravu dostávala profesionální česká divadla z Čech, hlavně z Prahy. Diváci nejprve požadovali známé české autory, čemuž se divadlo přizpůsobilo. Následně byly přidávány i představení světových autorů.¹³⁷⁷ Divadelní soubory si pronajímaly městské divadlo, ale v důsledku vysokých cen a nevole ze strany německé většiny začaly hrát i na jiných místech. Často využívaly prostor Besedního domu na Dolním náměstí, kde se střídaly profesionální soubory s těmi ochotnickými.¹³⁷⁸ Tomu se snažila zabránit německá radnice, která upozorňovala na špatný stav objektu i nevhodnost prostor pro divadelní představení.¹³⁷⁹ V důsledku rostoucího německého nacionalismu a jeho radikalizace v 80. letech bylo českému divadlu zakázáno vystupovat v městském divadle a v městské střelnici.¹³⁸⁰ Stalo se tak po vystoupení hostujícího Jindřicha Mošny z Národního divadla v Šamberkově představení *Jedenácté přikázání*, kde umělec zkritizoval a zesměšnil olomoucké německé zastupitelstvo. Zákaz platil až do roku 1918.¹³⁸¹

Jednota divadelních ochotníků besedních vznikla na valné hromadě v 25. září 1872 z podnětu Občanské besedy v Olomouci.¹³⁸² Prvním starostou se stal Emil Čáp, ale ještě toho roku byl nahrazen Karlem Rozsívalem.¹³⁸³ V prostorách besedy sehrála dne 27. října 1872 také svou první inscenaci. Cílem ochotníků bylo pořádat představení a dobročinné akce pro českou menšinu města Olomouce. Většina her měla slovanské a české motivy čerpající z historie, pověstí a soudobé beletrie. Nechyběly hry od významných světových autorů jako

¹³⁷⁵TRAPL, M.: *K specifické problematice*, s. 79.

¹³⁷⁶ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 89.

¹³⁷⁷Tamtéž, s. 90.

¹³⁷⁸Tamtéž, s. 91–92.

¹³⁷⁹Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957)

M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Knihy protokolů 1908 až 1932*.

¹³⁸⁰STÝSKAL, J.: *Stručný pohled*, s. 288.

¹³⁸¹ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 92.

¹³⁸²NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 112 an.

¹³⁸³ŠROT, Edvard: *Dějiny Jednoty divadelních ochotníků besedních od roku 1872 do roku 1912*. In: KUBIS, Adolf (ed.): *Almanach Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1912 (z dějin spolků a vzpomínek členů)*. Ku 40letému jubileu Jednoty. Olomouc 1912, s. 23.

je William Shakespeare či Henrik Ibsen.¹³⁸⁴ Význam ochotnického divadla byl zásadní. Dle Aleny Šterbové významně pomohlo k zformování českého národního života v Olomouci. Členy divadelního sboru totiž byly mnohé regionální osobnosti z české politické, ekonomické i kulturní oblasti.¹³⁸⁵ Současně se jednalo o jediné české divadlo ve městě. Nahrazovalo tak činnost zrušeného českého městského divadla. V roce 1880 byl založen pěvecký a hudební spolek Žerotín. Jeho rozsáhlá koncertní činnost a spolupráce s Jednotou divadelních ochotníků na jejich představeních zvyšovala popularitu spolku, až se stal jedním z nejznámějších svého druhu na Moravě.¹³⁸⁶ Přes všechny problémy začaly postupně vznikat i další české ochotnické a pěvecké spolky, které se zapojily do rozvoje kultury města Olomouce. Žerotín i Jednota divadelních ochotníků besedních byly významnými uměleckými spolky s věhlasem po celé Moravě. Výrazně přispěli k formování českého kulturního života v Olomouci a na severní Moravě.

Na konci 80. let 19. století vznikl v Olomouci Národní dům dokončený v roce 1888. Jeho prostory představovaly náhradu za nedostupné městské divadlo. Sjížděly se sem divadelní soubory z celých Čech a Moravy, aby podpořily české snahy v Olomouci a obohatily český kulturní život.¹³⁸⁷ Činnost obou spolků se po dokončení stavby Národního domu v Olomouci v roce 1888 ještě zvýšila. Mohli zde pravidelně vystupovat a zintenzivnit tak svou činnost.¹³⁸⁸ V prvním patře byl vybudován velký sál, označovaný jako dvorana.¹³⁸⁹ Ten byl určen pro různé kulturní aktivity a společenské akce. Alternativou byl i hostinec U města Prahy v obci Nová Ulice, kde se pravidelně konala divadelní představení v českém jazyce.¹³⁹⁰ To se změnilo v roce 1911, kdy zasáhlo německé zastupitelstvo obce a české hry navždy zakázalo.¹³⁹¹

Národní dům ale nesplňoval nároky na plnohodnotné divadlo. Dispoziční řešení budovy nevyhovovalo bezpečnostním požadavkům. To se stalo terčem kritiky německých zastupitelů Olomouce a důvodem proč nikdy nebylo vydáno povolení k trvalému divadelnímu provozu. Jednota divadelních ochotníků proto iniciovala v roce 1888 návrh na vytvoření Družstva českého divadla, jehož účelem měla být snaha o vybudování vlastního nezávislého českého divadla v Olomouci. Velkolepé plány se ale nepodařilo zrealizovat. Nedostatek financí a neochota české veřejnosti přispět větším obnosem znamenaly dočasný konec snažení. Další pokus o vytvoření vlastního divadla se uskutečnil v roce 1907, když došlo

1384Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957)

M 6–22, NAD: 372, kart. 3, bez inv. č., *Divadelní programy 1912–1923*.

1385ŠTERBOVÁ, A.: *c. d.*, s. 151 an.

1386ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 92.

1387ŠTEFANIDES, J.: *Kalendárium*, s. 59–60.

1388SMEJKAL, Z. (ed.): *c. d.*, s. 6 an.

1389KOŽUŠNÍK, V.: *c. d.*, s. 28 an.

1390ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 92.

1391Tamtéž, s. 93.

k založení Družstva pro české divadlo v Olomouci. Ani přes velkou snahu všech zainteresovaných se nová budova nepodařila zrealizovat. Místo toho došlo v roce 1908 pouze k úpravě pódia a zavedení elektroinstalace v Národním domě, kde i nadále pokračovala pravidelná česká představení.¹³⁹² Městská správa nadále odmítala povolit trvalý provoz českého divadla.¹³⁹³ Družstvo českého divadla se snažilo zachovat svou činnost, ale postupně přicházelo o členy. V roce 1913 se na valnou hromadu dostavili pouze čtyři členové a o rok později zcela zaniklo.¹³⁹⁴ Další iniciativa za stavbu českého divadla přišla až po válce. Na začátku 20. století organizovala Jednota řadu pohostinských her v Národním domě v Olomouci. Své představení zde sehrála řada divadelních společností z Čech a Moravy. Nechyběly divadla z Prahy a Brna.¹³⁹⁵

Dne 14. srpna 1905 byla Jednota přijata za řádného člena Ústřední matice divadelních ochotníků českých (ÚMDOČ). Byla zakládajícím členem Zemského divadla v Brně a sdružení českých žurnalistů v roce 1907. Ve stejném roce se stává členem Družstva českého divadla v Olomouci.¹³⁹⁶ Roku 1906 byl na post režiséra zvolen Václav Volánek.¹³⁹⁷ Zkušený režisér s velkým talentem pro tvorbu a realizaci divadelních představení. Jeho příchod znamenal zlepšení umělecké stránky her a nové motivy a nápady. Jednota se stala dalším centrem českého spolkového života. Její členové byli významní představitelé města. Mohli se zde setkávat městští úředníci, ředitelé českých škol a představitelé městské správy. Nechyběl ani starosta Richard Fischer, který si rád zahrál divadlo osobně.¹³⁹⁸

Adolf Kubis vstoupil do Jednoty divadelních ochotníků besedních jako řadový člen v roce 1906, kdy nastoupil do pozice tajemníka NJVM. První roli dostal 31. ledna 1909 v divadelní hře *Válka bohů* od Emila Trévala, kde ztvárnil roli Mandelblüha. Dne 2. a 3. května toho roku ztvárnil roli Dóžete Benátského v Shakespearově tragédii *Othello*. Pokračoval rolí Dr. Lipanského dne 19. září 1909 v představení s názvem *Karel Havlíček Borovský* podle předlohy F. F. Šamberka. V dubnu 1910 se představil jako klenotník Bragelin ve hře *Ve víru* podle předlohy H. Bernsteina. Dne 24. září 1911 u příležitosti oslav 60 narozenin Aloise Jiráska vystoupil v jeho hře *Kolébka* jako průvodce Václava IV. a doktor lékařství Mistr Purkart, představení mělo velký úspěch a tak došlo k jeho opakování dne

1392FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936, s. 62–63; KOŽUŠNÍK, V.: *c. d.*, s. 29 an.

1393ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 96.

1394ZAMYKAL, L.: *Když jsme zakládali*, s. 11.

1395Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 4, bez inv. č., *Programy oper, operet a činoher provozovaných divadelními společnostmi na ochotnickém jevišti 1909–1925*.

1396SMEJKAL, Z. (ed.): *c. d.*, s. 6 an.

1397ŠROT, E.: *c. d.*, s. 33 an.

1398Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Knihy protokolů 1908 až 1932*.

22. října 1911.¹³⁹⁹ Do roku 1914 ztvárnil řadu dalších menších rolí. Nikdy se ale nestal představitelem hlavních rolí.

Přes uvedené příklady je možné konstatovat, že neodehrál mnoho představení. Svou úlohu sehrál spíše na poli organizačním. Na řádné výroční valné schůzi v roce 1911 byl aklaací zvolen do výboru spolku.¹⁴⁰⁰ Hned po jeho jmenování do vedení spolku se uplatnila Kubisova energická organizační, redaktorská a publikační činnost. Z jeho popudu a pod jeho redakcí byla vydána výroční publikace *Almanach Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1912 (z dějin spolků a vzpomínek členů). Ku 40letému jubileu Jednoty*.¹⁴⁰¹ Kniha pomocí vzpomínek svých nejvýraznějších členů mapovala dějiny, významné okamžiky a jednotlivé odehrané divadelní představení Jednoty od jejího vzniku do roku 1912. Sám Adolf Kubis ještě neměl mnoho vzpomínek, se kterými by se podělil, a proto zde publikoval pouze báseň s přáním a poděkováním za usilovnou práci všem jubilantům.¹⁴⁰²

Od roku 1913 zastával Adolf Kubis funkci správce divadla, hospodáře a referenta.¹⁴⁰³ O rok později převzal od Edvarda Šrota funkci jednatele. Byl pověřen vedením zápisů ze schůzí a organizací administrativy spolku.¹⁴⁰⁴ Jeho činnost ve spolku byla přerušena první světovou válkou, neboť musel povinně narukovat do armády. V průběhu let 1915 až 1918 byla činnost spolku značně omezená. To bylo dáno zmenšením celé členské základny v důsledku války. Kromě předsedy a místopředsedy spolku byli všichni členové výboru povoláni do armády. Předseda František Smrčka a režisér Václav Volánek se snažili, aby činnost nebyla zcela zastavena. Podařilo se jim pořádat jednu či dvě nové hry za měsíc. Chybějící členové byli nahrazeni dobrovolníky a herci z povolání. Často vystupovali hostující herci z různých divadel z Čech a Moravy aby zaplnili chybějící místa. Témata her byla převážně nacionálně orientovaná. Václav Volánek k tomu ve své režisérské zprávě v roce 1918 napsal: „...v době válečné vyhýbal jsem se při výběru her zůmyslně hrám německým a i neslovanským, a tak provedeny byly vesměs hry domácích autorů, veselé i vážné, které docílily vždy plného úspěchu jak morálního tak i finančního.“¹⁴⁰⁵

Činnost Jednoty divadelních ochotníků za první světové války byla značně omezená.

1399Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 4, bez inv. č., *Kniha programy a kritiky 1904 až 1911*.

1400Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

1401KUBIS, Adolf (ed.): *Almanach Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1912 (z dějin spolků a vzpomínek členů). Ku 40letému jubileu Jednoty* (dále jen *Almanach Jednoty*). Olomouc 1912.

1402Tamtéž, s. 3.

1403Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

1404Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

1405Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha schůze Jednoty divadelních ochotníků besedních v letech 1910–1931*.

Množství jejích členů muselo povinně do armády a na frontu. Kromě tehdejšího předsedy Smrčky a místopředsedy Fritze narukovali všichni členové mužského pohlaví.¹⁴⁰⁶ Zapojit se proto musely hlavně ženy. Hrály se především odlehčené, veseloherní motivy.¹⁴⁰⁷ Postupně se v divadelních hrách prosadily národní motivy. Vše bylo zpočátku ztíženo silnou cenzurou, která kontrolovala všechny protistátní aktivity. Nedostatek členů byl vykompenzován pořádáním hostujících představení divadel z Prahy a Brna.¹⁴⁰⁸ Válka zasáhla velmi silně do chodu divadla. Přesto se jeho činnost podařilo udržet po celou dobu války. Divadlo představovalo oddech od reality každodenního života. Podařilo se tak zachovat český kulturní život i během války.

6.2 Ochoťníci v Československu

Jak již bylo uvedeno dříve, převzalo dne 1. září 1920 Družstvo českého divadla Německé olomoucké městské divadlo z rukou Deutscher Theaterverein, které bránilo českým divadelním hrám. Necelé dva měsíce poté dne 22. října 1920 začalo v Olomouci působit České divadlo v Olomouci.¹⁴⁰⁹ To umožňovalo omezené působení i německému souboru. Profesionální český divadelní sbor tak byl utvořen. Současně došlo k velkému rozmachu kinematografie a film se stal velkým konkurentem tradičního hraného divadla. Divadelní představení nadále realizovala Jednota divadelních ochotníků besedních a vlastní opery odehrál i hudební soubor Žerotín. Ten od roku 1920 omezoval jejich počet a více se zaměřoval hlavně na pěvecké vystoupení a koncerty.¹⁴¹⁰ Nejvýznamnějším německým hudebním spolkem byl Musikverein.¹⁴¹¹ Divadelní ochotníci, kteří doteď nahrazovali profesionální scénu si tak museli vytvořit nový cíl pro svou budoucí činnost.

Jedním z tvůrců nového zaměření Jednoty divadelních ochotníků besedních se stal i Adolf Kubis. Ten se od ledna 1919 vrátil na pozici jednatele Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci. Režisérem ochotnického divadla byl znovu jmenován Václav Volánek.¹⁴¹² Vznik Československa znamenal zlepšení situace hlavně po stránce finanční. Od roku 1919 došlo k podpoře činnosti spolku ze strany městské radnice. V Olomouci současně vzniklo první české divadlo. To začalo být upřednostňováno na úkor dosavadního německého divadla. Situace se tak zcela proměnila oproti předválečnému stavu

1406VOLÁNEK, Václav: *Jednota div. Ochotníků za světové války*. In: KUBIS, Adolf (ed.): *Pod hvězdou lyry*.

Padesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1922. Olomouc 1922, s. 25.

1407ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 95.

1408NAVRÁTIL, J.: *c. d.*, s. 115 an.

1409ŠTEFANIDES, J.: *České divadlo*, s. 97; BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 141.

1410LYKO, Petr – STEINMETZ, Karel: *Hudební kultura*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*.

2. svazek. Olomouc 2009, s. 193.

1411Viz Tamtéž, s. 195–196.

1412Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957)

M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

charakteristického dominancí německého divadla. Jednota divadelních ochotníků besedních si tak musela nalézt nové pole působnosti a vymezit se vůči novému českému divadlu. To se podařilo a spolek byl schopen nadále fungovat a růst pod vedením předsedy a režiséra Václava Volánka. Došlo k rozšíření členské základny na 170 členů v roce 1919. V roce 1920 se počet členů ještě zvýšil na 188.¹⁴¹³ Nově Jednota začala pořádat divadelní výjezdy do okolních obcí, kde hrála pro české obecnstvo.¹⁴¹⁴ Řadu z těchto her sehrála v pohraničních obcích s německou většinou. Tím podporovala české národní snahy a spolupracovala s NJVM.¹⁴¹⁵ Spolupráce byla zosobněna osobou Adolfa Kubise, který byl součástí vedení obou spolků. K výjezdům před rokem 1918 nedocházelo, neboť byla Jednota zcela zaměstnána hraním v Olomouci.

Adolf Kubis v důsledku jiných povinností odmítl na ustavující schůzi výboru Jednoty dne 28. října 1920 funkci jednatele, ačkoli mu byla několikrát s prosbou o přijetí nabídnuta. Přesto zůstal významným členem výboru spolku i bez funkce až do konce 30. let.¹⁴¹⁶ Po celou dobu svého působení pomáhal rozvoji Jednoty a nabádal její členy k výjezdům do okolních obcí, hlavně těch s českou menšinou.¹⁴¹⁷ Zde měli hrát představení v češtině a demonstrovat tak kvalitu české kultury. Pokračoval také ve své redakční činnosti a popularizaci spolku. První prací po vzniku Československa byla publikace *Pro Národní divadlo v Olomouci*.¹⁴¹⁸ Kniha popularizovala činnost ochotníků a samotného českého divadla. V roce 1922 vydal výroční publikaci *Pod hvězdou lyry. Padesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1922*.¹⁴¹⁹ O deset let později redigoval další výroční knihu *Šedesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci (1872–1932)*.¹⁴²⁰ Obě publikace byly vydány až po vzniku Československa. Odlišují se tak od publikace ke 40. výročí z roku 1912.¹⁴²¹ Ta se ještě vyznačovala bojovnějším tónem a sliby neutuchající budoucí práce, zatímco další dvě uvedené se již spíše sentimentálně vrací do doby před rokem 1918, kdy probíhaly intenzivní národnostní boje v Olomouci. Činnost ochotníků pokračovala nepřetržitě až do roku 1938.

1413Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

1414Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 4, bez inv. č., *Pamětní kniha 1922 až 1950*.

1415VALIHRACH, J.: *c. d.*, s. 134 an.

1416Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

1417Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Kniha protokolů 1908 až 1932*.

1418KUBIS, Adolf (ed.): *Pro Národní divadlo v Olomouci. Pamětní list divadelních slavností o Letnicích 1919*. Olomouc 1919.

1419KUBIS, Adolf (ed.): *Pod hvězdou lyry. Padesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1922*. Olomouc 1922.

1420KUBIS, Adolf (ed.): *Šedesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci (1872–1932)*. Olomouc 1932.

1421KUBIS, A. (ed.): *Almanach Jednoty*.

6.3 Zánik ochotníků

Po odstoupení Sudet nacistickému Německu v roce 1938 se podmínky činnosti Jednoty divadelních ochotníků besedních zhoršily. Ochotníci nemohli hostovat v obcích, které se staly součástí Německa. Následnou okupaci nesli velice těžce. Řada členů byla uvězněna a nemohla se účastnit činností spolku. Představení podléhaly kontrole a cenzuře okupační správy. V roce 1939 byla nastudována pouze jedna hra s názvem Třetí zvonění podle námětu V. Štecha.¹⁴²² O rok později se podařilo zrealizovat tři nová představení.¹⁴²³ Divadlo se stalo pro lidi oddechem od každodenní reality. Vystoupení spolku byla populární a těšila se hojně účasti i v době okupace. V roce 1943 se podařilo sehrát jediné představení. Následujícího roku byla činnost profesionálních a ochotnických souborů zakázána.¹⁴²⁴ Zákaz činnosti platil až do konce války.

Okupace znamenala v oblasti kultury výrazné omezení všech aktivit. V důsledku omezování západní a židovské kultury byla zakázána řada námětů a divadelních her. Byla zavedena přísná cenzura. Okupační režim požadoval odpolitizování kultury. Byly upřednostňovány hry německých nacionálně orientovaných autorů a českých kolaborantů. Měl být vyzdvihován a propagován nový režim.¹⁴²⁵ Po vypuknutí války bylo olomoucké divadlo vráceno pod německou správu. Významní představitelé českého divadla byli uvězněni. Zchátralé divadlo prošlo nákladnou rekonstrukcí. Dne 21. září 1941 bylo renovované divadlo předáno vládním komisařem Fritzem Czermakem německým zástupcům Deutsches Theater.¹⁴²⁶ V průběhu války mohlo české divadlo využívat divadelní budovu nejprve pět dnů v týdnu, ale po změnách pouze jediný den v týdnu. To pro účely českého divadla nestačilo a bylo potřeba nalézt nové prostory. Proto se český divadelní soubor navrátil do Národního domu a od roku 1942 mohl využívat i Lidový dům v Hodolanech.¹⁴²⁷ Funkci českého divadla v Olomouci částečně převzala i Jednota divadelních ochotníků besedních. Její představení byla hojně navštěvovaná českými občany města.

Divadlo se potýkalo s nacistickou cenzurou. Zakázány byly hry politických a rasových nepřátel. Jejich počet se v průběhu války zvětšoval. Nesměly se hrát hry mnoha českých autorů s nacionální tematikou. Proto byla zakázána například i Smetanova Libuše. Současně muselo být na program zařazeno více představení německých autorů. Řada herců a dalších

1422VALIHRACH, J.: *c. d.*, s. 135 an.

1423Tamtéž, s. 136.

1424Tamtéž, s. 138.

1425BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Dějiny Moravy*, s. 224.

1426TOPOLESKÁ, Lucy: *Německé divadlo*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 190.

1427BARTOŠ, J.: *Okupace*, s. 136.

zaměstnanců divadla byla zatčena a uvězněna.¹⁴²⁸ Pozitivem byla vysoká účast diváků. Ti hledali v divadle způsob jak uniknout protektorátní realitě a manifestaci národního sourozenství (pospolitosti). Podařilo se tak snížit dluh divadla z předchozích období. Omezena byla i činnost ochotnických divadel.¹⁴²⁹

Konec druhé světové války znamenal obnovení činnosti divadla i ochotnictví. Repertoár divadel musel reagovat na nové demokratické poměry. Znovu se začaly hrát hry českých současníků. Novinkou byl důraz na sovětskou dramaturgii. Po odsunu německého obyvatelstva došlo k úbytku jinojazyčných divadelních her a zmínil se vliv německé kultury. Obnovena byla i ochotnická divadla. Jejich stav nedosahoval prvorepublikového rozsahu a významu.¹⁴³⁰

Po roce 1945 byla Jednota divadelních ochotníků besedních v značně špatném stavu. Členská základna se rozpadala a zůstali pouze starší a čestní členové. Řada členů byla vyčerpaná válkou a odmítala se znovu zapojit do ochotnického hraní. Bylo potřeba obnovit činnost a získat nové členy.¹⁴³¹ Od roku 1946 fungovali ochotníci pod názvem Volánková jednota divadelních ochotníků besedních v Olomouci na počest svého dlouholetého předsedy Václava Volánka.¹⁴³² Kvůli nedostatku členů se spolek sloučil s dramatickým sdružením Studio.¹⁴³³ Tím byl problém nedostatku členů dočasně vyřešen. Adolf Kubis jmenován přehlízkářem, ale sám již nebyl aktivním členem a nezúčastnil se ani jedné schůze.¹⁴³⁴ Jeho funkce byla pouze symbolická. Dostal ji jako odměnu za svou činnost a význam pro spolek.

Další rána přišla po únorovém komunistickém převratu v roce 1948. Spolek a jeho členové byli prověřeni orgány Krajského akčního výboru Národní fronty v Olomouci.¹⁴³⁵ Odvolán byl dosavadní předseda Josef Blatný. Nahradil jej ředitel univerzitní knihovny v Olomouci Bohuš Vybíral. Všechny amatérské soubory nově musely vykonávat svou činnost pod dohledem Revolučního odborového hnutí (ROH). Od roku 1949 proto spolek působil pod patronací firmy Mototechna a byl součástí Kruhu vítězných souborů ÚMDOČ.¹⁴³⁶ Dne 5. září 1950 byl rozhodnutím výboru spolku změněn název na Divadelní odbor Závodního Klubu

1428BARTOŠ, J. – TRAPL, M.: *Problémy kultury*, s. 230–231.

1429ŠTEFANIDES, J.: *Kalendárium*, s. 127.

1430Tamtéž, s. 139.

1431VALIHRACH, J.: *c. d.*, s. 139 an.

1432STÝSKAL, Jiří: *Divadelní kultura*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 354.

1433VALIHRACH, J.: *c. d.*, s. 139 an.

1434Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Pamětní kniha*, s. 13.

1435VALIHRACH, J.: *c. d.*, s. 142 an.

1436Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957) M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., *Pamětní kniha*, s. 7–8.

ROH Mototechna, n. p. V Olomouci.¹⁴³⁷ Tím byla existence samostatné Jednoty divadelních ochotníků ukončena. Došlo k utlumení jejich činnosti a změně členské základny. Nevyhovující členové byli po provedených čistkách vyhozeni. Změněn byl i repertoár ochotníků. Důraz byl kladen na budovatelské hry oslavující dělnickou třídu a socialismus. K uvolnění došlo až v 60. letech. Nástup normalizace v roce 1969 přinesl opětovné utlumení liberálních prvků a obnovení zásahů státu do chodu divadla.¹⁴³⁸ Toho se už ale Adolf Kubis nedožil. Nejspíše by se divil, jak se spolek od doby jeho působení proměnil.

1437Státní okresní archiv v Olomouci, fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957)

M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č., Pamětní kniha, s. 18.

1438ŠTEFANIDES, J.: *Kalendárium*, s. 148.

Závěr

Předložená magisterská diplomová práce se věnovala politické a spolkové činnosti Adolfa Kubise. Dle dostupných archivních a tištěných pramenů se podařilo osvětlit jeho význam pro politický, spolkový a kulturní život města Olomouce v první polovině 20. století. Práce současně nastínila celkovou problematiku česko-německých vztahů v Olomouci od druhé poloviny 19. století do roku 1948. Tedy v době působení Adolfa Kubise. Na pozadí jeho životních osudů odhaluje celkovou problematiku národnostních vztahů v Olomouci pohledem českého nacionalisty.

Druhá kapitola přiblížila základní okamžiky sporů mezi Čechy a Němci v Olomouci ve sledovaném období. Třetí kapitola přehledně nastínila hlavní momenty života Adolfa Kubise. Zmapovala jeho dětství v Brušperku, studium v Olomouci a univerzitní léta v Praze. Zachytila formování jeho osobnosti a názorů. Zdůraznila význam tohoto období pro jeho další práci. Dle dostupných pramenů a literatury přiblížila Kubisovo působení v Ostravě, kde se naplno zapojil do politického a spolkového života. Prokázal své kvality a organizační schopnosti. Díky tomu se mohl v roce 1906 stát tajemníkem Národní jednoty pro východní Moravu v Olomouci. Organizace, se kterou byl spojován po zbytek svého života.

Následující tři kapitoly se hlouběji zaměřily na Kubisovy hlavní činnosti. První z nich odhalila jeho politické aktivity. Nejprve jsem se věnoval jeho působení v pokrokových spolcích v Ostravě a Olomouci na přelomu 19. a 20. století. Zdůraznil jsem jeho spolupráci s budoucím starostou města Olomouce Richardem Fischerem. Poté jsem plynule přešel k jeho působení v Národním výboru v Olomouci vytvořeném v roce 1918 a Správní komisi města Olomouce. Zde mohl realizovat své nápady a ideje v oblasti školství, kultury a spolků. Podařilo se mu založit městskou knihovnu a předat divadlo do rukou českého divadelního souboru. Významně se podílel na vytvoření Velkého Olomouce jako člen komise pro jeho realizaci. Poslední část kapitoly sledovala jeho návrat do městského zastupitelstva v letech 1928 až 1932, kde se snažil navázat na předchozí úspěchy.

Kapitola o roli Adolfa Kubise v Národní jednotě pro východní Moravu se sídlem v Olomouci dokázala jeho stěžejní význam pro fungování celé organizace. Jako tajemník a později ředitel byl zodpovědný za chod spolku. Působil zde od roku 1906. Stal se organizátorem celé řady akcí. Jako redaktor *Stráže Moravy* a *Hlídky národní výchovy a osvěty* šířil nacionální myšlenky spolku po celé severní Moravě. Ty se objevovaly také v jeho publikacích. I v nich stále burcoval proti všemu německému. Často se dostával do sporu s německými nacionálními spolky a novinami. Stal se oporou pro řadu svých následovníků, kteří jej uznávali jako významnou autoritu. Ročně vykonal stovky přednášek

po celé severní Moravě. Kapitola popsala nacionální charakter organizace a snahu o posilování českého živlu v převážně německých oblastech severní Moravy a v oblasti pohraničí. Detailně popsala užívané metody spolku, tedy přednášky a kurzy, zakládání knihoven a škol, vydávání vlastních časopisů popularizujících svou činnost a budování nových poboček na území s převahou německého obyvatelstva. Kapitola zdůraznila souboj mezi českými a německými nacionálními spolky. Pomocí dostupných pramenů ukázala postupnou radikalizaci spolku po roce 1918, kdy se začal prohlubovat konflikt mezi Čechy a Němci. Ten vyvrcholil odstoupením Sudet nacistickému Německu a byl ukončen radikálním odsunem většiny německého obyvatelstva z Československa dle principu kolektivní viny všech Němců za válku. Doložil jsem, že členové této organizace včetně Adolfa Kubise výše uvedený radikální postup schvalovali a považovali jej za konečné vítězství nad německým nepřítelem. Na konci kapitoly jsem popsal zánik organizace po roce 1948 na příkaz komunistické moci.

Poslední kapitola zmapovala působení Adolfa Kubise v Jednotě divadelních ochotníků besedních v Olomouci. Členem tohoto spolku se stal po svém příchodu do Olomouce a zůstal jím až do začátku druhé světové války. Kapitola se zabývala jeho vztahem k divadlu a kultuře. Charakterizovala fungování a popsala konkrétní činnosti spolku. Osvětlnila význam ochotníků v době před rokem 1918, kdy se v městském divadle nemohla hrát česká představení, kvůli nařízení německého nacionálního městského zastupitelstva. Popsal jsem i další aktivity spolku po roce 1918. Neopomněl jsem zmínit smutný konec ochotníků po roce 1948, kdy svobodný občanský spolkový život zanikl.

Práce dokázala neoddiskutovatelný podíl Adolfa Kubise na formování českého národního života na Moravě, zvláště v Olomouci. Při zkoumání jeho života a aktivit se mi podařilo zmapovat důležité historické momenty města Olomouce. Ať už se jednalo o převzetí města národním výborem a správní komisí z rukou německého zastupitelstva v roce 1918, vytvoření Velkého Olomouce, formování osvětových aktivit města, či o převzetí městského divadla, vždy bylo v pozadí mezi jinými možné najít i Adolfa Kubise. Práce také přispěla k poznání problematiky vzájemného soužití českého a německého obyvatelstva v Olomouci a na severní Moravě. Odhalila roli českých nacionálních spolků, zvláště Národní jednoty pro východní Moravu na formování českého nacionalismu v regionu. Podařilo se dokázat, že Adolf Kubis na této skutečnosti sehrál významnou roli. Práce splnila svůj úkol osvětlit osobnost Adolfa Kubise, která nebyla dosud podrobněji zpracována. Současně zasadila jeho aktivity do širších dějinných souvislostí.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Národní archiv

Fond Německé soudy v Protektorátu – Archiv bezpečnostních složek Praha, kart. 66, svazek: 17 (Kubis), A – inventář: 134.

Fond Úřad říšského protektora, Praha – fond: 114, značka: ÚŘP – AMV 114, kart. 260, signatura: 114-262-3, folie: 15, 16, 263, 287a. *Seznam zatčených.*

Státní okresní archiv v Olomouci

Fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 30, č. pom. 935, inv. č. 317. *Ustanovení JUDr. Richarda Fischera vládním komisařem města Olomouce. Přípis místodržitelství z 16. 11. 1918 adresovaný starostovi města.*

Fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 31, č. pom. 935, inv. č. 330. *Vytvoření Velkého Olomouce. Koncept přípisu, adresovaného ministerstvu vnitra v Praze 26. 3. 1919, o připravovaném sloučení okolních obcí s Olomoucí.*

Fond Archiv města Olomouce – Prezidiální spisy 1829–1920, NAD: 1, kart. 31, č. pom. 935, inv. č. 335. *Jmenování zástupce vládního komisaře města Olomouce. Přípis místodržitelství z 22. 5. 1919 o jmenování dr. Karla Mareše zástupcem vládního komisaře.*

Fond Archiv města Olomouce – Registratura (1861) 1920–1940 (1951), NAD: 1, kart. 13, č. pom. 5, inv. č. 7, sig. I/6. *Rozpuštění městského zastupitelstva a ustanovení vládního komisaře.*

Fond Fischer Richard, JUDr. (1872–1952), Značka: M 8–4, Číslo listu NAD: 477, Datace: (1842) 1872–1952, Číslo pomůcky: 262, kart. 1, inv. č. 24, 25, 32, 33.

Fond Jednota divadelních ochotníků besedních Olomouc (1876–1957), M 6–22, NAD: 372, kart. 1, bez inv. č.

Fond Národní jednota pro východní Moravu Olomouc (1872–1933), M 6–30 Číslo listu NAD: 380, kart. 1, bez inv. č.

Fond Okresní osvětová rada Olomouc, kart. 1–6, inv. č. 56.

Fond Politický pokrokový spolek Olomouc (1901–1918), M 6–93 Číslo listu NAD: 442, kart. 1, bez inv. č.

Fond Veřejná osvětová služba Olomouc (1921–1945), kart. 1, bez inv. č.

Státní okresní archiv Šumperk

Fond Okresní úřad Šumperk – Prezidiální spisy 1900–1917, NAD 999, č. pom. 410, kart. 12,

inv. č. 374, sig. 416.

Fond Okresní úřad Šumperk – Presidiální spisy 1900–1917, NAD 999, č. pom. 410, kart. 13, inv. č. 384, sig. 104.

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Fond Kubis Adolf (1909–1948), nezpracováno, kart. 1–6, bez inv. č.

Fond Springer Jan (1927–1939), kart. 1, inv. č.: 2, 4, 8, 11.

Vojenský ústřední archiv

Kubis Adolf, dotazník ve sbírce „Dotazníky o domácím odboji“.

Kubis Adolf, kmenový list (základní vojenský osobní spis).

Kubis Adolf, kvalifikační listina (osobní spis důstojníka).

Kubis Adolf, osobní spis účastníka národního boje za osvobození podle zákona č. 255/46 Sb. (čj. 19206/49).

Kubis Adolf, potvrzení o účasti v odboji.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Fond Dostál-Lutinov Karel 1882–1923(1974), NAD 1848, kart. 7, č. pom. 1597, inv. č. 379.

Fond Krajský Výbor Národní Fronty v Olomouci (1945) 1948–1960, NAD: 1498, kart. 89, č. pom. 469, inv. č. 513, sig. III c 244.

Fond Národní jednota pro východní Moravu – Ústřední výbor Olomouc, Značka: ÚV – NJ Olomouc číslo listu NAD: 1756, datace: 1926–1947, kart. 1, bez inv. č.

Zemský archiv v Opavě

Fond Moravskoslezský Zemský národní výbor, expozitura Ostrava, karton 245, inv. č. 327.

Fond Národní jednota východomoravská – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č.

Fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 116, č. pom. 875, inv. č. 3675, sig. 6061.

Fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 117, č. pom. 875, inv. č. 3817, sig. 9951.

Fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 121, č. pom. 875, inv. č. 4252, sig. 10609.

Fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. I/1. presidiální spisy 1895–1918, NAD 67, kart. 123, č. pom. 875, inv. č. 4422, sig. 4617.

Fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě – sv. III. relace ze schůzí 1912–1944 (2. díl, 1931–1944), NAD 67, kart. 1215, č. pom. 879, inv. č. 12065, sig. 10/449.

Tištěné prameny, memoáry a dobová literatura

BARBOŘÍK, Josef: *Adolf Kubis a mladí osvětáři*. In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 79–81.

CEKL, Jan (ed.): *Kraj, jímž táhla válka. Děje, události a dokumenty z let 1939–1945*. 3. vydání. Olomouc 1947.

DVOŘÁK, Jaromír: *Slezské písně v korespondenci 1898–1918*. Praha 1967.

DRLÍK, Jan – FISCHER, Richard – KUBIS, Adolf – NEŠPOR, Václav – RIGEL, Albert – VLČEK, Antonín – VOJNAR, Emanuel: *Deset let práce na olomoucké radnici (1918–1928)*. Olomouc 1928.

DRLÍK, Jan: *Samosprávné město Olomouc*. In: ZEDEK, Jan (ed.): Olomouc město i okres. Brno 1931, s. 22–28.

FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část první. Olomouc 1936.

FISCHER, Richard: *Cesta mého života*. Díl III. Část druhá. Olomouc 1937.

FISCHER, Richard: *České noviny a novináři v Olomouci. I. díl 1848–1918*. Olomouc 1938.

FISCHER, Richard: *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872–1918. I. díl*. Olomouc 1937.

FISCHER, Richard: *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872–1918. II. díl*. Olomouc 1938.

FISCHER, Richard: *Na olomoucké radnici 1928–1932*. Olomouc 1932.

FISCHER, Richard: *Národnostní vývoj na severní Moravě od roku 1848*. Olomouc 1932.

FISCHER, Richard: *Olomoucký památník. 1848–1918. Vydáno v jubilejním roce republiky Československé v říjnu 1938 na paměť vzpomínky zasloužilých českých lidí olomouckých*. Olomouc 1938.

FISCHER, Richard: *Olomoucký vývoj*. Přerov 1933.

FISCHER, Richard: *Padesát let Národní jednoty v Olomouci. Kronika. Díl I. 1885–1895*. Olomouc 1935.

FISCHER, Richard: *Padesát let Národní jednoty v Olomouci. Kronika. Díl II. 1896–1906*. Olomouc 1935.

FISCHER, Richard: *Padesát let Národní jednoty v Olomouci. Kronika. Díl III. 1907–1918*. Olomouc 1935.

- FISCHER, Richard: *Padesát let Národní jednoty v Olomouci. Kronika. Díl IV. 1918–1935.* Olomouc 1935.
- FISCHER, Richard: *Pokroková Morava 1893–1918. Díl I.* Praha 1937.
- FISCHER, Richard: *Pokroková Morava 1893–1918. Díl II.* Praha 1937.
- FISCHER, Richard: *Skutky mluví.* In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské.* Olomouc 1936, s. 54–58.
- FISCHER, Richard: *Šedesát a třicet let.* In: KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu. K šedesátinám Adolfa Kubise.* Olomouc 1936, s. 20–23.
- FISCHER, Richard: *Vytvoření Velkého Olomouce.* Olomouc 1932.
- FISCHER, Richard: *Z Velké doby.* In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého.* Olomouc 1919, s. 55–60.
- FISCHER, Richard: *Zaniklé české spolky v Olomouci.* Olomouc 1933.
- FLAŠAR, Rudolf: *Lidov ýchova v Olomouci.* In: ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres.* Brno 1931, s. 72–78.
- HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské.* Olomouc 1936.
- HADERKA, František: *Adolfu Kubisovi k šedesátinám.* Stráž Moravy, 27, 1936, č. 9, s. 1–2.
- HEJRET, Jan: *Pokračovateli Františka Vahalíka.* In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské.* Olomouc 1936, s. 48–50.
- HRUBÝ, Emil: *Adolf Kubis.* In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské.* Olomouc 1936, s. 46–48.
- Jak Kubis dělal v Olomouci revoluci.* In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo.* Olomouc 1927, s. 39–42.
- Jubilejní vzpomínka.* In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo.* Olomouc 1927, s. 34–35.
- K sedmdesátinám ředitele Národní jednoty pro severovýchodní Moravu Adolfa Kubisa.* Olomouc 1946.

- KAREL, Bedřich: *Adolf Kubis ve správní komisi hlavního města Olomouce*. In: HADERKA, František – SMĚKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 58–60.
- KNECHTL, Bohumír: *Třicet let našeho zápasu v Olomouci*. Olomouc 1923.
- KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu. K šedesátinám Adolfa Kubise*. Olomouc 1936.
- KUBIS, Adolf – BARTOCHA, Rostislav – CEKL, Jan – NEŠPOR, Václav (eds.): *Símě hořčičné. Památník Slovanského gymnasia v Olomouci (1867–1947)*. Olomouc 1947.
- KUBIS, Adolf – BARTOCHA, Rostislav – NEŠPOR, Václav (eds.): *Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci (1867–1927)*. Olomouc 1927.
- KUBIS, Adolf – CEKL, Jan – TVRDOŇ, František (eds.): *Za hlasem Komenského. Památník Slovanského gymnasia v Olomouci 1867–1957*. Olomouc 1957.
- KUBIS, Adolf – PALLIER, Ladislav – TURKA, Richard: *Práva státního jazyka v obcích s německou nebo polskou většinou. (Země Moravskoslezská). Zpracováno podle vládního nařízení k jazykovému zákonu a na základě úředních výsledků sčítání lidu z r. 1930*. Brno 1933.
- KUBIS, Adolf (ed.): *Almanach Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1912 (z dějin spolků a vzpomínek členů). Ku 40letému jubileu Jednoty*. Olomouc 1912.
- KUBIS, Adolf (ed.): *České Uničovsko sobě. Pamětní list k prvnímu sjezdu rodáků z Unčovska v Troubelicích 28. a 29. srpna 1909*. Troubelice 1909.
- KUBIS, Adolf (ed.): *Český máj. K oslavě prvního výročí osvobození Olomouce dne 8. května 1946. Redakcí Adolfa Kubisa vydalo Sdružení národního odboje v Olomouci*. Olomouc 1946.
- KUBIS, Adolf (ed.): *Pod hvězdou lyry. Padesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1922*. Olomouc 1922.
- KUBIS, Adolf (ed.): *Pro Národní divadlo v Olomouci. Pamětní list divadelních slavností o Letnicích 1919*. Olomouc 1919.
- KUBIS, Adolf (ed.): *Pro obrodu lidových knihoven. Z přednášek knihovnického kursu Národní jednoty v Olomouci 8. prosince 1910 upravil Ad. Kubis*. Olomouc 1911.
- KUBIS, Adolf (ed.): *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc 1913.
- KUBIS, Adolf (ed.): *Šedesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci (1872–1932)*. Olomouc 1932.
- KUBIS, Adolf (ed.): *Vykupitelé. Světlé památce obětované rodiny Josefa Petřka*. Olomouc 1947.
- KUBIS, Adolf: *Čechové a Němci na Moravě*. Olomouc 1914.

- KUBIS, Adolf: *Česká divadelní otázka v Olomouci*. Olomouc 1919.
- KUBIS, Adolf: *České knihovny v německých obcích ochranného území*. Olomouc 1922.
- KUBIS, Adolf: *Chraňme svou českou mládež*. Olomouc 1907.
- KUBIS, Adolf: *Jaro, vlaštovice a včely*. In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého*. Olomouc 1919, s. 52–54.
- KUBIS, Adolf: *Krajské ústředí osvětových sborů v Olomouci*. In: ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres*. Brno 1931, s. 68–72.
- KUBIS, Adolf: *Pohádka o Moravské lípě*. In: KUBIS, Adolf – CEKL, Jan – TVRDOŇ, František (eds.): *Za hlasem Komenského. Památník Slovanského gymnasia v Olomouci 1867–1957*. Olomouc 1957, s. 120–122.
- KUBIS, Adolf: *Poznámky a vzpomínky*. In: KUBIS, Adolf – BARTOCHA, Rostislav – NEŠPOR, Václav (eds.): *Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci (1867–1927)*. Olomouc 1927, s. 132–135.
- KUBIS, Adolf: *Pracuj každý!* Olomouc 1910.
- KUBIS, Adolf: *Práce a úkoly Národní jednoty*. Olomouc 1911.
- KUBIS, Adolf: *Pro očistu Moravy*. Olomouc 1907.
- KUBIS, Adolf: *Ř. B. Politika je poctivá práce pro lid*. Olomouc 1913.
- KUBIS, Adolf: *Slezské potřeby školské*. Praha 1901.
- KUBIS, Adolf: *Vzpomínáme Jana Skokánka*. In: CEKL, Jan (ed.): *Kraj, jímž táhla válka. Děje, události a dokumenty z let 1939–1945*. 3. vydání. Olomouc 1947, s. 24–25.
- KUBIS, Adolf: *Vyznání lásky*. Olomouc 1935.
- KUBIS, Adolf: *Z dějin Družstva českého divadla v Olomouci*. In: KUBIS, Adolf (ed.): *Pro Národní divadlo v Olomouci. Pamětní list divadelních slavností o Letnicích 1919*. Olomouc 1919, s. 20–22.
- KUBIS, Adolf: *Za Palackým*. Olomouc 1912.
- KUBIS, Adolf: *Záležitost musea a studijní knihovny v Olomouci*. Olomouc 1924.
- Kubis řečníkem*. In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo*. Olomouc 1927, s. 36–37.
- Kubisův vstup do Národní jednoty a program jeho práce*. In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo*. Olomouc 1927, s. 27–29.
- KUX, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*. Reichenberg und Olmütz 1937.

- MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého*. Olomouc 1919.
- MINÁŘ, Jaroslav: *Z činnosti okres. Národního výboru v Olomouci*. In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého*. Olomouc 1919, s. 7–34.
- MÜLLER, Willibald: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Zweite ergänzte Ausgabe. Olmütz 1895.
- NATHER, Friedrich: *Němec v Československu a v protektorátu Čechy a Morava*. Olomouc 2008.
- NAVRÁTIL, Josef: *Kulturní a osvětová činnost okresního osvětového sboru v Olomouci*. In: ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres*. Brno 1931, s. 120–121.
- NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998.
- NEŠPOR, Václav: *Kubisova práce v obecním zastupitelstvu Olomouckém v letech 1928–1932*. In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 60–62.
- NEŠPOR, Václav: *Na rozloučenou s Národní jednotou*. Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, 58, 1949, s. 71–74.
- NEŠPOR, Václav: *Nástin dějin a práce Národní jednoty východomoravské 1885–1935*. Olomouc 1935.
- NEŠPOR, Václav: *Pro českost Olomouce*. Olomouc 1935.
- NEŠPOR, Václav: *Rod Adolfa Kubise*. In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 81–85.
- ORTEL, František: *Adolf Kubis – Redaktor*. In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 70–72.
- Osvětový dům v Olomouci*. In: ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres*. Brno 1931, s. 82–83.
- PETŘEK, Josef: *Národní jednota pro východní Moravu*. Olomouc 1925.
- POLICAR, Karel: *Adolf Kubis na Ostravsku*. In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo*. Olomouc 1927, s. 25–26.
- POLICAR, Karel: *Ze vzpomínek na Kubisovu práci v kraji Bezručově*. In: HADERKA,

František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 50–53.

Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce. Olomouc 1918–1921.

RÁDL, Emanuel: *Válka Čechů s Němci.* Praha 1993.

SMÉKAL, Hynek: *Kubisovo češství.* In: KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu. K šedesátinám Adolfa Kubise.* Olomouc 1936, s. 42–59.

SMÉKAL, Hynek: *Úrodné češství.* In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské.* Olomouc 1936, s. 31–46.

SMRČKA, František: *Za národ, drahou vlast!* In: MINÁŘ, Jaroslav (ed.): *Paměti okresního Národního výboru olomouckého.* Olomouc 1919, s. 35–50.

SPÁČIL, Jindřich: *Ředitel Kubis a mládí.* In: KOUDELÁK, Josef (ed.): *Od Radhoště k Pradědu. K šedesátinám Adolfa Kubise.* Olomouc 1936, s. 38–41.

ŠROT, Edvard: *Dějiny Jednoty divadelních ochotníků besedních od roku 1872 do roku 1912.* In: KUBIS, Adolf (ed.): *Almanach Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1912 (z dějin spolků a vzpomínek členů).* Ku 40letému jubileu Jednoty. Olomouc 1912, s. 21–37.

Stanovy Národní jednoty pro východní Moravu sídlem v Olomouci. Olomouc 1905.

Stanovy spolku Osvětový dům v Olomouci. Olomouc 1931.

Statistická ročenka hlav. Města Olomouce, sv. VII. za léta 1919–1923. Olomouc 1938.

Statistisches Jahrbuch der königlichen Hauptstadt Olmütz. Olomouc 1911.

Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci.

Život a dílo. Olomouc 1927.

VOJNAR, Emanuel: *Muž – na svém místě.* In: HADERKA, František – SMÉKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské.* Olomouc 1936, s. 66–69.

VOLÁNEK, Václav: *Jednota div. Ochotníků za světové války.* In: KUBIS, Adolf (ed.): *Pod hvězdou lyry. Padesát let Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1922.* Olomouc 1922, s. 25–27.

VYBÍRAL, Bohuš: *Literární a žurnalistické začátky Adolfa Kubisa.* In: *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa*

- Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. *Život a dílo*. Olomouc 1927, s. 54–59.
- ZABAVITEL, Alois: *Národní jednota východomoravská ve službách lidovýchovných*. Opava 1935.
- ZABAVITEL, Alois: *Skvělý vzor lidovýchovného pracovníka mezi hraničáři*. In: HADERKA, František – SMĚKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač*. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské. Olomouc 1936, s. 72–77.
- ZAMYKAL, Ladislav (ed.): *Velký Olomouc. Informace o jeho přítomném stavu a jeho významu*. Olomouc 1924.
- ZAMYKAL, Ladislav: *Když jsme zakládali olomoucké České divadlo*. In: Družstvo českého divadla (ed.): *Přehled práce Družstva českého divadla v Olomouci za léta 1920–1930*. Olomouc 1930, s. 5–23.
- ZEDEK, Jan: *Národní práce a národní restituce*. In: ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres*. Brno 1931, s. 37–44.
- Župní ústředí okresních osvětových sborů v Olomouci*. In: *Ve službách národa*. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí zaslужné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. *Život a dílo*. Olomouc 1927, s. 37–39.

Periodický tisk

Mährisches Tagblatt

Olomoucký Pozor

Ostravský denník

Pozor

Proudy

Stráž Moravy

Literatura

- BAKALA, Jaroslav: *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993.
- BALÍK, Stanislav, a kol.: *Politický systém českých zemí 1848–1989*. Brno 2007.
- BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Dějiny Moravy. Díl 4. Svobodný stát a okupace. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada. Svazek 9*. Brno 2004.
- BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Německá okupace města*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 216–224.
- BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Odpor a odboj v prvních letech okupace*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 233–248.
- BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Problémy kultury*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 230–233.
- BARTOŠ, Josef – TRAPL, Miloš: *Školství*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009. s. 229–230.
- BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 1. Ostrava 1966.
- BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 3. Ostrava 1972.
- BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972.
- BARTOŠ, Josef: *Města na národnostní hranici severozápadní Moravy v první polovině 20. století*. In: *Národnostní problémy v historii měst*. Sborník příspěvku z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archívem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 194–202.
- BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na Olomoucku v letech 1939–1945*. Olomouc 1997.
- BARTOŠ, Josef: *Okupace a osvobození*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 133–140.
- BARTOŠ, Josef: *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*. 2. vyd. Praha 1986.
- BARTOŠ, Josef: *Osvobození Olomouce*. In: POSPÍCHAL, Miloslav (ed.): *Osvobozená Olomouc*. Sborník ke 40. výročí osvobození Československa. Olomouc 1985, s. 9–15.
- BARTOŠ, Josef: *Za nacistické okupace*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 251–268.
- BENEŠ, Zdeněk a kol.: *Rozumět dějinám*. Pardubice 2002.
- BIEBERLE, Josef – TRAPL, Miloš: *Politické strany a jejich vliv na orientaci obyvatelstva v Olomouci za předmnichovské republiky*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963,

č. 111, s. 23–27.

BIEBERLE, Josef: *K politickému vývoji střední a severní Moravy v letech 1918–1938*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1967, č. 134, s. 5–18.

BIEBERLE, Josef: *Olomoučtí Němci. K padesátému výročí jejich přesídlení. 1. Mezi dvěma světovými válkami*. Střední Morava 3, 1996, č. 3, s. 4–12.

BIEBERLE, Josef: *Olomoučtí Němci. K padesátému výročí jejich přesídlení. 2. Poválečný rozchod*. Střední Morava 4, 1997, č. 4, s. 4–22.

BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006.

BRÜGEL, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008.

BURIÁNEK, František: *Petr Bezruč*. Praha 1987.

DANĚK, Radoslav – ŠERKA, Josef – ŠÚSTKOVÁ, Hana: *Dlouhé 19. století – Přerod v průmyslové centrum monarchie*. In: PRZYBYLOVÁ, Blažena (ed.): Ostrava. Praha 2013, s. 171–334.

DOKOUPIL, Lumír (ed.): *Brušperk. Město nikoliv nejmenší. 7 staletí dějin*. Brušperk 1969.

DVOŘÁK, Tomáš: *Národní strana práce (1925–1930)*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: Období 1861–1938. Brno 2005, s. 617–628.

DVOŘÁK, Tomáš: *Národní strana práce*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 209–214.

FAJMON, Hynek – Hloušková, Kateřina (eds.): *Konec soužití Čechů a Němců v Československu. Sborník k 60. výročí ukončení II. světové války*. Brno 2005.

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006.

FIALA, Jiří: *Město v pevnosti*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 143–180.

FIALA, Jiří: *Správa města*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 16–22.

FIALA, Jiří: *Za války a po válce Němců s Němci*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 30–38.

FICEK, Viktor: *Biografický slovník širšího Ostravska*. Sešit č. 4. Opava 1981.

FILIP, Zdeněk: *Kubis, Adolf*. In: MYŠKA, Milan (ed.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. 3. Opava – Ostrava 1995, s. 70–71.

GROBELNÝ, Andělín – ZAPLETALOVÁ, Zdeňka: *Ostravský deník a spolky v letech 1900–1941*. Časopis Slezského muzea, řada B, 15, 1966, s. 156–163.

- GROBELNÝ, Andělín – ZAPLETALOVÁ, Zdeňka: *Ostravský deník k otázkám kultury a osvěty (1901–1941)*. Časopis Slezského muzea, řada B, 16, 1967, s. 133–144.
- GROBELNÝ, Andělín: *Národně politický život*. In: BAKALA, Jaroslav: *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993, s. 226–231.
- GROBELNÝ, Andělín: *Rozvoj základního a středního školství*. In: BAKALA, Jaroslav: *Dějiny Ostravy*. Ostrava 1993, s. 238–244.
- GRYCOVÁ, Vladimíra: *Materiály k problematice státní správy a státní politiky v oblasti školství v prvních letech Československé republiky (1918–1923)*. In: *Politický systém a státní politika v prvních letech existence Československé republiky (1918–1923)*. Praha 1990, s. 217–295.
- HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice 2013.
- HAVRÁNEK, Jan: *Moravané na pražské univerzitě v 19. a 20. století*. In: MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír (eds.): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě. Brno 2002, s. 111–121.
- HAVRÁNEK, Jan: *Politické represe a zásobovací potíže v českých zemích v letech 1914–1918*. In: MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří – MAREK, Michaela (eds.): *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Praha 2000, s. 37–52.
- HILF, Rudolf: *Deutsche und Tschechen. Bedeutung und Wandlungen einer Nachbarschaft in Mitteleuropa*. Opladen 1973.
- HOREJSEK, Jaroslav: *Jak žili Olomoučtí před 100 lety*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy VI*. Olomouc 1987, s. 47–57.
- HÝBL, František: *Význam Matice Moravské a Matice školské pro rozvoj národního školství na Moravě v 19. století*. In: *Národnostní problémy v historii měst*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archívem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 141–152.
- HÝBL, Jaroslav: *Pronásledování redaktorů v olomouckém kraji koncem 19. a počátkem 20. století*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1973, č. 164, s. 1–4.
- JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdenka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátku státu po současnost*. Praha 2005.
- JANÁK, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. XXII. Mikulovské sympozium, 7. – 8. října 1992, s. 59–96.
- JUŘÁK, Petr: *Brušperk. Nahlédnutí do historie města*. Brušperk 2009.

- KAPLAN, Karel: *Národní fronta 1948–1960*. Praha 2012.
- KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993.
- KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha 1990.
- KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana: *Češi, Němci, Židé v Národnostním Československu. Pohled na školu a vědu*. Liberec 2006.
- KASPER, Tomáš: *Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918–1938*. In: KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana: *Češi, Němci, Židé v Národnostním Československu. Pohled na školu a vědu*. Liberec 2006, s. 27–44.
- KNÁPKOVÁ, Petra: *České versus německé ochranné spolky*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica Moravica 1–2004, s. 299–304.
- KONEČNÝ, Karel: *Krajské město ve víru politických změn*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 290–336.
- KONEČNÝ, Karel: *Od demokracie k totalitě*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002, s. 269–300.
- KONEČNÝ, Karel: *Od košického vládního programu k únoru 1948*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 275–290.
- KOŘÁLKA, Jiří: *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha 1996.
- KOŽUŠNÍK, Václav: *Historie budov olomouckého divadla*. Olomouc 2010.
- KŘEN, Jan: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*. Praha 1990.
- KUBÍČEK, Jaromír: *Dějiny žurnalistiky na Moravě. První století českých časopisů 1848–1948*. Brno 2013.
- KUČERA, Jaroslav: *Češi a Němci v Československu 1918–1946 (Zamyšlení nad jejich soužitím a jeho koncem)*. Slovanské historické studie, 14, 1993, s. 124–147.
- KUČERA, Martin: *Pokrokáři*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 71–82.
- KURAL, Václav: *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v Československém státě (1918–1938)*. Praha 1993.
- KURAL, Václav: *Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*. Praha 1994.
- KYOGOKU, Toshiaki: *Národní agitace a obecní školství na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Boj o české dítě*. In: *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě habsburské monarchii 1867–1918*. Praha 2003, s. 563–577.
- LYKO, Petr – STEINMETZ, Karel: *Hudební kultura*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 190–196.
- MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír (eds.): *Morava a české národní vědomí od středověku*

- po dnešek. *Sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě*. Brno 2002.
- MALÍŘ, Jiří: *Národní strana svobodomyslná v Čechách a Lidová strana (pokroková) na Moravě*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: *Období 1861–1938*. Brno 2005, s. 139–200.
- MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám*. Brno 1996.
- MALÍŘ, Jiří: *Olomouc jako středisko politického života na Moravě (K otázce kontinuity tradic českých politických stran v Olomouci)*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy VII*. Olomouc 1989, s. 33–44.
- MALÍŘ, Jiří: *Pokrokové hnutí na Moravě*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: *Období 1861–1938*. Brno 2005, s. 341–372.
- MALÍŘ, Jiří: *Politické strany na Moravě v období habsburské monarchie (Pokus o srovnání systému českých a německých stran na Moravě)*. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): *Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium, 7. – 8. října 1992*, s. 11–34.
- MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000.
- MARŠÁLEK, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. Praha 2012.
- MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří – MAREK, Michaela (eds.): *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Praha 2000.
- MYŠKA, Milan – DOKOUPIL, Lumír: *Brušperk na rozcestí dějinného vývoje*. In: DOKOUPIL, Lumír (ed.): *Brušperk. Město nikoliv nejmenší. 7 staletí dějin. Brušperk 1969*, s. 76–143.
- MYŠKA, Milan: *Obyvatelstvo a jeho struktury*. In: BAKALA, Jaroslav: *Dějiny Ostravy. Ostrava 1993*, s. 199–207.
- NAVRÁTIL, Jan: *Bourání hradeb*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava 1972, s. 96–115.
- NIESNER, Tomáš: *Obyvatelstvo Olomouce v letech 1918–1945*. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 242, 1986, s. 23–30.
- NĚMEČKOVÁ, Jaroslava: *K počátkům českého školství v Olomouci*. In: DVOŘÁK, Jaromír (ed.): *Pocta Slovanskému gymnasiu v Olomouci 1867–1967*. Olomouc 1967, s. 45–56.
- PERNES, Jiří: *Česko – německé soužití ve společném státě v 19. a 20. Století*. In: FAJMON, Hynek – HLOUŠKOVÁ, Kateřina (eds.): *Konec soužití Čechů a Němců v Československu*.

- Sborník k 60. výročí ukončení 2. světové války. Brno 2005, s. 23–31.
- PETRÁŠ, René: *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha 2009.
- PÍSKOVÁ, Milada: *K národní emancipaci české kultury v Olomouci v 19. století*. In: Národnostní problémy v historii měst. Sborník příspěvku z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archivem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 153–160.
- POKLUDOVÁ, Andrea: *Formování inteligence na Moravě a ve Slezsku 1857–1910*. Opava 2008.
- POKORNÝ, Jiří: *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha 2003.
- POSPÍCHAL, Miloslav (ed.): *Osvobozená Olomouc. Sborník ke 40. výročí osvobození Československa*. Olomouc 1985.
- POSPÍCHAL, Miloslav: *Olomouc v době vzniku ČSR*. Střední Morava, 2, 1968, s. 24–31.
- POSPÍCHAL, Miloslav: *Vytvoření „Velkého Olomouce“ 1919*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1967, č. 134, s. 1–5.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena (ed.): *Ostrava*. Praha 2013.
- ROUBIC, Antonín: *K národnostním bojům v Olomouci na počátku 20. století*. Okresní archiv v Olomouci 1982, Olomouc 1983, s. 92–98.
- ŘEPA, Milan: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno 2001.
- ŘEZNÍK, Miloš: *Formování moderního národa*. Praha 2003.
- SEIBT, Ferdinand: *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha 1996.
- SHELLE, Karel: *Vývoj veřejné správy v letech 1848–1990*. 2 vyd. Praha 2005.
- SHELLE, Karel: *Vznik Československé republiky 1918. K 90. Výročí vzniku Československé republiky*. Ostrava 2008.
- SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009.
- SCHULZ, Jindřich (ed.): *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002.
- SIVEK, Alois: *Brušperská trojka a ti druzí*. In: DOKOUPIL, Lumír (ed.): Brušperk. Město nikoliv nejmenší. 7 staletí dějin. Brušperk 1969, s. 197–224.
- SKOUPÝ, Arnošt: *Bourání hradeb*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 181–216.
- SKOUPÝ, Arnošt: *Demografický vývoj*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 49–50.
- SKOUPÝ, Arnošt: *Městská správa*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek.

Olomouc 2009, s. 48–49.

SKOUPÝ, Arnošt: *Národnostní struktura*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 50–51.

SKOUPÝ, Arnošt: *Politický vývoj*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 51–54.

SKOUPÝ, Arnošt: *Školství a věda*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 64–68.

SKOUPÝ, Arnošt: *Spolky*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 68–71.

SKOUPÝ, Arnošt: *V letech velké války*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 74–84.

SLÁDEK, Zdeněk: *Československá národní demokracie*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. Díl: Období 1861–1938. Brno 2005, s. 593–616.

SLÁDEK, Zdeněk: *Národně demokratická strana 1918–1938*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 198–208.

SMEJKAL, Bohuslav: *Antonín Šprinc. Kdy–kde–co v Olomouci, 23. 10. 1995*, s. 2.

SMEJKAL, Bohuslav: *Sto let české veřejné knihovny v Olomouci (1889–1989)*. Olomouc 1989.

SMEJKAL, Zdeněk (ed.): *85 let olomouckých ochotníků*. Olomouc 1957.

SOMMER, Karel: *K historii Národní jednoty pro východní Moravu 1939–1949*. Slezský sborník, 98, č. 1–2, 2000, s. 63–77.

SOMMER, Karel: *Príspevek k historii Národní jednoty pro východní Moravu v letech 1918–1938*. Časopis Slezského zemského muzea, 48, č. 1, 1999, s. 1–42.

SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu století*. Olomouc 2002.

SPRINGER, Jan: *Za ředitelem Adolfem Kubisem*. Severní Morava, 1958/1, s. 60–61.

SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha 2011.

SPURNÝ, Matěj: *V zájmu národa a jeho dětí. Z bojů o české menšinové školství mezi dvěma světovými válkami*. Časopis národního muzea, 173, díl 3–4, 2004, s. 191–211.

STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991.

STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Praha 1996.

STEINMETZ, Karel a kol.: *Almanach – Moravské divadlo Olomouc 1920–2000*. Olomouc

2000.

STÝSKAL, Jiří: *Divadelní kultura*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 351–355.

STÝSKAL, Jiří: *Stručný pohled do historie*. In: STEINMETZ, Karel a kol.: *Almanach – Moravské divadlo Olomouc 1920–2000*. Olomouc 2000, s. 8–21.

ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha 2001.

ŠKVÍROVÁ, Michaela: *Učitel – osvětový pracovník. Příklad Karla Měřinského*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 248–260.

ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.): *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003.

ŠTEFANIDES, Jiří: *České divadlo*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 89–97.

ŠTEFANIDES, Jiří: *Kalendárium dějin divadla v Olomouci (od roku 1749)*. Praha 2008.

ŠTĚRBOVÁ, Alena: *Dvě varianty amatérského divadla v Olomouci*. In: *O divadle na Moravě*. Praha 1974, s. 151–157.

TICHÁK, Milan: *Olomouc z nadhledu*. Olomouc 2011.

TICHÁK, Milan: *Vzpomínky na starou Olomouc*. Olomouc 1997.

TOHR, Andrej – NOVOTNÝ, Lukáš – STEHLÍK, Michal: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* České Budějovice 2012.

TOPOŤSKÁ, Lucy: *Německé divadlo*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 188–190.

TRAPL, Jiří – TRAPL, Miloš (a): *Tělovýchova a sport*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 71–74.

TRAPL, Jiří – TRAPL, Miloš (b): *Tělovýchova a sport*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 177–181.

TRAPL, Jiří – TRAPL, Miloš (c): *Tělovýchova a sport*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 248–250.

TRAPL, Miloš: *České menšinové školství v letech 1918–1938*. In: ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.): *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Šenov u Ostravy 2003, s. 109–117.

TRAPL, Miloš: *Divadelní kultura a kina*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): *Dějiny Olomouce*. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 175–176.

TRAPL, Miloš: *K specifické problematice kulturně politického vývoje Moravy od národního*

- obrození*. In: O divadle na Moravě. Praha 1974, s. 79–86.
- TRAPL, Miloš: *Národní otázka v moravských městech po vzniku Československa*.
In: Národnostní problémy v historii měst. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova v Prostějově ve dnech 22. a 23. září 1992. Muzeum Prostějovska v Prostějově a Okresním archívem v Prostějově. Prostějov 1993, s. 183–188.
- TRAPL, Miloš: *Olomouc v letech 1918–1948 (Ekonomický a politický vývoj města)*.
In.: Historická Olomouc a její současné problémy: Sborník referátů z celostátního symposia 7, Olomouc 1989, s. 23–32.
- TRAPL, Miloš: *Pokrokové proudy v olomoucké společnosti v 19. a počátkem 20. století*.
In: Historická Olomouc a její současné problémy VI. Olomouc 1987, s. 17–27.
- TRAPL, Miloš: *Politické strany v Československu v letech 1918–1938*. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.): Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium, 7.–8. října 1992, s. 35–58.
- TRAPL, Miloš: *Politický vývoj*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 136–158.
- TRAPL, Miloš: *V republice*. In: BARTOŠ, Josef a kol.: Malé dějiny Olomouce. Ostrava 1972, s. 116–132.
- TRAPL, Miloš: *Spolky*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 174–175.
- TRAPL, Miloš: *Transformace politických stran v Olomouci do nového státu po říjnu 1918*.
Střední Morava, 16, 2010, č. 30, s. 4–14.
- TRAPL, Miloš: *V republice*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 217–250.
- TRAPL, Miloš: *Vzdělávání a osvěta*. In: SCHULZ, Jindřich (ed.): Dějiny Olomouce. 2. svazek. Olomouc 2009, s. 167–171.
- VALIHRACH, Josef: *Jednota divadelních ochotníků besedních v Olomouci*. Olomouc 1950.
- VÁLKA, Zbyněk: *Olomouc pod hákovým křížem*. Olomouc 2001.
- VRÁNA, Filip – SCHELLE, Karel: *Vznik Velkého Brna*. Ostrava 2011.
- WEGER, Tobias: *Češi a Němci v ČSR 1918–1938 – dějiny a vzpomínání*. In: KASPER, Tomáš – KASPEROVÁ, Dana: Češi, Němci, Židé v Národnostním Československu. Pohled na školu a vědu. Liberec 2006, s. 11–18.
- ZAORAL, Roman: *České a německé školské spolky v Čechách na konci 19. století*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica, 1994, s. 33–41.

Bibliografie

- BAKALA, Jaroslav: *Slezsko v dějinách českého státu. Stav a úkoly výzkumu*. Opava 1991.
- BŘEŇOVÁ, Věra – ROHLÍKOVÁ, Slavěna: *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1995. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1990–1995*. Sv. 1, 2. Praha 1997.
- BŘEŇOVÁ, Věra – ROHLÍKOVÁ, Slavěna: *Bibliografie českých/československých dějin 1918–1999. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1996–1999 a doplňky za roky 1990–1995*. Sv. 1, 2. Praha 1999.
- BŘEŇOVÁ, Věra – ROHLÍKOVÁ, Slavěna: *Bibliografie českých/československých dějin 1918–2004. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 2000–2004 a doplňky za roky 1996–1999*. Sv. 1, 2, 3. Praha 2005.
- BŘEŇOVÁ, Věra – ROHLÍKOVÁ, Slavěna: *Bibliografie k dějinám Československa 1969–1990. Výběr knih, sborníků a článků vydaných v ČR v letech 1990–1999*. Praha 1999.
- DOHNALOVÁ, Emilie – MUSILOVÁ, Eva: *Bibliografie okresu Olomouc. 1. Město Olomouc*. Brno 1997
- DOHNALOVÁ, Emilie – MUSILOVÁ, Eva: *Bibliografie okresu Olomouc 2. Ostatní města a obce olomouckého okresu*. Brno 1996.
- FICEK, Viktor – KUČÍK, Alois: *Bibliografie Petra Bezruče. 1. Díl*. Praha 1953.
- FICEK, Viktor – KUČÍK, Alois: *Bibliografie Petra Bezruče. 2. Díl, Literatura o životě a díle Petra Bezruče*. Ostrava 1958.
- KUBÍČEK, Jaromír – PRZYBYLOVÁ, Blažena: *Bibliografie okresu Ostrava-město*. Ostrava 2011.
- KUBÍČEK, Jaromír: *Bibliografie novin a časopisu na Moravě a ve Slezsku v letech 1918–1945*. Brno 1989.
- KUBÍČEK, Jaromír: *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918. Literatura a prameny, sbírky, bibliografie*. Brno 2001.
- PUMPRLA, Václav: *Bibliografie okresu Přerov*. Brno 1993.

Elektronické zdroje

- Zákon č. 214/1919 Sb., o sloučení sousedních obcí s Olomoucem. In:
<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919/042-1919.pdf> [cit. 18. 3. 2015].

Summary

Presented diploma thesis deals with the political and social activities of Adolf Kubis. According to the available archival and other sources, it analyzes his importance for political, federal and cultural life of the city of Olomouc in the first half of the 20th century. On the background of his life reveals the entire issue of Czech-German relations in Olomouc from the second half of the 19th century to 1948. The second chapter approached the basic moments of national conflicts in Olomouc. The third chapter outlined the key moments in the life of Adolf Kubis from its beginning until his death. From Kubis childhood in Brušperk, studying years in Olomouc and university years in Prague. Thesis caught formation of his personality and beliefs. Thesis focused also on his work in Ostrava, where he became involved in political and social life and proved his quality and organizational skills. So he could in 1906 become secretary of the Národní jednota pro východní Moravu (National Unity for eastern Moravia) in Olomouc. An organization with which he was associated for the rest of his life. The next three chapters are focused on his main interests. The first one reveals the political activities of Adolf Kubis. The second examined his role and importance in the Národní jednota. The last chapter has examined his activities in Jednota divadelních ochotníků besedních (Unity for theater amateurs) in Olomouc. Characterize his specific activities in this association. This Diploma thesis contributed to the problems of coexistence of the Czech and German population in Olomouc. Diploma thesis revealed the role of Czech nationalist associations, especially the Národní jednota, for the formation of Czech nationalism in the region. Managed to prove that Adolf Kubis played an important role on this fact. Thesis accomplished its mission to reveal the personality of Adolf Kubis and connected his activities into a broader historical context.

Příloha

Seznam příloh

- Příloha 1: Adolf Kubis ve věku 35 let.¹⁴³⁹
- Příloha 2: Správní komise města Olomouce v roce 1918.¹⁴⁴⁰
- Příloha 3: Výbor Družstva českého divadla v Olomouci v roce 1918.¹⁴⁴¹
- Příloha 4: Výbor Jednoty divadelních ochotníků v Olomouci v roce 1922.¹⁴⁴²
- Příloha 5: Adolf Kubis ve věku 48 let.¹⁴⁴³
- Příloha 6: Ústřední výbor Národní jednoty východomoravské v roce 1928.¹⁴⁴⁴
- Příloha 7: Adolf Kubis ve věku 60 let.¹⁴⁴⁵
- Příloha 8: Adolf Kubis ve své pracovně v Olomouci.¹⁴⁴⁶
- Příloha 9: Adolf Kubis při jednom ze svých projevů v roce 1938.¹⁴⁴⁷
- Příloha 10: Adolf Kubis společně s Janem Springerem.¹⁴⁴⁸
- Příloha 11: Adolf Kubis ve věku 70 let.¹⁴⁴⁹

1439 *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo.* Olomouc 1927, s. 2.

1440 DRLÍK, Jan – FISCHER, Richard – KUBIS, Adolf – NEŠPOR, Václav – RIGEL, Albert – VLČEK, Antonín – VOJNAR, Emil: *Deset let práce na olomoucké radnici (1918–1928)*. Olomouc 1928, s. 25.

1441 KUBIS, Adolf: *Z dějin Družstva českého divadla v Olomouci*. In KUBIS, Adolf (ed.) *Pro Národní divadlo v Olomouci. Pamětní list divadelních slavností o Letnicích 1919*. Olomouc 1919, s. 21

1442 KUBIS, Adolf (ed.): *Pod hvězdou lyry. Padesát roků Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci 1872–1922*. Olomouc 1922, s. 7

1443 *Ve službách národa. K padesátiletým narozeninám a k dvacítiletí záslužné apoštolské a buditelské činnosti Adolfa Kubisa, tajemníka Národní Jednoty východomoravské v Olomouci. Život a dílo.* Olomouc 1927, s. 32.

1444 ZEDEK, Jan (ed.): *Olomouc město i okres*. Brno 1931, s. 35.

1445 HADERKA, František – SMĚKAL, Hynek – VOJNAR, Emanuel (eds.): *Vyšel Rozsevač. Hraničářský sborník k šedesátce a třicátému výročí práce ředitele Adolfa Kubise v Národní jednotě východomoravské*. Olomouc 1936, s. 9.

1446 Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Kubis Adolf (1909–1948), místo vzniku fondu: Olomouc, časový rozsah: 1909–1948, nezpracováno, kart. 1, bez inv. č. *Fotografie*.

1447 Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Kubis Adolf (1909–1948), místo vzniku fondu: Olomouc, časový rozsah: 1909–1948, nezpracováno, kart. 1, bez inv. č. *Fotografie*.

1448 Vlastivědné muzeum v Olomouci, fond Springer Jan (1927–1939), místo vzniku fondu: Olomouc, Šumperk, časový rozsah: 1927–1939, kart. 1, inv. č.: 11. *Fotografie*.

1449 Zemský archiv v Opavě, fond Národní jednoty východomoravské – oblastní správa Moravská Ostrava, NAD 312, kart. 1, bez inv. č. *Přijátá korespondence*.

Obrazová příloha

Příloha 1



Příloha 2



SPRÁVNÍ KOMISE
Anděl. Polášek, Rud. Kudla, Jos. Knecht, Jos. Sláma, dr. Fr. Smrčka, Ant. Vlček, Vil. Polášek,
Ad. Kubis, inž. A. Kalabis, Mil. Procházka, Al. Kunz, K. Wagner, dr. Ad. Procházka, Rud. Mlčoch, Ant. Hošťálek,
Em. Vojnar, dr. Kar. Mareš, dr. Rich. Fischer, dr. Rich. Špaček, dr. Jan Ošťádal.

Příloha 3



Příloha 4



Příloha 5



Příloha 6



Příloha 7



Příloha 8



Příloha 9



Příloha 10



